

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1952:52
FINANSDEPARTEMENTET

1944 ÅRS NYKTERHETSKOMMITTÉ

IV

NYKTERHETSFÖRHÅLLANDEN
I VISSA FRÄMMANDE
LÄNDER M. M.

STOCKHOLM

1953

Statens offentliga utredningar 1952

Kronologisk förteckning

1. 1949 års uppbördssakkunniga. 2. Betänkande med förslag till vissa ändringar i uppbördsförfarandet. Hæggström. 453 s. **Fi**.
2. Förslag till lag om bankrörelse m. m. Gummesson. 212 s. **Fi**.
3. Löneplan eller kollektivavtal. Kihlström. 99 s. **C**.
4. Nordisk passfrihet. Betänkande nr 1. Beckman. 38 s. **U**.
5. Det yngsta fångvårds klientelet. Av T. Eriksson. Kihlström. 19 s. **Ju**.
6. Betänkande med förslag till allmänt resereglemente m. m. Hæggström. 173 s. **C**.
7. Allmän folkomröstning. 1950 års folkomröstnings- och valsätsutrednings betänkande. 2. Kihlström. 95 s. **Ju**.
8. Folkomröstningsinstitutet i Schweiz. Av E. Håstad. Bilaga 1 till 1950 års folkomröstnings- och valsätsutrednings betänkande. 2. Kihlström. 216 s. **Ju**.
9. Folkomröstningsinstitutet i Förenta staterna. Av E. G. Öhlin. Bilaga 2 till 1950 års folkomröstnings- och valsätsutrednings betänkande. 2. Kihlström. 159 s. **Ju**.
10. Sjömannens sjukförsäkring. Appelberg, Uppsala. 152 s. **H**.
11. Yttranden m. m. över 1950 års långtidsutrednings betänkande. Ekonomiskt långtidsprogram 1951—1955. Beckman. 66 s. **Fi**.
12. 1944 års nykterhetskommitté. 3. Undervisning, folkupplysning och forskning på alkoholfrågans område. Victor Petterson. 95 s. **Fi**.
13. Betänkande angående vissa fiskerättsliga förhållanden inom lappmarkerna samt tillgodogörandet av fisket i kronovattnen därstädes och i Jämtlands län m. m. Marcus. 246 s., 1 karta. **Jo**.
14. Förslag till kommunallag m. m. Kommunallagskommitténs betänkande. 3. Kihlström. 447 s. **I**.
15. Barrskogstillgångarna och skogsindustriens råvaruförserjning. Beckman. 135 s. **H**.
- 16—17. Tull- och valutallättnader i resandetrafiken mellan de nordiska länderna. Betänkanden nr 2 och 3. Gernandt. 31 resp. 15 s. **U**.
18. Folkomröstningsinstitutet utanför Schweiz och Förenta staterna. Bilaga 3 till 1950 års folkomröstnings- och valsätsutrednings betänkande. 2. Kihlström. 88 s. **Ju**.
19. Semester åt husmödrar, lantbrukare m. fl. Gernandt. 53 s. **S**.
20. Busslinjeutredningen. 1. Betänkande med förslag till beräknande av tilläggsvärde (goodwill) för bussföretag m. m. Katalog och Tidskriftstryck. 163 s. **K**.
21. Råjongsplan för fångvården. Gernandt. 67 s. **Ju**.
22. Betänkande angående hälso- och sjukvården vid krig och andra utomordentliga förhållanden. Gummesson. 219 s. **I**.
23. Bokutredningen. Kihlström. 310 s. **E**.
24. Betänkande med förslag till allmän förfogandelag och allmän ransoneringslag. Katalog och Tidskriftstryck. 276 s. **H**.
25. Zonexpropriationsutredningen. Betänkande med förslag till vissa ändringar i byggnadslagstiftningen. Sydsvenska Dagbladet, Malmö. 186 s. **Ju**.
26. Betänkande med förslag till ändrade bestämmelser rörande vägföreningar m. m. Appelberg, Uppsala. 135 s. **K**.
27. Betänkande med förslag till förbättrade kommunikationer i Härjedalen och nordvästra Hälsingland. Beckman. 542 s. **K**.
28. Lagberedningens förslag till ny lagstiftning om tomträtt m. m. Katalog och Tidskriftstryck. 115 s. **Ju**.
29. Vidgat tillträde till högre studier. Av F. Schmidt. Gernandt. 237 s. **E**.
30. Rekrytering och utbildning av polispersonal. Gummesson. 310 s. **I**.
31. Supplement nr 8 till Sveriges familjenamn 1920. Statens Reproduktionsanstalt. 78 s. **Fi**.
32. Förslag om samförvaltning av stadshypoteks- och bostadskreditorganisationerna. Beckman. 131 s. **Fi**.
33. Den första lärarhögskolan. Hæggström. VIII, 293 s. **E**.
34. Betänkande med förslag angående arbetsmarknadsstatistikerna. Kihlström. 143 s. **S**.
35. Byggnadsstyrelsens arbetsuppgifter och organisation. Victor Petterson. 88 s. **K**.
36. Stöd åt änkor och vissa andra ensamstående kvinnor m. m. Hæggström. 189 s. **S**.
37. Behovsprovning på bostadsmarknaden. Hyresregleringskommitténs betänkande. 1. Idun. 251 s. **Ju**.
38. Hemhjälp. Bostadskollektiva kommitténs betänkande 1 Victor Petterson. 103 s., 20 pl. **S**.
39. Socialförsäkringsutredningen. Sjukförsäkring och yrkeskadeförsäkring. Gernandt. 328 s. **S**.
40. Militärpsykologi och personaltjänst. Arbetsuppgifter och central organisation. Kihlström. 269 s. **Fö**.
41. Den jordbruksekonomiska undersökningen. Gummesson. 100 s. **Jo**.
42. Yrkesvägledningen och skolan. Gernandt. 79 s. **E**.
43. Nordiskt patensamarbete. Gernandt. 74, 38* s. **H**.
44. Principbetänkande angående driftbidrag till primärkommuner. Kihlström. 180 s. **S**.
45. Betänkande och praxis rörande statens budget. Kihlström. 224 s. **Fi**.
46. Betänkande angående psykopatvård m. m. Hæggström. 285 s. **I**.
47. Kommunal folkomröstning. 1950 års folkomröstnings- och valsätsutrednings betänkande. 3. Kihlström. 47 s. **Ju**.
48. Förslag till landstingslag m. m. Kommunallagskommitténs betänkande. 4. Kihlström. 117 s. **I**.
49. Kristidspolitik och kristidshushållning i Sverige under och efter andra världskriget. Del 1. Av K. Åmark. Idun. 679 s. **H**.
50. Kristidspolitik och kristidshushållning i Sverige under och efter andra världskriget. Del 2. Av K. Åmark. Idun. 574 s. **H**.
51. Barn och film. Gernandt. 89 s. **E**.
52. 1944 års nykterhetskommitté. 4. Nykterhetsförhållanden i vissa främmande länder m. m. Appelberg, Uppsala. 216 s. **Fi**.

Anm. Om särskild tryckort ej anges, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. **E**. = ecklesiastikdepartementet, **Jo**. = jordbruksdepartementet.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1952:52
FINANSDEPARTEMENTET

1944 ÅRS NYKTERHETSKOMMITTÉ

IV

NYKTERHETSFÖRHÅLLANDEN
I VISSA FRÄMMANDE
LÄNDER M. M.

UPPSALA 1953
APPELBERGS BOKTRYCKERIAKTIEBOLAG

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

19

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

Innehållsförteckning

	Sid.
<i>Skrivelse till departementschefen</i>	7
<i>Alkohollagstiftningens och nykterhetstillståndets förändringar i vissa främmande länder:</i>	9
<i>Danmark</i>	9
Tiden före det första världskriget	9
Lagstiftning	9
Beskattning	10
Konsumtionsutveckling	10
Fylleri och alkoholskador	12
Omläggningen av beskattningen under det första världskriget	12
Utvecklingen efter det första världskriget	16
Lagstiftning	16
Beskattning	19
Konsumtionsutveckling	23
Fylleri och andra alkoholskador	28
Alkoholivård	31
<i>Finland</i>	31
Tiden före förbudet	31
Lagstiftning	31
Konsumtionsutveckling och beskattning	32
Fylleri och andra alkoholskador	34
Det temporära förbudet under det första världskriget	34
Förbudstiden 1919—1932	34
Utvecklingen efter förbudets avskaffande	36
Lagstiftning	36
Prispolitik och konsumtionsutveckling	41
Fylleri och andra alkoholskador	45
Alkoholivård	48
Den finska alkoholpolitikens resultat	49
<i>Norge</i>	50
Tiden före 1919 års förbudslag	50
Lagstiftning	50
Beskattning	51
Konsumtionsutveckling	53
Fylleri och andra alkoholskador	54
Förbudstiden 1919—1927	54
Lagstiftning och beskattning	54
Konsumtionsutveckling	56
Fylleri och andra alkoholskador	57

Tiden efter brännvinsförbudets avskaffande	58
Lagstiftning	58
Beskattning	61
Konsumtionsutveckling	61
Fylleri och andra alkoholskador	66
Alkoholistvård	68
<i>Storbritannien</i>	69
Lagstiftning	69
Antal försäljningsställen	73
Beskattning, pris och konsumtion	74
Fylleri och andra alkoholskador	81
Alkoholistvård	84
<i>Frankrike</i>	84
Lagstiftning och beskattning	84
Konsumtionsutveckling	91
Fylleri och andra alkoholskador	98
Alkoholistvård	99
<i>Analys av orsaksfaktorerna bakom nykterhetstillståndets förändringar i Sverige och fem andra länder</i> av fil. dr Erik Englund	101
Kap. 1. Inledning	101
Kap. 2. Nykterhetstillståndets utveckling i Sverige och vissa andra länder	103
1. Perioden fram till första världskriget	103
England	107
Frankrike	110
Sverige	112
Belgien	114
Nederländerna	115
Danmark	115
2. Perioden från första världskriget till 1950	116
England	116
Frankrike	118
Sverige	120
Belgien	122
Nederländerna	122
Danmark	123
Kap. 3. Alkoholkonsumtionen och olika alkoholskador i deras inbördes sammanhang	124
Kap. 4. Allmänt om sambandet mellan hållningen till alkoholen och andra omständigheter	132
Kap. 5. Alkoholens verkningar och insikten om dessa verkningar som faktorer bakom hållningen till alkoholen	135
Kap. 6. De rivaliserande fritidsalternativen	137
Kap. 7. Personmiljön som orsaksfaktor. Förvärvsarbetet. Skolorna	139
Kap. 8. Pris och inkomst som faktorer bakom alkoholkonsumtionen	142

Kap. 9. Några sekundära orsaksfaktorer utanför alkohollagstiftningen	150
Bosättningsorten	150
Industrialiseringsgraden	152
Livsåskådningen	153
Kap. 10. Lagstiftningen som orsaksfaktor	154
Kap. 11. Sammanfattande jämförelse av nykterhetstillståndets utveckling under det senaste seklet i de sex jämförda länderna	156

Statistisk analys av spritdrycksutminuteringsen i Sverige av docenten Sten Malmquist

Inledning och sammanfattning	160
Kap. 1. Konsumtionen av spritdrycker och vin i Sverige 1919—1947	163
Motboksantal	163
Inköpsrätt	164
Försäljningen av spritdrycker, vin och maltdrycker	166
Priser på spritdrycker och vin	166
Fördelning av utminuteringsen på olika varuslag	168
Säsongmässiga variationer i inköpen	169
Sammanfattning av konsumtionsutvecklingen	169
Kap. 2. Statistisk analys av ekonomiska relationer	171
Identifikationsbegreppet	171
Konfluensanalys	175
Autokorrelerade variabler	177
Kap. 3. Elasticitetsberäkningar för utminuteringsen av rusdrycker	179
Elasticitetsbegreppet	179
Elasticitetsberäkningar för spritdrycker	180
Elasticitetsberäkningar för vin	182
Marknadselasticitet och individualelasticitet	183
Tilldelningselasticitet	184
Priselasticitet för vissa perioder	185
Ransoneringens inflytande på konsumtionens priskänslighet	187
Undersökningar av efterfrågan på spritdrycker i vissa länder	188
Elasticitetsberäkningarnas resultat	189
I kap. 2 refererad litteratur	191

<i>Jämförande beräkningar av pris- och inkomstelastiteter m.m. för spritdrycker i Sverige, Danmark, Nederländerna och Storbritannien av assistenten Rolf Fran- kenberg</i>	192
--	-----

<i>Tabeller över vissa uppgifter av betydelse för bedömning av nykterhetsstillstån- dets utveckling</i>	208
A. Utvecklingen i åtta länder i genomsnitt per konjunkturperiod 1855—1938 samt motsvarande siffror för ett efterkrigsår	208
B. Utvecklingen i Sverige 1911—1951	217

TABELLER I TEXTEN

1.	Konsumtion av alkoholhaltiga drycker i Danmark under åren 1871—1951	11
2.	Spritdrycksbeskattningens och spritdrycksprisets förändringar i Danmark under åren 1911—1951	13
3.	Maltdrycksbeskattning och maltdryckspriser i Danmark under åren 1911—1952	15
4.	Utminuterings- och utskänkningsställen i Danmark åren 1914—1950	19
5.	Omsättningskatten på alkoholdrycker i Danmark åren 1930—1951	21
6.	Anhållanden för fylleri i Danmark under åren 1911—1950	27
7.	Döda i levercirrhos och kronisk alkoholism samt anmälda fall av delirium tremens i Danmark under åren 1911—1950	29
8.	Konsumtion av alkoholhaltiga drycker i Finland under åren 1871—1951	33
9.	Utminuteringsställen i Finland under åren 1932—1951	39
10.	Utskänkningsställen i Finland under åren 1932—1951	40
11.	Utminuteringsens andel av försäljningen av alkoholhaltiga drycker i Finland under åren 1932—1951	43
12.	Fylleriförseelser i Finland under åren 1911—1951	46
13.	Spritdrycksbeskattningens och spritdrycksprisets förändringar i Norge under åren 1904—1952	52
14.	Utminuteringspris för vin och maltdrycker i Norge under åren 1911—1952	53
15.	Konsumtion av alkoholhaltiga drycker i Norge under åren 1851—1951	55
16.	Utminuteringsställen för spritdrycker och vin samt utskänkningsställen för spritdrycker i Norge under åren 1928—1950	60
17.	Fylleriförseelser samt vissa alkoholsjukdomar i Norge under åren 1913—1951	67
18.	Utminuterings- och utskänkningsställen i Storbritannien under åren 1913—1947 samt registrerade klubbar i England och Wales samt i Skottland under åren 1913—1948	72
19.	Konsumtion av alkoholhaltiga drycker i Storbritannien under åren 1851—1948	75
20.	Beskattning av sprit- och maltdrycker samt spritdrycks- och maltdrycksprisets förändringar i Storbritannien under åren 1900—1949	76
21.	Fylleriförseelser och vissa alkoholsjukdomar i Storbritannien under åren 1913—1949	82
22.	Utminuterings- och utskänkningsställen i Frankrike under åren 1915—1941	89
23.	Beskattningen av alkoholhaltiga drycker i Frankrike år 1949	90
24 a.	Konsumtion av alkoholhaltiga drycker i Frankrike åren 1851—1949	92
b.	Beskattad och beräknad total konsumtion av spritdrycker i Frankrike åren 1906/10 samt 1928—1949	93
c.	Konsumtion av vin och öl i Frankrike åren 1928—1949 enligt olika beräkningar (liter per inv.)	94
25.	Spritdryckskonsumtion i vissa franska departement (nordvästra delen av landet) åren 1905—1948	96
26.	Avdömda fylleriförseelser per 10.000 invånare i Frankrike åren 1913, 1920, 1929 och 1938	98
27.	Vissa alkoholskador i Frankrike åren 1911—1950	100

Till

Herr Statsrådet

och Chefen för Finansdepartementet

1944 års nykterhetskommitté får härmed överlämna

1) en redogörelse för alkohollagstiftningen i vissa främmande länder samt statistiska uppgifter till ledning för bedömande av nykterhetstillståndets förändringar i de undersökta länderna;

2) en av kommitténs ledamot fil. dr Erik Englund författad analys av orsaksfaktorerna bakom nykterhetstillståndets förändringar i Sverige och de övriga undersökta länderna;

3) en av docenten Sten Malmquist verkställd statistisk analys av utminutereringen av spritdrycker i Sverige med särskild hänsyn till efterfrågeelasticiteten;

4) vissa av assistenten Rolf Frankenberg utförda beräkningar rörande växlingarna i efterfrågan på spritdrycker i Sverige, Danmark, Nederländerna och Storbritannien samt

5) vissa av fil. dr Erik Englund och förste aktuarien John Collett sammanställda tabeller över för bedömningen av nykterhetstillståndets utveckling väsentliga uppgifter från Sverige och sju andra länder.

Den förstnämnda redogörelsen har utarbetats inom kommitténs kansli. Ett första utkast har sammanställts av fru Marja Björk och försäkringsdirektör Gunnar Nelker på grundval av uppgifter, som införskaffats genom utrikesdepartementets försorg eller hämtats ur tillgänglig officiell statistik. Sedan utkastet granskats inom kommittén har materialet kompletterats och slutgiltigt redigerats av fil. lic. Åke Elmér.

Stockholm den 17 oktober 1952.

För 1944 års nykterhetskommitté

G. Danielson

/ Åke Elmér

Alkohollagstiftningens och nykterhetstillståndets förändringar i vissa främmande länder

Danmark

Tiden före det första världskriget

Lagstiftning

Den utformning av rättsliga regler för utminuterung och utskänkning, som präglar den danska alkohollagstiftningen, kan spåras redan i den lag av år 1857, som principiellt fastställde näringsfriheten.

Rätt att *utminutera* alkoholhaltiga drycker tillkom enligt denna lag var och en som erhållit handelsrättigheter (i stad borgerskab, på landet näringsbevis), och handelsrättigheter tillkom var och en som var av inländsk nationalitet, ägde rådighet över sig själv och sin egendom och som ingav ansökan. På landet var dock rätt till utminuterung av brännvin fram till 1870-talet beroende av särskilt tillstånd (bevilling) och därefter av att man löst särskilt näringsbevis med en viss engångsavgift.

Rätt till *utskänkning* tillkom i städerna var och en som innehade handelsrättigheter. På landet fordrades däremot utom handelsrättigheter särskilt tillstånd av inrikesministeriet (bevilling). Städerna fick på 1870-talet rätt att begränsa antalet rättigheter genom att sätta en maximigräns, och därigenom bromsades den tidigare starka ökningen av antalet utskänkningsställen. En del städer begagnade sig dock inte av begränsningsrätten, medan andra satte gränsen så högt, att efterfrågan på rättigheter låg långt under. Dessutom stod gästgiveriernas utskänkning till resande och logerande gäster utanför begränsningen.

På landet utvecklades efter sekelskiftet oberoende av lagstiftningen en praxis, som särskilt på Jylland fick en ganska stor betydelse. Man började nämligen på nykterhetsrörelsens initiativ anordna omröstningar om utskänkningsrättigheterna. Omröstningen gällde ej såsom t. ex. i Norge generellt förbud för eller tillstånd till utskänkning i kommunen, utan var avsedd att vara rådgivande för sognerådet (kommunalfullmäktige) när detta skulle avgiva yttrande till inrikesministeriet angående en ansökan om nytt utskänkningstillstånd. Den första omröstningen ägde rum i Haverslev på Jylland i januari 1907, och samma år gjordes försök att få omröstnings-

Avsnittet om Danmark har granskats och kompletterats av ledamoten av den danska alkoholkommissionen av år 1947, docent S. Røgind.

förfarandet legaliserat. Lagförslaget antogs visserligen icke av riksdagen, men omröstningsinstitutet godkändes i ett cirkulär från inrikesministeriet 1910 och tillämpades enligt administrativ praxis tills det slutligen inskrevs i lag år 1924.

1912 års *Lov om Beværtning og Gæstgiveri samt om Handel med stærke Drikke* ändrade i princip icke de dittills rådande bestämmelserna för utminuteringsrättigheter gavs endast för åtta år i taget. Vidare kunde kommunerna besluta att *tillståndstvång* skulle införas. I så fall skulle tillstånd ges av amtsrådet (ungefär = svenska landstinget) efter hörande av sognerådet, vilket dock inte fick vetorätt. Tillståndstvång infördes i flertalet landskommuner.

På utskänkningsområdet syftade man till att införa tillståndssystem såväl i städerna som på landet. I städerna tillsatte byrådet (stadsfullmäktige) en särskild nämnd, bevillingsnævnet, till vilken ansökan om utskänknings-tillstånd skulle inges. Tillståndet gavs för viss person och viss lokal och antingen på livstid eller på ett visst antal år. Byrådet ägde fortfarande rätt att sätta en maximigräns för antalet utskänkningsställen, men lagen föreskrev samtidigt att antalet ej fick överskrida 1 per 350 invånare. Gästgiverierna stod fortfarande utanför begränsningen.

På landet lades beslutanderätten direkt hos de kommunala myndigheterna. Ansökan om utskänknings-tillstånd avgjordes av amtsrådet efter förslag av sognerådet. Den senare myndigheten ägde vetorätt, men amtsrådet kunde i sin tur avslå ansökan mot sognerådets tillstyrkan.

Beskattning

Danmark var det sista av de nordiska länderna som övergick från råvaru- eller produktionsmedelsbeskattning till produktbeskattning av spritproduktionen, vilket skedde först år 1887. Den skatt, som då pålades produkten, var också betydligt lägre än motsvarande skatter i de övriga nordiska länderna, och den kvarstod oförändrad ända in på 1900-talet. År 1908 genomfördes en mindre höjning och år 1912 en mera genomgripande, varigenom produktionsavgiften per liter hundra procentig sprit sattes till 60 öre.

Efterfrågan på vin täcktes huvudsakligen genom import, på vilken utgick tull. Det inhemska fruktvinet beskattades ej.

Maltdrycksskatt infördes 1891, men maltdrycker med mindre än 2 ¼ viktprocents alkoholhalt var undantagna från beskattning. På övriga malt-drycker utgick skatten efter en höjning år 1912 med i regel 9.50 kr per hl.

Konsumtionsutveckling

Totalkonsumtionen av alkoholhaltiga drycker i ren alkohol per invånare befann sig från början av 1870-talet och fram till det första världskrigets

Tab. 1. *Konsumtion av alkoholhaltiga drycker i Danmark under åren 1871—1951*

År	Volymliter per inv.			Liter ren alkohol per inv.			
	sprit-drycker	vin	malt-drycker ²	sprit-drycker	vin	malt-drycker ²	samtliga alkoholhaltiga drycker ²
1871/80 ¹	18.6 ³	1.4	30.0	9.30	0.22	1.13	10.65
1881/90	15.7	1.2	57.0	7.85	0.19	2.14	10.18
1891/95	14.6	1.6	34.4	7.30	0.26	1.35	8.91
1896/1900	14.2	1.7	39.1	7.11	0.27	1.47	8.85
1901/05	13.4	1.5	36.7	6.70	0.24	1.38	8.32
1906/10	10.4	1.5	36.2	5.22	0.24	1.36	6.82
1911/13	9.2	1.4	33.0	4.59	0.19	1.25	6.03
1914	8.4	1.2	31.7	4.20	0.20	1.20	5.60
1915	8.5	1.5	31.9	4.25	0.20	1.21	5.66
1916	8.7	1.9	33.6	4.35	0.26	1.44	6.05
1917	2.5	1.3	33.5	1.25	.	.	.
1918	0.4	0.6	21.1	0.20	.	.	.
1919	0.9	1.3	35.3	0.45	0.18	1.38	2.01
1920	1.5	1.25	48.8	0.76	0.18	1.64	2.58
1921	1.0	1.50	45.5	0.51	0.21	1.54	2.26
1922	1.1	1.47	37.8	0.56	0.24	1.41	2.21
1923	1.3	1.78	37.8	0.67	0.28	1.46	2.41
1924	1.6	1.62	38.3	0.74	0.25	1.49	2.48
1925	1.4	1.58	41.6	0.69	0.24 ²	1.58	2.51
1926	1.2	1.90	39.1	0.60	0.28	1.47	2.35
1927	1.1	1.71	35.6	0.57	0.26	1.35	2.18
1928	1.1	1.48	34.7	0.54	0.23	1.31	2.08
1929	1.2	2.16	36.3	0.59	0.34	1.38	2.31
1930	1.1	1.90	39.3	0.54	0.30	1.49	2.33
1931	1.10 ³	1.93	37.8	0.45	0.29	1.44	2.18
1932	0.85	1.73	33.4	0.35	0.27	1.27	1.89
1933	0.92	1.89	33.5	0.37	0.29	1.28	1.94
1934	1.00	2.05	35.9	0.40	0.31	1.37	2.08
1935	1.06	2.02	36.0	0.42	0.33	1.38	2.13
1936	1.09	2.2	36.6	0.44	0.33	1.41	2.18
1937	1.12	2.2	37.2	0.45	0.34	1.43	2.22
1938	1.11	2.2	37.5	0.45	0.34	1.45	2.24
1939	1.17	2.36	39.6	0.46	0.37	1.53	2.36
1940	0.93	2.07	32.4	0.37	0.32	1.26	1.95
1941	1.40	2.34	37.0	0.55	0.36	1.40	2.31
1942	1.51	2.00	33.8	0.59	0.31	1.27	2.17
1943	1.77	1.79	37.6	0.69	0.28	1.41	2.38
1944	2.03	1.98	42.2	0.79	0.31	1.58	2.68
1945	1.92	1.99	34.1	0.75	0.32	1.28	2.35
1946	2.10	2.89	45.1	0.83	0.45	1.69	2.97
1947	1.91	3.07	48.0	0.73	0.48	1.80	3.01
1948	1.98	3.46	50.5	0.75	0.53	1.90	3.18
1949	1.42	2.73	52.9	0.54	0.43	1.99	2.96
1950	1.37	2.99	53.6	0.53	0.42	2.01	2.96
1951	0.99	2.21	50.4	0.39	0.35	1.92	2.66

¹ Uppgifterna t. o. m. år 1910 hämtade ur J. Gabriëlsson: *Consommation des boissons alcooliques dans les différents pays*, Paris 1915.

² Malt-drycker med en alkoholhalt understigande 2 ¼ viktprocent ej inräknade.

³ T. o. m. 1930 är uppgifterna för spritdrycker omräknade till 50-procentig sprit, därefter avser de volymliter. T. o. m. 1909 ingår även teknisk sprit m. m.

utbrott i nästan oavbrutet sjunkande. Under 1870-talet utgjorde den i genomsnitt 10.65 liter per invånare och under åren 1911/13 i genomsnitt 6.03 liter.

Konsumtionen var i huvudsak inriktad på spritdrycker, som under 1870-talet i genomsnitt svarade för 87 %. Spritdryckskonsumtionen befann sig emellertid liksom totalkonsumtionen i oavbrutet avtagande och sjönk från 18.6 liter per invånare under 1870-talet till 9.2 liter under åren 1911/13. Under 1800-talet ersattes den delvis av en stigande maltdryckskonsumtion, medan konsumtionssiffrorna under 1900-talets början sjönk för alkoholhaltiga drycker av alla slag. Konsumtionens fördelning försköts därigenom under 1800-talet fram till århundradets sista år från spritdrycker till maltdrycker, medan spritdryckskonsumtionen de sista åren på 1800-talet återtog sin förra ställning då maltdryckskonsumtionen på nytt gick ned. Under tioårsperioden närmast före första världskrigets utbrott sjönk emellertid konsumtionen av spritdrycker i betydligt större omfattning än konsumtionen av vin och maltdrycker och uppgick under åren 1911/13 till i genomsnitt 69 % av totalkonsumtionen.

Fylleri och andra alkoholskador

Uppgift om antalet anhållanden för fylleri under tiden före kriget har endast kunnat erhållas i genomsnitt för åren 1911/13 dels för hela riket och dels för Köpenhamn. För hela riket har antalet anhållanden uppskattats till 16.700 eller 60 per 10.000 invånare, medan det för Köpenhamn utgjorde 9.300 eller 157 per 10.000 invånare.

Uppgift om antalet dödsfall i levercirrhos och kronisk alkoholism i städerna och om antalet anmälda fall av delirium tremens i hela landet finns från och med år 1877. Siffrorna för levercirrhosen varierar under olika år men visar ingen bestämd trend uppåt eller neråt. Dödsfallen i kronisk alkoholism synes däremot ha varit sakta sjunkande från ca 25 per 100.000 inv. omkring år 1880 till ca 18 per 100.000 inv. omkring 1910. En kraftigare sänkning ägde rum åren 1912—13, varigenom frekvensen sjönk till omkring 12 per 100.000 inv. år 1914. I fråga om delirium tremens är siffrorna tämligen oförändrade från år 1877 (38.1 per 100.000 inv.) till 1911 (37.7 per 100.000 inv.), men 1912 sätter även här en kraftig sänkning in (22.2 per 100.000 inv. år 1914). Man kan inte underlåta att i detta sammanhang erinra om höjningen av skatten på brännvin år 1912.

Omläggningen av beskattningen under det första världskriget

1917 infördes på grund av råvarubristen ett förbud mot framställning av spritdrycker för konsumtionsändamål. Produktionen av sprit för tekniska ändamål fortsatte men koncentrerades under medverkan av regeringen till ett fåtal företag.

Tab. 2. *Översikt över spritdrycksbeskattningens och spritdrycksprisets förändringar i Danmark under åren 1911—1951*

- 1912: tillverkningsavgift, utgående med 60 öre per liter ren alkohol.
- 1917 (17/3): tilläggsavgift, utgående med belopp motsvarande resp. detaljpriser.
- 1917 (21/12): tilläggsavgiften fastställd till 6.50—7.50 kr per helflaska, vilket motsvarar högst 22.50 kr per liter ren alkohol.
- 1919: tilläggsavgiften utgående med 20 kr per liter ren alkohol. (Justering för att uppnå balans mellan priserna på importerade och inhemska produkter.)
- 1922 (1/4): tilläggsavgiften sänkt till 15 kr per liter ren alkohol (nedsättning på grund av penningvärdets höjning).
- 1922 (1/7): omsättningsskatt (den s. k. restaurangskatten), utgående med 10% av omsättningsbeloppet på alla restaurangvaror.
- 1930: restaurangskatten avskaffad. Tilläggsavgiften höjd till 17 kr per liter ren alkohol. Ny omsättningsskatt, uttagen på såväl utminuterad som utskänkning. Skatten utgick med 6% på utskänkta och i genomsnitt 3.2% på utminuterade spritdrycker. Vid försäljning från producent eller grossist till detaljist uttogs dessutom en avgift på 1% av omsättningsvärdet.
- 1939: tilläggsavgiften höjd till 20 kr per liter ren alkohol.
- 1940: omsättningsskatten höjd i grosshandeln till 7% och i detaljhandeln till 4% på utminuterade och 10% på utskänkta spritdrycker.
- 1941: omsättningsskatten i grosshandeln höjd till 13.5%.
- 1942: omsättningsskatten i grosshandeln höjd till 19%.
- 1943: omsättningsskatten i detaljhandeln höjd till 25% för utskänkningens del.
- 1946 (14/8): tilläggsavgiften höjd till 34 kr per liter ren alkohol. Omsättningsskatten höjd till i genomsnitt 35% för utskänkningens del.
- 1946 (31/10): omsättningsskatten i detaljhandeln sänkt till 33½% för utskänkningens del, avskaffad för utminuteringsdel. I stället höjdes avgiften vid försäljning från producent eller grossist till detaljist till 22.5% av omsättningsvärdet.
- 1950 (31/3): omsättningsskatten på utskänkningen sänkt till 25%.
- 1950 (19/11): omsättningsskatten i grosshandeln höjd till 33½%. Tilläggsavgiften sänkt till 30 kr per liter ren alkohol.
- 1951 (23/3): omsättningsskatten i grosshandeln höjd till 37.5%.

Detaljhandelspris på helflaska (72 cl) Aalborg Taffel Akvavit (45 volymprocent)

År	Danska kronor
1908 (1/9)	0.55
1912 (15/9)	0.72
1914 (4/8)	0.80
1915 (14/1)	0.86
1916 (18/4)	0.90
1916 (23/8)	0.95
1917 (20/2)	0.99
1917 (26/3)	2.40
1918 (1/1)	11.00
1919 (1/9)	12.50
1922 (1/1)	11.00
1922 (1/4)	8.20
1922 (20/9)	7.40
1923 (1/5)	8.15
1925 (1/9)	8.10
1930 (1/1)	8.00
1930 (21/3)	8.85
1939 (5/10)	10.40
1940 (28/3)	11.10
1941 (1/9)	11.60
1941 (25/10)	12.45
1942 (26/3)	13.20
1946 (4/5)	16.20
1946 (14/8)	19.85
1950 (19/11)	22.20
1951 (22/3)	23.55

I sammanhang härmed genomfördes de väsentliga *skattehöjningar* som föranlett benämningen »det danska systemet». I mars 1917 infördes en tilläggsavgift, som uttogs vid partiförsäljning av alla spritdrycker. Avgiften sattes lika med det då gällande priset på respektive varuslag, vilket medförde

en prishöjning med över 100 %, då detaljhandelsvinsten också höjdes. Avsikten var främst att hejda efterfrågan på de lager av drycker som fanns vid produktionsförbudets genomförande och att indraga värdestegringen till statskassan, medan direkt nykterhetspolitiska synpunkter spelade en underordnad roll. Senare samma år ökades tilläggsavgiften för spritdryckerna till 7.50 kr per helflaska, vilket motsvarade ungefär 19.50—22.50 kr per liter hundraprocentig sprit. År 1919 sattes tilläggsavgiften till 20 kr per liter ren alkohol för alla sorter för att uppnå balans mellan priserna på inhemska och importerade produkter. Utom tilläggsavgiften belastades de inhemska spritdryckerna med produktionsavgiften, som under hela kriget låg oförändrad vid 60 öre. På de importerade spritdryckerna vilade förutom tilläggsavgiften en tull på 1 à 2 kr per volymliter.

I oktober 1917 infördes tilläggsavgift även för vin. Denna sattes först lika med priset på samma sätt som för spritdryckerna. 1919 sänktes den till 70 % av importvärdet (för de billigare sorterna 35 %).

Även beskattningen av maldryckerna skärptes betydligt. Skattesatserna höjdes 1917 till 18 kr per hl, och en ny skattepliktig klass inrättades bland de sorter, som förut varit fritagna från beskattning. Klass 1 kom därigenom att omfatta maldrycker med en alkoholhalt överstigande $2\frac{1}{4}$ viktprocent medan klass 2 omfattade »lagrat och förädlat» öl med mindre än $2\frac{1}{4}$ viktprocents alkoholhalt. Samtidigt förbjöds framställningen av maldrycker med mer än 3 viktprocents alkoholhalt. För skatteklass 1 låg skattesatsen som nämnts vid 18 kr per hl ($6\frac{1}{3}$ öre per halvflaska om 35 cl) och för skatteklass 2 vid 5.70 kr per hl (2 öre per halvflaska).

Medan *konsumtionen* av spritdrycker under de första krigsåren låg kvar vid omkring 8.5 liter per invånare, sjönk den vid produktionsförbudets och den nya skattelagstiftningens genomförande till 2.5 liter år 1917 och 0.4 liter året därpå. Konsumtionen av vin och maldrycker sjönk något åren 1917 och 1918 men steg därefter åter. Utvecklingen medförde en sänkning av spritdryckskonsumtionens relativa andel av totalkonsumtionen från nära 70 % under förkrigstiden och 75 % under krigets första år till 12 % år 1918.

Uppgifter om antalet anhöllanden för *fylleri* finns för krigsåren endast för Köpenhamn. Krigets första år medförde där en stegring av antalet anhöllanden från 15.7 i genomsnitt per 1.000 invånare under åren 1911/13 till 17.9 år 1916. Det följande året sjönk antalet anhöllanden med 55 % till 8.0 per 1.000 invånare och under år 1918 med ytterligare 55 % till 3.6 per 1.000 invånare.

Antalet dödsfall i levercirrhos i städerna steg under de första krigsåren över förkrignivån och nådde ett maximum år 1916 med 7.7 fall per 100.000 inv. Med det följande året inleddes emellertid en nedgång. Från år 1916 till år 1918 utgjorde minskningen nära $50\frac{1}{2}$.

Antalet dödsfall i kronisk alkoholism i städerna varierade under krigets första år mellan 9.8 och 12.7 per 100.000 inv. men sjönk år 1917 till 5.2 och år 1918 till 1.6 fall.

Tab. 3. *Maltdrycksbeskattning och maltdryckspriser i Danmark under åren 1911—1952*

(Tabellen uppgjord av docent S. Røgind, Köpenhamn.)

År	Tillverkningskatt (ölskatt) da kr per hl ¹				Vanligt öl, pris per halvflaska ² öre	Därav	
	Starköl, klass B	Starköl, klass A	Vanligt öl Skatteklass 1	Lagrad svagdr. Skatteklass 2		Ölskatt öre	Omsättningskatt öre
1911	6.47	6.47	6.47		12	2.40	
1912	9.50	9.50	9.50		13	3.30	
1916					17	3.30	
1917	18.00	18.00	18.00	5.70	23	6.30	
1918					27	6.30	
1919					28	6.30	
1920					31	6.30	
1923	40.00	30.00	21.00		29	7.35	
1925	60.00	45.00			29	7.35	
1927	40.00	30.00			29	7.35	
1929					27	7.35	
1930					27	7.35	0.23
1931	43.00	33.00	23.75		27	8.31	0.23
1932			28.25		29	9.89	0.24
1937					30	9.89	0.25
1939		40.75	36.00	7.00	34	12.60	0.28
1940				15.00	40	12.60	2.35
1941					47	12.60	5.47
1942					50	12.60	8.26
1946	56.25	54.00	49.25	26.00	56	17.24	9.40
1947					58	17.24	11.51
1950	43.00	41.00	36.00	32.00	63	12.60	18.46
1951			36.40		71	12.74	23.55
1952	37.00	35.00	30.40	28.00	71	10.62	23.55

¹ Maltdryckerna indelas sedan 1923 i Luksusöl, Klasse B med över 13.5 % extrakthalt (håller vanligen ca 5.0 vikt % alkohol), Luksusöl, Klasse A med 10.75—13.5 % extrakthalt (ca 4.0 vikt % alkohol), Öl, Skatteklasse 1 med över 2¼ vikt % alkohol och högst 10.75 % extrakthalt (ca 3.3 vikt % alkohol) och Skatteklasse 2 med under 2¼ vikt % alkohol. År 1951 bestod ölskonsumtionen till 3 % av starköl, till 94,5 % av vanligt öl (skatteklass 1) och till 2,5 % av alkoholsvagt öl (skatteklass 2 och svagdricka).

² Utminuteringspris i Köpenhamn (1 halvflaska = 33—34 cl).

Uppgift om antalet dödsfall i levercirrhos och kronisk alkoholism på landsbygden och i hela riket saknas under kriget.

Antalet anmälda fall av delirium tremens i hela riket visade samma plötsliga nedgång under krigets sista år som antalet dödsfall i alkoholism i städerna. År 1916 anmäldes sålunda 781 fall (27 per 100.000 invånare) men år 1917 endast 250 (8 per 100.000 invånare) och året därpå 51 fall (2 per 100.000 invånare).

Utvecklingen efter det första världskriget

Lagstiftning

Då produktionsförbudet upphävdes vid krigets slut utfärdades i stället en bestämmelse om produktionsbegränsning, enligt vilken särskilt tillstånd av inrikesministeriet fordrades för all tillverkning, utlämning eller försäljning av spritdrycker för andra än tekniska och medicinska ändamål samt för export, och upprättandet av nya spritfabriker förbjöds. Tillståndet skulle sökas på nytt varje år. En maximigräns uppsattes för den kvantitet spritdrycker, som årligen fick tillverkas för konsumtionsändamål. Beräkningen utfördes på grundval av konsumtionen före kriget, och gränsen sattes så högt, att produktionsmaximum sedermera icke uppnåts. Åtgärden torde således icke ha inneburit någon starkare press nedåt på produktionen. På grund av den skärpta beskattningen minskades efterfrågan, och det är framför allt denna faktor som har återverkat på den faktiska begränsningen av produktionen.

Den förut omtalade koncentrationen av spritproduktionen avslutades år 1923. AB De Danske Spritfabrikker fick genom en överenskommelse med staten samma år ensamrätt till framställning av sprit, akvavit och brännvin. Överenskommelsen avlöstes år 1934 av en koncession enligt den samma år utfärdade lagen om sprit och jäst. Försäljningspriser och priser i olika stadier av produktionsprocessen skall godkännas av handelsministern, vars samtycke även fordras för ändring av bolagets stadgar. Eventuella överskott skall fonderas. Överstiger bolagets vinst en viss fixerad gräns, skall överskottet användas för prisreglering eller inbetalas till statskassan. Utdelningen på aktierna är begränsad. Koncessionen förnyades 1943 för en ny tioårsperiod. Sedan första världskriget har det sålunda existerat ett *sprittillverkningsmonopol* i Danmark. Det drives i privat regi men under statlig kontroll.

Importen av spritdrycker reglerades redan år 1919. Något importmonopol upprättades emellertid icke utan importen fördelades av inrikesministeriet och senare av handelsministeriet mellan de olika firmorna i förhållande till deras tidigare import. Den sammanlagda importkvantiteten fick dock ej överstiga genomsnittet för åren 1913/15. Regleringen torde ej kunna tillskrivas någon större betydelse ur konsumtionssynpunkt, eftersom importen varit obetydlig i förhållande till den inhemska produktionen.

Den 2. ædruelighedskommissions första betänkande, som avgavs år 1918, blev grundval för en omarbetning av alkoholförsäljningslagstiftningen år 1924. Enligt den nya lagen, vars bestämmelser fortfarande i huvudsak gäller, lades inrättandet av nya utminuteringsställen under tillståndstvång i alla landskommuner. Tillstånden, som kan omfatta alla slags »starka drycker» eller vin och öl eller enbart öl, ges av sognerådet på 8 år åt gången. Den viktigaste nyheten var emellertid det redan nämnda stadfästandet av det kommunala omröstningsinstitutet. Omröstning kunde anordnas så snart

1/3 av kommunalstyrelsens ledamöter så fordrade eller, om kommunalstyrelsen meddelat beslut i ett ärende, då 35 % av kommunens röstberättigade medlemmar så påkallade. Resultatet av omröstningen skulle träda i stället för sognerådets beslut. Om en ansökan avslogs kunde ny ansökan ej beviljas inom fem år. Om vid omröstningen majoriteten inte omfattade 35 % av de röstberättigade, måste ny omröstning (med enkel majoritet) företagas. Amsrådet kunde fortfarande avslå en av sognerådet eller vid omröstning tillstyrkt ansökan, men i så fall kunde ärendet hänskjutas till handelsministeriet för slutligt avgörande.

Under åren 1925—41 avhölls sammanlagt 562 kommunala omröstningar om utskänkningsstillstånd. Av dessa uppnådde 360 den nödvändiga majoriteten för beslut, vilket i 201 av de 360 fallen innebar en majoritet för beviljande av utskänkningsansökningen. Avslag på ansökningen meddelades sålunda i 44 % av omröstningarna. I de 150 omröstningar, som ägde rum under åren 1912—21, meddelades däremot avslag i 77 % av omröstningarna, och i de likaledes 150 omröstningarna, som hölls under åren 1907—11, blev resultatet i 87 % av omröstningarna avslag. Samtidigt med att andelen avslag minskat har emellertid även omröstningsfrekvensen ökat. Det kan därför sägas att medan omröstningar tidigare huvudsakligen kom till stånd i särskilt förbudsvänliga kommuner, så har de under senare år ägt rum i allt fler kommuner, således även i sådana där förbudsvännerna icke varit talrika. Det förekommer nu ganska ofta att omröstning begäres för att mot sognerådets vilja tillstyrka en ansökan. Någon bedömning av det kommunala vetots betydelse ur nykterhetssynpunkt kan emellertid icke verkställas på grundval av föreliggande material.

I städerna skulle enligt 1924 års lag liksom tidigare maximiantalet vanliga utskänkningsrättigheter (bevrätterbeviljinger) stå i ett visst förhållande till invånarantalet (1924 högst 1 per 450). Dessutom kunde omröstning anordnas eller stadsfullmäktige besluta om monopolisering av utskänknings genom överlåtande på ett bolag under stadens kontroll. Den senare bestämmelsen har emellertid i praktiken icke utnyttjats. Rättighetsbeviljande myndighet var fortfarande (och är än i dag) beviljingsnævnet. För utskänkning åt boende gäster behövs fortfarande endast vanliga handelsrättigheter.

Ända sedan 1912 hade i vissa fall utskänkningsrättigheter kunnat ges av inrikesministeriet vid sidan av de kommunala myndigheterna. Denna rätt överfördes 1924 till en särskild för hela landet gemensam överbeviljingsnævn. Denna nämnd har en av handelsministern utsedd ordförande och dessutom fyra ledamöter. Två av dessa utses av riksdagen, en av stadsförbundet (Den danske Købstadsforening) och en av landskommunernas förbund (De samvirkende Sognerådsforeninger). De av överbeviljingsnævnet beviljade rättigheterna motsvarar närmast de svenska turisträttigheterna och trafikrättigheterna. I fråga om »turisträttigheterna» kan överbeviljingsnævnet dock inte mot kommunens avstyrkan bevilja rätt till utskänkning till andra än hotell-

gäster och resande (gästgiveri). Trafikrättigheter och rättigheter till utskänkning i statens byggnader ges direkt av överbevillingsnævnet, varvid inget kommunalt veto gäller. Denna nämnd ger också tillstånd till utskänkning på teatrar o. d. samt i kommunala byggnader och föreningslokaler men är i samtliga dessa fall bunden av ett eventuellt kommunalt veto.

År 1934 tillsattes en ny kommitté, på vars under åren 1937 och 1938 avgivna betänkanden den nu gällande försäljningslagstiftningen (bevärteloven) av den 15 mars 1939 grundar sig. Den nya lagen innebär emellertid endast en revision på vissa punkter av tidigare bestämmelser medan de bärande principerna är oförändrade.

Bland annat förenklades omröstningsinstitutet på landsbygden genom att kravet på kvalificerad majoritet bortföll. Maximum för antalet utskänkingsrättigheter minskades i de större städerna till 1 per 550 invånare; i städer med mindre än 10.000 invånare behölls den gamla gränsen.

Bestämmelserna om engångsavgift vid meddelande av försäljningstillstånd för starka drycker ändrades för att hejda ökningen av småföretagens antal. Tidigare hade endast vissa låga anmälningsavgifter upptagits enligt samma regler som gällde för handelsrättigheter i allmänhet. Nu höjdes avgifterna betydligt både för utminuterings- och utskänkingsrättigheter. Sedan 1951, då avgifterna ytterligare höjdes med hänsyn till penningvärdets försämring, är avgifterna för utminuteringsstillstånd 150 kr för enskilda och 375 kr för bolag och för utskänkningstillstånd resp. 300 och 750 kr.

Vid lagändringen 1939 skärptes också kraven på utskänkingsställets drift. Bestämmelserna i en 1921 utfärdad tilläggslag till bevärterloven (»Nyhavnsloven») upptogs nu i lagtexten och fick generell giltighet. Polisen fick härigenom befogenhet att förbjuda restauratörer att servera prostituerade kvinnor eller att använda kvinnlig serverings-, garderobs- eller toalettpersonal, när ett sådant förbud anses nödvändigt för sedlighetens, nykterhetens eller ordningens upprätthållande. Restauratörerna är förpliktade att på begäran av polisen uppge personalens namn, födelseår etc., varvid polisen kan förbjuda vissa personer att arbeta inom yrket. Polisen kan även förbjuda restauratörer och serveringspersonal att intaga alkoholhaltiga drycker tillsammans med gästerna.

För utminuteringsfordras i städerna fortfarande endast vanliga handelsrättigheter, som gäller för innehavarens livstid.

Även beträffande utminuterings på landet är bestämmelserna oförändrade i förhållande till 1924 års lag: tillstånd av sognerådet, åttaåriga tillståndsperioder. Detta gäller dock endast nya tillstånd. Liksom den föregående lagen respekterar den nuvarande de tidigare lämnade tillstånden, som förblir i kraft för den tid som de ursprungligen givits, i vissa fall på livstid. Det är över huvud betecknande för den danska alkohollagstiftningen att begränsningar i försäljningsrätten i regel gäller endast för efter resp. lags ikraftträdande nytillkomna försäljningsställen. Det finns därför fortfarande rättig-

heter som förvärvats enligt 1857 års näringsfrihetslag. Även dessa är dock underkastade de senare tillkomna ordningsföreskrifterna (t. ex. om stängningstid) och kan indragas om de misskötes.

Under den tyska ockupationen av Danmark företogs åtskilliga inskränkningar i försäljningen av alkoholhaltiga drycker. Bl. a. förbjöds produktion av starköl (luksusöl). Import och leveranssvårigheter medförde vidare en ransonering av spritdrycker och vin vid försäljningen från producenter och grosshandlare till detaljhandlare. Däremot behövde någon ransonering av maltdryckerna inte komma ifråga. Restriktionerna har efter kriget gradvis avskaffats. Starkölet återkom dock först 1951 i den danska marknaden. Dessförinnan tillverkades det uteslutande för export.

Utvecklingen av antalet utminuterings- och utskänkningsställen i Danmark framgår av följande tabell.

Tab. 4. *Utminuterings- och utskänkningsställen i Danmark åren 1914—1950*

År	Utminuteringsställen		Utskänkningsställen	
	Antal	per 10.000 inv.	Antal	per 10.000 inv.
1914 ¹	12.565	46	4.263	15
1920 ¹	12.296	40	3.673	12
1925	17.327	51	4.207	12
1930	18.848	53	4.139	12
1935	21.431	58	4.195	11
1940	21.312	56	4.276	11
1945	19.667	49	4.290	11
1950 ²	.	.	4.417	10

¹ Utom Sønderjylland.

² Det finns ingen senare statistik än för 1945. Antalet utskänkningsställen 1950 är uppskattat.

Flertalet utskänkningsställen serverar såväl spritdrycker som vin och maltdrycker. Det stora antalet utminuteringsställen får ses i sammanhang med dansk försäljningstradition. Alkoholhaltiga drycker säljs förutom i specialaffärer även i speceriaffärer, mjölkbutiker (vanligen endast öl), grönsaksaffärer o. s. v. Omkring 20—25 % av försäljningsställena saluför av de alkoholhaltiga dryckerna enbart maltdrycker. Som en jämförelse kan nämnas att i Sverige år 1949 antalet utminuteringsställen för sprit och vin uppgick till 233 eller 0.3 per 10.000 inv. medan utskänkningsställena för sprit och vin var 1.257 eller 1.6 per 10.000 inv. och för öl 2.738 eller 4.0 per 10.000 inv.

Beskattning

1917 års skattelagstiftning betraktades vid sin tillkomst huvudsakligen som en krigs- och kristidsreglering av tillfällig karaktär. Den förblev emeller-

tid i kraft även efter krigets slut och gjordes slutligen i princip permanent genom lag år 1922. För beslutet anfördes såväl nykterhetspolitiska som statsfinansiella skäl. Tilläggsavgiften sänktes emellertid samtidigt med hänsyn till penningvärdets stegring från 20 till 15 kr per liter ren alkohol. I lagen insattes också en bestämmelse att tilläggsavgiften kunde »nedsättas ved Bevilling på Finansloven». Bestämmelsen har emellertid icke utnyttjats.

I samband med lagstiftningen av år 1922 infördes från den 1 juli samma år en beskattning av utskänkingen i form av en allmän restaurangskatt på 10% av omsättningsbeloppet. Den avskaffades åter år 1930, då tilläggsavgiften på spritdrycker i stället höjdes på grund av det ansträngda statsfinansiella läget och en särskild omsättningsskatt på alla starka drycker infördes. Produktionsavgifterna utgick oförändrade. Skatterna på spritdrycker kvarlåg därefter oförändrade till tiden för det andra världskrigets utbrott.

För vinets vidkommande avskaffades tilläggsavgiften år 1922, då i stället tullsatserna av år 1908 höjdes och graderades efter den beskattade dryckens alkoholhalt. Även de inhemska fruktvinerna blev nu föremål för beskattning. Fruktvin som framställdes för hushållets behov och ej var avsett för handel var dock fortfarande undantaget från beskattning.

Tilläggsavgiften på vin återinfördes av statsfinansiella skäl år 1924. Den avskaffades emellertid åter år 1928 i samband med de då pågående traktatförhandlingarna med Spanien. Danmark förband sig i avtalet med Spanien att ej utkräva högre avgifter än gällande tullsatser, och denna förbindelse kom då automatiskt att gälla alla de länder, med vilka Danmark hade avtal på basis av mest-gynnad-nationsklausulen.

Förbudet mot framställning av maltdrycker med mer än 3 viktprocents alkoholhalt slopades först år 1923, varvid ölsorter med mer än 10 $\frac{3}{4}$ procents extrakthalt (ca 3.5 viktprocents alkoholhalt) utskildes från skatteklass 1 och indelades i två särskilda klasser. Skatteklasse A Luksusöl omfattar maltdrycker med en extrakthalt mellan 10 $\frac{3}{4}$ och 13 procent och skatteklasse B Luksusöl maltdrycker med en extrakthalt överstigande 13 procent. (Alkoholhalten i de båda starkölstyperna är ca 4.0 resp. 5.0 viktprocent.) Skattesatserna höjdes samtidigt och graderades efter maltdryckernas alkoholhalt så att priserna på de starkare sorterna kom att ligga betydligt högre än priserna på de vanligare pilsner- och lagerölsmärkena.

Skatten på lyxölet höjdes för att understödja valutapolitiken år 1925, men konsumtionen sjönk då så kraftigt att även en del av den tidigare inhöstade skatteinkomsten på dessa grupper bortföll. En ny höjning, som träffade även skatteklass 1, genomfördes år 1931 i samband med stödåtgärderna för jordbruket. Denna höjning berörde dock icke försäljningspriserna utan bars av bryggerierna. En förnyad höjning av skatten på skatteklass 1 till 28.25 kr per hl år 1932 gav däremot utslag i detaljhandelspriserna.

Importen av maltdrycker har ej underkastats några restriktioner, men tullsatserna ligger högt och importen har föga betydelse i jämförelse med

produktionen inom landet. Däremot förekommer en ganska betydande export.

Det andra världskrigets utbrott blev inledningen till en lång rad höjningar av alkoholbeskattningen, vilka också medförde en omläggning av beskattningsprinciperna. Riksdagen har nämligen givit den 1930 införda omsättningsskatten på alla starka drycker en allt mera framträdande plats i alkoholbeskattningen. Härigenom har denna skatt nu blivit statens viktigaste inkomstkälla på alkoholbeskattningens område. (Av den totala skatten på alkoholhaltiga drycker 1951/52 på 464 milj. kr kom 314 milj. kr från omsättningsskatten.) Skattehöjningarna har i första hand träffat det första ledet i distributionsprocessen. Under 1930-talet betalades endast 1 % av försäljningspriset i skatt vid varans försäljning från fabrikant eller grossist till detaljist eller restauratör. Sedan 1951 är denna skatt 37.5 % av priset (inklusive skatt). Även utskänkningsen har träffats ganska hårt av de senare årens skattepolitik, medan däremot omsättningsskatten i utminuteringsen slopats. Detta skedde 1946 för att förenkla skatteuppbörden, vilken blev mycket komplicerad genom att kontrollen måste omfatta tusentals detaljhandlare.

Omsättningsskattens förändringar framgår av tabell 2 samt av sammanställningen i tabell 5.

Tab. 5. Omsättningsskatten på alkoholdrycker i Danmark åren 1930—1951

Enligt lagen den	Av varans försäljningspris, skatten inberäknad, erlägges		
	vid försäljn. i parti	vid försäljn. i minut	vid utskänk- ning
22/3 1930	1 %	3 ¹ / ₅ %	6 %
27/3 1940	7 "	4 "	10 "
24/10 1941	13 ¹ / ₂ "	4 "	10 "
25/3 1942	19 "	4 "	10 "
2/6 1943	19 "	4 "	25 "
14/8 1946	19 "	4 "	35 "
31/10 1946	22 ¹ / ₂ "		33 ¹ / ₃ "
31/3 1950	22 ¹ / ₂ "		25 "
19/11 1950	33 ¹ / ₃ "		25 "
22/3 1951	37 ¹ / ₂ "		25 "

Den betydande höjningen i november 1950 neutraliserades delvis av den samtidiga sänkningen av tillverkningskatterna på de olika varuslagen (tilläggsavgiften på sprit, ölskatten etc.). Därigenom blev det möjligt att i högre grad än tidigare låta den samlade beskattningen på varje varugrupp följa prisutvecklingen. Tilläggsavgiften vid sprittillverkningen hade tidigare höjts till 20 kr per liter ren alkohol 1940 och till 34 kr 1946. Den sänktes 1950 till 30 kr. (Den gamla tillverkningsavgiften från 1912 på 60 öre per liter ren

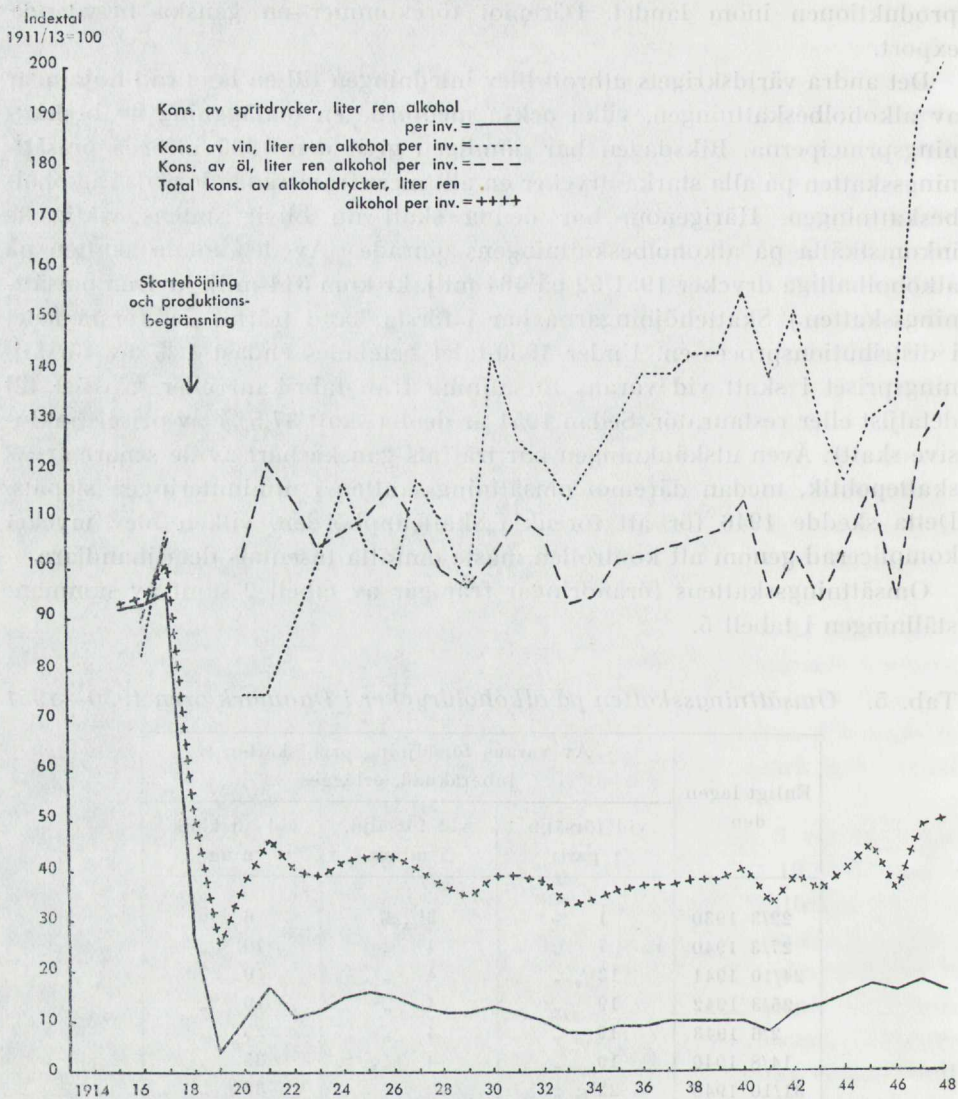

Diagram 1. *Konsumtion av alkoholhaltiga drycker i Danmark under åren 1914—1948. Indextal 1911/13 = 100*

alkohol har hela tiden varit oförändrad.) Ölskatten steg 1939 till 36 kr per hl för öl av skatteklass 1 (ungefär motsvarande svensk klass II) och höjdes 1946 ytterligare till 49.25 kr. Den sänktes 1950 åter till 36 kr per hl och utgår sedan maj 1952 med 30.40 kr. Luksusöl, som ej tillverkats under kriget, fick också skatten starkt höjd 1946 då det, som ovan nämnts, tillverkades endast för export. Sedan 1950 är skatten även här lägre. Den utgår sedan maj 1952 med 35 kr per hl för klass A och 37 kr för klass B.

Under krigsåren höjdes skatten även på de alkoholsvaga ölsorterna, som

tillhör skatteklass 2 (ungefär motsvarande svenskt lagrat svagdricka), varigenom avståndet mellan dessa ölsorter och det vanliga ölet starkt minskades. Sedan 1952 beskattas öl av skatteklass 2 med 28 kr per hl. (För detta öl utgår emellertid icke någon omsättningsskatt.)

Fruktviner av inhemsk tillverkning beskattas med en tillverkningsavgift som sedan 1950 varierar mellan 25 öre per liter för de alkoholsvagaste sorterna (cider, mjöd m. fl.), 35 öre för mellansorterna och 75 öre för de starkaste. Därtill kommer omsättningsskatten.

Det bör i sammanhang med beskattningen anmärkas att spritskatterna i Danmark trots sin höga nivå utgör en mindre del av detaljpriset än i Sverige. Av en helflaska Aalborg Taffel Akvavit utgjorde skatten 1951 76.2 % av utminuteringspriset i Danmark men av en liter Skåne akvavit i Sverige var skatteprocenten 83.7. Detta beror på att det danska produktions- och distributionssystemet i privat regi är så mycket dyrare än det svenska monopolsystemet. För en liter akvavit får producenter och återförsäljare i Danmark 7.77 da. kr men i Sverige endast 2.57 sv. kr.

1947 tillsattes i Danmark en ny alkoholkommission för att fortsätta och slutföra det arbete som påbörjades av kommissionen av år 1934, vilken måste inställa sin verksamhet under kriget. Denna kommitté har 1951 framlagt ett betänkande om »Trafik och alkohol». Den skall vidare enligt sina direktiv bl. a. genomse 1939 års beværterlovs bestämmelser och undersöka verkningarna av de i de övriga nordiska länderna arbetande alkoholmonopolen.

Konsumtionsutveckling

Totalkonsumtionen av alkoholhaltiga drycker steg efter det första världskrigets slut till ett högsta värde på 2.58 liter ren alkohol per invånare år 1920 men sjönk under de båda följande åren åter till resp. 2.26 och 2.21 liter. Därefter inleddes samtidigt med en stegring av realinkomsten¹ en ökning av konsumtionen som fortsatte fram till år 1925. Från och med detta år visar totalkonsumtionen nästan oavbrutet sjunkande värden fram till slutet av 1930-talets depression. En utjämning med rörliga medeltal ger för mellankrigsperioden en trend, som sjunker med 1 à 2 % årligen fram till år 1935, då en sakta stegring inträder.

Konsumtionen av *spritdrycker*, som under förkrigstiden och under krigets första år svarat för omkring 70 % av totalkonsumtionen, förlorade, i och med att krigstidens skattelagstiftning gjordes permanent, definitivt denna dominerande ställning i förhållande till totalkonsumtionen. En stegring efter krigets slut till 0.76 liter ren alkohol per invånare 1920 avlöstes av en sänkning under följande år till 0.51 liter per invånare. Priset på Aalborgs akvavit sänktes under år 1922 i tre etapper och låg därefter under 1920-talet vid i genomsnitt 8 kr per helflaska (72 cl). Prissänkningarna avspeglades i

¹ Uträknad på basis av den genomsnittliga timlönen för samtliga arbetare.

konsumtionen, som steg till ett värde av 0.74 liter per invånare år 1924. Därefter inleddes vid i stort sett konstanta brännvinspriser en sänkning av konsumtionen, som trots samtidigt stigande realinkomster fortskred fram till år 1932. Den prishöjning på brännvin, från 8 till 8.85 kr per helflaska, som vidtogs år 1930, synes icke vara tillräcklig för att ensam förklara den samtidiga accelerationen i konsumtionens nedgång. Från och med år 1933 inleddes i stället, trots oförändrat brännvinspris och kraftigt sjunkande realinkomster, en fortskridande långsam höjning av spritdryckskonsumtionen från 0.35 liter ren alkohol per invånare år 1932 till 0.46 liter år 1939.

Sättes priset på brännvin i relation till priserna på de varor som ingår i levnadskostnadsindex, synes framgå att konsumtionen under mellankrigsperioden varierat i nära sammanhang med förskjutningarna mellan de båda prisnivåerna inbördes. Medan priset på brännvin under 1920-talets senare del låg konstant, sjönk priserna på andra konsumtionsvaror, så att avståndet mellan prisnivån för brännvin och den allmänna prisnivån accentuerades. Då priset på brännvin höjdes under år 1930, befann sig den allmänna prisnivån ännu i sjunkande, varigenom avståndet mellan de båda prisserierna ytterligare ökades. Den samtidiga stegringen i realinkomsten förmådde icke motverka sänkningen i konsumtionen, vars tempo i stället ökades, liksom den sjunkande realinkomsten under de följande åren på 1930-talet icke hindrade en ökning av konsumtionen, då vid konstanta brännvinspriser och stigande allmän prisnivå klyftan mellan de båda prisserierna minskades.

Spritdryckskonsumtionens andel av totalkonsumtionen i ren alkohol befann sig i stort sett under hela mellankrigsperioden i fallande. Under 1920-talet utgjorde den i genomsnitt 26 % och under 1930-talet 20 %. Vid det andra världskrigets utbrott låg spritdryckskonsumtionen på en nivå av 1.2 volymliter per invånare jämfört med 8 à 9 liter år 1914.

Motsvarande siffror för *vinkonsumtionen* var 2.4 liter 1939 och 1.5 liter 1915. Konsumtionen ökade efter krigets slut så gott som oavbrutet. Dess sammansättning har emellertid varierat tämligen starkt under den undersökta perioden, och prisuppgifter har icke kunnat erhållas. Ändringen av beskattningen år 1922, tilläggsavgiftens återinförande år 1924 och traktatförhandlingarna med Spanien under år 1928 då ett prisfall kunde väntas, synes emellertid ha medfört tillfälliga sänkningar av konsumtionen. Vinkonsumtionens andel av totalkonsumtionen i ren alkohol ökade från 3 à 4 % under förkrigstiden och krigets första år till 9 % omedelbart efter krigets slut. Under 1920-talet utgjorde den i genomsnitt 10 à 11 % och under 1930-talet 15 %.

Vinkonsumtionen stimulerades förmodligen även av den förda skattepolitiken, som främst av handelspolitiska skäl satte vinerna i preferensställning i förhållande till övriga alkoholhaltiga drycker. En del av den efterfrågan, som förut riktat sig mot spritdryckerna, synes ha överförts på vinet, samtidigt som konsumtionens sammansättning förändrades i riktning

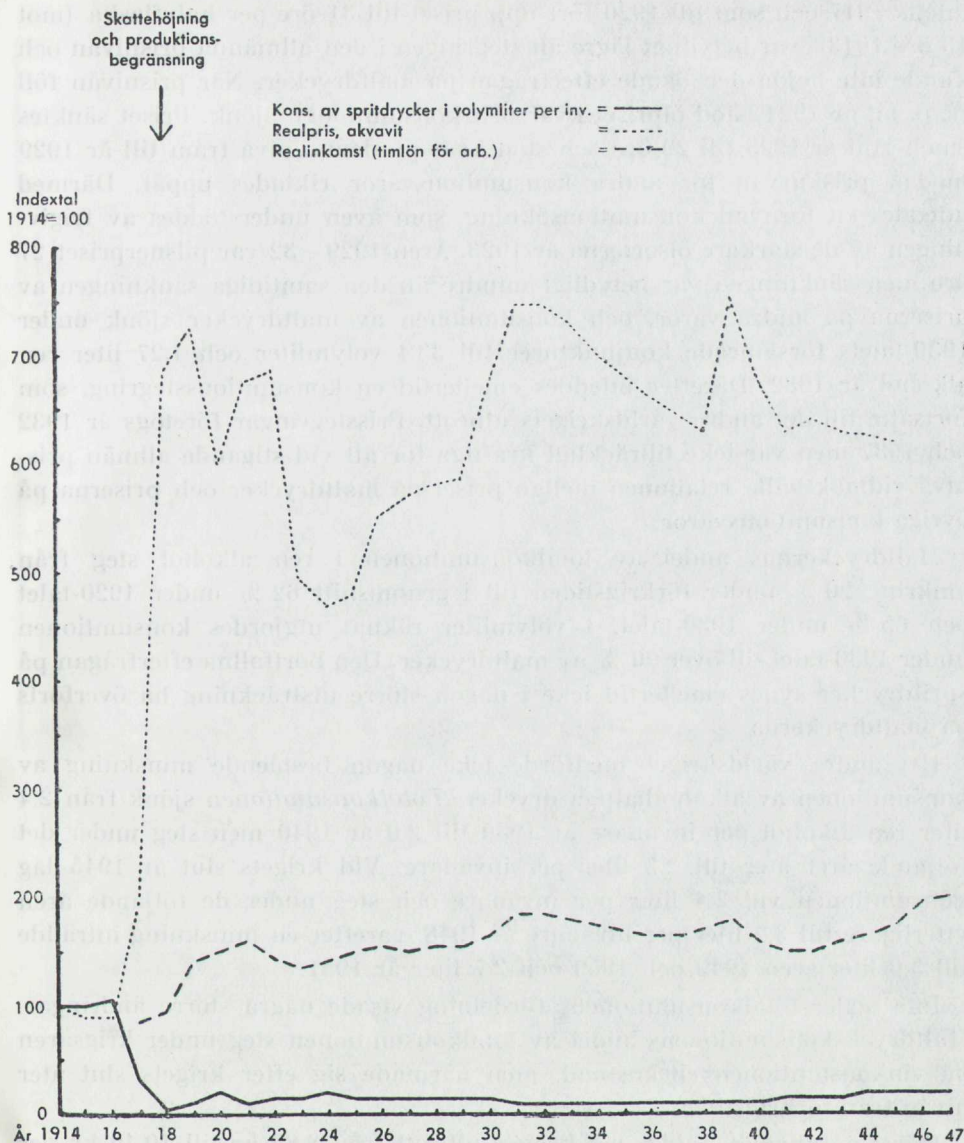

Diagram 2. Utvecklingen av spritdryckskonsumtion, spritdryckspris och inkomst i Danmark under åren 1914—1947. Indextal 1914 = 100

mot alkoholstarkare vinsorter. Någon överflyttning av efterfrågan i större omfattning torde emellertid icke ha förekommit.

Konsumtionen av *maltdrycker* (med över 2 ¼ viktprocents alkoholhalt) passerade efter det första världskrigets slut redan under år 1919 genomsnittsnivån för åren 1911/13 (33.0 liter per invånare) och steg under år 1920 till 48.8 volymliter och 1.64 liter ren alkohol per invånare. Prishöjningen, som

inletts 1917 och som till 1920 fört upp priset till 31 öre per halvflaska (mot 13 öre 1913), var betydligt lägre än stegringen i den allmänna prisnivån och kunde inte hejda den ökade efterfrågan på maltdrycker. När prisnivån föll fr. o. m. år 1921, stod ölpriset kvar och konsumtionen sjönk. Priset sänktes emellertid år 1923 till 29 öre och stod kvar på denna nivå fram till år 1929 medan priskurvan för andra konsumtionsvaror riktades uppåt. Därmed inleddes en förnyad konsumtionsökning, som även understöddes av frigivningen av de starkare ölsorterna år 1923. Åren 1929—32 var pilsnerpriset 27 öre men sänkningen var betydligt mindre än den samtida sänkningen av priserna på andra varor, och konsumtionen av maltdrycker sjönk under 1930-talets försämrade konjunkture till 33.4 volymliter och 1.27 liter ren alkohol år 1932. Därefter inleddes emellertid en konsumtionsstegring, som fortsatte till det andra världskrigets utbrott. Prisstegringar företogs år 1932 och 1937 men var icke tillräckligt kraftiga för att vid stigande allmän prisnivå vidmakthålla relationen mellan priset på maltdrycker och priserna på övriga konsumtionsvaror.

Maltdryckernas andel av totalkonsumtionen i ren alkohol steg från omkring 20 % under förkrigstiden till i genomsnitt 62 % under 1920-talet och 65 % under 1930-talet. I volymliter räknat utgjordes konsumtionen under 1930-talet till över 90 % av maltdrycker. Den bortfallna efterfrågan på spritdrycker synes emellertid icke i någon större utsträckning ha överförts på maltdryckerna.

Det andra världskriget medförde icke någon bestående minskning av konsumtionen av alkoholhaltiga drycker. *Totalkonsumtionen* sjönk från 2.4 liter ren alkohol per invånare år 1939 till 2.0 år 1940 men steg under det följande året åter till 2.3 liter per invånare. Vid krigets slut år 1945 låg konsumtionen vid 2.4 liter per invånare och steg under de följande åren ytterligare till 3.2 liter per invånare år 1948, varefter en minskning inträdde till 3.0 liter åren 1949 och 1950 och 2.7 liter år 1951.

Inte heller totalkonsumtionens fördelning visade några större ändringar. Maltdryckskonsumtionens andel av totalkonsumtionen steg under krigsåren på vinkonsumtionens bekostnad, men närmade sig efter krigets slut åter nivån från förkrigstiden.

Priset på akvavit höjdes vid krigets utbrott från 8.85 kr till 10.40 kr per helflaska och undergick under de närmast följande åren kontinuerliga höjningar, så att det år 1942 utgjorde 13.20 kr. Prishöjningen år 1939 innebar en kraftig höjning av realpriset, så att priset på brännvin i förhållande till övriga priser kom att ligga på en nivå, som var högre än år 1919 och även högre än under 1930-talets depression. Prishöjningen motsvarades av en nedgång i spritdryckskonsumtionen med 20 % från år 1939 till år 1940. Den allmänna prisutvecklingen medförde emellertid därefter att brännvinets realpris redan under år 1941 åter sjönk till 1938 års nivå och under de följande åren ytterligare sänktes. Konsumtionen av *spritdrycker* steg samtidigt

Tab. 6. Anhållanden för fylleri i Danmark under åren 1911—1950

År	Köpenhamn ¹		Övr. städer	Landsbygden	Hela riket	
	antal	per 10.000 inv.	antal	antal	antal	per 10.000 inv.
1911/13	9.326	157.2			16.700 ²	60.0
1914	10.418	177.8				
1915	10.088	171.4				
1916	10.827	178.7				
1917	4.952	80.0				
1918	2.307	36.4				
1919	4.235	65.5				
1920	5.030	76.0				
1921	4.313	65.2	3.184	292	7.789	23.7
1922	4.364	65.2	3.007	464	7.835	23.6
1923	5.195	76.5	3.255	422	8.872	26.4
1924	5.759	83.7	3.953	417	10.129	29.9
1925	5.193	75.3	3.367	383	8.943	26.1
1926	4.958	71.6	3.367	467	8.792	25.5
1927	4.617	66.1	3.099	423	8.139	23.4
1928	4.600	65.4	2.974	487	8.061	23.1
1929	4.594	64.8	3.122	481	8.197	23.3
1930	4.755	66.3	3.163	438	8.356	23.6
1931	5.000	69.0	3.349	450	8.799	24.7
1932	4.830	65.9	3.675	563	9.068	25.2
1933	5.557	75.0	3.795	610	9.962	27.5
1934	6.124	81.0	3.820	948	10.892	29.8
1935	6.188	81.0	3.939	664	10.791	29.3
1936	6.680	86.0	3.855	891	11.426	30.7
1937	6.841	87.0	3.908	893	11.642	31.1
1938	7.028	88.0	4.148	1.129	12.305	32.6
1939	5.729	71.0	4.276	1.184	11.189	29.4
1940	5.054	62.0	4.190	1.348	10.592	27.6
1941	4.612	57.0	5.448	1.509	11.569	30.0
1942	3.950 ¹	37.4 ¹	5.375	1.254 ¹	10.579	27.1
1943	4.892	45.8	6.664	1.187	12.743	32.3
1944 ³						
1945 ³						
1946	5.230	47.0	5.305	1.430	11.965	29.2
1947	5.415	47.8	5.801	1.404	12.620	30.4
1948	7.058	61.1	7.089	862	15.009	35.8
1949	7.505	63.8	7.638	1.001	16.144	38.2
1950	6.720	56.1	7.328	954	15.002	35.1

¹ För åren 1911—1941 gäller siffrorna Köpenhamn och Frederiksberg, fr. o. m. 1942 även de övriga polisdistrikten inom Köpenhamns amtsråds-krets (Nordre og Søndre Birk). Siffrorna före och efter 1942 är därför inte helt jämförbara beträffande Köpenhamn och landsbygden. Då säkerligen åtskilliga förseelser i Köpenhamn och Frederiksberg begås av personer bosatta i förorterna, torde siffrorna för Köpenhamn före 1942 vara något ogynnsammare än i verkligheten.

² Enligt beräkning av Nykterhetsfolkets lagstiftningskommitté i Sverige (Riklinjer för ny svensk alkohollagstiftning, Örebro 1931. Sid. 36—37.)

³ Polisen ur funktion.

oavbrutet och utgjorde år 1944 i volymliter 2.03 och i ren alkohol 0.79 liter per invånare. Efter krigsslutet steg konsumtionen ytterligare något men efter de starka prishöjningarna 1946 och 1950 har den åter sjunkit till förkrigstidens nivå. 1951 var spritdryckskonsumtionen 0.99 volymliter och 0.39 liter ren alkohol per invånare.

Priset på det vanliga ölet höjdes år 1940 från 34 till 40 öre och år 1942 ytterligare till 50 öre per halvflaska. Konsumtionen följde under kriget prisförändringarna tämligen nära, medan den under åren efter krigets slut steg kraftigt trots samtidigt stigande realpris på maltdrycker. År 1951 utgjorde konsumtionen av maltdrycker i volymliter 50.4 och i ren alkohol 1.92 liter per invånare.

Konsumtionen av vin hade samtidigt stigit från 2.2 volymliter och 0.34 liter ren alkohol per invånare år 1938 till 3.5 volymliter och 0.53 liter ren alkohol år 1948 men har sedan dess åter sjunkit till förkrigstidens nivå.

Fylleri och andra alkoholskador

Uppgift om antalet anhållanden för fylleri med fördelning på Köpenhamn, övriga städer och landsbygd föreligger från och med år 1921. Antalet anhållanden i Köpenhamn, som under det första världskriget sjunkit från 157.2 till 36.4 per 10.000 invånare år 1918, steg efter krigets slut åter till 65.5 år 1919 och 76.0 år 1920, eller till ungefär hälften av förkrignivån. Efter en sänkning under år 1921 fortsatte därefter stegringen av antalet fyllerifall till 83.7 per 10.000 invånare år 1924. Från och med år 1925 förbyttes uppgången i en nedgång, som fortsatte i stort sett obruten fram till och med år 1932, då antalet anhållanden utgjorde 65.9 per 10.000 invånare. Det följande året inleddes en stegring, som fortsatte till det andra världskrigets utbrott, då siffran (år 1938) låg vid 88.0 per 10.000 invånare.

För riket i dess helhet sjönk fyllerifrekvensen liksom konsumtionen så gott som oavbrutet under 1920-talet. Den följande tioårsperioden karakteriserades däremot av en i stort sett obruten och tämligen kraftig stegring. Denna kulminerade år 1938, då antalet anhållanden utgjorde 32.6 per 10.000 invånare. Huvudstadens andel av totalantalet anhållanden hade stigit från 55 % år 1921 till 57 % år 1938, medan övriga städers andel sjunkit från 41 till 34 %. Landsbygdens andel av totalantalet anhållanden ökade under tiden mellan de båda krigen oavbrutet och utgjorde år 1938 ungefär 9 % mot endast 4 % år 1921.

Utvecklingen av fyllerifrekvensen under kriget innebar en variation i tämligen nära överensstämmelse med utvecklingen av konsumtionen. För åren 1944 och 1945 saknas emellertid uppgifter på grund av att polisen då sattes ur funktion av de tyska ockupationstrupperna. År 1946 utgjorde antalet anhållanden i hela riket 29.2 per 10.000 invånare och steg under de följande åren till 38.2 per 10.000 invånare år 1949. 1950 visar en mindre sänkning till 35.1 per 10.000 inv. Huvudstadens andel av totalantalet anhåll-

Tab. 7. *Döda i levercirrhos och kronisk alkoholism samt anmälda fall av delirium tremens i Danmark under åren 1911—1950*

År	Levercirrhos				Kronisk alkoholism				Delirium tremens	
	Städer	Lands- bygd	Hela riket	per 100.000 inv.	Städer	Lands- bygd	Hela riket	per 100.000 inv.	Hela riket	per 100.000 inv.
1911	72				130				1.045	38
1912	58				123				838	30
1913	60				96				684	24
1914	68				115				636	22
1915	83				93				634	22
1916	94				121				781	27
1917	76				56				250	8.4
1918	49				18				51	1.7
1919	49				21				47	1.5
1920	47	18	65	2.0	31	23	54	1.6	56	1.8
1921	33	10	44	1.3	30	23	53	1.6	51	1.6
1922	35	12	47	1.4	32	29	61	1.8	43	1.3
1923	36	33	69	2.1	36	20	56	1.7	63	1.9
1924	27	18	45	1.3	44	25	69	2.0	61	1.8
1925	49	22	71	2.1	28	25	53	1.6	59	1.7
1926	36	20	56	1.6	36	24	60	1.7	55	1.6
1927	41	18	59	1.7	33	26	59	1.7	48	1.4
1928	42	16	58	1.7	33	29	62	1.8	45	1.3
1929	40	23	63	1.8	38	31	69	2.0	58	1.6
1930	35	18	53	1.5	50	26	76	2.2	36	1.0
1931	47	25	72	2.0	28	16	44	1.2	31	0.9
1932	49	20	69	1.9	25	22	47	1.3	27	0.8
1933	46	21	67	1.8	27	18	45	1.2	21	0.6
1934	44	11	55	1.5	32	17	49	1.3	23	0.6
1935	51	26	77	2.1	32	21	53	1.4	28	0.8
1936	52	19	71	1.9	17	20	37	1.0	18	0.5
1937	48	19	67	1.8	41	13	54	1.4	6	0.2
1938	48	26	74	2.0	40	16	56	1.5	9	0.2
1939	52	28	80	2.1	32	27	59	1.6	7	0.2
1940	41	11	52	1.4	36	9	45	1.2	9	0.2
1941	59	30	89 ¹	2.0	37	13	50	1.3	6	0.2
1942	56	19	75	1.9	36	15	51	1.3	10	0.3
1943	47	29	76	1.9	27	10	37	0.9	5	0.1
1944	87	67	154	3.9	35	14	49	1.2	18	0.5
1945	324	203	527	13.1	12	4	16	0.4	18	0.4
1946	157	74	231	5.6	37	20	57	1.4	18	0.4
1947	91	45	136	3.3	48	9	57	1.4	16	0.4
1948	87	47	134	3.2	27	6	33	0.8	32	0.8
1949	113	60	173	4.1	34	11	45	1.1	24	0.6
1950	105	53	158	3.7	23	9	32	0.7	22	0.5

¹ De höga siffrorna för följande år får hänföras till den hepatisepidemi, som började i Danmark under år 1941.

landen hade då sjunkit till 45 % medan övriga städers stigit till 49 % och landsbygdens sjunkit till 6 %.

Av alkoholsjukdomarna visade antalet (anmälda) fall av delirium tremens den mest påtagliga nedgången under tiden mellan de båda krigen. Antalet fall, som 1911/13 utgjort 31 per 100.000 invånare, växlade från år 1919 till år 1925 mellan 1 och 2 per 100.000 invånare och sjönk därefter tämligen

oavbrutet fram till år 1937, då siffran för flera år framåt stannade vid 5—10 fall i landet eller 0.2 per 100.000 invånare.

Antalet dödsfall i levercirrhos, varom uppgift föreligger från och med år 1920, varierade under mellankrigsperioden i tämligen nära överensstämmelse med konsumtionen. Det genomsnittliga antalet dödsfall utgjorde under 1920-talet 1.7 och under 1930-talet 1.9 per 100.000 invånare.

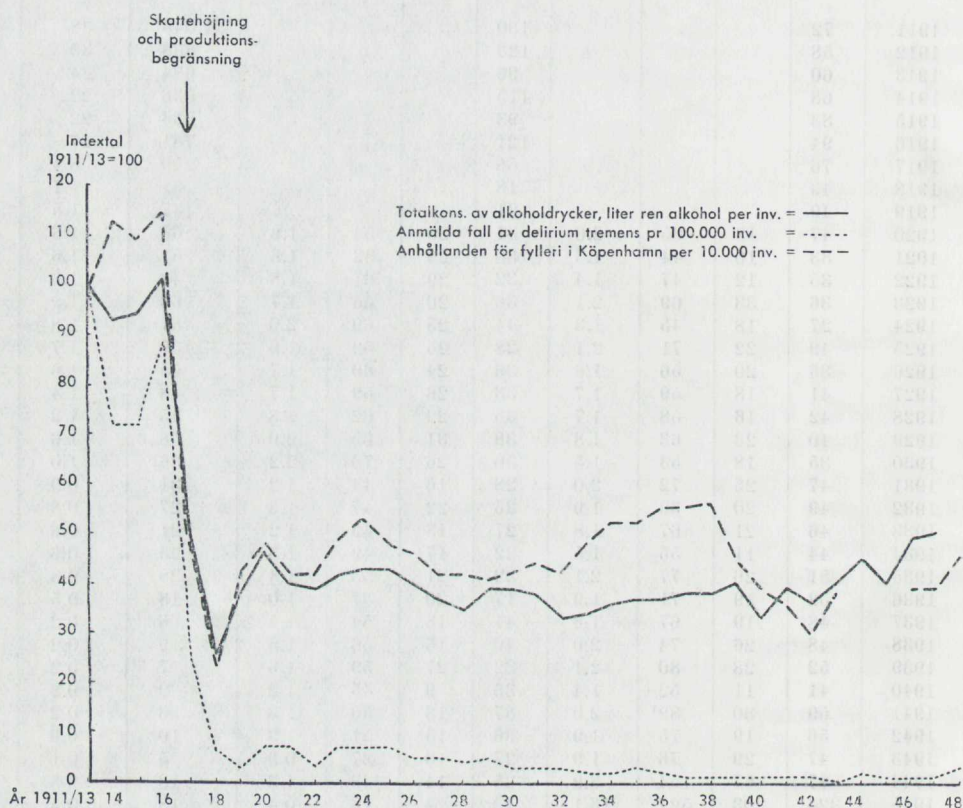

Diagram 3. Konsumtion av alkoholhaltiga drycker och frekvens av delirium tremens i Danmark samt anhållanden för fylleri i Köpenhamn under åren 1911—1948. Indextal 1911/13 = 100

Antalet dödsfall i kronisk alkoholism visade under 1920-talet tecken till någon uppgång, en utveckling som emellertid bröts år 1930. Antalet fall varierade därefter mellan 1 och 1.5 per 100.000 invånare med någon tendens till ökning under 1930-talets sista år. Genomsnittet utgjorde för 1920-talet 1.8 och för 1930-talet 1.4 dödsfall per 100.000 invånare.

Det andra världskriget medförde någon stegring av såväl antalet anmälda fall av delirium tremens som av antalet dödsfall i kronisk alkoholism. Stegningen av antalet fall av delirium tremens fortsatte efter krigets slut, men

antalet fall var dock endast 0.4 per 100.000 invånare år 1951. Antalet dödsfall i kronisk alkoholism sjönk däremot åter och var år 1951 0.8 per 100.000 invånare. Antalet dödsfall i levercirrhos steg under kriget synnerligen kraftigt i anslutning till en hepatisepidemi men hade år 1950 åter sjunkit till 3.7 per 100.000 invånare.

Alkoholistvård

Bestämmelser om vård av alkoholister innehålles i Forsorsloven av år 1933, omarbetad år 1948. Enligt denna lag kan det av kommunalrepresentationen tillsatta sociala utskottet (det sociale udvalg) placera alkoholister på »avvänjningshem». Inläggning kan ske antingen frivilligt eller tvångsvis, det senare i begränsad utsträckning (t. ex. vid försummad försörjningsplikt). Staten skall vidare godkänna ett tillräckligt antal av de alkoholistanstalter, som upprättats av enskilda eller föreningar, för att bereda plats för vården av alkoholister enligt lagens bestämmelser. Sådana anstalter åtnjuter statsbidrag. 1952 finns fyra erkända anstalter, varav tre drivs av den kristliga nykterhetsföreningen Det Blå Kors och en av Köpenhamns stad. Vid dessa finns sammanlagt 80 platser för män och 20 för kvinnor. Vidare har staten en anstalt för kriminella alkoholister med 10 platser. Totala antalet personer, som under ett år vårdas på alkoholistanstalt, uppgår till ca 125 (ca 3.700 i Sverige). Under de senaste åren har dessutom på den danska nykterhetsrörelsens initiativ i 26 städer upprättats rådgivningsbyråer för poliklinisk behandling av alkoholister, främst med antabus. Sådan behandling ges också vid vissa offentliga polikliniker.

Finland

Tiden före förbudet

Lagstiftning

Alkohollagstiftningens tidigare historia i Finland kännetecknas framför allt av striderna kring införandet av en förbudslagstiftning. Då lantdagen för första gången på mer än femtio år sammanträdde år 1863, framställdes omedelbart från bonde- och prästestånden yrkanden på en förbudslag. Lantdagen ville då ej godkänna ett fullständigt förbud, men ett förbud mot husbehovsbränning utfärdades.

Då produktionen av alkoholhaltiga drycker så småningom lades om på en industriell basis framställdes nya yrkanden på en förbudslagstiftning. Adeln och borgarna ställde sig liksom förut avvisande, och lantdagen godkände ej de framställda förslagen. Produktionen blev emellertid föremål för restriktioner, som först riktades mot framställningen av spritdrycker och senare

även mot framställningen av maltdrycker. Det kommunala inflytandet gavs vid denna lagstiftning allt större vikt, och såväl försäljning som tillverkning gjordes beroende av kommunalstyrelsernas tillstånd. Brännvinshandeln koncentrerades till städerna och överläts i stor utsträckning åt bolag, som utformades efter förebild från Sverige. Även handeln med övriga alkoholhaltiga drycker var i stort sett koncentrerad till städerna.

Såväl antalet utminuteringsställen som antalet utskänkingsställen visade under 1900-talets första decennium en fortgående minskning.

Sedan ståndsrepresentationen ersatts av en representation grundad på allmän rösträtt, tillsattes en kommitté för att utarbeta förslag till förbudslag. År 1907 godkände lantdagen enhälligt ett förslag till förbudslag, som var grundat på kommitténs betänkande. Regeringen hade emellertid redan vid ärendets första behandling meddelat, att den ej ämnade förorda lagen, och kejsaren sanktionerade ej heller lantdagens beslut. Lagförslaget godkändes sedermera ytterligare fyra gånger utan att kejsaren lämnade sin sanktion. Sedan lantdagen övertagit den högsta statsmakten i landet år 1917, stadfästes förbudslagen. Den trädde emellertid ej i kraft förrän efter första världskrigets slut.

Konsumtionsutveckling och beskattning

Siffrorna för alkoholkonsumtionen i Finland torde vara mera osäkra än för de övriga nordiska länderna. En tämligen betydande hembränning anses nämligen ha ägt rum ända sedan husbehovsbränningen förbjöds. En viss smyghandel från Ryssland och Estland torde även ha förekommit. Enligt tillgängliga uppgifter var den legala spritdryckskonsumtionen ca 5 liter per invånare under 1870-talet och början av 1880-talet men sjönk till ca 3 liter per invånare sedan försäljningslagstiftningen skärpts och skatten höjts år 1886. På denna nivå kvarstod konsumtionen till sekelskiftet, varefter en ny sänkning inträdde. (Se tabell 8.) En finsk utredning (betänkande av 1926) tillskriver denna utveckling »skärpningar inom lagstiftningen och uppsving inom nykterhetsrörelsen». Särskilt pekas på den gradvisa höjningen av tillverkningsskatten på brännvin. 1909 genomfördes en skattehöjning av nykterhetspolitiska skäl då förbudslagen inte blev stadfäst, varvid den legala spritdryckskonsumtionen omedelbart sjönk från 2.4 till 1.7 liter per invånare, d. v. s. med mer än en tredjedel. Minskningen av försäljningen var så stor att den i budgeten beräknade inkomstökningen för staten uteblev. Åren 1909/14 var spritdryckskonsumtionen endast 1.83 liter (à 50 %) per invånare.

Vinkonsumtionen ökade från 0.5 liter per invånare på 1870-talet till 0.74 liter 1909/14. Ölkonsumtionen ökade starkt fram till sekelskiftet (från 2.6 liter per invånare 1871/75 till 10.6 1896/1900) enligt den nyss citerade alkoholkommittén på grund av att ölhandeln lämnades tämligen fri medan brännvinshandeln reglerades. Under inflytande av nykterhetsrörelsens agitation inskränktes emellertid vid sekelskiftet även ölhandeln och skatterna

ökades kraftigt. Konsumtionen visar också stark nedgång (till 5.4 liter per invånare 1911/13). En hög minimiskatt per bryggeri (1909) medverkade till en stark koncentration av bryggerinäringen och torde även ha inskränkt konsumtionen. I stället ökade konsumtionen av svagdricka, som 1907 befriades från tillverkningskatt.

Tab. 8. *Konsumtion av alkoholhaltiga drycker i Finland under åren 1871—1951*

År	Volymliter per inv.			Liter ren alkohol per inv.			
	sprit-drycker	vin	malt-drycker ³	sprit-drycker	vin	malt-drycker ³	Samtliga alkoholhaltiga drycker ³
1871/75 ¹	5.32 ²			2.66	0.07	0.11	2.84
1876/80	5.04			2.52	0.07	0.16	2.75
1881/85	5.22			2.61	0.07	0.26	2.94
1886/90	3.34			1.67	0.07	0.32	2.06
1891/95	2.74	0.6	8.8	1.37	0.08	0.38	1.83
1896/00	3.16	0.7	10.6	1.58	0.09	0.45	2.12
1901/05	2.58	0.5	10.7	1.29	0.06	0.35	1.70
1906/10	2.28	0.61	7.25	1.14	0.08	0.31	1.53
1911/13	1.89	0.90	5.42	0.94	0.13	0.23	1.30
1914/18	0.48	0.20	1.29	0.24	0.03	0.05	0.32
1932	1.16	0.09	0.75	0.45	0.01	0.03	0.49
1933	1.68	0.11	2.23	0.67	0.02	0.12	0.81
1934	3.08	0.13	3.27	1.19	0.02	0.17	1.38
1935	2.51	0.19	3.92	0.94	0.03	0.20	1.17
1936	2.41	0.27	4.81	0.91	0.05	0.24	1.20
1937	2.76	0.42	5.66	1.04	0.07	0.27	1.38
1938	2.85	0.51	5.61	1.08	0.09	0.26	1.43
1939	2.11	0.35	5.43	0.80	0.06	0.25	1.11
1940	1.90	0.42	6.45	0.72	0.07	0.31	1.10
1941	2.00	0.53	5.18	0.76	0.09	0.24	1.09
1942	2.55	0.62	1.90	0.96	0.11	0.09	1.16
1943	3.28	0.41	0.01	1.22	0.07	0.00	1.29
1944	2.82	0.38	0.14	1.05	0.06	0.01	1.12
1945	4.55	0.36	0.04	1.68	0.07	0.00	1.75
1946	5.11	0.39	0.01	1.84	0.07	0.00	1.91
1947	4.68	0.60	0.00	1.69	0.11	0.00	1.80
1948	4.43	0.59	0.78	1.61	0.11	0.03	1.75
1949	3.44	0.42	3.13	1.26	0.07	0.14	1.48
1950	3.78	0.50	5.67	1.39	0.08	0.26	1.73
1951	3.70	0.61	7.15	1.36	0.10	0.33	1.79

¹ Uppgifterna t. o. m. år 1910 hämtade ur J. Gabrielsson: *Consommation des boissons alcooliques dans les différents pays*, Paris 1915, samt Oy Alkoholilike Ab.: *The Liquor Legislation in Finland*, Helsinki 1938.

² Uppgifterna för åren 1871—1918 avser sprit à 50 %.

³ Maltdrycker med en alkoholhalt understigande 2¼ viktprocent ej inräknade.

Fylleri och andra alkoholskador

För fylleri och andra alkoholskador finns inga tillförlitliga siffror för tiden före 1911. Antalet för fylleri sakfälda personer fördubblades mellan åren 1901/05 och 1911/13 men i hur hög grad detta beror på ett försämrat nykterhetstillstånd eller på bättre polisbevakning kan ej avgöras. Antalet misshandelsbrott var under samma period praktiskt taget oförändrat. Liksom i Sverige synes dock den påtagliga minskningen av den legala alkoholkonsumtionen icke ha åtföljts av en lika stor nedgång av det registrerade fylleriet.

Efter 1911 finns uppgifter dels om antalet anhållna för fylleri i städerna, dels om antalet avdömda fylleriförseelser med fördelning på landsbygd och städer. Dessa siffror skiljer sig mycket från varandra, då den finska fyllerilagstiftningen (utom under åren 1921—31) endast bestraffar fylleri i samband med förargelseväckande beteende. Trots detta var antalet avdömda förseelser i Finlands städer i genomsnitt för åren 1911/13 så högt som 29 per 1.000 invånare eller ungefär detsamma som i Sveriges städer. Antalet anhållanden var emellertid i Finland nära fyra gånger så stort som antalet avdömda förseelser medan skillnaden i Sverige var ganska liten. På landsbygden var antalet fylleriförseelser obetydligt.

Uppgift om antalet dödsfall i alkoholsjukdomar har icke kunnat erhållas.

Det temporära förbudet under det första världskriget

Vid krigets utbrott förbjöds all försäljning för andra än tekniska och medicinska ändamål av drycker med en alkoholhalt överstigande $2\frac{1}{4}$ viktprocent. Utskänkning av spritdrycker i samband med måltid förblev dock tillåten i första klass restauranger. Försäljning från bryggerierna av maldrycker i större partier var också tillåten efter tillstånd av polismyndigheten.

Under krigsförbudstiden registrerades en total försäljning av alkoholhaltiga drycker, som omräknad i ren alkohol utgjorde omkring 0.32 liter per invånare i genomsnitt för åren 1914/18. Konsumtionen av spritdrycker svarade fortfarande för 75 % av totalkonsumtionen i ren alkohol, medan konsumtionen av vin omfattade 9 % och av maldrycker 16 %. Jämsides med de sjunkande konsumtionssiffrorna minskade antalet avdömda fylleriförseelser.

Förbudstiden 1919—1932

Efter krigets slut trädde förbudslagstiftningen av år 1917 i kraft den 1 juni 1919. Enligt förbudslagen förbjöds framställning, import, transport, försäljning och lagring av drycker med en alkoholhalt överstigande 2 viktprocent för andra än tekniska och medicinska ändamål. För dessa senare ändamål övertog ett statligt monopol omsättningen.

Den 24 april 1931 höjdes gränsen för alkoholhalten i de drycker, som berördes av lagen, till 2.25 viktprocent.

Under intryck av den allt livligare debatten om förbudet anordnades den 29 och 30 december samma år en folkomröstning om förbudet, vari 45 % av den röstberättigade befolkningen deltog. En majoritet på 72 % erhöles för förbudets avskaffande, och den 9 februari 1932 utfärdades en lag, enligt vilken förbudet upphävdes från och med den 5 april samma år.

Konsumtionens faktiska utveckling under förbudstiden låter sig svårligen

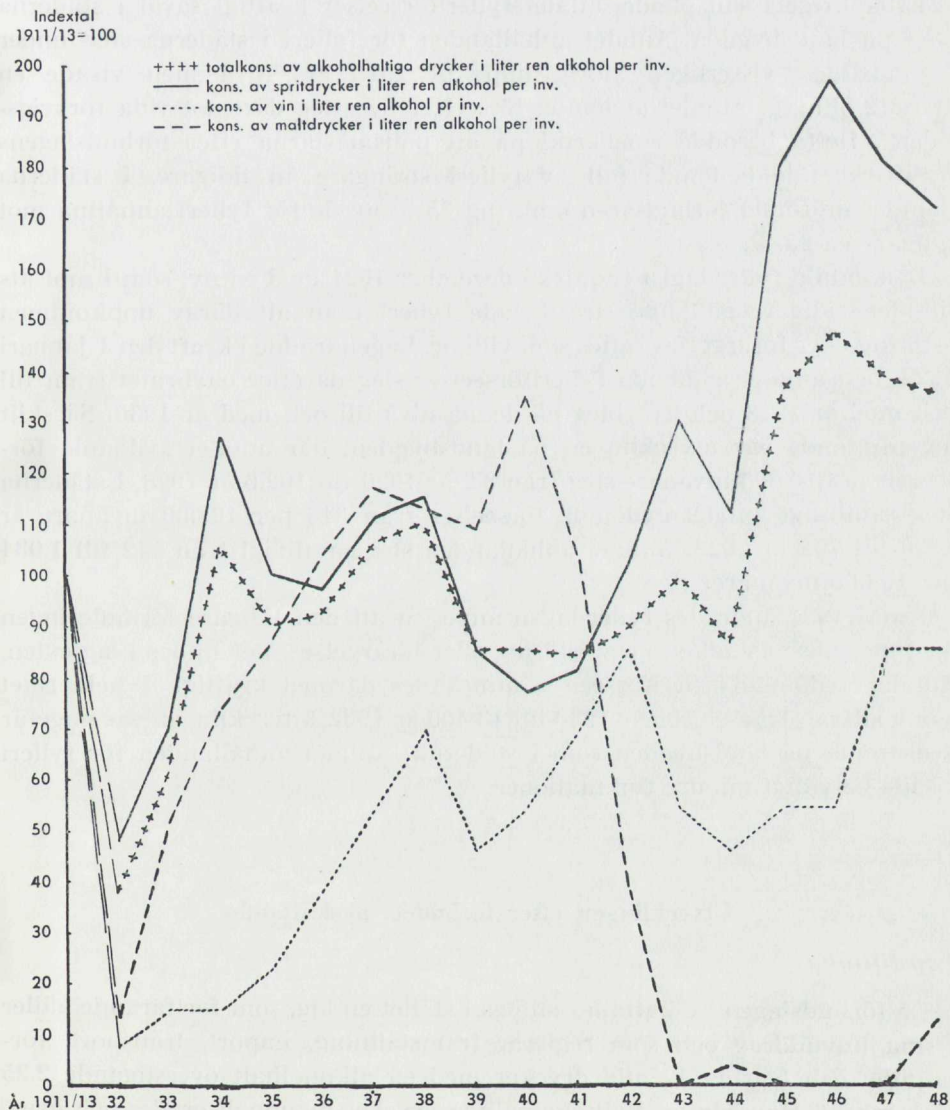

Diagram 4. Konsumtion av alkoholhaltiga drycker i Finland under åren 1932—1948. Indextal 1911/13 = 100

bedöma. Förbudet torde emellertid knappast ha haft de verkningar lagstiftarna åsyftat. Alkoholkommittén, som tillsattes den 20 januari 1938, uttalar i sitt betänkande av år 1946, att förbudslagen icke nämnvärt minskade konsumtionen. Den legala konsumtionen ersattes av en illegal. Stora mängder smuggelsprit kom in i landet, främst från Estland. Missbruket av receptbelagd sprit spelade också stor roll. Det finska läkarförbundet såg sig vid flera tillfällen nödsakat att utsända varningar mot missbruk av rätten att utfärda recept på alkoholhaltiga drycker och särskilda straffbestämmelser infördes.

Efter krigets slut ökade antalet fylleriförseelser kraftigt såväl i städerna som på landsbygden. Antalet anhållanden för fylleri i städerna steg under förbudstiden visserligen aldrig upp till 1913 års nivå men visade en ständig ökning. Antalet avdömda förseelser översteg däremot vida förkrigstidens. Detta berodde emellertid på att polismästarna efter förbudslagens ikraftträdande bedömde fall av fylleri strängare än tidigare. I städerna dömdes de första förbudsåren omkring 75 % av de för fylleri anhållna mot tidigare ca 25 %.

Den gamla fyllerilagen ersattes i december 1921 med en ny, som i motsats till den tidigare gällande straffbelade fylleri utan att därav uppkommen »störing eller förargelse» sattes som villkor. Lagen trädde i kraft den 1 januari 1922, och antalet avdömda fylleriförseelser steg därefter oavbrutet fram till och med år 1928 och kvarblev på denna nivå till och med år 1930. Särskilt iögonfallande var utvecklingen på landsbygden, där antalet avdömda förseelser per 10.000 invånare steg från 8.2 år 1920 till 102.6 år 1928. I städerna steg samtidigt antalet avdömda förseelser från 348 per 10.000 invånare år 1920 till 792 år 1928. Antalet anhållanden steg samtidigt från 542 till 1.034 per 10.000 invånare.

I maj 1931 ändrades fyllerilagen ånyo, så att den tidigare formuleringen med av fylleri åstadkommen »störing eller förargelse» åter intogs i lagtexten. Antalet avdömda fylleriförseelser minskades därmed kraftigt. I hela riket sjönk siffran från 80 500 år 1930 till 13 400 år 1932. Utvecklingen var ungefär densamma på landsbygden som i städerna. Antalet anhållanden för fylleri visade betydligt mindre fluktuationer.

Utvecklingen efter förbudets avskaffande

Lagstiftning

Då förbudslagen avskaffades antogs i stället en lag, som fortfarande gäller i sina huvuddrag och som reglerar framställning, import, transport, försäljning och lagring av alla drycker med en alkoholhalt överstigande 2.25 viktprocent. Handeln med alkoholhaltiga drycker monopoliserades och överläts på ett bolag, Oy Alkoholiliiike Ab (Alkoholbolaget, »Alko»), där staten innehar aktiemajoriteten och där det privata inflytandet är praktiskt taget

eliminerat. I spetsen för bolaget ställdes ett förvaltningsråd, vars medlemmar utses av regeringen och vid vars sammansättning eftersträvats att få ledamöter med starkt politiskt inflytande. Förvaltningsrådets befogenheter är också synnerligen vidsträckta. Bl. a. fastställer det självständigt försäljningspriserna. Eftersom en betydande del av statsinkomsterna utgöres av inkomster från alkoholbolagets verksamhet, markerar denna befogenhet förvaltningsrådets centrala ställning. Den sociala kontrollen (se nedan sid. 40) över försäljningen har även vuxit fram genom alkoholbolagets egna åtgärder.

Förhållandena är alltså helt avvikande från de svenska, där riksdagen via beskattningen beslutar om spritpriserna och därmed om statsinkomsterna från alkoholhanteringen och där den sociala kontrollen i sina huvuddrag är fastställd i lag.

Regeringen utövar emellertid genom socialministeriet en ständig kontroll, och lagen stadgar uttryckligen att förvaltningsrådets medlemmar i vissa extrema fall kan avsättas innan mandattiden (3 år) utgått.

Bolaget skall enligt lagen självt handhava import och utminuterering, medan tillverkning och utskänkning kan drivas av bolaget eller överlåtas på privata företagare. Bolaget har begagnat den senare bestämmelsen till att överlåta en del av produktionen på några större industriföretag, där alkohol framställs som biprodukt. Det inhemska brännvinet framställs emellertid utslutande på bolagets egna anläggningar, medan tillverkningen av maldrycker överlämnats åt privata bryggerier. Utskänkningen bedrivs dels av privata företagare, kooperativa föreningar o. dyl. och dels genom ett dotterbolag till Alko.

Utminuterering och utskänkning får enligt lag endast bedrivas i städer och köpingar. Undantag har emellertid gjorts för hotell, som endast sörjer för boende gästers samt resandes behov. I vissa fall kan regeringen även lämna tillstånd åt första klass restauranger på landsbygden, varvid fordras tillstyrkande av kommunalfullmäktige med två tredjedelars majoritet. Övriga utskänkningsrättigheter beviljas av alkoholbolaget, som emellertid i dessa fall och även vid öppnandet av egna utminuteringsställen skall inhämta vederbörande kommunalfullmäktiges yttrande. Kommunerna har enligt lagen icke vetorätt i dessa frågor men har i stället tilldelats rätten att lämna alkoholbolaget anvisningar angående försäljningsställesnas antal, deras lokalisering och rättighetens art. Följer alkoholbolaget icke dessa anvisningar hänskjutes ärendet till socialministeriet som avgörande instans. Utskänkningsrättigheterna lämnas för högst tre år i sänder, och utskänkningspriserna fastställs liksom utminuteringspriserna av förvaltningsrådet. Rättigheter kan även och har ofta utlämnats med föreskrift att utskänkning av spritdrycker endast får förekomma i samband med måltid. Utskänkningstiden är reglerad, och utskänkning av maldrycker utan samband med måltid samt av spritdrycker och vin är förbjuden före klockan tolv på dagen. För trafikutskänkning gäller måltidstvång enligt lagen, och dessutom

har Alko bestämt att utskänkning av brännvin får ske endast till måltid och med högst 10 cl per måltid och gäst. Servering till ungdom under 18 år och till berusade personer har straffbelagts.

Då förbudet upphävdes år 1932 inrättade alkoholbolaget försäljningsställen i samtliga städer och köpingar. Restaurangerna indelades i klasser efter rättigheternas art. A-rättighet medförde rätt att utskänka samtliga alkoholhaltiga drycker, B1-rättighet rätt att utskänka drycker med en alkoholhalt ej överstigande $26 \frac{1}{4}$ volymprocent (öl, vin och punsch) och B2-rättighet rätt att utskänka viner och maldrycker. C-rättighet medförde enbart rätt att utskänka maldrycker. Sammanlagt utfärdades under år 1932, bortsett från s. k. klubbrestauranger, 722 rättigheter, varav 30 % utgjordes av A-rättigheter, 25 % av B1-rättigheter, 3 % av B2-rättigheter samt 42 % av C-rättigheter.

Såväl antalet utminuteringsställen som i synnerhet antalet utskänkningsföretag visade en minskning under mellankrigsperioden jämfört med de första åren efter förbudets upphävande (tab. 9—10). Antalet utminuteringsföretag sjönk från 95 (eller 0.28 per 10.000 invånare) år 1932 till 87 (eller 0.24 per 10.000 invånare) år 1938, medan antalet utskänkningsföretag exklusive klubbrestauranger sjönk från 722 (eller 2.10 per 10.000 invånare) år 1932 till 565 (eller 1.58 per 10.000 invånare) år 1938. Den kraftigaste inskränkningen träffade restauranger av B1-typen.

Under kriget fortsatte sänkningen av antalet försäljningsställen, men minskningen var då större för utskänkningsställena än för utminuteringsställena. På landsbygden fanns år 1948 endast 5 restauranger av A-typ kvar, medan övriga utskänkningsföretag stängts. Samtliga ölutskänkningsställen stängdes även. Maldrycker fick utskänkas endast på egentliga restauranger.

Det totala antalet utminuteringsställen utgjorde år 1950 i städerna 59, i köpingarna 24 och i hela landet 83, eller sammanlagt ungefär 0.2 utminuteringsställen per 10.000 invånare (i Sverige 0.3). Motsvarande siffror utgjorde för utskänkningsställena i städerna 275, i köpingarna 63 och på landsbygden 10, vartill kom 85 klubbrestauranger. Per 10.000 invånare utgjorde det totala antalet utskänkningsställen ungefär 1.1 (i Sverige 1.6). Restauranger av A-typ utgjorde år 1951 ca 58 % av samtliga, restauranger av B1-typ 13 % och av B2-typ 8 % medan klubbrestaurangerna utgjorde ca 18 %. Restauranger av C-typ (ölrättigheter) var endast 7 i hela landet (ca 2 % av samtliga). På vissa andra restauranger torde emellertid ölutskänknigen dominera.

Utminuteringsvis kunde enligt lagens ursprungliga bestämmelser icke utan tillstånd av polismyndighet vid ett och samma tillfälle inköpas kvantiteter överstigande 2 liter spritdrycker, 4 liter starkvin och 20 liter lättvin och/eller maldrycker, liksom ej heller spritdrycker i en kvantitet understigande $\frac{1}{3}$ liter. Maximigränsen sänktes 1945 till 8 liter maldrycker, 5 liter vin och 2 liter andra alkoholhaltiga drycker. Bestämmelsen om lagring, som tidigare medgivit privatpersoner ett innehav av högst 20 liter vin, 20 liter maldrycker

och 5 liter andra alkoholhaltiga drycker, ändrades i överensstämmelse därmed. Undantag kan medges av vederbörande polismyndighet. Försäljning på kredit förbjöds liksom försäljning till ungdom under 21 år, till berusade personer samt till personer, som kunde antagas missbruka sin inköpsrätt.

Lagen föreskrev även en maximigräns för alkoholhalten, vilken för rent brännvin sattes till 40 och för kryddat brännvin till 45 volymprocent. Gränsen mellan lättvin och starkvin drogs vid 15 och mellan starkvin och spritdryck vid 21.25 volymprocent. Porter fick innehålla 6 och övriga maldrycker högst 4.5 viktprocent alkohol. Den 1 juli 1937 nedsattes gränsen för de senare till 3.9 viktprocent. De övriga gränserna gäller fortfarande, men brännvinets alkoholhalt hålles i allmänhet lägre än maximigränsen. Alla flaskor måste vara försedda med bolagets etikett eller stämpel. Hembryggda maldrycker samt hemjäst vin är endast underkastade förbuden mot försäljning och transport.

Försändelser av alkoholhaltiga drycker med post eller omnibus är förbjuden enligt lagens bestämmelser om transport. Privatpersoner får ej heller ombesörja transport mot ersättning. Undantag kan dock medges av polismyndigheten, i regel för ett år i sänder.

Övervakning av försäljningen tillkommer enligt lagen dels alkoholbolaget och dels polismyndigheterna. Kommunerna har rätt att utse särskilda inspektörer, som avlönas av bolaget, samt nykterhetsnämnder, vilka skall övervaka lagens efterlevnad och främja nykterheten men ej äger befogenhet att ingripa mot alkoholister. Denna befogenhet tilldelades i stället fattigvårdsnämnderna, vilka i samband med vårdlagens tillkomst år 1937 ombildades till vårdnämnder.

Tab. 9. *Utminuteringsställen i Finland under åren 1932—1951*

År	Antal utminuteringsställen för			Totala antalet utminuteringsställen	Totala antalet utminuteringsställen per 10.000 inv.
	samtliga alkoholhaltiga drycker	vin och maldrycker	enbart maldrycker		
1932	82	4	9	95	0.28
1934	81	1	4	86	0.25
1936	81	1	5	87	0.25
1938	83	—	4	87	0.24
1940	74	—	4	78	0.22
1942	71	—	—	71	0.20
1944	72	—	—	72	0.19
1946	75	—	—	75	0.19
1947	76	—	—	76	0.19
1948	77	—	4	81	0.20
1949	78	1	4	83	0.21
1950	78	1	4	83	0.21
1951	80	3	4	87	0.21

Under det andra världskriget reglerades förbrukningen av maltdrycker genom lag av den 30 maj 1941, så att maltdrycker därefter endast kunde inköpas mot kuponger, och alkoholbolaget beslöt den 18 november 1942 att införa en begränsning av såväl utminuterings- som utskänknings-, så att varje försäljningsställe därefter tilldelades en kvantitet i proportion till fredstidens förbrukning. Produktionsförbud utfärdades år 1942 för de starkare maltdryckerna och förblev i kraft även efter krigets slut.

Tab. 10. Utskänkningsställen i Finland under åren 1932—1951

År	Allmänna restauranger								Klubbrestauranger		Totalantal utsk. företag (exkl. klubbar)	Totalantal utsk. företag (exkl. klubbar) per 10.000 inv.
	A-rättigheter ¹		B1-rättigheter		B2-rättigheter		C-rättigheter		A-rättigheter	B-rättigheter		
	städer och köpingar	landsbygd	städer och köpingar	landsbygd	städer och köpingar	landsbygd	städer och köpingar	landsbygd				
1932	189	27	181	2	19	3	298	3	112	—	722	2.10
1934	183	25	145	3	56	4	212	5	110	6	633	1.82
1936	200	20	94	3	71	4	182	9	119	5	583	1.65
1938	218	24	83	1	65	4	162	8	114	3	565	1.58
1940	204	14	75	—	52	1	130	4	99	3	480	1.33
1942	217	14	71	—	54	—	115	4	96	4	475	1.31
1944	212	9	55	—	60	—	—	—	90	4	336	0.90
1946	227	7	59	—	44	—	—	—	91	1	337	0.89
1947	222	6	60	—	40	—	—	—	94	—	328	0.85
1948	230	5	55	—	38	—	—	—	91	1	328	0.83
1949	235	7	57	—	34	—	3	2	86	—	338	0.86
1950	241	6	55	1	38	—	4	3	84	1	348	0.87
1951	242	9	56	—	35	1	8	2	79	—	353	0.87

¹ A-rättighet innebär rätt att utskänka samtliga alkoholhaltiga drycker, B1-rättighet rätt att utskänka maltdrycker, vin och sådana cocktailblandningar, punscher och likörer, vars alkoholhalt ej överstiger 25 % (till den 1.6.1947 var gränsen 21 %), B2-rättighet rätt att utskänka vin och maltdrycker samt C-rättighet rätt att utskänka maltdrycker.

Genom en förordning av den 2 juli 1943 gavs möjlighet att hänvisa kunderna till en viss butik, och den 11 januari 1945 gjordes en viktig lagändring, enligt vilken inköp endast får ske mot företeende av inköpsbevis, som är bundet till visst inköpsställe. Kunderna registrerades och samarbete inleddes med olika myndigheter för att skapa möjlighet till kontroll. Någon generell begränsning av inköpsrätten infördes icke, men den per gång försålda kvantiteten inhemskt brännvin begränsades till en liter, varje inköp stämplas i inköpsbeviset och köparkontrollanter på utminuteringsställena granskar tidigare gjorda inköp vid varje nytt inköpstillfälle. Upprepade nykterhetsanmärkningar medför avstängning av inköpsrätten eller avslag på ansökan om sådan. Systemet tillämpades till att börja med endast på vissa platser,

men är från och med år 1947 i kraft över hela riket. Maltdryckerna, som tidigare varit underkastade de nya bestämmelserna, fritogs emellertid senare och kan nu köpas på vilket utminuteringsställe som helst utan inköpsbevis. Däremot kan maltdrycker inte inköpas i andra affärer, t. ex. livsmedelsbutiker.

Inom utskänkningsen infördes under kriget en ransonering av de alkoholhaltiga dryckerna, så att samma kund kunde serveras högst 20 cl spritdrycker eller 30 cl starkvin. Av ransonen kunde högst 12 cl, från år 1944 högst 10 cl, tagas ut i brännvin. Endast den senare bestämmelsen kvarstår fortfarande. Maximeringen i övrigt upphävdes 1949. Öl fick under kriget endast utskänkas på sådana ställen, som även har rätt att utskänka andra alkoholhaltiga drycker. De tidigare ölkaféerna har med få undantag inte heller återkommit efter kriget.

Prispolitik och konsumtionsutveckling

Vid förbudets upphävande reglerades beskattningen genom lagar av den 9 och 12 februari 1932, varigenom spritdrycker och inhemskt vin underkastades dels en produktionsavgift och dels en mindre s. k. kontrollavgift. Maltdryckerna indelades i tre klasser, av vilka den första omfattade maltdrycker (hushållsdricka och pilsner) med en alkoholhalt mellan 1.4 och 2.25 viktprocent, den andra maltdrycker med en alkoholhalt mellan 2.25 och 3.2 viktprocent och den tredje maltdrycker med en alkoholhalt mellan 3.2 och 4.5 viktprocent. Därutöver fick porter innehålla högst 6 viktprocent alkohol. Maltdryckerna beskattades efter alkoholhalten, varvid hembryggt öl liksom hemjäst fruktvin förblev undantaget från beskattning. Beskattningen torde emellertid i Finland icke i någon avgörande grad ha påverkat försäljningspriserna. I stället tilldelades alkoholbolaget genom lagens § 5 uttryckligen uppgiften att inskränka bruket av alkoholhaltiga drycker till det minsta möjliga. Förvaltningsrådets prispolitik blev härigenom ett viktigt nykterhetspolitiskt medel. Det kan emellertid icke sägas ha utnyttjats med något större eftertryck förrän under det andra världskriget. Ett undantag är det billiga s. k. Karhubrännvinet (ca 2 sv. kr per liter), som under tiden strax efter förbudets upphävande med en viss framgång konkurrerade med den illegala spriten. Det bör framhållas, att förvaltningsrådets prispolitik även tjänat ett statsfinansiellt syfte.

Priset på bordsbrännvin sattes år 1932 till 36 mark per liter, medan det vanligaste starkvinet (vermouth) kostade 50 mark per helflaska om 89—99 cl och maltdrycker av klass 3 kostade 3.25 mark per halvflaska om 0.33 liter. Konsumtionen av samtliga alkoholhaltiga drycker ökade kraftigt under de första åren efter förbudet och steg, uttryckt i liter ren alkohol per invånare, till 0.81 år 1933 och 1.38 år 1934. Den starkaste stegringen visade maltdryckerna, där konsumtionen mer än femdubblades på tre år, medan konsumtionen av spritdrycker var ungefär två och en halv gång så stor år

1934 som år 1932. Konsumtionen av vin steg från 0.09 liter per invånare år 1932 till 0.13 år 1934.

Medan brännvinet under de första åren efter förbudets upphävande dominerade konsumtionen i än högre grad än under tiden före det första världskriget, var dess procentuella andel under den senare delen av trettio-talet på retur. Karhubrännvinet, som kostade endast 24 mark per liter, drogs successivt ur marknaden under åren 1933 och 1934, och följande år höjdes priset på bordsbrännvin till 42 mark per liter. *Konsumtionen av spritdrycker* sjönk fram till år 1937, då en ny stegring inträdde, som möttes med en prishöjning på bordsbrännvin till 48 mark per liter år 1937 och 54 mark per liter år 1938. Höjningarna torde ungefär ha motsvarat den samtidiga allmänna prisstegringen, men hindrade dock konsumtionens fortsatta stegring. Försäljningen nådde icke mera under mellankrigsperioden upp till 1934 års maximisiffra, 1.19 liter per invånare; år 1938 utgjorde den i ren alkohol 1.08 liter per invånare.

Konsumtionen av vin visade under hela mellankrigsperioden en kontinuerlig och synnerligen kraftig stegring. Priset på starkvin (vermouth) förblev efter en höjning från 50 till 66 mark per helflaska år 1933 oförändrat fram till år 1937, då det sänktes till 64 mark per helflaska. Om priset på vin sättes i relation till övriga priser innebar utvecklingen under mellankrigsperioden en oavbruten sänkning av vinpriset i förhållande till priserna på övriga konsumtionsvaror. Såväl lagstiftningen som bolagets prispolitik kan sålunda sägas ha understött vinkonsumtionen, som år 1938 var nära sex gånger så stor som år 1932 men fortfarande låg. I ren alkohol per invånare utgjorde den 0.09 liter och i volymliter 0.51.

Konsumtionen av maltdrycker visade fram till år 1938 samma oavbrutna stegring som vinkonsumtionen, men i än kraftigare tempo. Priset på öl av klass III sänktes från 3.25 mark per halvflaska år 1933 till 3.20 mark år 1934 och låg därefter oförändrat fram till år 1937, då det höjdes till 3.40 mark per halvflaska. Konsumtionen niodubblades under tiden från år 1932 till och med år 1937, då den utgjorde 0.27 liter ren alkohol och 5.66 volymliter per invånare. Medan totalkonsumtionen år 1937 överskred genomsnittet för åren 1911/13 och följande år ytterligare ökades, närmade sig relationen mellan olika slag av alkoholhaltiga drycker det förhållande, som rått under tiden närmast före första världskriget.

Under de första åren efter förbudets upphävande gick mellan 40 och 50 % av den försålda mängden alkoholhaltiga drycker genom utskänkingen. Under de senare åren på trettio-talet steg emellertid utskänkingens relativa andel av totalförsäljningen, så att den år 1938 utgjorde 60 %. Utvecklingen framgår av tabell 11.¹

Det inhemska brännvinet säljes nästan uteslutande genom utminuterung. Av övriga spritdrycker såldes under 1930-talet drygt 60 % genom utminu-

¹ Sammanställd av uppgifter i Oy Alkoholiliiike Ab: Årsberättelser.

Tab. 11. *Utminuteringsens andel av försäljningen av alkoholhaltiga drycker i Finland under åren 1932—1951*

År	Procentuell andel av resp. drycker, som försålts genom utminuterings			
	Brännvin	Övr. spritdr.	Vin	Maltdrycker
1932	95.4	56.9	65.3	30.4
1934	99.0	65.1	61.6	14.8
1938	98.4	59.2	52.9	12.3
1942	95.9	55.9	53.9	5.1
1946	95.8	66.5	64.3	27.4
1947	95.0	67.0	68.7	100.0
1948	94.7	75.5	67.0	25.6
1949	94.9	74.4	62.5	26.6
1950	96.7	72.8	58.8	39.5
1951	95.1	69.8	57.8	46.6

tering medan utminuteringsprocenten för vin låg något lägre, eller omkring 50 %. En viss förskjutning från utminuterings till utskänkning märktes för vinernas del under perioden. Utminuterings av maltdrycker, som under år 1932 utgjorde nära en tredjedel av totalförsäljningen, sjönk från och med år 1934 kraftigt och utgjorde år 1938 endast 12.3 %. Under kriget och efterkrigsåren har utskänkningen minskat i betydelse och utminuterings dominerar mer än tidigare. En viss tendens till relativ ökning av utskänkningen kan dock iakttagas för de allra senaste åren.

Under de första åren av andra världskriget sjönk totalkonsumtionen i ren alkohol per invånare från 1.43 liter år 1938 till 1.09 år 1941. Därefter inträdde en stegring, som fortsatte så gott som oavbrutet fram till och med år 1946 då siffran utgjorde 1.91 liter per invånare, medan de följande åren uppvisat en nedgång till 1.48 liter år 1949 och en ny uppgång till 1.73 liter år 1950 och 1.79 liter år 1951.

Uppgången i konsumtionen, omräknad i ren alkohol per invånare, i förhållande till förkrigstiden betingades framför allt av en övergång från mindre alkoholstarka till mera alkoholstarka drycker, huvudsakligen det inhemska brännvinet.

Vid krigets utbrott höjdes priset på brännvin till 70 mark per liter, och under de följande krigsåren tillgrep alkoholbolaget för att hejda den växande efterfrågan på brännvin en prispolitik, som förde brännvinspriset högt över den allmänna prisnivån. År 1944 hade realpriset tredubblats jämfört med år 1938. Prispolitiken förmådde emellertid icke vid den rådande bristen på andra alkoholhaltiga drycker och övriga konsumtionsvaror hejda brännvinskonsumtionens stegring. Den starka stegringen av den allmänna prisnivån, som från och med år 1945 tog våldsamma proportioner, inskränkte sedermera verkan av bolagets prispolitik och förde under år 1946 priset på bränn-

vin i realiteten långt under prisnivån för övriga konsumtionsvaror. Den s. k. borgfreden, som innebar en fastlåsnig av priser och löner, omöjliggjorde då kraftigare höjningar, men under det följande året höjdes likväl priset i samråd med regeringen till 600 mark per liter. Höjningen var icke tillräcklig för att föra brännvinspriset i nivå med övriga priser, men konsumtionen sjönk likväl från 4.3 volymliter per invånare år 1946 till 3.6 volymliter år 1947. Konsumtionsminskningen fortsatte under de följande åren, så att konsumtionen år 1950 utgjorde endast 2.0 volymliter per invånare. Prissättningen har under senare år medvetet inriktats på att tränga tillbaka brännvinet och gynna övriga alkoholdrycker (även spritdrycker). Vid årsskiftet 1950/51 var brännvinspriset 800 mark per liter. I ren alkohol har brännvinets andel i den finska alkoholkonsumtionen sjunkit från 81 % år 1945 till 41 % år 1951. Samtliga spritdrycker svarade fram till 1948 för över 90 % av alkoholkonsumtionen och 1951 för ca 76 % sedan en betydande maldryckskonsumtion tillkommit.

Samtidigt hade emellertid konsumtionen av andra spritdrycker än brännvin ökat så mycket att den totala spritdryckskonsumtionen endast minskat från 5.1 volymliter år 1946 till 3.7 år 1951. Medan konsumtionen av brännvin per invånare var något lägre år 1951 än år 1938, hade samtidigt konsumtionen av andra spritdrycker mer än tredubblats, varför den totala spritdryckskonsumtionen ökat från 1.08 liter ren alkohol per invånare 1938 till 1.36 liter år 1951.

51 % av befolkningen över 20 år hade 1950 enligt en specialundersökning, som alkoholbolaget företog i samarbete med det finska Gallupinstitutet, tagit ut inköpsbevis. Genom lag av den 25 mars 1948 infördes en stämpelskatt på inköpsbevisen. Avgiften sattes till 300 mark per år. I april samma år utgjorde antalet inköpsbevis 1.215.000. Då lagen om stämpelskatt trätt i kraft minskades emellertid antalet inköpsbevis till ca 800.000 och 1949 till 650.000. Från och med 1950 utgår stämpelskatten med 300 mark endast för det år, då inköpsbeviset uttages, varefter den sänkes till 100 mark. Antalet inköpsbevis steg då åter och utgjorde vid 1950 års slut ca 700.000, varav 170.000 till kvinnor.

Priset på starkvin (vermouth) höjdes vid krigets utbrott från 64 till 114 mark per helflaska och konsumtionen sjönk från 0.09 liter ren alkohol och 0.51 volymliter per invånare år 1938 till 0.06 liter ren alkohol och 0.35 volymliter per invånare följande år. Därefter inleddes emellertid en stegring av konsumtionen, och en prishöjning år 1941 med ca 20 % var icke mer än tillräcklig för att hålla vinpriset oförändrat i relation till den allmänna prisnivån. En höjning med nära 95 % år 1942 förde däremot vinpriset över nivån för övriga konsumtionsvaror och fortsatta prishöjningar i förbindelse med bristande tillgång på vin förde under de följande krigsåren konsumtionskurvan nedåt. År 1945, då priset på nytt höjdes med omkring 80 %, hade konsumtionen sjunkit till ungefär samma nivå som år 1939. Vinprisets

relation till övriga priser förändrades därefter till följd av levnadskostnadernas starka stegring, och en ny prishöjning år 1947 var icke tillräcklig för att lyfta vinpriset i höjd med den allmänna prisnivån. En stegring av konsumtionen inleddes under år 1946, och fortsatte under 1947, då konsumtionen utgjorde 0.11 liter ren alkohol och 0.60 volymliter per invånare. Under det följande året höjdes priset ånyo till 1.100 mark per helflaska men konsumtionen låg kvar på ungefär samma nivå. Den 1 september 1949 vidtogs slutligen en prisjustering, som avsåg att i stora drag återställa fredstidens relationer mellan de olika alkoholhaltiga dryckernas priser. Priserna på malt-drycker och vin sänktes mest, spritdryckspriserna i mindre grad och priset på inhemskt brännvin inte alls. Reduceringarna växlade mellan 10 och 40 % beroende på dryckens art. Vid den nya prissättningen gynnades i synnerhet vissa inhemska alkoholsvaga drycker, varmed man avsåg att försöka överföra konsumtionen från alkoholstarka till svagare dryckessorter. Vinkonsumtionen gick trots detta något tillbaka år 1950 men steg år 1951 till 0.61 volymliter per invånare, vilket är något över 1938 års nivå.

Konsumtionen av maltdrycker hölls under de första krigsåren uppe på ungefär samma nivå som under åren före kriget, och höjningarna av *priset på maltdrycker* var obetydliga i jämförelse med prishöjningarna på övriga alkoholhaltiga drycker. I och med produktionsförbudet föll emellertid malt-dryckskonsumtionen praktiskt taget bort. Då starkare öl (med ca 3.5 vikt-procents alkoholhalt) åter kom i marknaden från och med oktober månad 1948 steg konsumtionen snabbt. 1951 har förkrigstidens nivå överskridits (7.2 volymliter per invånare).

Fylleri och andra alkoholskador

Efter förbudets avskaffande steg antalet anhållanden¹ för fylleri från 254 per 10.000 invånare i hela riket år 1931 till 292 år 1933 och 341 år 1934. Efter en sänkning under år 1935 steg antalet fall ånyo, men utan att åter nå upp till 1934 års toppsiffra. En kontinuerligt stigande andel av fallen ledde även till åtal. Redan före förbudets avskaffande var denna andel omkring dubbelt så stor på landsbygden som i städerna, och den växte sedan betydligt snabbare för landsbygden än för städerna. På landsbygden torde därför antingen praxis vara strängare eller också endast de gravaste fallen av fylleri komma till polisens kännedom.² År 1938 utgjorde antalet fall i hela riket 318 per 10.000 invånare, varav ungefär en fjärdedel ledde till åtal. I städerna registrerades 902 fall per 10.000 invånare, varav 15 à 20 % ledde till åtal, och på landsbygden 145 fall per 10.000 invånare, varav 45 à 50 % ledde till åtal.

¹ Enligt den finska terminologien »fall av fylleri som kommit till polisens kännedom».

² För landsbygdens vidkommande uttalar Oy Alkoholiliiike i en till det finska materialet fogad promemoria, att icke bara ändringen i lagstiftning och polispraxis, utan även andra förhållanden gör ett bedömande av nykterhetssituationen med ledning av här angivna siffror mycket tvivelaktigt.

Tab. 12. Fylleriförseelser i Finland under åren 1911—1951

År	Anhållanden för fylleri						Avdömda fylleriförseelser		
	Städer		Landsbygd		Hela riket		Städer		Hela riket
	Antal	per 10.000 inv.	Antal	per 10.000 inv.	Antal	per 10.000 inv.	Antal	i procent av an-hållna	Antal
1911 ¹	46.391	1.046					12.449	26.8	13.621
1912	52.760	1.156					14.712	27.9	15.773
1913	54.943	1.174					15.081	27.4	15.938
1914	33.729	712					8.203	24.3	9.310
1915	10.220	213					1.100	10.8	1.453
1916	10.179	208					28	0.3	105
1917	9.261	187					1.593	17.2	1.724
1918	5.474	112					436	8.0	479
1919	11.475	232					4.898	42.7	5.389
1920	27.236	542					18.881	69.3	21.184
1921	33.964	665					25.543	75.2	30.731
1922	34.900	674					26.018	74.6	35.907
1923	46.748	889					35.161	75.2	50.113
1924	52.801	955					40.270	76.3	57.141
1925							43.418		64.367
1926							42.408		65.016
1927	60.595	1.022	35.308	127	95.903	284	50.279	83.0	79.969
1928	63.256	1.034	37.814	135	101.070	296	50.834	80.4	81.388
1929	64.086	1.022	37.414	133	101.500	295	50.207	78.3	78.757
1930	63.763	991	37.835	134	101.598	293	50.938	79.9	80.474
1931	63.597	935	25.017	89	88.614	254	23.808	37.4	36.454
1932	61.068	873	20.728	74	81.796	231	9.059 ²	14.8	15.853
1933	74.712	1.024	28.400	101	103.112	292	10.406	13.9	19.649
1934	87.916	1.180	33.664	120	121.580	341	13.271	15.1	24.957
1935	69.532	916	30.372	107	99.904	278	10.584	15.2	22.874
1936	75.094	971	32.864	116	107.958	299	11.840	15.8	25.966
1937	77.479	962	42.305	149	119.784	329	12.908	16.7	31.876
1938	75.900	902	41.001	145	116.901	318	13.114	17.3	33.045
1939	62.356	725	29.426	104	91.782	248	10.589	17.0	25.543
1940	39.112	453	24.853	88	83.965	227	9.079	23.2	19.259
1941	50.388	579	23.023	81	73.411	198	8.841	17.5	18.190
1942	52.543	594	20.481	72	73.024	196	11.011	21.0	17.724
1943	58.378	646	22.030	78	80.408	215	13.571	23.2	21.784
1944	47.837	522	19.040	67	66.877	178	13.292	27.8	20.927
1945	100.386	1.071	44.588	156	144.974	381	31.987	31.9	57.267
1946	101.739	1.013	51.153	179	152.892	396	35.422	34.8	67.100
1947	96.804	935	45.443	157	142.247	362	35.923	37.1	64.315
1948	98.273	926	43.032	147	141.305	354	38.689	39.4	64.882
1949	90.773	830	41.096	139	131.869	326	36.021	39.7	61.340
1950	102.091	983	44.907	150	146.998	362	40.012	39.2	67.353
1951	94.462	894	37.900	125	132.362	325	38.063	40.3	65.876

¹ Uppgifterna om antalet anhållanden för fylleri i städerna 1911—24 är hämtade ur Alkoholkommitténs betänkande 1926. Beräkningen per 10.000 invånare avser genomgående den kyrkoskrivna befolkningen vid resp. års slut.

² Fr. o. m. år 1932 fall som lett till åtal, oavsett om den åtalade fällt. 1932 avdömdes 8.603 förseelser i städerna och 13.393 i hela landet. Skillnaden mellan åren före och efter 1931 är alltså ännu större än vad som framgår av tabellen.

Under de första krigsåren sjönk antalet anhållanden för fylleri såväl i städerna som på landsbygden och utgjorde år 1942 för hela riket 196 per

10.000 invånare. Efter en stegring under år 1943 sjönk siffran ånyo under det följande året till ett minimum på 178 fall per 10.000 invånare, varefter den efter demobiliseringen åter började stiga. Under de följande åren låg den betydligt över genomsnittet för perioden 1932—1938. Särskilt påtaglig var ökningen av antalet fyllerifall på landsbygden. Under de senaste åren, då även konsumtionen befunnit sig i sjunkande, har emellertid fyllerifrekvensen åter avtagit. År 1951 utgjorde antalet fall i hela riket 325 per 10.000 invå-

Indextal
1932=100

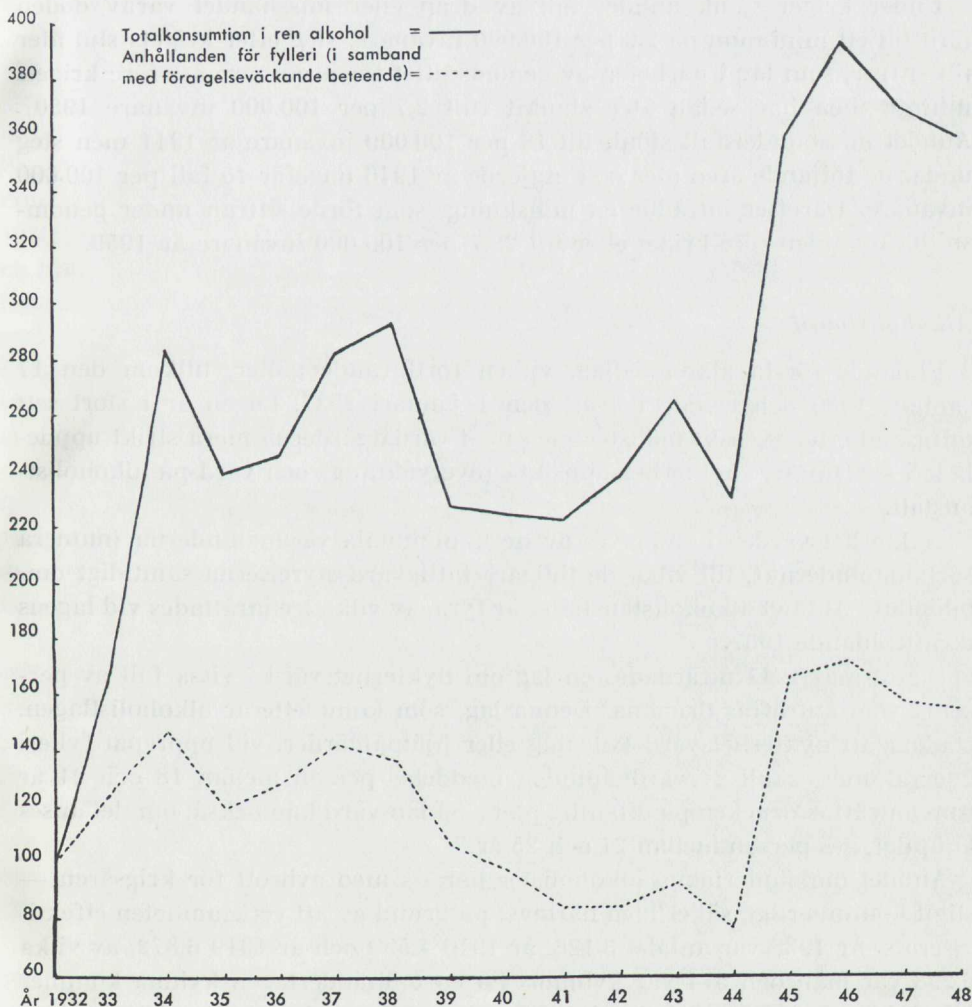

Diagram 5. *Alkoholkonsumtion och fylleriförseelser i Finland under åren 1932—1948.*¹ Indextal 1932 = 100

¹ Förbudet upphävdes i april 1932, varför konsumtionssiffrorna för detta år ej avser hela året.

nare, medan det för städerna utgjorde 894 och för landsbygden 125 per 10.000 invånare.

Under de senaste åren har en allt större del av fyllerianhållandena lett till åtal (40 % i städerna och 73 % på landsbygden år 1951).

Uppgift om antalet våldsbrott finns från och med år 1927 med uppdelning på fall av grov eller lindrigare misshandel samt på fall av dråp eller misshandel varav döden följt. Medan de förra efter förbudets avskaffande visade en tillfällig ökning, som senare avlöstes av en kontinuerlig nedgång, sjönk de senare oavbrutet efter förbudets avskaffande under hela 1930-talet.

Under kriget sjönk antalet fall av dråp eller misshandel varav döden följt till ett minimum på 2.9 per 100.000 invånare, steg efter krigets slut åter till siffror, som låg i närheten av genomsnittet för åren närmast före krigets utbrott, men har sedan åter sjunkit (till 2.7 per 100.000 invånare 1950). Antalet misshandelsfall sjönk till 18 per 100.000 invånare år 1944 men steg under de följande åren åter och utgjorde år 1946 ungefär 45 fall per 100.000 invånare. Därefter inträdde en minskning, som förde siffran under genomsnittet för tiden före kriget eller till 28.7 per 100.000 invånare år 1950.

Alkoholistvård

Finlands första alkoholistlag, vilken fortfarande gäller, tillkom den 17 januari 1936 och trädde i kraft den 1 januari 1937. Lagen är i stort sett utformad efter svenskt mönster men med vårdåtgärderna mera strikt uppdelade i »varning», »nykterhetsuppsikt» (övervakning) och vård på alkoholistanstalt.

Nykterhetsvården handhaves av de kommunala vårdnämnderna (numera socialnämnderna), till vilka de tidigare fattigvårdsstyrelserna samtidigt ombildades.¹ Antalet alkoholistanstalter är fyra, av vilka tre inrättades vid lagens ikraftträdande 1937.

Den 3 maj 1947 utfärdades en lag om nykterhetsvård i vissa fall av personer som anträffas druckna. Denna lag, som kompletterar alkoholistlagen, stadgar att nykterhetsvård (varning eller hjälpåtgärder, vid upprepat fylleri övervakning) skall av vårdnämnden meddelas person mellan 18 och 21 år som anträffas drucken på offentlig plats. Sådan vård kan också, om det anses lämpligt, ges person mellan 21 och 25 år.

Antalet omhändertagna alkoholister har — med avbrott för krigsåren — stigit kontinuerligt, säkerligen närmast på grund av att verksamheten effektiviserats. År 1938 var antalet 3.126, år 1946 4.599 och år 1949 6.872, av vilka 6.298 var män och 574 var kvinnor. På en omhändertagen kvinna kommer alltså 11 män (mot 40 i Sverige). Orsaken till omhändertagandet var i ca

¹ Dessutom finns i Finland som förut nämnts kommunala nykterhetsnämnder som ej är obligatoriska men som tillsatts i flertalet kommuner. Nykterhetsnämnderna har ej med alkoholistvården att skaffa utan verkar för nykterhetsupplysning och som övervakare av försäljningslagstiftningen, är remissorgan i tillståndsfrågor etc.

hälften av fallen upprepade fylleriförseelser och i 30 % av fallen störande uppträdande medan försummad försörjningsplikt (17 %) och farlighet (3 %) spelade mindre roll. Av missbrukarna hade år 1949 51 % erhållit enbart varning, 34 % ställts under nykterhetsuppsikt och 15 % (1.015 personer) internerats.

Antalet ungdomar som underkastats nykterhetsvård enligt 1947 års lag var 1.891, av vilka 93 % fick varning och resten övervakning.

Den finska alkoholpolitikens resultat

Den relativt ogynnsamma utveckling, som fylleri- och våldsbrottsstatistiken visar, ger i förening med de låga konsumtionssiffrorna den finska utvecklingen dess särprägel vid jämförelse med övriga länder, där alkoholkonsumtionen liksom i Finland domineras av spritdryckerna. Även på ansvarigt finskt håll¹ har man framhållit det anmärkningsvärda i att medan endast Litauen och möjligen Polen av dessa länder hade en mindre konsumtion under 1930-talet än Finland, och konsumtionen per invånare i Sverige var två och en halv gång så stor och i Norge över en och en halv gång så stor som den finska, så hade polisen i Finland årligen dubbelt så mycket arbete med att omhänderta fyllerister som polisen i de övriga nordiska länderna tillsammans. Även efter kriget synes Finland tillhöra de länder som har den lägsta alkoholkonsumtionen, men antalet anhållanden per invånare var år 1951 sex gånger så stort som i Sverige och per förtärd brännvinsliter tio gånger så stort.

Gallupundersökningen om alkoholvanorna, som visade de finska vanornas speciella karaktär, synes möjligen kunna ge en viss belysning av detta problem. Undersökningen synes nämligen visa, att alkoholkonsumtionen i stor utsträckning är koncentrerad till vissa tillfällen med längre tidsintervaller och med relativt stor konsumtion vid varje förtäringstillfälle.

Den finska alkoholkommittén, som avslutade sitt arbete år 1946, framhåller i sitt betänkande att »alkoholpolitiken under krigsåren gjorde att alkoholkonsumtionen då höll sig lägre än under åren före kriget. — Men efter kriget har konsumtionen kraftigt ökat. — Då alla uppgifter som stått till förfogande ådagalägga, att nykterhetssituationen försämrats efter kriget, anser kommittén det vara allt skäl att vidtaga åtgärder för inskränkande av konsumtionen och dess inriktande på sådana former, vilka åstadkomma så liten skada som möjligt samt att med alla till buds stående medel befrämja alkoholfria levnadsvanor hos folket».

I sin årsberättelse för år 1948 anser emellertid Oy Alkoholiliike Ab att utvecklingen de senare åren varit mera gynnsam.

I årsberättelsen framhålles bl. a.

Det intressantaste . . . är likväl den olika utveckling, som konsumtions- och missförhållandesiffrorna genomgått jämfört med åren 1935—1938. Samtidigt som kon-

¹ Se Kuusi: Finlands alkoholproblem belyst av en gallupundersökning.

sumtionen uttryckt i ren alkohol alltjämt är drygt en tredjedel större än före kriget, ha samtliga missförhållandesiffror sjunkit under den före kriget rådande nivån. Redogörelseårets siffror för fyllerifall och grova misshandelsbrott äro de lägsta under alkoholbolagets hela verksamhetstid.

Det ovan anförda torde bevisa, att alkoholvanorna, särskilt i jämförelse med den förtärda mängden alkoholdrycker, blivit mera hyfsade än förut. Den efter kriget bedrivna alkoholpolitiken torde ha sin andel i denna utveckling, som med beaktande av våra säregna rusdrycksförhållanden måste anses betydelsefull.

Motsvarande omdömen har fällts även i årsberättelserna för 1949 och 1950. Alkoholbolaget bedömer uppenbarligen effekten av den införda köparkontrollen med registrering av inköpen och avstängning av missbrukare såsom gynnsam. Såsom klart kommit till uttryck genom prisändringsbeslutet hösten 1949, anser man även att en förskjutning av konsumtionen från starkare till svagare alkoholdrycker är önskvärd ur nykterhetssynpunkt. Någon mera påtaglig effekt torde denna politik ännu icke ha haft. Den huvudsakliga förskjutningen har skett från vanligt brännvin till andra spritdrycker.

Norge

Tiden före 1919 års förbudslag

Lagstiftning

Den norska alkohollagstiftningen tog i mitten av 1800-talet främst sikte på försäljningen medan tillverkningen lämnades utan mera omfattande ingrepp. Husbehovsbränningen förbjöds emellertid genom lagar av år 1845 och 1848, och tillverkningen av brännvin, som tidigare drivits närmast som en binäring till jordbruket, tog industrialiserade former. Försäljningen av brännvin gjordes samtidigt beroende av tillstånd, varvid beslutanderätten lades i de kommunala myndigheternas händer. Genom lag år 1871 fick städerna möjlighet att efter stadsfullmäktiges beslut och regeringens godkännande inrätta försäljningsbolag (samlag) efter mönster av det svenska Göteborgssystemet. Vid slutet av 1880-talet hade de flesta städerna inrättat sådana försäljningsbolag, och utminuteringen genom privata tillståndsinnehavare försiggick endast i mycket liten utsträckning. Bolagen organiserades som aktiebolag. Ledningen av dessa var till en början helt decentraliserad och lagd i de lokala myndigheternas händer. Överskottet på verksamheten användes för kommunala ändamål, och försäljningsbolagen kom därför i viss utsträckning att utnyttjas av kommunerna i ekonomiskt syfte fram till år 1894, då i lag bestämdes att 65 % av överskottet skulle tillfalla statskassan. Försäljningsbolagen fick samtidigt monopol på utminuteringen av brännvin. Samma lag införde även det omröstningsinstitut, som alltsedan dess varit ett av de mest karakteristiska momenten i norsk alkohollagstift-

ning. Lagen gav varje kommun rätt att anordna folkomröstning i frågan huruvida försäljning av brännvin skulle tillåtas inom kommunen eller inte. Röstberättigade var alla medborgare över 25 år, såväl kvinnor som män, och en majoritet av samtliga röstberättigade krävdes för att åstadkomma ändring i de bestående förhållandena.

Den första omröstningen ägde rum i oktober 1895 i Gjøvik, som låg mitt i ett bränneridistrikt, men resultatet blev ändå majoritet för försäljningsförbud i kommunen. Av de tretton omröstningar, som hölls detta år, gav endast två tillstånd till försäljning. De lokala förbuden gjordes emellertid under de följande åren i viss mån illusoriska genom en kraftigt stegrad privat införsel av alkoholstarkt och mycket billigt vin (laddevin) från Tyskland, vilket såldes genom agenter över hela landet. Denna införsel inskränktes senare effektivt genom att laddevinet förtullades som brännvin. 1914 var brännvinsförsäljning tillåten endast i 15 av landets 64 städer och förbjuden på praktiskt taget hela landsbygden.

Även försäljningen av maltdrycker och vin gjordes genom lagar på 1870- och 1880-talen beroende av kommunala tillstånd. Från och med år 1904, då tidigare bestämmelser omarbetades och samlades i en lag, blev utskänkningsen av vin och maltdrycker liksom av brännvin underkastad kommunalt tillståndstvång, medan utminuteringen av vin och maltdrycker kunde göras beroende av tillstånd om kommunalstyrelsen (bystyre eller herredsstyre, d. v. s. stadsfullmäktige eller kommunalfullmäktige) så beslutade.

Vid krigsutbrottet år 1914 infördes i augusti förbud mot utminutering och utskänkning av brännvin samt mot användandet av korn och potatis för tillverkning av alkoholhaltiga drycker. Bestämmelsen ändrades något senare så att först utminutering och sedan utskänkning blev tillåten fyra dagar i veckan. År 1916 återinfördes förbudet mot utminutering och utskänkning av brännvin, och året därpå förbjöds omsättning av viner med mer än 15 volymprocents alkoholhalt (senare 12 %) samt tillverkning av maltdrycker med en alkoholstyrka överstigande $2\frac{1}{4}$ volymprocent. Omsättningen av alkoholhaltiga drycker utgjordes därför under åren 1917 och 1918 praktiskt taget uteslutande av lättvin och svagare maltdryckssorter. År 1917 gjordes dessutom all omsättning av alkoholhaltiga drycker — med undantag för utskänkning av alkoholsvagt öl — beroende av kommunalt tillstånd.

Beskattning

Skatten på sprit steg under 1900-talets första årtionde och utgjorde under åren närmast före det första världskrigets utbrott 2.62 kr per liter ren alkohol. Den norska spritbeskattningen var då den högsta i de nordiska länderna bortsett från Finland. Priset på billigt brännvin var under åren före 1914 ca 2.50 per liter mot 1.50 i Sverige och 1 kr i Danmark.

Beskattningen av vin reglerades av handelsavtalen, vilka öppnade tillfälle för viss höjning år 1904. Skattesatserna utgjorde därefter 40 öre per kg för

vin på fat och 70 öre per liter för vin importerat på flaska. År 1909 nedsattes den förstnämnda skattesatsen till 34.5 öre per kg, varefter skatten på vin förblev oförändrad under första världskriget och fram till år 1921.

Beträffande maltdrycksbeskattningen övergick Norge år 1912 till beskattning av den färdiga produkten. Maltdryckerna indelades samtidigt i tre klasser, varav den första omfattade maltdrycker med en alkoholhalt av högst

Tab. 13. *Spritdrycksbeskattningen och spritdrycksprisets förändringar i Norge under åren 1904—1952*

		Utminuteringspris, norska kronor per helbutelj (70 cl)			
Produktionsavgift		År	Akevitt	Sprit	Krydr. og Dobb. r.. Brennevin
1904: 2.62 kr per liter hundraprocentig sprit.				(96%)	
1924: 4.70 » » » » »		1911	1.90	3.40	1.50
1926: 2.62 » » » » »		1912	1.90	3.40	1.50
		1913	1.90	3.40	1.70
		1914	1.90	3.40	1.70
		1915	2.07	3.65	1.73
		1916	2.38	4.13	1.98
Övrig beskattning		Brännvinsförbud			
1926: rörliga tillägg, fastställda i relation till tullsatserna (2.65 resp. 2.80 kr vid import på flaska resp. fat).		från 18 december 1916 till 2 maj 1927			
1927: omsättningsskatt, utgående med 20 % av omsättningsvärdet.			(42%)	(69%)	(36%)
1932: extraordinära tillägg, utgående med 20 % av tullsatserna. Sammanlagd beskattning 4.72 kr per liter hundraprocentig sprit.		1927	6.03	7.31	4.47
1935: omsättningsskatt, utgående med 1 % av omsättningsvärdet vid varje led i omsättningen.		1928	5.69	7.50	3.88
1939: Utskänkningsavgift, utgående med 12.5 % av utskänkningspriset.		1929	5.50	7.50	3.50
1940 (1/3): omsättningsskatten höjd till 2 %.		1930	5.00	7.00	3.50
1940 (1/7): » » » » 3 %.		1931	5.20	7.25	3.65
1940 (1/9): » » » » 10 % (endast sista ledet i omsättningen).		1932	5.50	7.70	3.47
1940: utskänkningsavgiften höjd till 20 %.		1933	5.20	7.50	3.46
1942: kristillägg, utgående med 30 % av detaljpriset för såväl utminutering som utskänkning.		1934	5.20	7.50	3.50
1943: kristillägget höjt till 40 %.		1935	5.25	7.50	3.55
1945: kristillägget höjt till 50 %.		1936	5.30	7.50	3.60
1946: pristillägg motsvarande kristillägget. Höjningen gällde endast utminuteringen.		1937	5.33	7.53	3.61
1947: pristillägget intogs i kristillägget som därmed utgick med 100 % för utminuteringsdel.		1938	5.53	7.77	3.73
1948: utskänkningsavgiften avskaffad.		1939	5.85	8.56	4.03
1950 (25/9): kristillägget höjt till 150 % vid utminuteringen och 75 % vid utskänkningen.		1940	6.92	9.78	4.77
		1941	7.50	—	5.20
		1942	8.90	—	6.20
		1943	9.94	—	6.93
				(45%)	
		1944	10.50	11.20	7.30
		1945	11.25	12.00	7.80
		1946	15.33	16.00	11.36
		1947	17.00	18.00	13.00
		1948	16.45	18.00	13.00
		1949	15.00	18.00	12.00
		1950	18.75	22.50	15.00
		1951	18.75	24.00	15.00
		1952	19.25	24.00	15.50

2 ¼ viktprocent, den andra maltdrycker med en alkoholhalt av mellan 2 ¼ och 3 ¾ viktprocent och den tredje maltdrycker med en alkoholhalt överstigande 3 ¾ viktprocent. Skattesatserna för resp. klasser fastställdes till 2 öre, 8 öre och 17 öre per liter. Under det första världskriget höjdes därefter skattesatserna till resp. 3 öre, 10 öre och 20 öre år 1915. Då produktionen av klasserna 2 och 3 förbjöds år 1917, höjdes skattesatserna för dessa klasser samtidigt till resp. 20 och 30 öre per liter intill dess ineliggande lager förbrukats. Skattesatsen för klass 1 förblev oförändrad i kraft till krigets slut.

Konsumtionsutveckling

Konsumtionen av spritdrycker uppvisade alltifrån mitten av 1800-talet en sjunkande tendens och nådde sitt minimum under perioden 1896—1900.

Tab. 14. Utminuteringspris för vin och maltdrycker i Norge under åren 1911—1952

År	Detaljpris på pilsneröl norska ören per halvflaska	Detaljpris på portvin no. kr. per helflaska		
		Å r	Billigste merke	Nestbilligste merke
1914	12	1911	1.20	1.40
1920	24	1913	1.35	1.55
1921	26	1914	1.40	1.60
1922	25	1915	1.53	1.73
1923	23	1916	1.78	1.98
1924	28	1917	2.44	2.72
1925	29	Starkvinsförbud från 26 maj 1917 till 23 mars 1923.		
1927	27			
1931	36	1923	4.94	5.67
1932	37	1924	4.50	5.00
1936	39	1925	4.38	4.88
1938	41	1926	4.00	4.50
1941	50	1927	3.32	3.50
1946	72	1928	3.40	3.50
1948	75	1929	3.27	3.43
1949	76	1930	3.20	3.40
1950	80	1934	3.15	3.35
1951	86	1935	3.00	3.25
1952	86	1936	3.00	3.30
		1937	3.10	3.40
		1938	3.22	3.53
		1939	3.43	3.83
		1940	3.97	4.72
		1941	— ¹	5.30
		1942	—	— ²
		1946	—	18.00
		1952	—	18.00

¹ Detta märke har ej sålts sedan 1940.

² Detta märke såldes ej åren 1942—1945.

Under åren närmast före det första världskrigets utbrott visade den tecken till en stigande tendens vilket dock kan förklaras av de stigande konjunkturena. Konsumtionen av vin visade en tämligen jämn ökning, särskilt markant kring tiden för de första kommunala omröstningarna, då även konsumtionen av maltdrycker nådde sitt förkrigsmaximum. Omräknad i ren alkohol utgjorde konsumtionen i genomsnitt under perioden 1906/10 av spritdrycker 1.43 liter, av vin 0.20 liter och av öl 0.74 liter per invånare. Norge uppvisade alltså förhållandevis låga konsumtionssiffror. Spritdryckernas andel av totalkonsumtionen utgjorde i ren alkohol ca 60 %.

Under det första världskriget sjönk konsumtionen av spritdrycker år 1914, varefter inträdde en stegring, som fortskred fram till utfärdandet av förbudet år 1916. Konsumtionen av vin och av maltdrycker nådde maximum under år 1916 och sjönk därefter kraftigt. Totalkonsumtionen nådde minimum under kriget 1918, då den utgjorde endast 15 % av den genomsnittliga konsumtionen under åren närmast före krigsutbrottet.

Fylleri och andra alkoholskador

Uppgifterna om fylleriets omfattning är före 1913 inte fullständiga. Det finns emellertid siffror för antalet arresteringar i städerna, varav framgår att fylleriet var starkt beroende av konjunkturutvecklingen (starkare än i de svenska städerna). Antalet arresteringar per 1.000 invånare var sålunda år 1885 ca 32, år 1900 ca 64, år 1905 ca 38 och 1913 ca 57. Från och med 1913 finns uppgifter om samtliga anhållanden för fylleri, vilka detta år utgjorde ca 71 per 1.000 invånare i städerna och 3 på landsbygden. I hela riket var antalet anhållanden 1913 ca 55.700 eller 22.8 per 1.000 invånare. Under de första krigsåren stegrades antalet anhållanden något, medan krigets sista år med brännvinsförbudet och den minskade tillgången på alkoholhaltiga drycker medförde en sänkning av antalet anhållanden för fylleri till 28.7 per 1.000 invånare i städerna, 0.5 på landsbygden och 8.9 (ca 23.000) i hela riket.

Om antalet dödsfall i levercirrhos föreligger uppgifter från och med år 1911, då det utgjorde 35 eller 1.46 per 100.000 invånare. Antalet dödsfall i kronisk alkoholism (inberäknat delirium tremens) utgjorde samtidigt 13 eller 0.54 per 100.000 invånare. Antalet dödsfall i båda sjukdomarna ökade därefter något fram till och med de första krigsåren, varefter en minskning inträdde. Siffrorna är emellertid i och för sig så låga, att en bedömning av förändringar i utvecklingen måste bli osäker.

Förbudstiden 1919—1927

Lagstiftning och beskattning

Krigstidens brännvinsförbud betraktades vid sin tillkomst som en tillfällig åtgärd av extraordinär karaktär, men verkningarna ansågs ur nykterhetssyn-

Tab. 15. *Konsumtion av alkoholhaltiga drycker i Norge under åren 1851—1951*

År	Volymliter per inv.			Liter ren alkohol per inv.			
	sprit- drycker	vin	malt- drycker	sprit- drycker	vin	malt- drycker	samtliga alkohol- haltiga drycker
1851/60 ¹	5.40			2.70			
1861/70	4.60		12.0	2.30		0.48	
1871/80	5.28	0.9	18.2	2.64	0.15	0.73	3.52
1881/90	3.23	0.9	16.1	1.62	0.15	0.64	2.41
1891/95	3.54	1.2	20.1	1.77	0.20	0.80	2.77
1896/00	2.69	2.5	24.4	1.35	0.43	0.98	2.76
1901/05	3.13	1.6	21.0	1.57	0.27	0.84	2.68
1906/10	2.87	1.16	18.4	1.43	0.20	0.74	2.37
1911	3.22	1.40	20.8	1.61	0.14	0.84	2.59
1912	3.47	1.53	22.0	1.74	0.15	0.88	2.77
1913	3.63	1.61	21.1	1.82	0.16	0.86	2.84
1914	3.12	1.79	22.4	1.56	0.18	0.91	2.65
1915	3.15	2.16	20.7	1.58	0.22	0.85	2.65
1916	3.36	3.10	24.6	1.68	0.31	1.03	3.03
1917	—	2.25	22.4	—	0.23	0.84	1.07
1918	—	2.07	16.1	—	0.21	0.20	0.41
1919	—	6.33	22.6	—	0.63	0.66	1.29
1920	—	5.49	34.1	—	0.55	1.35	1.90
1921	0.58	2.03	33.0	0.43	0.21	1.40	2.04
1922	0.62	1.48	31.6	0.43	0.16	1.38	1.97
1923	0.83	1.32	29.2	0.53	0.19	1.25	1.97
1924	0.51	2.68	26.1	0.37	0.46	1.10	1.93
1925	0.33	3.65	27.2	0.24	0.66	1.20	2.10
1926	0.34	3.34	24.1	0.25	0.59	1.08	1.92
1927	1.62	2.25	20.9	0.78	0.40	0.93	2.11
1928	2.20	1.75	18.5	1.01	0.30	0.84	2.15
1929	2.48	1.74	18.2	1.12	0.30	0.82	2.24
1930	2.54	1.72	18.7	1.15	0.29	0.83	2.27
1931	2.22 ²	1.60	14.8	0.93 ²	0.27	0.68	1.88
1932	2.08	1.45	15.0	0.84	0.25	0.68	1.77
1933	2.11	1.33	13.9	0.85	0.22	0.63	1.70
1934	2.08	1.41	13.9	0.86	0.24	0.64	1.74
1935	2.18	1.47	14.0	0.90	0.25	0.66	1.81
1936	2.32	1.60	15.3	0.97	0.27	0.71	1.95
1937	2.52	1.79	16.4	1.05	0.30	0.77	2.12
1938	2.61	1.81	16.6	1.10	0.31	0.78	2.19
1939	2.63	1.72	17.3	1.11	0.29	0.82	2.22
1940	1.92	1.24	16.0	0.83	0.21	0.72	1.76
1941	2.08	0.94	18.3	0.85	0.15	0.48	1.48
1942	1.68	0.67	11.0	0.67	0.10	0.10	0.87
1943	2.91	0.39	11.2	1.18	0.05	0.10	1.33
1944	3.11	0.19	11.3	1.29	0.03	0.10	1.42
1945	2.62	0.19	12.5	1.12	0.03	0.17	1.32
1946	4.57	0.73	16.1	1.81	0.10	0.50	2.41
1947	4.20	0.83	17.2	1.62	0.13	0.60	2.35
1948	4.09	0.93	15.2	1.62	0.15	0.51	2.28
1949	3.48	0.88	17.5	1.40	0.14	0.75	2.29
1950	3.00	0.94	18.1	1.22	0.15	0.80	2.17
1951	2.59	1.10	19.2	1.05	0.18	0.85	2.08

¹ Uppgifterna t. o. m. år 1910 har hämtats ur J. Gabrielsson: *Consommation des boissons alcooliques dans les différents pays*. Paris 1915. Spritdrycker i volymliter avser t.o.m. år 1916 femtioprocentig sprit.

² Uppgifterna för åren t. o. m. år 1930 inkluderar sprit för tekniskt och medicinskt bruk. Från och med år 1931 gäller uppgifterna endast spritdrycker för konsumtionsändamål. En beräkning enligt den gamla metoden utförd av Statistisk Sentralbyrå ger följande resultat i liter ren alkohol för åren 1931—1934: 1.06; 0.97; 0.95; 0.96.

punkt så gynnsamma, att en folkomröstning anordnades i oktober 1919 för att uttröna, om väljarnas flertal önskade ett permanent förbud. Krigstidens förbud var då fortfarande i kraft. Deltagarfrekvensen i omröstningen blev 67 %, och resultatet en majoritet på 62 % för förbudets bibehållande. Förbudet skulle gälla såväl brännvin som starkvin (över 14 volymprocent).

För den handel med vin, som ej omfattades av förbudet, inrättades år 1922 ett centralt statligt bolag, A/S Vinmonopolet. Bolaget skulle förmedla import och partihandel med lättvin samt driva detaljhandel vid sidan av systembolagen. Överskottet på bolagets verksamhet skulle användas för allmännyttiga ändamål. Huruvida utminuteringsen i en viss kommun skulle uppdragas åt Vinmonopolet eller lokalt systembolag ålåg kommunalstyrelsen att besluta.

Vinmonopolets första utminuteringsställe öppnades i Oslo i januari 1923. Samma år öppnades ytterligare 17 utminuteringsställen i olika städer över hela landet.

Produktionen av svagare ölsorter frigavs år 1919 och försäljningen förbehölls de privata affärerna och bryggerierna, medan starkölet (»bøkkøl» med en alkoholstyrka av mer än 4 $\frac{3}{4}$ volymprocent), som frigavs 1920, endast fick säljas genom Vinmonopolet eller systembolag. Starkvinsförbudet upphävdes år 1923, varvid A/S Vinmonopolets koncession utvidgades till att omfatta även import av och handel med starka viner.

Utskänkingen av vin och öl skedde genom systembolagen vid sidan av privata företag. Vinmonopolet fick år 1925 även rätt att med kommunalt tillstånd driva utskänking av vin, fruktvin, mjöd och öl.

Efter krigets slut ändrades indelningen av maltdryckerna, så att klass 1 därefter kom att omfatta maltdrycker med en alkoholhalt av högst 2 $\frac{1}{2}$ volymprocent (2.0 viktprocent), medan gränsen mellan klass 2 och klass 3 sattes vid 4 $\frac{3}{4}$ volymprocent (3.8 viktprocent). Under de första åren på 1920-talet genomfördes flera höjningar av skattesatserna, så att den norska maltdrycksbeskattningen därefter låg högst i de nordiska länderna. Skatten hade då på ett par år stigit med mellan 100 och 150 % för de starkare ölsorterna och utgjorde 25 öre per liter för klass 2 och 40 öre för klass 3. 1924 höjdes skatten för klass 1 till 15 öre per liter. 1925 infördes en särskild omsättningsskatt på utskänkingen.

Konsumtionsutveckling

Under det första världskrigets sista år och under förbudsåren förekom ett påtagligt missbruk av sprit som var avsedd för medicinskt och tekniskt bruk, där enbart för receptbrännvin konsumtionen kunde röra sig omkring 100.000 liter per månad. Den officiella statistiken redovisar för år 1923 en spritdrycksförsäljning för medicinskt och tekniskt bruk om 0.53 liter ren alkohol per invånare, d. v. s. dubbelt så mycket som i Danmark, där försäljningen var fri. Efter en skärpning av receptlagen år 1924 sjönk dock

förbrukningen för medicinska ändamål betydligt, medan missbruket av teknisk sprit synes ha fortsatt. Konsumtionen av vin visade helt naturligt en kraftig stegring omedelbart efter krigets slut. År 1919 utgjorde konsumtionen av vin (endast lättvin) i volymliter 6.33 och i ren alkohol 0.63 liter per invånare, jämfört med respektive 1.61 och 0.16 liter år 1913. Därefter sjönk den samtidigt med att tullsatserna höjdes år 1921 och den illegala och receptbelagda konsumtionen av spritdrycker tilltog. Då starkvinsförbudet upphävdes år 1923, steg konsumtionen av vin räknad i ren alkohol under de närmast följande åren åter till det tre- och fyrdubbla av konsumtionen åren före krigsutbrottet.

Priserna på portvin, som var det mest sålda starkvinet, höjdes vid starkvinsförbudets upphävande med drygt 100 % till ca 5 kronor per flaska. Portvinspriset låg därmed betydligt över den allmänna prisnivån. Redan året därpå inleddes emellertid en prissänkning, som fortsatte ända fram till och med år 1936, då priset låg vid ca 3 kronor per flaska. Det starkaste priset inträffade under åren 1924—1927, då vinpriset sänktes med ungefär 30 %.

Då försäljningen av maltdrycker av klass 2 åter blev tillåten i april 1919, steg konsumtionen kraftigt. Följande år, då även försäljningen av klass 3 blev tillåten, fortsatte konsumtionsökningen till 34.1 volymliter och 1.35 liter ren alkohol per invånare mot 21.1 volymliter och 0.86 liter ren alkohol år 1913.

Med år 1921 inleddes en sänkning av maltdryckskonsumtionen, som fortsatte så gott som oavbrutet ända fram till och med år 1933. Starkvinsförbudets upphävande medförde en nedgång i maltdrycksförsäljningen med 17 % från 1922 till 1924. Ännu kraftigare blev nedgången vid brännvinsförbudets upphävande.

Fylleri och andra alkoholskador

Antalet fylleriförseelser steg kraftigt omedelbart efter krigets slut och ökningen fortsatte (med undantag för år 1920) oavbrutet fram till år 1923, då kulmen nåddes för hela mellankrigsperioden med 49.000 förseelser eller 18.0 per 1.000 invånare. År 1923 inleddes en nedgång, som fortsatte oavbrutet fram till och med år 1926, då antalet anhållanden utgjorde 36.000 (38.8 per 1.000 invånare i städerna, 2.5 på landsbygden och 13.0 i hela riket).

Antalet dödsfall i levercirrhos steg efter starkvinsförbudets avskaffande till 52 eller 1.90 per 100.000 invånare år 1924 men sjönk under de följande åren åter till 44 eller 1.59 per 100.000 invånare år 1926. Antalet dödsfall i kronisk alkoholism visade en stegring till 17 eller 0.63 per 100.000 invånare under år 1923 och sjönk därefter åter till 6 eller 0.21 per 100.000 invånare år 1926.

Tiden efter brännvinsförbudets avskaffande

Lagstiftning

Diskussionen om brännvinsförbudet hade alltsedan dettas tillkomst varit livlig, och den 18 oktober 1926 anordnades en ny folkomröstning. Resultatet blev en majoritet på 56 % för förbudets avskaffande. På landsbygden fanns fortfarande majoritet för förbud, siffran hade emellertid sjunkit från 70 % vid folkomröstningen 1919 till 52 % år 1926. Brännvinsförbudet upphävdes genom lag år 1927 (Rusdrikkloven) vilken ännu gäller. Vinmonopolet fick ensamrätt till import och partihandel med brännvin samt rätt att driva utminutering vid sidan av de lokala systembolagen. Samtidigt beslöts emellertid att de senare skulle avveckla sin försäljning före den 1 juli 1938 och Vinmonopolet fick därefter ensamrätt till utminutering av sprit och vin. Vinmonopolets koncession utvidgades till att omfatta även tillverkning av sprit. Bolaget hade med socialdepartementets tillstånd under hand köpt upp destillationsfabrikerna under de närmast föregående åren, så att destillationsverksamheten i januari 1927 var helt monopoliserad.

Utminuteringen av brännvin tog sin början den 2 maj 1927, och utskänkningen igångsattes den 13 juni samma år. Utminuteringsställen öppnades i tolv städer, varav hälften överlät sin försäljning till Vinmonopolet. På landsbygden och i städer med mindre än 4.000 invånare kan tillstånd till utminutering eller utskänkning av brännvin enligt lagstiftningen ej meddelas. Vin och öl kan däremot försälas över hela landet efter kommunalt tillstånd. Försäljningen av alkoholstarkt öl genom Vinmonopolet och systembolagen avvecklades 1927 sedan privata företag fått rätt att sälja starköl efter kommunalt tillstånd. Bryggerierna får driva utminutering även utan tillstånd av kommunalstyrelsen. Utskänkningen av spritdrycker är förbehållen Vinmonopolet, som emellertid överlåter den till privata restauratörer mot viss ersättning. Utskänkningen av vin och öl handhaves av enskilda restauratörer.

1927 fick kommunerna rätt att tillsätta kontrollutskott på de orter, där Vinmonopolet var representerat. 1932 trädde en ny lag om Vinmonopolet i kraft. Enligt denna skall på varje försäljningsort finnas antingen en lokalstyrelse (stedlig styre) eller en tillsynsnämnd, i båda fallen på fem personer. Lokalstyrelsens ordförande utses av Vinmonopolets styrelse, 2 ledamöter av kommunen och 2 av landstinget (fylkesutvalget). Tillsynsnämnden är sammansatt på samma sätt med undantag för att ordföranden utses av länsstyrelsen (fylkesmannen). Både styrelser och nämnder utses på 4 år. För närvarande finns lokalstyrelser på alla filialorter och tillsynsnämnd i Oslo.

Från och med den 1 april 1930 är riket indelat i försäljningsområden för beställningar per post. Försändelser kan skickas även till kommuner med försäljningsförbud. Polismyndigheten i varje område åligger att sända uppgifter till vederbörande utminuteringsställe om personer, som straffats för överträdelse av alkohollagstiftningen eller som under ett år straffats för

fylleri minst två gånger. Dessa personer registreras och avstänges från rätten till brännvinsköp under en tid av upp till ett år. Polisen, nykterhetsnämnden, fattigvårdsstyrelsen och andra myndigheter kan också hos Vinmonopolet anhålla om att vissa personer avstänges från inköpsrätt under en viss begränsad tid, och dessutom sändes dagligen på många håll i landet uppgifter från Vinmonopolets utminuteringsställen till polisen om misstänkta fall av sändningar, varigenom missbrukare och illegala handlare kan upptäckas och vidare sändningar stoppas. Vid årsskiftet 1950/51 var 12.179 personer upptagna i kontrollregistren. Ungefär 90 % av utminuterungen försigår emellertid genom försäljning direkt till kunderna i affärerna, och över denna försäljning saknas andra möjligheter till kontroll än de som försäljarnas personkänedom kan erbjuda.

Mellankrigsperiodens lagstiftning kvarstod oförändrad intill den tyska ockupationen av Norge. Under åren 1940—1942 utfärdades sedan en rad bestämmelser, varigenom det kommunala inflytandet på utminuterings- och utskänkningens område praktiskt taget eliminerades och beslutanderätten i stället lades i händerna på det nyinrättade inrikesministeriet. De kommunala omröstningarna inställdes och gällande tillstånd förlängdes av inrikesministeriet, som även utfärdade nya tillstånd utan kommunernas hörande.

A/S Vinmonopolets styrelse utsågs bland Nasjonal Samlings medlemmar och ordföranden fick beslutanderätt utan omröstning i styrelsen.

Ransoning infördes från och med år 1940. Försäljningen var under ockupationstiden tidvis stängd för landet i dess helhet, tidvis för vissa orter, och ransonen varierade också för olika perioder. Vanligen utgjorde den en butelj sprit eller vin per kund och månad.

Enligt förordning av den 3 januari 1941 skulle särskilda inköpskort för brännvin utfärdas och efter ansökan tillställas därtill berättigade personer över 21 år. Kortutställandet avslutades i början av år 1942, då ungefär 54 % av befolkningen över 21 år erhållit inköpskort. Då konsumtionen visade en kraftig förskjutning i riktning mot brännvin, lades vinutminuteringsställena ned eller ändrades till utminuteringsställen för brännvin.

Efter ockupationstidens slut avskaffades de nya bestämmelserna åter och den förut rådande ordningen återupprättades. Ransoningens bibehölls emellertid under år 1945, varvid ransonen under första halvåret utgjordes av tre buteljer brännvin eller vin per kvartal och under andra halvåret av två buteljer. Fri försäljning tog sin början med ingången av år 1946. En viss reglering blev dock fortfarande nödvändig med hänsyn till den bristande varutillgången. Från och med januari 1947 kunde dock i stort sett alla krigs- och efterkrigstidens restriktioner sägas vara avskaffade. Varutillgången var då också ungefär lika god som före kriget.

1894 års regler för folkomröstning om brännvinshandeln i städerna gäller fortfarande. I januari 1946 avhölls kommunala omröstningar i tolv städer. Resultatet blev majoritet för försäljningsförbud i åtta städer, nyinrättad

försäljning i tre städer (däribland Norges fjärde stad, Stavanger, som varit torrlagd sedan 1896) och fortsatt försäljning i tre städer. Försäljningsförbud rådde därefter i 16 städer medan 20 hade utminuterings av såväl brännvin som vin och 6 hade utminuterings enbart av vin. Enligt lag av den 12 december 1947 skall nya omröstningar hållas i kommunerna under år 1951 och därefter med åtta års mellanrum. 1951 hölls omröstning i 20 städer. Försäljningen nedröstades i en stad och infördes i en annan, varför antalet städer med spritförsäljning blev oförändrat.

Fullständiga uppgifter över utvecklingen av antalet utminuterings- och utskänkningsställen har icke kunnat erhållas. Siffrorna i tabell 16 har hämtats ur A/S Vinmonopolets verksamhetsberättelser.

Tab. 16. *Utminuteringsställen för spritdrycker och vin samt utskänkningsställen för spritdrycker i Norge under åren 1928—1950*

År	Utminuteringsställen för		Utskänkningsställen för
	spritdrycker och vin	vin	spritdrycker och vin
1928			40
1930			43
1932	40 (8) ¹	17 (11) ¹	44
1935	42 (8)	16 (11)	47 (11) ¹
1939	42	16	55
1941	40	13	52
1942	40	12	45
1943	50	—	48
1944	50	—	99
1945	48	—	53
1946	44	5	60
1947	46	6	60
1948	46	6	61
1949	46	6	62
1950	46	6	62

¹ Siffrorna inom parentes anger antalet utminuteringsställen drivna av lokala systembolag innan dessa upphörde med sin verksamhet år 1938. För utskänkningsställena har motsvarande uppgift icke kunnat erhållas före år 1935.

Vid årsskiftet 1950/51 fanns utminuteringsställen för brännvin i 20 städer och dessutom för vin på 6 orter. Spritdrycksutskänkning förekom endast i 7 städer, på västkusten endast i Bergen och Trondheim. Vinutskänkning var tillåten i 39 städer och 75 landskommuner. Utminuterings och utskänkning av öl förekom i ungefär samma utsträckning som beträffande vin, i åtskilliga fall dock med undantag för det starkaste ölet (»bokkøl»). I 17 av 66 städer och 511 av 680 landskommuner förekom 1950 ingen som helst handel med

alkoholhaltiga drycker. I flertalet av de »torrlagda» kommunerna fick inte ens lagrat svagdricka klass 1 säljas.

Rusdryckshandeln är sålunda starkt lokalt begränsad. Vidare är utskänkningstiderna starkt inskränkta. Utskänkning av spritdrycker är förbjuden sön- och helgdagar samt lördagar och dag före helgdag. På övriga dagar får den börja först kl. 15. Utminuterings- och utskänkningsregleringen har den ojämförligt största betydelsen för konsumtionen. Endast omkring 3 % av konsumtionen försiggår genom utskänkningen.

Beskattning

Beskattningen av spritdrycker ändrades då brännvinsförbudet upphävdes år 1927 så att en omsättningsavgift infördes som svarade mot 20 % av varans bruttovärde (produktionsavgiften sålunda inberäknad). Priset på det billigaste brännvinet blev därigenom 6.40 no. kr per liter (i Sverige samtidigt 2.65 kr). Det försämrade konjunkturläget i början av 1930-talet gav anledning till införandet av ett extraordinärt tillägg på 20 % av tullsatserna, och skatten på den inhemska produktionen höjdes i motsvarande grad. År 1935 infördes dessutom en allmän omsättningsskatt, som även träffade samtliga alkoholhaltiga drycker. Skatten utgick till en början med 1 % av omsättningsvärdet men höjdes under det andra världskriget successivt, så att den från september 1940 utgick med 10 %. För maltdryckernas del sänktes den år 1947 till 6 ¼ % men höjdes år 1951 på nytt till 10 %. För övriga varor har den oavbrutet sedan 1940 varit 10 %.

Under det andra världskriget infördes ett kristillägg på såväl utminuterat som utskänkt brännvin, vilket från och med år 1945 utgick med 50 % av försäljningspriset. Kristillägget uttogs även på vin och maltdrycker, men utgick för de senare endast med 30 % vid utminuterings- och 20 % vid utskänkning. För de utminuterade maltdryckerna ändrades avgiften den 1 juli 1946 till en fast avgift per liter.

Då kortransoneringen avskaffades på nyåret 1946, höjdes kristillägget till 100 % vid utminuterings- och utskänkningen av spritdrycker och starkvin men kvarstod vid 50 % vid försäljningen samt för all försäljning av svaga viner. Utminuteringspriset på en liter av det billigaste brännvinet höjdes därigenom från 10.40 till 15.20 no. kr. Nästa stora prishöjning ägde rum den 25 september 1950, då kristillägget höjdes från 100 till 150 % vid utminuterings- och från 50 till 75 % vid utskänkning av spritdrycker. Utminuteringspriserna steg därigenom med 25 % och utskänkingspriserna med 16 ⅔ %. Utminuteringspriset på en liter av den vanligaste brännvinsorten är våren 1952 27.50 no. kr.

Konsumtionsutveckling

Totalkonsumtionen av alkoholhaltiga drycker i ren alkohol per invånare visar under tiden mellan de båda krigen en utveckling, som utjämnad med rörliga medeltal ger en långsamt sjunkande trend.

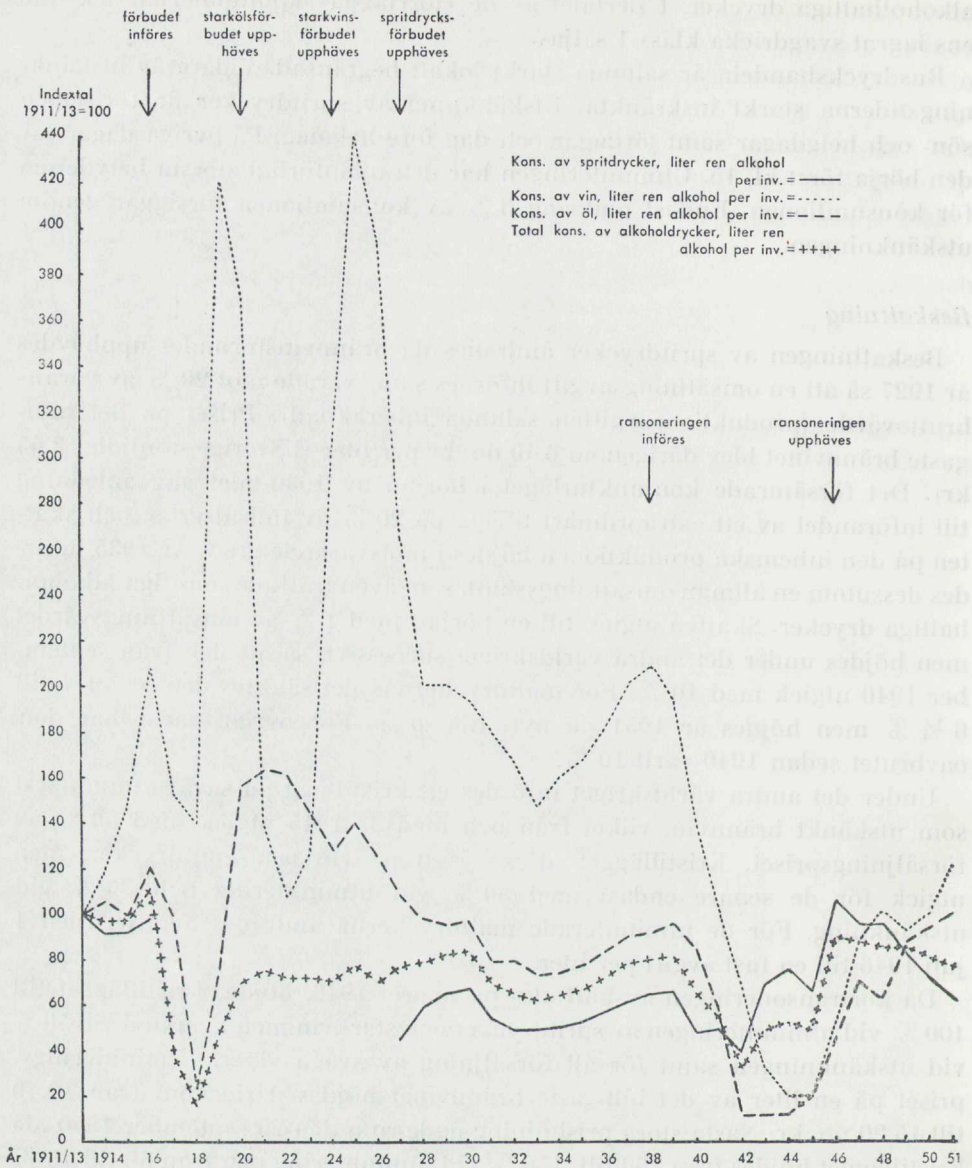

Diagram 6. *Konsumtion av alkoholhaltiga drycker i Norge under åren 1911—1948. Indextal 1911/13 = 100*

Spritdryckskonsumtionen nådde efter brännvinsförbudets upphävande år 1927 icke upp till sin tidigare nivå. Mot en prishöjning på nära 200 % år 1928 jämfört med år 1913 svarade en nedgång i konsumtionen¹ med ungefär

¹ Före kriget förekom en ganska stor försäljning av 96-procentig sprit, som icke återupptogs efter förbudets avskaffande. I stället salufördes sprit med en alkoholstyrka av högst 60 %.

45 %. Samtidigt steg index för realinkomsten¹ med ca 30 %. Under hela tiden 1927—1939 utgjorde spritdryckskonsumtionens andel av total konsumtionen i genomsnitt 49 % mot 63 % under åren närmast före det första världskriget.

Vid sidan av den legala konsumtionen förekom emellertid en tämligen omfattande illegal konsumtion, som naturligtvis var störst under förbudstiden men som enligt tillgängliga uppgifter synes ha fortsatt även efter förbudets avskaffande.

Början av 1930-talet med dess nedåtgående konjunkturer kännetecknas av långsamt stigande priser på de vanligaste brännvinsarterna och en konsumtion, som föll i betydligt snabbare tempo. Maximum för prisstegringen och minimum för konsumtionen inträffade båda år 1932, då priset på akvavit stigit med 10 % och konsumtionen av spritdrycker sjunkit med 18 % jämfört med år 1930. Totalkonsumtionen av alkoholhaltiga drycker sjönk under samma tid med 19 %.

Under de närmast följande åren och fram till år 1938 visade därefter brännvinspriset i relation till övriga priser en långsamt sjunkande tendens, medan konsumtionen kraftigt stegrades. Konsumtionsstegringen motsvaras av en stegring av realinkomsten i ungefär samma genomsnittliga tempo fram till år 1937. Under de båda därpå följande åren motverkades effekten av den fortfarande kraftigt stigande realinkomsten av en accelererad prishöjning på brännvin, och konsumtionens tillväxthastighet nedbringades till mindre än hälften av genomsnittet för åren 1935—1937. Prishöjningen var ungefärligen tillräcklig för att åter föra brännvinspriset i nivå med övriga priser. En genomsnittlig ökning av spritdryckskonsumtionen under tiden 1930—1935 med 5 % (jämfört med åren 1927—1929) motsvarades av en samtidig nedgång i totalkonsumtionen med 19 %, medan ökningen av spritdryckskonsumtionen och av totalkonsumtionen under åren 1936—1938 hade samma relativa omfattning.

Vinkonsumtionens andel av totalkonsumtionen i ren alkohol, som under åren 1911/13 utgjorde ca 5 % och under åren 1924—1926 nära 30 %, höll sig från och med år 1928 och fram till det andra världskriget tämligen fast omkring 14 %. Brännvinsförbudets upphävande medförde en sänkning av vinkonsumtionen, som var särskilt markant under år 1927. Mellan åren 1926 och 1928 sjönk sålunda konsumtionen av vin med nära 50 %. De båda följande åren höll sig vinkonsumtionen tämligen stabil på den nya nivån, medan 1930-talets konjunkturförändring medförde en ny, kraftig nedgång med minimum år 1933, då konsumtionen av vin i ren alkohol utgjorde 0.22 liter per invånare.

Under den senare delen av 1930-talet sjönk priset på vin såväl i förhållande till brännvinspriset som priset på övriga varor, och konsumtionen stegrades. De höga förbrukningssiffrorna från brännvinsförbudets tid uppnåddes emellertid inte mera. Genomsnittskonsumtionen av vin var under tiden mellan

¹ Beräknad på basis av skattestatistikens uppgift över uppskattad inkomst.

de båda krigen ungefär densamma i volymliter räknat som under åren närmast före det första världskrigets utbrott. Efter starkvinsförbudets upphävande omlades emellertid konsumtionen i riktning mot alkoholstarkare viner, så att konsumtionen i ren alkohol under mellankrigsperioden även efter brännvinsförbudets upphävande var nära dubbelt så stor som under åren 1911/13.

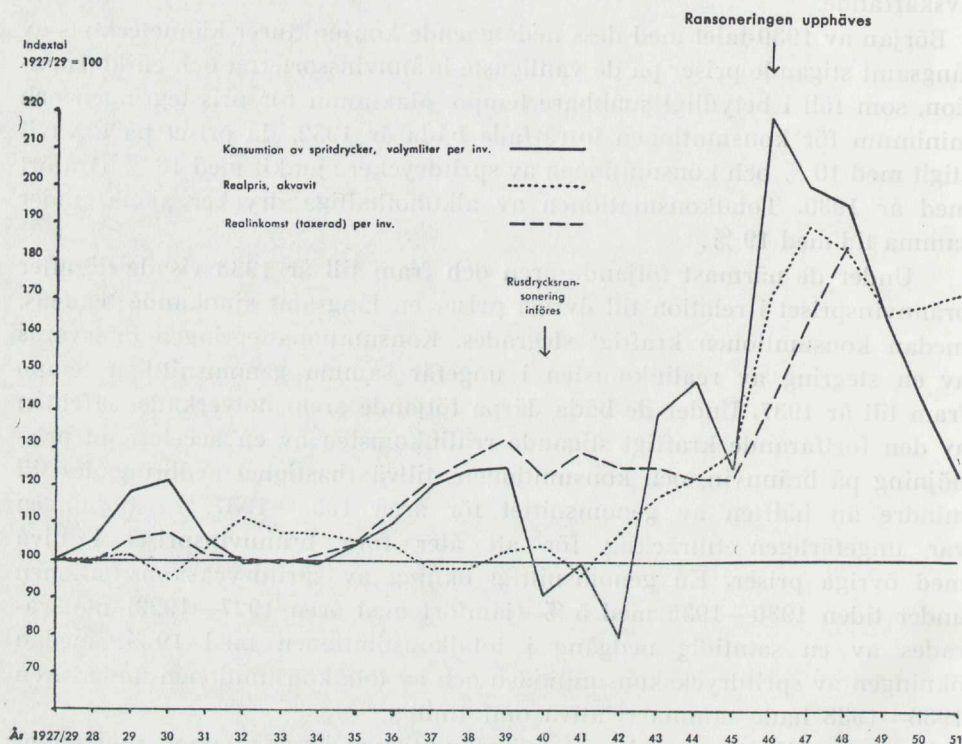

Diagram 7. Utvecklingen av spritdryckskonsumtion, spritdryckspris och inkomst i Norge under åren 1928—1951. Indextal 1927/29 = 100

Beskattningen träffade *maltdryckerna* betydligt hårdare än spritdryckerna och vinet, och maltdryckernas realprisnivå befann sig ända fram till de sista åren på 1930-talet i så gott som oavbrutet stigande och höll sig betydligt över den allmänna prisnivån.

Borttagandet av brännvinsförbudet medförde en sänkning av maltdryckskonsumtionen med 23 % från år 1926 till år 1928. Maltdryckerna förlorade därmed definitivt den betydelse för konsumtionen som de haft under det första världskriget och åren närmast därefter; förbrukningen per invånare nådde heller aldrig upp till förkrigstidens nivå. Den kraftigare beskattningen av de alkoholstarkare maltdryckssorterna synes däremot icke ha medfört någon övergång till svagare sorter i vidare omfattning; nedgången var

ungefär densamma för konsumtionen i ren alkohol som för konsumtionen i volymliter.

Nedgången i maltdryckskonsumtionen under 1930-talets vikande konjunkturer var större än nedgången vid starkvins- och brännvinsförbudens upphävande. Minimum nåddes år 1933 med en konsumtion av 13.9 volymliter och 0.63 liter ren alkohol per invånare. Den kraftigaste minskningen inträffade emellertid redan under år 1931, då priset höjdes från 27 till 36 öre per halvflaska. Konsumtionen sjönk då med 21 % jämfört med året före. Konsumtionsstegringen under 1930-talets senare del löpte parallellt med stigande maltdryckspriser, vilkas verkan då emellertid neutraliserades av de samtidigt stigande levnadskostnaderna och ännu kraftigare stigande realinkomster. Den kulminerade år 1939, då konsumtionen per invånare utgjorde 17.3 volymliter och 0.82 liter ren alkohol.

Totalkonsumtionen av alkoholhaltiga drycker utgjorde 2.73 liter ren alkohol per invånare i genomsnitt under åren 1911/13 och 1.98 liter under åren 1928/38. Med det andra världskrigets utbrott avbröts den under 1930-talets sista år märkbara ökningen av konsumtionen, och under de närmast följande åren inträdde i stället en minskning med minimum år 1942, då totalkonsumtionen utgjorde 0.87 liter ren alkohol per invånare. Nedgången var minst påtaglig för spritdryckerna, där den utgjorde omkring 40 %, och mest påtaglig för maltdryckerna, där den utgjorde nära 90 %. Konsumtionen av vin sjönk samtidigt med ungefär 65 %. Den bristande tillgången på vin och öl medförde en omläggning av konsumtionen till brännvin, så att brännvinskonsumtionens relativa andel av totalkonsumtionen under kriget steg från ungefär 50 % till 91 % under år 1944. Hur stor del av konsumtionen som faller på ockupationstrupperna kan ej avgöras.

Efter krigets slut medförde avskaffandet av ransoneringen trots samtidig prishöjning en förnyad kraftig stegring av spritdryckskonsumtionen från 2.62 volymliter eller 1.12 liter ren alkohol¹ per invånare år 1945 till 4.57 volymliter eller 1.81 liter ren alkohol år 1946. Under de följande åren undergick spritdryckskonsumtionen en fortlöpande sänkning. År 1951 var den endast 2.59 liter per invånare, d. v. s. något lägre än det sista hårda ransoneringsåret 1945.

Konsumtionen av spritdrycker och vin i ren alkohol per invånare låg efter andra världskrigets slut i närheten av nivån under åren före det första världskriget, medan konsumtionen av maltdrycker låg något lägre. Därigenom kom brännvinskonsumtionen att inta en betydligt mer dominerande plats i relation till totalkonsumtionen än tidigare. Ännu 1948 var spritdryckernas andel i totalkonsumtionen ca 70 % mot 50 % 1939. Sedan starkölet på nytt kommit i marknaden (1949) och ny prishöjning vidtagits (1950) har emeller-

¹ Försäljningen av 60-procentig sprit upphörde år 1941 och ersattes från och med 1944 med försäljning av 45-procentigt brännvin. Efter denna tid har brännvin med en alkoholhalt överstigande 45 volymprocent icke funnits i handeln. De vanligaste brännvinsarterna håller en alkoholstyrka på 35—40 %.

tid brännvinskonsumtionen sjunkit och ölkonsumtionen stigit, så att fördelningen på spritdrycker och svagare drycker nu är ungefär densamma som 1939. En viss förskjutning från vin till öl har dock ägt rum. Totalkonsumtionen i ren alkohol per invånare är något lägre än 1939 (2.08 resp. 2.22 liter per inv.). Övergången från spritdrycker och vin till starköl har säkerligen gynnats av prispolitiken. För brännvin (akvavit) steg nämligen priset mellan 1938 och 1951 från 5.53 till 18.75 kr per flaska om 70 cl eller med nära 240 %, medan priset på starköl samtidigt stigit från 0.53 till 1.16 kr per flaska eller med ca 120 %. Priset på portvin har emellertid stigit ännu mer än brännvinspriset, nämligen från 3.53 till 18 kr per flaska eller över 400 %, samtidigt som den tidigare saluförda billigaste sorten försvunnit ur marknaden. Konsumtionen av vin, som tidigare i stor omfattning varit inriktad på portvin, har sedan 1939 sjunkit till omkring hälften såväl per invånare som i relation till totalkonsumtionen av alkoholhaltiga drycker.

Fylleri och andra alkoholskador

Den kraftiga nedgång av antalet anhållanden för fylleri, som inleddes efter år 1923, avstannade och avlöstes av en uppgång under åren närmast efter brännvinsförbudets avskaffande. Med nedgången i konsumtionen under trettioalets första år följde emellertid också en nedgång av antalet fylleriförseelser, som därefter höll sig tämligen stabilt vid omkring 32.000 eller 11 per 1.000 invånare fram till år 1935. Den därpå följande uppgången kulminerade år 1939, då antalet fylleriförseelser var 38.000 eller 13 per 1.000 invånare, vilket ligger i närheten av den nivå, som utmärkte åren närmast efter brännvinsförbudets avskaffande.

Det mest framträdande draget i utvecklingen under mellankrigsperioden var på fylleriets område den omfördelning som ägde rum mellan städernas och landsbygdens relativa betydelse. Medan fylleriet i städerna visade en sjunkande tendens, höll sig siffrorna på landsbygden efter en uppgång under åren närmast efter kriget tämligen stabila, varigenom landsbygdens relativa andel av totalantalet fylleriförseelser nästan oavbrutet stegrades. År 1938 utgjorde den ca 15 % mot 9 % år 1915 och 4 % år 1918. Nedgången i städernas andel av totalantalet fylleriförseelser synes framför allt bero på den kraftigt sjunkande fyllerifrekvensen i Oslo under mellankrigsperioden. Särskiljes Oslo från övriga städer ökar de senares relativa andel medan huvudstadens sjunker. Bergen och Stavanger, för vilka antalet fylleriförseelser per 1.000 invånare kunnat erhållas för vissa perioder, visar kraftigt stigande fyllerifrekvens.

Under kriget och åren närmast därefter visade antalet fylleriförseelser en utveckling, som nära sammanföll med alkoholkonsumtionens förändringar. Den stigande tendensen från trettioalets sista år bröts år 1939, och minimum nåddes under år 1942, då siffran utgjorde 17.000 eller 5.6 per 1.000 invånare. Nedgången var relativt sett densamma för städerna som för landsbygden.

Tab. 17. Fylleriförseelser samt vissa alkoholsjukdomar i Norge under åren 1913—1951

År	Anhållanden för fylleri								Döda	
	i städerna				på landsbygden		i hela riket		i lever-cirrhos	i kronisk alkoholis m och delirium tremens
	samtliga städer		därav Oslo							
	antal	per 10.000 inv.	antal	per 10.000 inv.	antal	per 10.000 inv.	antal	per 10.000 inv.	antal	antal
1913	50.496	709	20.293	808	5.181	30	55.677	228	35	18
1914	44.764	620	19.071	760	4.368	25	49.132	199	40	11
1915	47.236	642	20.684	818	4.821	27	52.057	208	40	16
1916	57.460	767	24.818	969	4.821	27	62.281	247	34	16
1917	29.413	388	13.672	530	1.696	9	31.109	122	39	4
1918	22.036	287	12.217	472	878	5	22.914	89	40	2
1919	34.770	449	16.938	651	2.640	14	37.410	144	36	7
1920	31.304	400	13.624	522	3.235	17	34.539	131	35	5
1921	32.077	406	13.750	531	3.425	18	35.502	133	45	2
1922	40.369	508	18.195	703	4.316	23	44.685	165	37	11
1923	44.441	557	22.504	869	4.578	24	49.019	180	39	17
1924	38.651	484	18.704	725	4.537	23	43.188	157	52	10
1925	33.453	418	16.518	643	4.989	26	38.442	139	52	13
1926	31.057	388	15.197	596	4.954	25	36.011	130	44	6
1927	31.286	391	14.709	579	4.761	24	36.047	129	44	14
1928	32.595	407	14.688	581	5.139	26	37.734	135	43	18
1929	33.062	414	14.853	587	5.219	26	38.281	137	52	12
1930	31.991	400	14.104	553	4.815	24	36.806	131	43	14
1931	27.164	338	11.917	465	4.065	20	31.229	111	50	8
1932	28.225	349	13.380	517	4.277	21	32.502	115	43	10
1933	27.293	336	12.504	477	4.302	21	31.595	111	50	8
1934	27.488	337	12.441	469	4.244	21	31.732	111	53	7
1935	27.386	334	12.505	467	4.196	20	31.582	110	35	7
1936	28.644	348	12.759	471	4.852	23	33.496	116	53	6
1937	30.079	364	12.858	469	4.720	23	34.799	120	50	8
1938	31.936	385	13.939	507	5.426	26	37.362	128	47	8
1939	32.430	389	14.055	511	5.414	26	37.844	129	63	7
1940	29.164	348	12.159	445	3.830	18	32.994	112	57	8
1941	15.947	189	5.380	197	2.928	14	18.875	64	48	2
1942	14.387	170	5.462	201	2.215	10	16.602	56	41	3
1943	19.540	229	7.699	288	2.618	12	22.158	74	39	3
1944	18.311	213	6.911	261	2.745	13	21.056	69	58	12
1945	18.198	210	7.289	267	2.004	9	20.202	66	70	10
1946	38.060	435	15.233	538	4.455	20	42.515	137	61	12
1947	34.838	393	15.276	530	4.583	20	39.421	125	65	12
	35.886	403	16.600	574	5.021	22	40.907	129		
1948 ¹									83	6
	36.387	353	17.101	400	4.520	21	40.907	129		
1949	33.529	322	14.766	342	4.302	20	37.831	118	77	7
1950	28.474	271	12.009	276	4.290	19	32.764	100		
1951	27.905	265	12.504	286	3.743	17	31.648	96		

¹ Den 1 jan. 1948 inkorporerades Akers kommun (129.000 inv.) med Oslo. För 1948 anger den övre raden de siffror, som skulle ha framkommit om Aker fortfarande räknats som landskommun. För Oslo + Aker kan lämnas följande (delvis uppskattade) siffror för vissa år. 1913: 20.900 (737 per 10.000 inv.); 1920: 13.900 (422); 1930: 14.800 (432). Dessa siffror skall således närmast jämföras med 1951 års siffror: 12.504 (286).

Utvecklingen var emellertid icke densamma i Oslo som i andra städer. Medan Oslos andel av totalantalet fylleriförseelser sjönk, steg den i andra städer under krigets första år och sjönk efter krigets slut, då Oslos andel ökade. Ransoneringens avskaffande 1946 medförde en ökning av antalet fylleriförseelser med över 100 % jämfört med föregående år (från 20.000 till 42.500), medan år 1947 åter uppvisade en nedgång. Efter en mindre uppgång 1948 visar åren 1949 och 1950 en stark nedgång. Antalet fylleriförseelser år 1951 (ca 32.000) ligger även absolut taget under förkrigstidens och är i förhållande till folkmängden (ca 10 per 1.000 invånare) det lägsta som någonsin noterats i Norge under fredstid.

Antalet dödsfall i levercirrhos, som i Norge ligger mycket lågt, visar under tiden mellan de båda krigen inga mera påtagliga förändringar. De högsta siffrorna uppvisar åren närmast efter starkvinsförbudets avskaffande 1923, då antalet dödsfall utgjorde 52 eller 1.90 per 100.000 invånare.

Under det andra världskriget sjönk antalet dödsfall i levercirrhos från 63 eller 2.15 per 100.000 invånare år 1939 till och med år 1943, då siffran utgjorde 39 eller 1.30 per 100.000 invånare. Det följande året inleddes en stegring, och under de första efterkrigsåren låg antalet dödsfall omkring eller något över 1939 års maximum.

Antalet dödsfall i kronisk alkoholism och delirium tremens visar sedan 1931 en så gott som oavbruten sänkning fram till de sista åren på 1930-talet. (6 à 8 per år). Vid krigets utbrott sjönk dödsfallsfrekvensen sedan ytterligare (endast 2 à 3 fall per år), steg under de sista krigsåren och första efterkrigsåren på nytt till samma nivå som omkring 1930 men har sedan åter sjunkit tillbaka till 1939 års nivå (7 fall år 1949).

Alkoholistvård

Vårdanstalter för alkoholister började på privat initiativ inrättas redan i slutet av 1800-talet. Vid sekelskiftet utfärdades flera lagar (förmyndarlagen, lösdrivarlagen m. fl.), som förutsatte anstaltsbehandling av alkoholister, men en statlig anstalt upprättades först år 1921. 1950 fanns två statliga och 6 enskilda alkoholistanstalter.

Nykterhetsnämnder (edruelighetsnämnder) inrättades enligt lag av år 1932 (omarbetad 1939) i varje kommun; där nykterhetsnämnder på grund av särskilda förhållanden icke inrättats, handhaves deras uppgifter av vederbörande fattigvårdsnämnd. Nämnden kan ingripa såväl efter anmälan av anhöriga, läkare, präster, polis och vissa myndigheter som på eget initiativ. Nämnden skall i första hand försöka förmå den anmälda att frivilligt ändra sitt levnadssätt. Tvångsinternering kan förekomma i vissa i lagen specificerade fall. Antalet internerade var 1950 ca 800, varav endast 86 var tvångsinternerade.

Dessutom har för alkoholistvården inrättats ett centralt nykterhetsråd (Statens Edruelighetsråd), som tjänar som förbindelseled mellan de olika

grenarna av administrationen och som rådgivare åt socialdepartementet i dess egenskap av högsta instans för alkoholistvården. Rådet är även rådgivande organ för de kommunala nykterhetsnämnderna och fördelar statens anslag till nykterhetsupplysning. Till socialdepartementet är vidare knuten en medicinsk specialist, som skall höras om varje särskilt intagningsfall och som även förestår en poliklinik, där alkoholister och deras anhöriga kan få råd och vägledning kostnadsfritt.

Storbritannien

Lagstiftning

Alkoholhanteringen i Storbritannien har sedan gammalt varit undantagen från näringsfrihetens princip och underkastad särskild lagstiftning.

De äldre bestämmelserna samlades 1828 i en författning — the Alehouse Act — som utgjorde grundvalen för rättighetsbeviljandet fram till 1911. Ett flertal lagar och författningar utfärdades under 1800-talets lopp, men sedan 1904 har inga större förändringar av lagstiftningens principer ägt rum. 1910 utfärdades den lag — the Licensing (Consolidation) Act — som ännu är huvudförfattningen, men denna utgör huvudsakligen en kodifiering av de tidigare gällande bestämmelserna. 1910 års lag gäller endast England och Wales. För Skottland och Nordirland gäller dels äldre regler dels specialbestämmelser. Ändringar i 1910 års lag har gjorts vid flera tillfällen, den viktigaste genom en lag av 1921 som gäller även för Skottland.

Såväl utskänkings-¹ som utminuteringsstillstånd lämnas enligt lagen av en skattemyndighet, acciskammaren (Commissioners of Customs and Excise). För att erhålla sådant tillstånd åligger det emellertid sökanden att från fredsdomaren i det oktrojområde, där rättigheten skall utövas, förete intyg om sökandens och de avsedda lokalernas lämplighet. Fredsdomarinstitutionen har därigenom i praktiken kommit att bli den mest betydelsefulla tillståndslämnande instansen, medan acciskammarens behandling av ärendena har en rent formell karaktär. I vissa fall är ytterligare en i förhållande till fredsdomaren överordnad myndighet inkopplad, men även i dessa fall torde ärendena i praktiken avgöras av fredsdomaren.

Fredsdomarens befogenheter, som tidigare var utomordentligt omfattande, kringkars emellertid i viss utsträckning genom lagstiftningen av år 1904. Ansökan om tillståndsförnyelse är sålunda numera icke oinskränkt underkastad fredsdomarens prövning. Utminuteringsstillstånd, som avser spritdrycker och som medgivits före den 25 juni 1902, *skall* enligt lagen förnyas utom

¹ Det engelska »off-license» motsvarar det svenska begreppet utminuterung. »On-license» medför däremot såväl rätt att servera sittande gäster som försäljning till avhämtning. Försäljningsformerna är alltså icke lika avgränsade från varandra som i Sverige.

i vissa angivna fall. Utskänkningstillstånd, som avser spritdrycker och som medgivits före den 15 augusti 1904, samt utskänkningstillstånd, som avser maltdrycker och som medgivits före den 1 maj 1869, kan likaledes vägras förnyelse endast i vissa i lagen angivna fall, medan övriga utskänkningstillstånd är underkastade fredsdomarens prövning. Vägrar emellertid fredsdomaren att förnya en äldre rättighet på andra än i lagen angivna grunder, skall ärendet hänskjutas till den s. k. ersättningsmyndigheten (Compensation Authority), och ersättning skall då enligt 1904 års lag utgå till innehavaren.¹ Ersättningen bestrides icke av offentliga medel utan utgår enligt i lagen fastställda beräkningsgrunder ur en för ändamålet särskilt bildad fond, vilken tillföres medel genom uttaxeringar på förefintliga rättigheter.

Vid handläggningen inför fredsdomaren av ansökan om nytt tillstånd äger samtliga medlemmar i kommunen rätt att närvara och att framföra sina synpunkter på det föreliggande ärendet. Beslutanderätten tillkommer emellertid helt fredsdomaren. Lagen uppställer vissa villkor för att ansökan skall kunna bifallas, men även om dessa villkor är uppfyllda, är fredsdomaren medgiven rätt att vägra utfärda erforderligt intyg. Någon skyldighet att motivera avslaget föreligger icke, och detta kan ej heller överklagas. Bifaller fredsdomaren ansökan, skall bifallet konfirmeras av en fredsdomaren överordnad myndighet, vanligen grevskapstinget eller ett kollegium av fredsdomare, vilken därvid äger pröva ärendet på nytt.

Helt utanför tillståndssystemet ligger de utskänkingsställen som drivs av privata sammanslutningar, »klubbar». Alkoholhaltiga drycker får där på vissa villkor serveras till medlemmar. Villkoren omfattar bl. a. registrering av klubben samt årlig rapport över omsättningen av alkoholhaltiga drycker genom klubbens försorg. Tillstånd lämnas för ett eller flera, högst sju år.

Under det första världskriget underkastades handeln med alkoholhaltiga drycker vittgående restriktioner. Omedelbart efter krigsutbrottet utfärdades sålunda en lag om begränsning av försäljningstiderna vid läger, hamnar och på vissa krigsviktiga orter. I slutet av augusti 1914 erhöll fredsdomarna i samtliga oktrojområden befogenhet att inskränka försäljningstiderna. Mot slutet av året hade försäljningstiden därigenom förkortats i 427 av de omkr. 1.000 oktrojområden, vari riket var indelat. I maj 1915 tillsattes en kommission med stora befogenheter att reglera alkoholhandeln, och vid krigets slut var endast vissa smärre områden oberörda av de restriktioner, som härigenom infördes. Utskänkningstiden hade reducerats från 16 à 17 timmar (i London 19 ½ timme) till 5 ½ timme på vardagar och 5 timmar på söndagar. I försäljningstiden skulle under dagen göras ett avbrott om minst 2 ½ timme. För utminuteringsens del reducerades försäljningstiden till 4 ½ timme. Tidsbegränsningen gällde även de privata sammanslutningarna.

¹ Ersättningsbestämmelsen gäller endast England och Wales, medan i Skottland ingen ersättning utgår vid indragning av utskänkningstillstånd.

Krigstidens bestämmelser förblev i kraft fram till år 1921, då en ny lag antogs, varigenom reduktionen av försäljningstiden gjordes permanent och tiderna samtidigt ändrades något i syfte att vinna större enhetlighet. Utskänkningstiden fastställdes därigenom till högst 8 eller 8 ½ timmar (i London 9 timmar) på vardagar, med början tidigast kl. 11 och slut senast kl. 22 eller 22.30 (i London kl. 23). Försäljningstiden kan utsträckas med 1 timme på kvällen, då utskänkning av alkoholhaltiga drycker dock får ske endast i samband med måltid. I försäljningstiden skall göras avbrott minst 2 timmar under eftermiddagen. Söndagar är utskänkning tillåten högst 5 timmar, varav 2 timmar mellan kl. 12 och 15 och 3 timmar mellan kl. 18 och 22. För utminuteringsdel fastställdes försäljningstiden likaledes till 8 timmar. Fredsdomaren äger att inom dessa gränser närmare fastställa försäljningstiden vid tillståndets utfärdande. Klubbarna är emellertid fortfarande undantagna från fredsdomarens myndighet, i det att de medgivits rätt att inom lagens gränser själva bestämma försäljningstidens förläggning. Genom att klubbar med olika stängningstid sammanslutit sig i förbund har deras medlemmar fått ökad frihet vid valet av tid för förtäringen.

1921 års lag omarbetades år 1934, dock endast med smärre ändringar. Under och efter det andra världskriget antogs sedan vissa kompletterande bestämmelser i syfte att möjliggöra kompensation för genom kriget uppkomna skador av olika slag samt att planera antalet försäljningsställen vid återuppyggnaden i de krigshärjade områdena.

Såväl tillverkning som försäljning av alkoholhaltiga drycker försiggår i Storbritannien som regel genom privata företagare. En väsentlig del av konsumtionen äger rum på utskänkingsställen. Lagstiftningsåtgärderna har koncentrerats till utskänkningen. Konsumtionen domineras av maltdryckerna. Det bör i detta sammanhang framhållas, att även om utskänkingsställena för maltdrycker formellt innehaves av privatpersoner, drives de i realiteten oftast av bryggerierna. Tillståndsinnehavaren är sålunda i regel beroende av sin leverantör, som äger utskänkingslokalen eller på andra sätt ekonomiskt bundit innehavaren vid bryggeriet. Andelen utskänkingsställen som på detta sätt domineras av bryggerierna uppskattas vanligen till omkring 90 %.

I vissa mindre områden i England och Skottland (bl. a. i staden Carlisle med kringliggande område) har införts statsmonopol i fråga om tillverkning och försäljning av alkoholhaltiga drycker. Denna anordning tillkom under första världskriget på föranstaltande av den tidigare nämnda kommissionen. Antalet försäljningsställen har inom dessa områden minskats och all reklam för alkoholhaltiga drycker har förbjudits. Utskänkningen handhaves av anställda föreståndare, varigenom det privata vinstintresset avkopplats. Barsystemet har även delvis avskaffats, i det att utskänkning av spritdrycker endast förekommer på restauranger, som serverar lagad mat. En allmän höjning av restaurangernas standard har eftersträfvats.

Tab. 18. Utminuterings- och utskänkingsställen i Storbritannien under åren 1913—1947 samt registrerade klubbar i England och Wales och i Skottland under åren 1913—1948

År	Utminuteringsställen				Utskänkingsställen				Registrerade klubbar	
	sprit-drycker	endast vin och malt-drycker	totalantal utminuteringsställen		sprit-drycker	endast vin och malt-drycker	totalantal utskänkn.-ställen		Engl. och Wales	Skottland
			antal	per 10.000 inv.			antal	per 10.000 inv.		
1913	11,677	15,471	27,148	6,6	69,210	25,808	95,018	23	8,457	613
1914	11,558	15,317	26,875	6,4	68,697	25,237	93,934	23	8,738	
1915	11,361	15,253	26,614	6,6	68,183	24,680	92,863	23	8,902	
1916	11,128	15,150	26,278	6,7	67,736	24,313	92,049	23	8,520	
1917	10,924	14,968	25,892	6,6	67,308	24,015	91,323	23	8,167	
1918	10,627	14,936	25,563	6,6	66,682	23,731	90,413	23	7,972	
1919	10,501	14,865	25,366	6,3	66,570	23,453	90,023	22	8,049	
1920	10,615	14,644	25,259	6,0	66,209	23,164	89,373	21	8,994	
1921	10,629	14,469	25,098	5,9	65,630	22,829	88,459	21	9,924	
1922	10,558	14,477	25,035	5,8	65,291	22,457	87,748	20	10,663	
1923	10,727	14,262	24,989	5,8	64,896	22,150	87,046	20	11,126	544
1924	10,640	14,354	24,994	5,7	64,755	21,864	86,619	20	11,471	576
1925	10,993	13,956	24,949	5,7	64,462	21,569	86,031	20	11,780	597
1926	11,056	13,891	24,947	5,7	64,200	21,297	85,497	19	12,138	598
1927	11,067	13,869	24,936	5,6	63,901	20,991	84,892	19	12,481	603
1928	11,269	13,655	24,924	5,6	63,740	20,674	84,414	19	12,775	628
1929	11,299	13,580	24,879	5,6	63,498	20,393	83,891	19	13,132	643
1930	11,353	13,493	24,846	5,6	63,263	20,133	83,396	19	13,526	635
1931	11,369	13,393	24,762	5,5	63,023	19,862	82,885	19	13,947	633
1932	11,239	13,473	24,712	5,5	62,813	19,605	82,418	18	14,377	678
1933	11,280	13,367	24,647	5,4	62,690	19,333	81,923	18	15,010	650
1934	11,278	13,349	24,627	5,4	62,368	19,066	81,434	18	14,298	664
1935	11,416	13,220	24,636	5,4	62,205	18,797	81,002	18	15,657	687
1936	11,524	13,084	24,608	5,4	61,942	18,210	80,152	18	16,297	679
1937	11,600	12,984	24,584	5,3	61,886	17,908	79,794	17	16,563	687
1938	11,799	12,688	24,487	5,3	61,843	17,565	79,408	17	16,951	700
1939	11,777	12,622	24,399	5,3	61,774	17,281	79,055	17	17,362	695
1940		24,245		5,2	61,674	17,138	78,812	17	16,463	678
1941		24,037		5,1	61,555	17,068	78,623	17	15,864	661
1942		23,900		5,1	61,467	17,010	78,477	17	15,682	649
1943		23,842		5,0	61,431	16,958	78,389	17	15,732	651
1944		23,828		5,0	61,424	16,924	78,348	17	15,678	657
1945		23,787		5,0	61,395	16,911	78,306	16	15,590	681
1946		23,897		5,0	61,607	16,833	78,440	16	16,496	740
1947		24,105		5,0	62,014	16,735	78,749	16	17,470	773
1948									18,370	834

År 1949 föreskrevs genom en ny lag vissa ändringar i de tidigare gällande bestämmelserna. De viktigaste av dessa är följande. »Carlisle-systemet» utsträcker till de nya städer, som enligt en lag av 1946 uppbygges

i de krigshärjade områdena.¹ Möjligheterna att kringgå stängningsbestämmelserna minskas genom förbud att efter stängningstid anordna s. k. »bottle parties», d. v. s. formellt privata sammankomster, där arrangören med ekonomisk vinst serverar alkoholhaltiga drycker. Å andra sidan ges möjlighet för hotell och restauranger i det centrala London att få utskänkningstiden om vardagarna permanent utsträckt till kl. 2 på natten, om den sker till måltid och i samband med musik och dans. Lördagar får serveringen inte pågå längre än till kl. 24, och söndagar, då dans inte får förekomma, är utskänkning efter kl. 22 fortfarande förbjuden även i London. Vidare har rättighetssystemet utsträckts till den detaljhandel som bedrivs av parti-handlare. Tidigare kunde partihandlare få tillstånd till detaljhandel direkt av acciskammaren utan att gå den vanliga vägen över fredsdomaren. Slutligen förbjödes anställande av personer under 18 år i barer.

Den skotska lagstiftningen skiljer sig från den engelska i så måtto, som i Skottland genom lag år 1913 infördes ett lokalvetoinstitut, varigenom lokala folkomröstningar kan anordnas om handeln med alkoholhaltiga drycker (över 1.14 volymprocents alkoholhalt) inom vederbörande område. Omröstning skall anordnas, om minst 1/10 av den röstberättigade befolkningen så påfordrar. Omröstningen kan avse ej endast frågan om ett totalförbud utan även antalet tillstånd inom området. Omröstning kan hållas vart fjärde år. Klubbarna är emellertid undantagna från det beslut, som genom omröstningen fattas. Omröstningsinstitutet torde i praktiken inte ha fått någon tillämpning av större räckvidd eller betydelse.

I Wales är all försäljning av alkoholhaltiga drycker på söndagarna förbjuden.

Antal försäljningsställen

Minskningen av antalet utskänkningsställen torde i praktiken icke ha fått den omfattning som ursprungligen åsyftats vid genomförandet av 1904 års lag. Antalet mot ersättning indragna rättigheter var i genomsnitt under åren 1905/14 ca 1.300 per år men har senare sjunkit betydligt. Utformningen av ersättningsbestämmelserna synes här ha spelat en i viss mån hämmande roll. Totalantalet utskänkningsställen visade emellertid under perioden mellan de båda krigen en fortgående minskning, som år 1938 hade fört siffran ned till 79.400 eller 17 per 10.000 invånare från 95.000 eller 23 per 10.000 invånare år 1913. Relationen mellan antalet utskänkningsställen för spritdrycker och antalet utskänkningsställen för enbart vin och maldrycker var ungefär densamma år 1938 som år 1913. Spritutskänkningsställets andel utgjorde sålunda år 1913 omkring 73 % och år 1938 omkring 78 %.

Samtidigt ökade emellertid antalet registrerade klubbar oavbrutet. Utvecklingen var här icke densamma i Skottland som i England och Wales.

¹ Denna bestämmelse har senare upphävts av den konservativa regeringen.

Antalet klubbar utgjorde i England och Wales 8.500 år 1913 men hade år 1938 ungefär fördubblats och utgjorde då 17.000. I Skottland utgjorde antalet klubbar år 1913 omkring 600 och hade år 1938 icke stigit till mer än 700. Inräknas klubbarna i totalantalet utskänkningsställen utgjorde nedgången mellan åren 1913 och 1938 endast 7 %, medan den utgjorde omkring 16 % om klubbarna frånräknas.

Under och efter det andra världskriget har minskningen av antalet utskänkningsställen fortsatt och en viss ytterligare förskjutning mot en större andel spritutskänkningsställen ägt rum. Antalet klubbar minskade under kriget såväl i England och Wales som i Skottland men visade efter krigets slut åter uppgång. År 1945 utgjorde de sålunda i England och Wales omkring 16.000 och i Skottland omkring 700, medan de år 1950 hade stigit till omkring 19.000 i England och Wales och till omkring 900 i Skottland.

Beskattning, pris och konsumtion

Den engelska alkoholbeskattningen låg redan före det första världskrigets utbrott på en relativt hög nivå. Skatten på spritdrycker låg år 1914 vid 2 sh 10 d per liter femtioprocentig sprit men förblev sedan oförändrad fram till år 1918, då den höjdes till ungefär det dubbla eller 5 sh 9 d per liter femtioprocentig sprit.

Totalkonsumtionen av alkoholhaltiga drycker var vid slutet av 1800-talet mycket hög eller omkring 11 liter ren alkohol per invånare och år. Därefter inträdde en nedgång, som i genomsnitt för åren 1911/13 hade fört siffran ned till 8.8 liter ren alkohol per invånare. Bakom nedgången låg en minskning av konsumtionen såväl av spritdrycker som av vin och maldrycker, ehuru minskningen var störst för spritdryckernas del. Spritdryckernas andel av totalkonsumtionen, som tidigare utgjort omkring en fjärdedel, medan maldryckerna svarade för nära tre fjärdedelar, sjönk därmed ytterligare något eller till omkring 20 %. Konsumtionen av vin var obetydlig och svarade såväl före som efter nedgången för omkring 2 % av totalkonsumtionen.

Under det första världskriget inträffade en kraftig nedgång av totalkonsumtionen. Denna utgjorde år 1918 knappt mer än en tredjedel av genomsnittet för åren 1911/13 eller 3.5 liter ren alkohol per invånare. Nedgången träffade maldryckerna något hårdare än spritdryckerna och vinerna. Beskattningen av maldryckerna hade under kriget i motsats till sprit- och vinbeskattningen höjts upprepade gånger och var år 1918 ca sex gånger så hög som år 1913. Konsumtionen av maldrycker sjönk under kriget från 7.0 liter ren alkohol per invånare år 1913 till 2.5 liter år 1918. Konsumtionen av spritdrycker sjönk samtidigt från 1.8 liter ren alkohol per invånare år 1913 till 0.9 liter år 1918. Konsumtionen av vin låg däremot år 1918 på samma nivå som år 1913. Vinskatten var i jämförelse med beskatt-

Tab. 19. *Konsumtion av alkoholhaltiga drycker i Storbritannien under åren 1851—1948*

År	Liter per invånare			Liter ren alkohol per invånare			
	sprit-drycker ²	vin	malt-drycker ³	sprit-drycker	vin	malt-drycker	samtliga alkoholhaltiga drycker
1851/60 ¹	5.40	1.1	107.0	2.70	0.18	6.42	9.30
1861/70	4.75	1.9	121.0	2.38	0.31	7.26	9.95
1871/80	6.10	2.3	147.8	3.05	0.38	8.87	12.30
1881/90	5.12	1.7	126.2	2.56	0.28	7.57	10.41
1891/95	5.19	1.69	135.02	2.60	0.28	8.10	10.98
1896/00	5.46	1.81	143.55	2.73	0.30	8.61	11.64
1901/05	5.19	1.47	134.20	2.60	0.24	8.05	10.89
1906/10	4.17	1.23	123.06	2.09	0.20	7.38	9.67
1911	3.52	1.13	122.67	1.76	0.19 ⁴	6.81 ⁴	8.76
1912	3.47	1.13	122.22	1.73	0.19	6.72	8.64
1913	3.57	1.13	126.30	1.79	0.19	6.95	8.93
1914	3.52	1.04	121.26	1.76	0.17	6.67	8.60
1915	3.94	0.99	103.38	1.97	0.16	5.67	7.80
1916	3.16	0.99	94.61	1.58	0.16	5.22	6.96
1917	2.12	0.68	57.20	1.06	0.11	3.13	4.30
1918	1.71	1.13	45.35	0.85	0.19	2.50	3.54
1919	2.43	1.89	76.82	1.22	0.31	4.22	5.75
1920	2.49	1.44	93.71	1.24	0.24	5.13	6.61
1921	2.02	1.08	84.53	1.01	0.18	4.63	5.82
1922	1.86	1.17	72.23	0.93	0.19	3.95	5.07
1923	1.71	1.35	75.09	0.86	0.22	4.13	5.21
1924	1.71	1.53	79.81	0.85	0.25	4.40	5.50
1925	1.66	1.62	80.13	0.83	0.27	4.40	5.50
1926	1.50	1.67	76.59	0.75	0.28	4.22	5.25
1927	1.50	1.67	76.36	0.75	0.28	4.13	5.16
1928	1.45	1.62	73.45	0.72	0.27	4.04	5.06
1929	1.45	1.71	72.55	0.73	0.28	3.99	5.00
1930	1.29	1.62	70.91	0.65	0.27	3.90	4.82
1931	1.19	1.62	61.82	0.59	0.27	3.40	4.26
1932	1.09	1.54	49.45	0.55	0.25	2.72	3.52
1933	1.14	1.62	53.64	0.57	0.27	2.95	3.79
1934	1.04	1.76	57.82	0.52	0.29	3.18	3.99
1935	1.04	1.85	60.18	0.52	0.30	3.31	4.13
1936	1.09	2.03	61.09	0.54	0.33	3.36	4.23
1937	1.19	2.12	64.36	0.60	0.35	3.54	4.49
1938	1.09	2.03	64.36	0.54	0.33	3.54	4.41
1939	1.19	1.98	66.00	0.60	0.33	3.63	4.56
1940	1.04	1.76	62.73	0.52	0.29	3.45	4.26
1941	1.14	1.13	66.91	0.57	0.19	3.68	4.44
1942	1.04	0.50	62.73	0.52	0.08	3.45	4.05
1943	1.04	0.45	64.36	0.52	0.07	3.54	4.13
1944	0.93	0.41	67.64	0.46	0.07	3.72	4.25
1945	0.93	0.54	70.18	0.47	0.09	3.86	4.42
1946	1.04	0.90	63.64	0.52	0.15	3.50	4.17
1947	1.04	1.17	59.45	0.52	0.19	3.27	3.98
1948	1.04	1.13	56.91	0.52	0.19	3.13	3.84

¹ Uppgifterna för åren 1851—1910 hämtade ur J. Gabriellson: *Consommation des boissons alcooliques dans les différents pays*, Paris 1915.

² Uppgifterna avser femtioprocentig sprit.

³ Uppgifterna avser en beräknad konsumtion i »standard gallons» med en genomsnittlig alkoholhalt av 5½ volymprocent. Då alkoholhalten ibland varit lägre, har den verkliga konsumtionsvolymen (i »bulk gallons») vissa år varit större. Särskilt gäller detta åren under och närmast efter det andra världskriget, då alkoholhalten var betydligt lägre än 5½ %.

⁴ Omräkning av vin och maldrycker till ren alkohol har utförts inom kommittén med användande av reduktionstal på 16.5 % för vin och 5.5 % för maldrycker. (J. Gabriellson använder för åren 1851—1910 reduktionstal på 16.5 % för vin och 6 % för maldrycker.)

Tab. 20. *Beskattning av sprit- och maldrycker samt spritdrycks- och maldrycksprisets förändringar i Storbritannien under åren 1900—1949*

År	Skatt per liter femtioprocentig sprit	Utminuterings- pris per hel- butelj whisky	År	Skatt per hl malt- drycker med en al- koholhalt av 5,5 volympcent	Utminuterings- pris för malt- drycker per pint (0.568 liter)
	pund sh d	sh d		pund sh d	sh d
1900	2 1		1900	4 9	
1909	2 10		1914	14 0	2 ¹ / ₂
1911		4 0	1915		3 ¹ / ₂
1918	5 9	9 0	1916	14 9	4
1919	9 8	10 6	1917	15 4	
1920	14 0	12 6	1918	1 10 8	5
1939	16 0	14 3	1919	2 3 0	6
1940	18 10	16 0	1920	3 1 4	7
1942	1 6 10	23 0	1923	2 9 0	6
1943	1 10 5	25 9	1930	2 11 0	
1947	1 16 10	31 0	1931	3 10 0	7
1948	2 0 8	33 4	1933	2 9 0	6
			1939	2 14 0	7
			1940	5 1 3	8 ¹ / ₂
			1942	7 7 7	11
			1943	8 12 5	1 0
			1944	8 15 9	
			1947	9 19 8	1 1 ³ / ₄
			1948	11 3 6	1 3 ¹ / ₄
			1949	10 10 8	1 2 ¹ / ₄

ningen av sprit och maldrycker mycket låg och undergick inte heller under kriget några förändringar.

Efter krigets slut följde en period av mycket kraftiga skattehöjningar. Stegningen träffade både spritdrycker och maldrycker i ungefär samma omfattning. Såväl skatten på sprit som skatten på maldrycker nära nog tredubblades under åren 1918 till 1920. Från och med år 1921 inleddes en nedgång av *spritdryckskonsumtionen*, som fortsatte så gott som oavbrutet fram till och med år 1935, då konsumtionen utgjorde 0.52 liter ren alkohol per invånare. Under 1930-talets senare del steg konsumtionen åter, men endast obetydligt. Den låg under denna tid på en nivå, som utgjorde knappt hälften av 1920 års toppläge efter kriget och ungefär en tredjedel av genomsnittsnivån omedelbart före krigsutbrottet. Några ändringar av beskattningen vidtogs inte under tiden 1921—1938. Realpriset på spritdrycker torde emellertid till följd av levnadskostnadernas utveckling ha befunnit sig i stegring fram till mitten av 1930-talet men därefter, då de ekonomiska konjunkturerna förbättrades, ha sjunkit något. Spritdryckernas andel av totalkonsumtionen sjönk under mellankrigstiden till ungefär hälften av sitt tidigare värde, eller till omkring 12 %.

+ + + + = Totalt kons. av alkoholhaltiga drycker i liter ren alk. per inv.

Indextal
1911/13 = 100

— = Kons. av spritdrycker " " " " " "
 - - - = " " vin " " " " " "
 - - - = " " maltdrycker " " " " " "

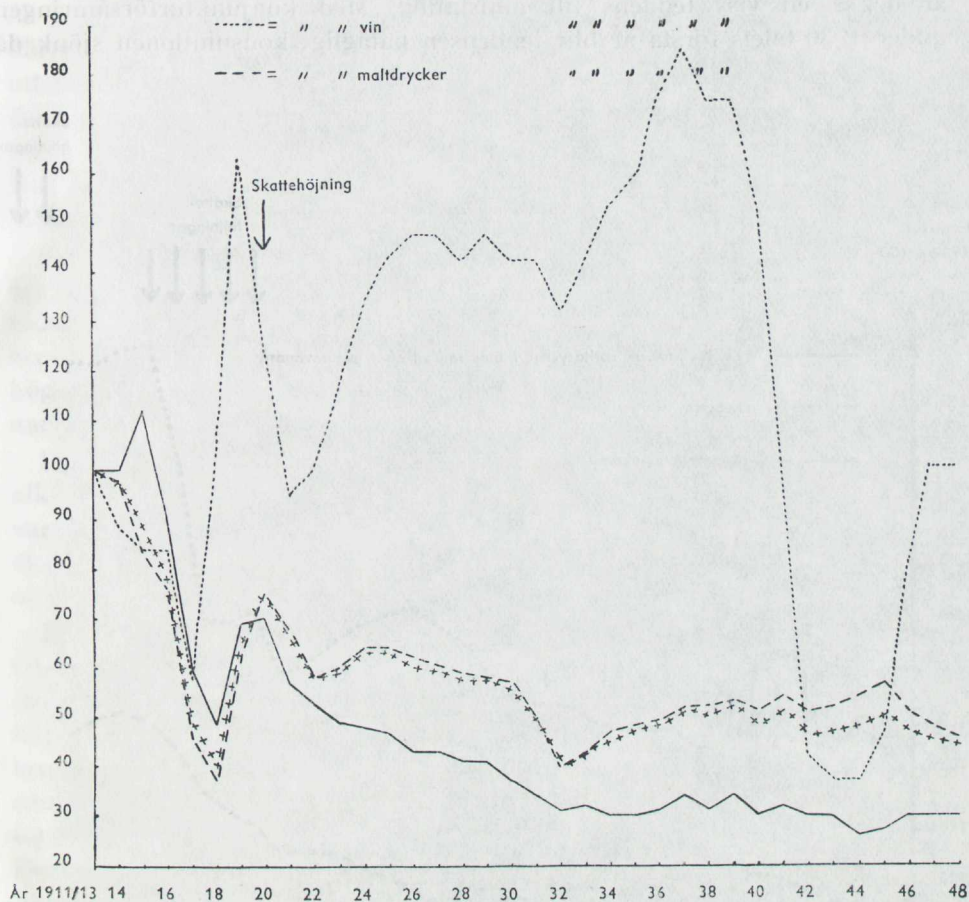

Diagram 8. *Konsumtion av alkoholhaltiga drycker i Storbritannien under åren 1911—1948. Indextal 1911/13 = 100*

En del av den bortfallna efterfrågan på spritdrycker synes under 1920-talet ha överförs på vinet. *Konsumtionen av vin* visade en markant stegring och överskred redan år 1923 sitt förkrigsvärde. Den låg därefter under 1920-talet på en nivå, som närmast motsvarade de högre värdena från 1800-talets senare del. Den förut låga skatten på vin fördubblades under år 1920 men reducerades därefter åter något. *Ölkonsumtionen* minskade under åren 1921 och 1922, men efter en skattesänkning under år 1923 vidtog en ny uppgång, som fortsatte även under de båda följande åren. Realpriset på maltdrycker, som genom skatthöjningarna under åren 1918—1921 kraftigt stegrats, torde med skattesänkningen år 1923 ha undergått

någon minskning och därefter legat tämligen fast. Under de senare åren på 1920-talet torde till följd av levnadskostnadernas utveckling någon stegring av realpriset åter ha inträtt, och konsumtionen visade under dessa år också en viss tendens till minskning. Med konjunkturförsämringen under 1930-talets första år blir tendensen påtaglig; konsumtionen sjönk då

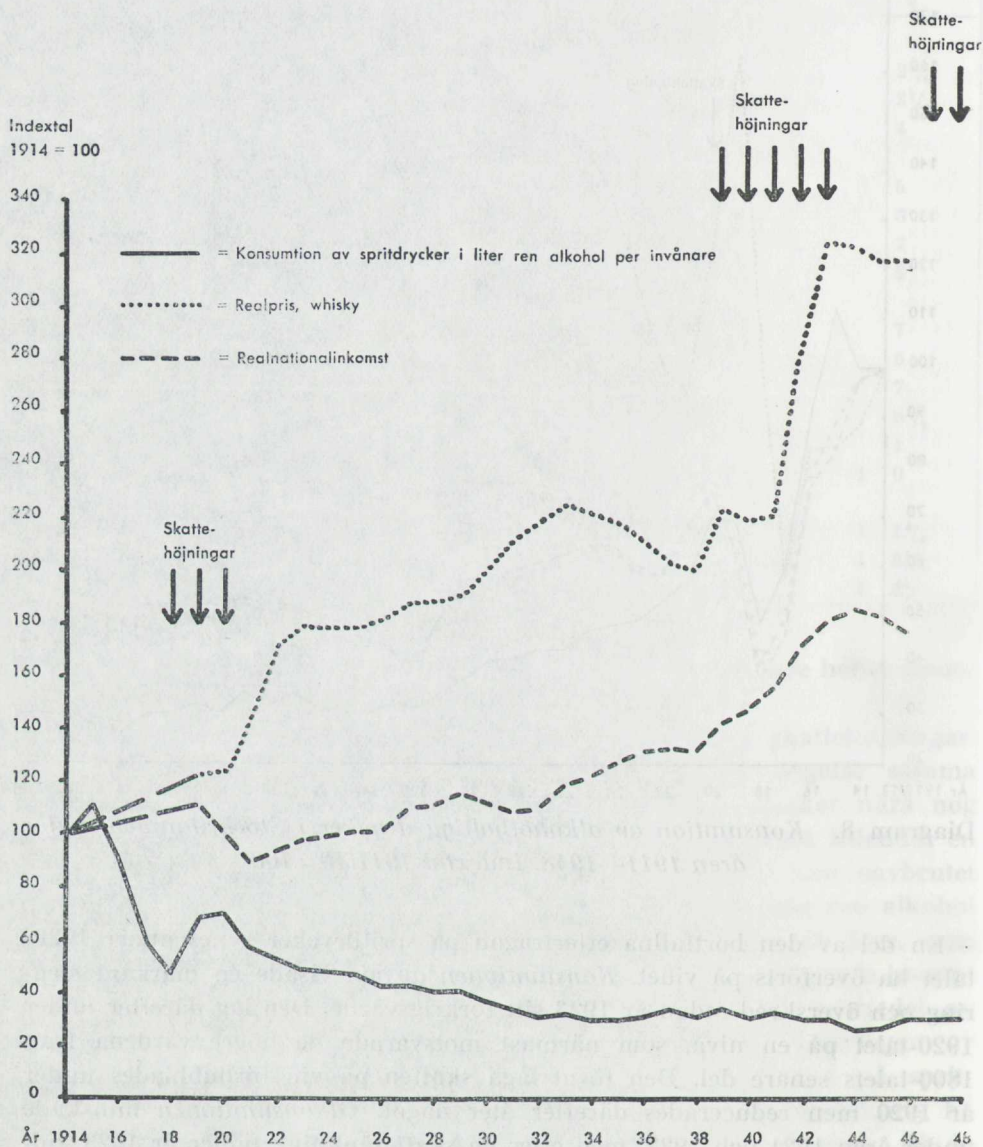

Diagram 9. Utvecklingen av spritdryckskonsumtion, spritpris och real nationalinkomst i Storbritanniën under åren 1914—1948.

Indextal 1914 = 100

från 3.99 liter ren alkohol per invånare år 1929 till 2.72 liter år 1932. Beskattningen höjdes samtidigt, vilket torde ha medfört en höjning av maltdryckernas realpris med ungefär 40 % mellan åren 1929 och 1932. År 1933 sänktes emellertid skatten åter, och maltdryckernas realpris torde därefter ha befunnit sig i sjunkande fram till det andra världskrigets utbrott. Ytterligare skatteändringar vidtogs icke under mellankrigsperioden. Konsumtionen steg under 1930-talets senare del åter oavbrutet fram till och med år 1939, då den utgjorde 88 volymliter eller 3.63 liter ren alkohol per invånare. Maltdryckernas andel av totalkonsumtionen utgjorde därmed vid tiden för krigsutbrottet omkring 80 %.

Beskattningen av vin höjdes under 1930-talets första år relativt sett kraftigare än beskattningen av maltdrycker, och den undergick icke heller sedermera någon sänkning. Konsumtionen av vin sjönk under depressionsåren men steg därefter på nytt. Under åren 1937—1939 låg den på sin högsta nivå under mellankrigsperioden (omkring 2 volymliter per invånare). Vinernas andel av totalkonsumtionen utgjorde då omkring 8 %.

Det andra världskriget medförde nya kraftiga höjningar av samtliga alkoholskatter. Omsättningen av spritdrycker och vin, varpå tillgången var mest begränsad, minskade medan konsumtionen av maltdrycker något ökade. Då emellertid samtidigt alkoholhalten i ölet sänktes av försörjningspolitiska skäl, steg ölkonsumtionen i ren alkohol endast obetydligt.

Kriget medförde fram till år 1943 en dryg fördubbling av spritskatten. Ökningen av realbeskattningen torde emellertid ha inskränkt sig till omkring 65 %. Konsumtionen sjönk samtidigt med knappt 13 %. Skatten höjdes sedan ytterligare 1947 och 1948. Samtidigt steg emellertid levnads-kostnaderna så kraftigt att realpriset snarast torde ha sjunkit något. Konsumtionen steg något till 0.52 liter ren alkohol per invånare år 1946 men torde därefter ha förblivit i ungefär samma läge under hela efterkrigstiden. Den synes ha legat på något lägre nivå under åren efter det andra världskriget än under tiden närmast före dess utbrott. Spritdryckernas andel av totalkonsumtionen utgjorde år 1948 omkring 14 %.

Beskattningen av maltdrycker undergick en mindre höjning år 1939 varefter den fördubblades under år 1940 och sedan höjdes ytterligare under vart och ett av åren 1942, 1943 och 1944. Vid krigets slut var skatten ungefär tre gånger så hög som vid dess början. Maltdryckernas realpris torde samtidigt ha stigit med ungefär 130 %. Konsumtionen var i volymliter något högre år 1946 än år 1938 men i ren alkohol var den snarast något lägre. Efter krigets slut höjdes beskattningen år 1947 och 1948 men sänktes åter något år 1949. Den låg därmed på en nivå, som var ungefär $4\frac{1}{2}$ gång så hög som vid krigets utbrott. Konsumtionen av maltdrycker sjönk under åren efter kriget något och låg år 1948 på en nivå av 93 volymliter eller 3.13 liter ren alkohol per invånare. Under de senaste åren torde konsumtionen ha sjunkit ytterligare något. Dess andel av totalkonsumtionen utgjorde

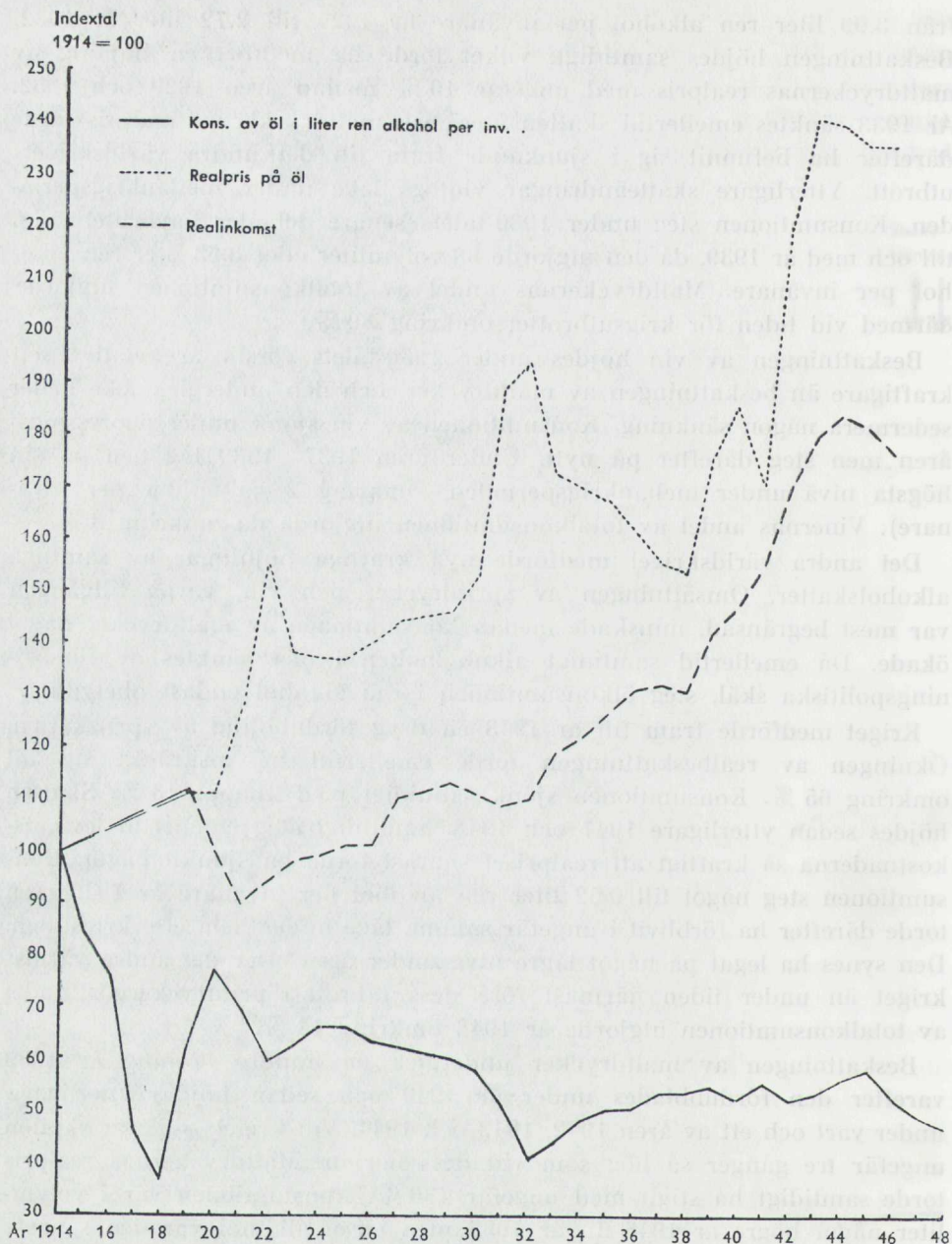

Diagram 10. Utvecklingen av ölkonsumtion, ölpris och real nationalinkomst i Storbritannien under åren 1914—1948. Indextal 1914 = 100

1948 drygt 80 %. I volymliter är konsumtionen fortfarande något högre än under de sista förkrigsåren men i ren alkohol är den betydligt lägre.

Beskattningen av vin gjordes under och efter kriget till föremål för

kraftiga höjningar, så att beskattningsnivån år 1948 var ungefär sex gånger så hög som vid krigets utbrott. Konsumtionen av vin var år 1948 endast 1.13 volymliter eller 0.19 liter ren alkohol per invånare, vilket är endast något över hälften av 1930-talets nivå. Vinets andel av totalkonsumtionen utgjorde därmed ungefär 5 %.

Fylleri och andra alkoholskador

Antalet avdömda fylleriförseelser utgjorde år 1913 omkring 231.000 eller ca 56 per 10.000 invånare. I begreppet fylleri ingår då såväl enkelt fylleri som fylleri i samband med förargelseväckande beteende och andra förseelser, där likväl fylleriet varit huvudorsak till domen. En riktigare mätare på fylleriets omfattning torde erhållas genom de s. k. »fyllerimålen» (proceedings). Statistiken är emellertid här icke fullt jämförbar för England med Wales och Skottland (se tabell 21). I England med Wales utgjorde antalet mål år 1913 omkring 205.700 eller 56 per 10.000 invånare, medan de i Skottland utgjorde omkring 50.000 eller 106 per 10.000 invånare. Det första världskriget medförde en kraftig minskning av såväl antalet avdömda förseelser som frekvensen fyllerimål. Antalet avdömda fylleriförseelser i hela Storbritannien sjönk sålunda med över 80 % eller till ungefär 37.000 (9.5 per 10.000 invånare) år 1918. Fyllerimålsfrekvensen i England och Wales sjönk i ungefär samma omfattning, medan nedgången i Skottland var obetydligt lägre.

Efter krigets slut inträdde en kraftig ökning, som emellertid icke förde antalet upp till mer än 121.000 eller ungefär 29 per 10.000 invånare år 1920, vilket är endast något över hälften av förkrigssiffran. Under de närmaste två åren inträdde åter någon minskning, medan antalet år 1923 och 1924 ökade, så att det under sistnämnda år utgjorde ungefär 96.000 eller 22 per 10.000 invånare. Den därpå följande nedgången fortskred obruten fram till och med år 1932, då antalet avdömda förseelser hade sjunkit till 42.500 (9 per 10.000 invånare). Under de återstående åren på 1930-talet steg därefter siffrorna lika oavbrutet, så att antalet avdömda fylleriförseelser år 1938 åter var uppe i 65.300 eller ungefär 14 per 10.000 invånare. Genomsnittsnivån var emellertid under 1930-talet omkring 35 % lägre än under 1920-talet och 75 % lägre än 1913. Utvecklingen av antalet fyllerimål var i England och Wales ungefär densamma som utvecklingen av antalet avdömda fylleriförseelser i hela riket, medan utvecklingen i Skottland väl följde samma allmänna tendens men uppvisade betydligt kraftigare variationer under 1920-talets första år.

Det andra världskriget medförde särskilt under de senare krigsåren kraftigt fallande fyllerisiffror. Antalet avdömda förseelser sjönk i hela riket med nära 70 % eller till 21.900 (4.6 per 10.000 invånare) år 1945. Antalet fyllerimål i England och Wales sjönk samtidigt med ungefär 65 %, medan fyllerifrekvensen i Skottland sjönk ännu något kraftigare. Efter krigets slut följde därefter en förnyad uppgång, som för antalet avdömda förseelser i hela riket

Tab. 21. Fylleriförseelser och vissa alkoholsjukdomar i Storbritannien under åren 1913—1949

År	Engl. o. Wales		Skottland		Storbritannien					
	Fyllerimål ¹		Fyllerimål ²		Avdömda fylleriförseelser ³		Döda			
	antal	per 10.000 inv.	antal	per 10.000 inv.	antal	per 10.000 inv.	i levercirrhos		i alkoholism ⁴	
							antal	per 100.000 inv.	antal	per 100.000 inv.
1913	205,717	56,25	50,216	106,2	231,018	55,93	4,252	10,29	2,006	4,86
1914	204,929	55,44	51,165	107,8	229,776	55,08	4,427	10,61	2,022	4,85
1915	151,647	42,97	48,177	101,0	175,502	43,82	3,967	9,90	1,688	4,21
1916	90,825	26,21	33,101	71,1	109,685	27,81	3,285	8,33	1,100	2,79
1917	50,396	14,74	20,490	42,6	61,542	15,78	2,546	6,53	662	1,70
1918	31,414	9,23	11,563	24,0	36,971	9,52	1,869	4,81	344	0,89
1919	61,823	17,45	21,972	45,6	73,110	18,17	1,666	4,14	441	1,10
1920	99,217	26,64	40,441	83,1	121,018	28,74	1,934	4,59	715	1,70
1921	81,957	21,63	25,398	52,2	96,455	22,55	2,098	4,91	579	1,35
1922	81,150	21,27	19,707	40,4	92,941	21,58	2,051	4,76	565	1,31
1923	82,316	21,43	19,493	40,0	93,437	21,58	1,944	4,49	476	1,10
1924	84,316	21,76	20,440	42,0	95,839	21,97	1,903	4,36	451	1,03
1925	81,216	20,88	19,495	40,1	91,828	20,97	2,021	4,62	426	0,97
1926	72,935	18,67	17,884	36,8	82,744	18,82	2,042	4,64	419	0,95
1927	71,660	18,24	18,814	38,8	81,680	18,49	2,007	4,54	534	1,21
1928	62,009	15,65	18,071	37,3	71,830	16,19	2,042	4,60	595	1,34
1929	58,407	14,75	17,477	36,1	68,332	15,36	1,892	4,25	620	1,39
1930	59,128	14,85	15,527	32,2	68,017	15,23	1,767	3,96	463	1,04
1931	47,282	11,82	13,405	27,7	55,684	12,43	1,759	3,93	399	0,89
1932	34,128	8,45	12,289	25,2	42,551	9,44	1,611	3,57	358	0,79
1933	40,951	10,11	12,199	24,8	49,463	10,93	1,372	3,03	311	0,69
1934	44,782	11,06	12,821	26,0	53,957	11,88	1,500	3,30	302	0,67
1935	48,358	11,89	13,801	27,8	58,168	12,76	1,494	3,28	353	0,77
1936	51,232	12,54	15,567	31,3	61,771	13,49	1,441	3,15	338	0,74
1937	53,644	13,07	17,985	36,1	65,907	14,33	1,429	3,11	360	0,78
1938	53,784	13,05	17,464	35,0	65,303	14,13	1,467	3,17	315	0,68
1939	52,236	12,60	19,214	38,4	64,406	13,86	1,390	2,99	314	0,68
1940	45,887	10,96	21,079	41,6	56,465	12,04	1,374	2,93	280	0,60
1941	39,700	9,51	18,890	36,6	47,735	10,18	1,139	2,43	245	0,52
1942	26,730	6,38	12,838	24,8	31,618	6,72	956	2,03	149	0,32
1943	26,496	6,27	10,142	19,5	30,572	6,46	974	2,06	134	0,28
1944	21,993	5,18	6,204	11,9	24,543	5,15	887	1,86	128	0,27
1945	19,911	4,67	4,935	9,5	21,944	4,59	891	1,86	90	0,19
1946	19,888	4,66	6,553	12,7	22,652	4,72	917	1,91		
1947	24,278	5,64	8,013	15,5	27,892	5,78	1,007	2,09		
1948	31,866	7,33	7,381	14,2	35,234	7,23	965	1,98		
1949							1,068	2,18		

¹ Mål beträffande fylleri eller fylleri i samband med annan förseelse, där fylleriet varit den utslagsgivande orsaken till målet. Rattfylleri ingår ej.

² Mål beträffande fylleri, fylleri i samband med förgelseväckande beteende och liknande förseelser samt rattfylleri.

³ Fylleri samt fylleri i samband med förgelseväckande beteende och liknande förseelser. Rattfyllerimål ingår ej.

⁴ Kronisk och akut alkoholism samt delirium tremens.

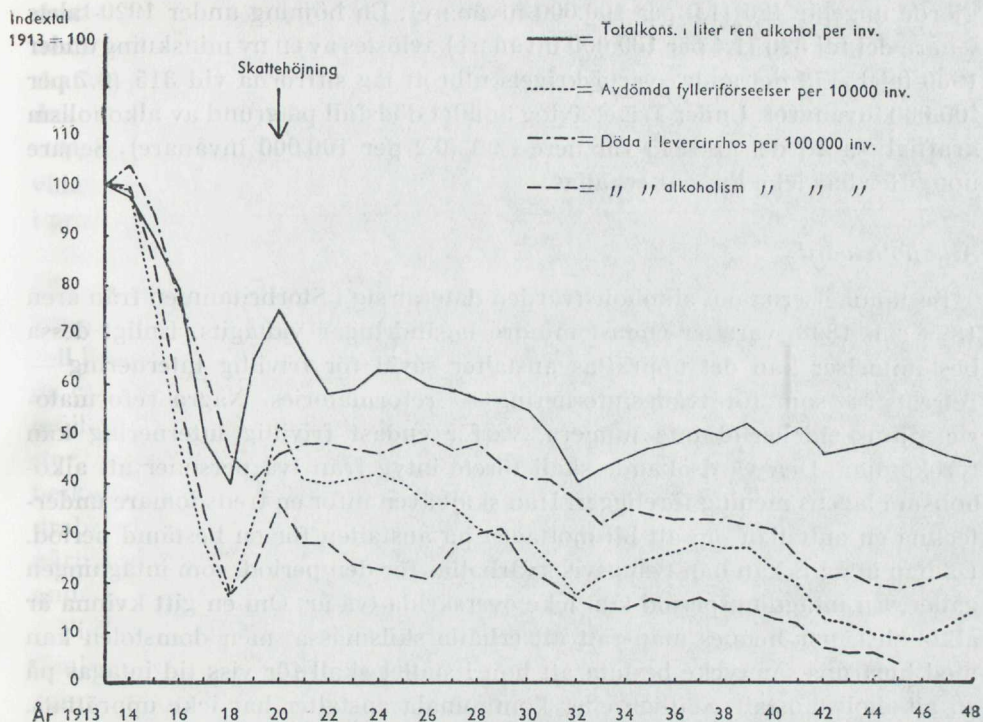

Diagram 11. *Alkoholkonsumtion, fylleriförseelser och vissa alkoholsjukdomar i Storbritannien under åren 1913—1948. Indextal 1913 = 100*

och för antalet fyllerimål i England och Wales fortsatte även under år 1948. Antalet fyllerimål i Skottland visade däremot under 1948 en minskning jämfört med föregående år. Samtliga mätare stannade emellertid år 1948 på en nivå, som knappast utgjorde mer än hälften av nivån före krigets utbrott. Antalet avdömda förseelser i hela riket utgjorde detta år ungefär 35.200 eller 7 per 10.000 invånare, medan antalet fyllerimål i England och Wales utgjorde 31.900 eller likaledes 7 per 10.000 invånare och antalet fyllerimål i Skottland 7.400 eller 14 per 10.000 invånare. Under år 1949 visade dock antalet fylleriförseelser en mindre uppgång och år 1950 en kraftig stegring. Antalet avdömda förseelser i England och Wales steg från 32.900 år 1948 till 35.700 år 1949 och 47.700 år 1950. Uppgifter om antalet avdömda förseelser i hela Storbritannien eller om antalet fyllerimål har inte varit för kommittén tillgängliga.

Utvecklingen av antalet döda i alkoholsjukdomar företer i likhet med fyllerifrekvensen en synnerligen gynnsam bild. Antalet döda i alkoholism (vari inräknas såväl akut och kronisk alkoholism som delirium tremens) utgjorde år 1913 ungefär 2.000 eller 4.9 per 100.000 invånare. Antalet sjönk därefter under det första världskriget och efter en stegring under år 1919 och 1920 fortsatte minskningen fram till och med år 1926, då antalet döda ut-

gjorde ungefär 420 (1.0 per 100.000 invånare). En höjning under 1920-talets senare del till 620 (1.4 per 100.000 invånare) avlöstes av en ny minskning under 1930-talet. Vid det andra världskrigets utbrott låg siffrorna vid 315 (0.7 per 100.000 invånare). Under kriget avtog antalet dödsfall på grund av alkoholism kraftigt, så att det år 1945 var nere i 90 (0.2 per 100.000 invånare). Senare uppgifter har icke kunnat erhållas.

Alkoholistvård

Bestämmelserna om alkoholistvården daterar sig i Storbritannien från åren 1879 och 1898, varefter endast mindre lagändringar vidtagits. Enligt dessa bestämmelser kan det upprättas anstalter såväl för frivillig internering — retreats — som för tvångsinternering — reformatories. Några reformatories finns emellertid inte numera, varför endast frivillig internering kan förekomma. Den vårdsökande skall förete intyg från två personer att alkoholism i lagens mening föreligger. Han skall även inför en fredsdomare under-teckna en anhållan om att bli mottagen på anstalten för en bestämd period. Då han intagits kan han tvångsvis kvarhållas för den period, som intagningen gäller. En intagningsperiod kan icke överskrida två år. Om en gift kvinna är alkoholist, har hennes man rätt att erhålla skilsmässa, men domstolen kan med hustruns samtycke besluta att hon i stället skall för viss tid intagas på en alkoholistanstalt. Statliga eller kommunala anstalter har icke upprättats, men privata inrättningar kan godkännas av vederbörande grevskapsråd (landsting). För närvarande finns i England med Wales två sådana privata anstalter, en för män och en för kvinnor, medan i Skottland inga speciella vårdmöjligheter föreligger för alkoholister.

Frankrike

Lagstiftning och beskattning

Den franska alkohollagstiftningen har i första hand tagit sikte på utskänkningsen av alkoholhaltiga drycker. Anmälningsplikt vid nyetablering av sprit-utskänkningsföretag infördes redan år 1851 och stadfästes senare i lag år 1880. Anmälningsplikten torde emellertid icke ha inneburit någon inskränkning i rätten att öppna nya företag utom i vissa angivna fall. Genom lagen av år 1880 infördes sålunda i lagstiftningen begreppet »skyddade zoner» (zones de protection), varigenom möjlighet gavs till förbud mot inrättandet av nya spritutskänkningsföretag inom vissa områden kring offentliga byggnader, kyrkogårdar, sjukhus och läroanstalter. Om utskänkningen av vin och malt-drycker lämnades däremot inga bestämmelser i lagen.

Produktionen av spritdrycker var sedan tiden för den franska revolutionen underkastad viss kontroll, i det att vinodlarna ålagts att vid bränningen av

sina skördar använda apparat med mätare, varigenom uppgift om produktions storlek skulle kunna erhållas. Bestämmelsen tillkom emellertid av skattetekniska skäl och torde ej ha inneburit något försök att reglera produktionen.

Vissa bestämmelser angående alkoholhantering och fylleri innehölls vidare i en lag från 1873, vilken emellertid icke torde ha fått den betydelse i praktiken som man avsett.

Beskattningen av alkoholhaltiga drycker utgjorde redan under l'ancien régime en av statens viktigaste inkomstkällor. Så småningom utformades ett konstrikt nät av produktions- och omsättningsskatter, vilka spelade en viktig roll i den politiska debatten. Särskilt frågan om hembrännarnas (le bouilleurs de cru) rätt till skattefri produktion har alltid varit politiskt brännbar, då möjligheten att förvandla överskottet av vindruvor och frukt till sprit haft stor betydelse för böndernas ekonomi. Under slutet av 1800-talet började beskattningen i viss mån medvetet läggas så att spritdryckerna (l'alcool) drabbades hårdast, medan vin, cider och öl i sin egenskap av »hälso- eller näringsdrycker» (boissons hygiéniques ou alimentaires) slapp lindrigare undan.

Vid tiden för det första världskrigets utbrott var spritdryckerna efter en tämligen kraftig skattehöjning år 1900 underkastade dels en allmän konsumtionsskatt (droit de consommation) på all den sprit som av tillverkarna såldes för konsumtionsändamål, dels en tilläggsskatt (droit d'entrée) på sådan sprit som såldes i städer med över 4.000 inv. Konsumtionsskatten var 2.20 frs per liter ren alkohol och tilläggsskatten varierade efter städernas storlek. I Paris utgick den med 0.30 frs per liter ren alkohol, vartill kom ytterligare ett tillägg på 1.65 frs. I Paris var alltså en 40-procentig spritdryck underkastad en skatt på 1.66 frs, (ca 1.20 sv. kr) per liter, vilket 1914 var en relativt hög spritskatt. Till de statliga skatterna kunde även komma en kommunal omsättningsskatt (droit d'octroi), vilken uttogs efter det kommunala uttaxeringsbehovet men som inte fick överstiga ett visst maximibelopp, varierande efter ortens storlek. Hembrännarna hade under olika perioder haft rätt till en större eller mindre skattefri produktion för eget bruk. Sedan 1906 var de helt skattefria i den mån de endast använde egna produkter som råvara.

Vinet var sedan 1900 underkastat en låg »konsumtionsskatt» (1.50 frs per hektoliter druvvin och 0.80 frs per hektoliter fruktvin) vid försäljning från odlare till återförsäljare. Starkvin (förskuret med sprit) beskattades emellertid som spritdrycker (alltså med 2.20 frs per liter ren alkohol). Ölet var underkastat en tillverkningskatt, som baserades på bryggarnas egna deklARATIONER. På omsättningen av öl och vin kunde dessutom upptas en kommunal skatt (droit d'octroi), vilken liksom motsvarande spritskatt var maximerad till olika belopp efter ortens storlek. Maximibeloppen var emellertid väsentligt lägre än för spritdrycker.

Årliga licensavgifter upptogs dessutom av detaljhandlare, grosshandlare, bryggerier och brännerier, men dessa var inte så stora att de nämnvärt kunde påverka priset på öl och vin. I fråga om spritdrycker torde de dock ha haft en viss prishöjande inverkan.¹

Med det första världskrigets utbrott inleddes ett nytt skede i den franska alkohollagstiftningen. Liksom tidigare inriktades det största intresset på spritutskänkningslagen och en lag av år 1915 avsåg att genom nyetableringsförbud avbryta tillväxten av antalet utskänkningsställen för spritdrycker, som då utgjorde mer än 90 % av samtliga utskänkningsställen för alkoholdrycker. Något försök att inskränka antalet redan befintliga företag gjordes emellertid icke. Nyetableringsförbudet gällde ej heller sådana företag, där spritdrycker serverades i samband med måltid.

Den nya lagtexten skilde mellan jästa och destillerade drycker och undantog de förra helt från kontroll, såvida alkoholhalten ej översteg 23 %. Samtidigt förbjöds tillverkning och försäljning av absint och liknande drycker.

Med krigstidens lagstiftning gjordes även ett nytt försök att reglera hembränningen. Genom lag år 1916 avskaffades sålunda vinodlarnas s. k. privilegier, vilka inneburit rätt att vid bränningen av skördarna göra skattefria undantag för det egna hushållets behov. Myndigheternas inställning till hembränningen har emellertid senare varierat mellan olika perioder, och kontrollen erbjuder naturligtvis också i ett land som Frankrike stora svårigheter.

Den tidigare nämnda fyllerilagen av år 1873 ersattes år 1917 av en ny lag, som straffbelade fylleri på offentlig plats samt servering åt berusade personer, sinnessjuka och minderåriga. Vissa skyddsbestämmelser, särskilt för minderåriga, innehölls också i lagen, såsom förbud mot anställandet av minderåriga flickor inom utskänkningsföretagen. Straffbestämmelserna var bland de strängaste i fransk lag och inneslöt bl. a. förlust av medborgerliga rättigheter för en tid av två år som straffpåföljd i vissa fall av upprepad förseelse. Lagen tillämpades enligt franska uppgifter tämligen strängt under tiden närmast efter dess tillkomst. Senare torde emellertid en ändring ha inträtt, som minskat lagens betydelse i praktiken.

År 1918 ersattes tillägsskatten och den kommunala »oktrojskatten» av en »lyxskatt» på spritdrycker, vilken i mitten på 1930-talet inarbetades i konsumtionsskatten. Finare viner belades redan år 1917 med en lyxskatt, som senare likaledes inarbetades i konsumtionsskatten på vinerna. Det vanliga bordsvinet (vin ordinaire) underkastades däremot icke någon extra beskattning. Beskattningen av maltdrycker bevarades i sin ursprungliga form, baserad på bryggarnas deklARATIONER.

¹ Redogörelsen för det franska beskattningssystemet före första världskriget bygger huvudsakligen på M. von Heckel, Lehrbuch der Finanzwissenschaften (del III sid. 132—143), Leipzig 1911.

Tiden mellan de båda världskrigen medförde icke någon ytterligare utveckling av den franska alkohollagstiftningen. De ändringar som vidtogs innebar i stort sett endast att vissa av krigstidens bestämmelser avskaffades och att andra uppmjukades. Vinodlingens, hembränningsens och alkoholindustrins betydelse för den franska ekonomin torde i detta sammanhang ha spelat en viss roll för myndigheternas inställning.¹

Modifieringen av krigstidens lagstiftning inneslöt bl. a. återupprättandet (1923) av vinodlarnas privilegier, varigenom hembränningen för den egna familjens behov på nytt blev obegränsad, vissa jämkningar i förbudet mot framställning och försäljning av absint (1922) och slutligen frigivande av absintförsäljningen under vissa villkor (1938). Produktionen av alkoholhaltiga drycker understöddes genom den ekonomiska politiken och antalet registrerade brännare ökades så att det år 1933 var tre gånger så stort som år 1914. År 1935 infördes slutligen det s. k. système forfaitaire, varigenom bränningen fritogs från all officiell kontroll mot att varje departement årligen inbetalade en tillverkningskatt, som var beräknad på genomsnittet för åren 1930—35.

Med det andra världskrigets utbrott inleddes emellertid en omarbetning av den franska alkohollagstiftningen, som utvidgade och skärpte bestämmelserna i lagen av år 1915 och även utsträckte dess giltighetsområde. Den viktigaste lagen är av den 24 september 1941, enligt vilken försäljningsföretagen indelas i fyra grupper, som korresponderar med den samtidiga uppdelningen av de alkoholhaltiga dryckerna i fem kategorier. Klassificeringen framgår av nedanstående tablå.

Utskänkningsföretag:

Klass 1

Rätt att saluföra drycker tillhörande dryckesklass 1.

Klass 2

Rätt att saluföra drycker tillhörande dryckesklass 1 eller 2.

Klass 3

Rätt att utskänka drycker tillhörande dryckesklass 1, 2 eller 3 utan samband med måltid samt att utminutera och utskänka drycker tillhörande samtliga dryckesklasser i samband med måltid.

Dryckeslag:

Klass 1

Alkoholfria drycker.

Klass 2

Maltdrycker, cider, päronvin, mjöd, lättviner med angivet ursprung, vinbärslikör.

Klass 3

Lättvin med ej angivet ursprung, likörer framställda ur bär eller frukt då alkoholhalten ej överstiger 18 %. Apéritifer på basis av vin då alkoholhalten ej överstiger 18 %.

¹ Enligt en nyligen utförd beräkning torde det antal personer som helt eller delvis har sin väsentliga inkomst av tillverkning eller handel med alkoholhaltiga drycker motsvara ca 1.600.000 helårsförsörjda personer. Detta utgör ca 8 % av den yrkesverksamma befolkningen och ca 10 % av totalinkomsten. (Uppgift i föredrag av direktören för Institut national d'études démographiques i Paris, Alfred Sauvy.)

Klass 4

Rätt att saluföra drycker tillhörande samtliga dryckesklasser.

Klass 4

Rom samt spritdrycker och starkviner som framställts ur vin, cider, päronvin eller frukt och som ej innehåller essenser.

Klass 5

Övriga spritdrycker.

Utminuteringsföretagen uppdelas i klasser motsvarande de ovan angivna för utskänkningsföretagen.

Principerna för klassificeringen uppvisar en del särdrag som kan anses typiska för den franska inställningen på föreliggande område. Indelningen tar nämligen inte bara hänsyn till alkoholhalten utan även till dryckernas ursprung och sammansättning. Andra klassen omfattar sålunda förutom maltdrycker, cider och liknande drycker, även vin, som framställts ur frukt eller bär, samt vinbärslikör. De företag som endast saluför sådana drycker undantas från licensavgift. Fjärde och femte klasserna omfattar båda spritdrycker, skillnaden ligger endast däri, att dryckerna av fjärde klassen skall vara framställda ur vin, frukt eller bär och ej innehålla essenser. Denna klass är undantagen från det förbud mot annonsering av spritdrycker, som innefattas i lagen. En annan bestämmelse synes emellertid bryta med uppfattningen att vissa alkoholhaltiga drycker kan anses speciellt hälso-befrämjande. Den passus i lagen, som påbjuder att dryckernas ursprung och sammansättning skall deklarerars, stadgar sålunda även att inga som helst tillägg får göras till deklARATIONEN, framför allt ej sådana, som avser att åt drycken ge ett sken av värde ur hälsosynpunkt.

Lagen av år 1941 upptog 1915 års förbud mot öppnandet av nya spritutskänkningsställen och utsträckte det också till att gälla andra utskänkningsföretag i vissa fall. Öppnandet av nya företag av andra eller tredje klassen förbjöds sålunda på orter, där antalet utskänkningsföretag redan tidigare uppgick till mer än ett per 450 invånare. Undantagna från förbudet är utskänkningsställen, där dryckerna serveras i samband med måltid. Något försök att inskränka antalet befintliga företag har icke gjorts. Det genomsnittliga antalet utskänkningsställen torde fortfarande vara ett på ca 110 invånare.

Antalet spritutskänkningsställen utan mattvång uppvisade under tiden mellan de båda krigen en fortgående långsam sänkning, som resulterade i att deras andel av totalantalet utskänkningsföretag år 1938 sjunkit till 76 %. Antalet utskänkningsställen med mattvång visade i stället en markant och kontinuerlig stegring. År 1938 fanns mer än fem gånger så många utskänkningsställen av denna karaktär som år 1919, vilket i enlighet med fransk praxis på detta område torde innebära, att allt flera barer öppnat särskild avdelning med matservering. Även företag, som saluför starkvin men ej spritdrycker, visade en relativt kraftig ökning, medan tendensen

Tab. 22. Utminuterings- och utskänkingsställen i Frankrike under åren 1915—1941

År	Utminuteringsställen				Utskänkingsställen					
	spritdrycker	enbart lättvin och maldrycker	totalantal utminuteringsföretag		spritdrycker ¹		starkvin och apéritifer	lättvin och maldrycker	totalantal utskänkingsföretag	
			antal	per 10.000 inv.	totalantal	därav med mattvång			antal	per 10.000 inv.
1915	29,588	15,124	44,712	11	323,135	2,754	1,394	26,330	350,859	86
1920	36,342	28,571	64,913	17	308,671	5,887	7,064	38,125	353,860	90
1925	47,759	39,659	87,418	21	327,535	15,852	13,753	40,470	381,758	94
1930	54,947	45,679	100,626	24	318,472	21,750	15,621	41,978	376,071	90
1935	66,445	60,058	126,503	30	318,156	26,740	17,718	43,316	379,190	90
1938	66,739	65,305	132,044	31	315,239	29,015	16,320	44,350	375,909	90
1941	57,245	55,088	112,333	28	272,832	22,788	12,730	37,884	323,446	82

¹ Utskänkingsställe med restaurang och barservering åtskilda har räknats såsom två utskänkingsställen.

beträffande övriga utskänkingsföretag var vacklande. Utvecklingen framgår närmare av tab. 22.

Samtidigt ökade antalet utminuteringsställen oavbrutet. Tillväxten var emellertid snabbare för företag, som endast saluförde lättvin och maldrycker, än för övriga. Utvecklingen får ses mot bakgrund av den franska organisationen av alkoholförsäljningen. Medan spritdrycker i viss utsträckning saluföres i specialaffärer, sker försäljningen av bordsvin och maldrycker genom praktiskt taget varje speceributik.

Den officiella inställningen till hembränningen ändrades med den nya lagstiftningen helt. Genom lag av år 1940 avskaffades sålunda det s. k. système forfaitaire och det påbjöds dessutom, att bränning av skördarna skulle ske på kommunal eller kooperativ basis eller överlåtas åt en professionell brännare. Detta system gäller — såvitt känt är — fortfarande. Bränningen skall försiggå under kontroll av en representant för skattemyndigheterna. Varje odlare äger rätt att skattefritt reservera 10 liter ren alkohol eller ca 26 liter färdiga spritdrycker för det egna hushållets behov, och även större kvantiteter kan reserveras mot erläggande av en skatt som är lägre än den vanliga tillverkningskatten. I princip kan hembränning således sägas vara förbjuden och kontrollen kraftigt skärpt men en viss olaglig produktion torde trots detta fortfarande förekomma.

De s. k. skyddade zonerna utsträcktes under kriget till att omfatta även områden kring sanatorier, anstalter för ungdomens fostran och folkhälsans skydd, fängelser, kaserner o. dyl. samt sådana fabriker, där de anställda arbetar med vissa giftiga ämnen.

Bland övriga under kriget nyinförda bestämmelser märkes lagen av år 1943, som införde möjlighet till stängning av försäljningsställen på admini-

Tab. 23. *Beskattningen av alkoholhaltiga drycker i Frankrike år 1949*

A. *Spritdrycker*

1. Tillverkningskatt: 12.5 % av försäljningspriset.

2. »Konsumtionsskatt»:

Sprit, avsedd till förskäring av stark-

viner 125 frs per liter ren alkohol

Likörer 275 » » » »

Rom 480 » » » »

Övriga spritdrycker 550 » » » »

3. Omsättningsskatt: 1 % av detaljhandelspriset

4. Lokal tilläggsavgift: 1.5 % » »

Anm. 100 frs = 1.39 sv. kr.

B. *Vin och cider*

1. Tillverkningskatt: 12.5 % av försäljningspriset.

2. »Konsumtionsskatt»:

Finare viner (Vins d'origine contrôlée) 5.40 frs (7.6 öre) per volymliter

Bordsviner (Vins ordinaires) 2.70 » (3.8 öre) » »

Cider 1.35 » (1.9 öre) » »

3. Omsättningsskatt: 1 % av detaljhandelspriset

4. Lokal tilläggsavgift: 1.5 % » »

C. *Maltdrycker*

1. Produktionskatt: 12.5 % av försäljningspriset

2. Speciell produktskatt: 4 % » »

3. Omsättningsskatt: 1 % av detaljhandelspriset

4. Lokal tilläggsavgift: 1 % » »

D. *Licensavgifter*

Årlig avgift för rättighet att sälja alkoholhaltiga drycker, varierande mellan 600 och 24.000 frs efter ortens storlek för öl- och vinrättigheter och mellan 1.200 och 48.000 frs för fullständiga rättigheter.

strativ väg vid fall av förseelse mot alkohollagstiftningen eller som åtgärd i ordningsfrämjande syfte. Stängningen får ej omfatta längre tid än ett år. En annan lag av år 1943 stadgar obligatorisk skyltning med alkoholfria drycker på försäljningsställena. Lagtexten innehåller dock inga bestämmelser om straff för underlåtenhet. År 1940 förbjöds tillverkningen av apéritifer på basis av sprit och samtidigt förklarades i lag att berusning vid begåendet av brott icke får betraktas som förmildrande omständighet. De efter mönster av den belgiska lagstiftningen införda bestämmelserna i 1941 års lag om förbud mot utskänkning av drycker av klasserna 3 till 5 under vissa dagar i veckan och under vissa timmar på dagen torde ha avskaffats efter kriget.

Konsumtionsskatten på spritdrycker kompletterades år 1939 med en omsättningsskatt, som utgick med belopp, varierande mellan 10 och 25 % av omsättningsvärdet. År 1941 infördes dessutom en tillverkningskatt, som utgick med 9 % och sedermera höjdes till 25 % år 1942 och till 30 % år 1945, varvid konsumtionsskatten i stället omarbetades och därefter utgick med

25 % av försäljningsvärdet. År 1948 återinfördes emellertid den tidigare konsumtionsskatten med fasta tariffer för olika slag av spritdrycker. Samtidigt sänktes skatten på tillverkningen till 12.5 %. Till omsättningsskatten fogades år 1941 en lokal tilläggsavgift, som vanligen varierade mellan 0.1 och 2 % men vissa perioder även uppgick till hälften av omsättningsskatten, och som uttogs till förmån för de kommunala institutionerna.

Även vinerna underkastades den nya omsättningsskatten och den lokala tilläggsavgiften. Dessutom infördes år 1942 för att stödja finansieringen av hjälpåtgärderna för jordbruket en skatt, som lades på vinet vid försäljningen från odlaren och som år 1948 inarbetades i konsumtionsskatten.

Beskattningen av maltdryckerna omformades år 1945 till en skatt på omsättningsvärdet, som utgick med 4 %. Maltdryckerna underkastades dessutom liksom spritdrycker och vin den nya omsättningsskatten och den lokala tilläggsavgiften.

De 1949 gällande skatterna på alkoholhaltiga drycker framgår av tab. 23.¹

Konsumtionsutveckling

Totalkonsumtionen av alkoholhaltiga drycker i Frankrike uppskattades vid 1800-talets mitt till omkring 9.5 liter ren alkohol per invånare och år. Därav utgjordes omkring 6.5 liter av vin och ungefär 2 liter av spritdrycker. Konsumtionen befann sig under 1800-talet och början av 1900-talet i kraftigt stigande och var vid det första världskrigets utbrott mer än dubbelt så hög som på 1850-talet. Ökningen hänför sig i ungefär lika mån till spritdrycker, vin, cider och maltdrycker. Viss reservation måste dock göras för svårigheterna att exakt beräkna konsumtionens storlek. Totalkonsumtionen låg 1911/13 vid omkring 22 liter ren alkohol per invånare och år, varav cirka 4 liter härrörde från spritdrycker och 14 liter från vinet. Se tab. 24 a—c.

Under första världskriget inträffade en kraftig minskning av spritdryckskonsumtionen. Efter kriget steg konsumtionen på nytt men uppnådde ej förkrigsnivån. Under 1930-talet var spritdryckskonsumtionen mellan 4 och 5 volymliter per invånare mot över 7 före 1914.

Minskningen torde emellertid i verkligheten vara av större betydelse än som framgår av dessa siffror. Siffrorna för konsumtionen av spritdrycker per invånare i hela landet ger nämligen en bild, som knappast motsvarar den faktiska situationen. Konsumtionen av spritdrycker är i Frankrike starkt koncentrerad till de norra och nordvästra delarna och har där stor omfattning. I övriga delar av landet dominerar vinkonsumtionen eller — i Elsass och gränslandskapen mot Belgien — ölkonsumtionen, och spritkonsumtionen är där av relativt mindre betydelse. Normandie och Bretagne har en bety-

¹ Det har icke lyckats kommittén att genom svenska ambassaden i Paris få uppgifter angående prisutvecklingen. Sådana har emellertid erhållits på annan väg. Se dr Englunds framställning nedan (sid. 118).

Tab. 24 a. *Konsumtion av alkoholhaltiga drycker i Frankrike åren 1851—1949¹*

År	Liter per invånare				Liter ren alkohol per invånare				
	Sprit-drycker ²	Vin ³	Cider	Malt-drycker ⁴	Sprit-drycker	Vin ⁵	Cider ⁶	Malt-drycker	Samtliga alkoholhaltiga drycker ⁶
1851/60	4.07	60	12.7	15.6	2.04	6.3	0.6	0.7	9.7
1861/70	4.81	100	15.5	19.1	2.41	10.5	0.8	0.9	14.6
1871/80	5.67	102		20.2	2.84	10.7		0.9	
1881/90	7.82	94	28.8	21.8	3.91	9.9	1.4	1.0	16.2
1891/95	8.48	91	50.6	23.0	4.24	9.6	2.5	1.0	17.3
1896/00	8.84	130	39.2	25.2	4.42	13.7	2.0	1.1	21.2
1901/05	7.03	139	37.6	36.0	3.52	14.6	1.9	1.6	21.6
1906/10	6.85	144	34.5	37.2	3.43	15.1	1.7	1.7	21.9
1911/13	7.81	142	33.6	59.0	3.90	14.2	2.4	1.7	22.2
1919	3.58	155	60.0	17.3	1.79	15.5	2.4	0.9	20.6
1920	4.02	160	26.5	20.2	2.01	16.0	1.1	1.0	20.1
1921	4.08	131	66.8	24.7	2.04	13.1	2.7	1.2	19.0
1922	4.84	212	44.5	27.4	2.42	21.2	1.8	1.4	26.8
1923	5.34	168	40.6	30.4	2.67	16.8	1.6	1.5	22.6
1924	5.20	194	71.3	30.3	2.60	19.4	2.9	1.5	26.4
1925	5.40	177	24.5	28.9	2.70	17.7	1.0	1.5	22.8
1926	5.06	126	30.2	26.7	2.53	12.6	1.2	1.4	17.7
1927	4.64	148	65.0	28.0	2.32	14.8	2.6	1.4	21.1
1928	5.32	144	47.4	31.8	2.66	14.4	1.9	1.6	20.6
1929	5.54	154	23.5	34.1	2.77	15.4	0.9	1.7	20.8
1930	5.80	167	38.8	35.2	2.90	16.7	1.6	1.8	23.0
1931	5.42	148	15.3	35.5	2.71	14.8	0.6	1.8	19.9
1932	5.02	161	38.9	33.7	2.51	16.1	1.6	1.7	21.9
1933	5.22	154	29.2	34.2	2.61	15.4	1.2	1.7	20.9
1934	4.84	149	40.1	32.0	2.42	14.9	1.6	1.6	20.5
1935	4.72	172	45.5	28.9	2.36	17.2	1.8	1.4	22.8
1936	4.48	163	26.3	27.1	2.24	16.3	1.1	1.4	21.0
1937	4.90	145	57.8	28.4	2.45	14.5	2.3	1.4	20.7
1938	4.92	153	34.7	27.0	2.46	15.3	1.4	1.3	20.5
1939	4.00	148	73.5	22.3	2.00	14.8	2.9	1.1	20.8
1940	4.14	167	33.4	21.9	2.07	16.7	1.3	1.1	21.2
1941	4.84	136	56.3	14.2	2.42	13.6	2.3	0.7	19.0
1942	2.64	103	10.8	7.0	1.32	10.3	0.4	0.3	12.3
1943	1.94	95	31.1	7.7	0.97	9.5	1.2	0.4	12.1
1944	1.34	87	20.9	7.1	0.67	8.7	0.8	0.4	10.6
1945	2.00	117	79.8	7.9	1.00	11.7	3.2	0.4	16.3
1946	2.68	81	19.8	7.1	1.34	8.1	0.5	0.4	10.3
1947	4.62				2.31				
1948	4.16				2.08				
1949	3.62				1.81				

Tab. 24 b. *Beskattad och beräknad total konsumtion av spritdrycker i Frankrike åren 1906/10 samt 1928—49*
(Liter à 50 % per inv.)

År	Beskattad konsumtion (exkl. brännarnas)	Beräknad totalkonsumtion (inkl. brännarnas)
1906/10	6.85	8.82
1928/30 ¹	5.55	6.37
1931/35	5.04	5.97
1936/40	4.49	5.16
1941/45	2.55	3.40
1946	2.68	3.54
1947	4.62	5.58
1948	4.16	4.90
1949	3.62	4.58

¹ Fr. o. m. 1928 ingår även den i starkvin och vissa likörer ingående spritmängden.

dande ciderkonsumtion men samtidigt en stor konsumtion av spritdrycker. Konsumtionsfördelningen framgår av diagram 12.

För att konsumtionen av spritdrycker i Frankrike skall kunna jämföras med konsumtionen i övriga länder, där den har en mera jämn fördelning, bör man även studera siffrorna för den nordligaste delen enbart. I tabell 25 lämnas uppgifter för vissa år under perioden 1905—1948.

Noter till tab. 24 a:

¹ Uppgifterna för åren 1851—1910 är hämtade ur J. Gabrielsson: *Consommation des boissons alcooliques dans les différents pays*. Uppgifterna för åren 1911—1927 är hämtade ur *Annuaire Statistique de la France*. För 1928—1946 har uppgifter erhållits från franska inrikesministeriet genom svenska ambassaden i Paris. Uppgifter för de senaste åren har erhållits genom privat förmedling från Institut national d'hygiène i Paris.

² Uppgifterna avser liter à 50 % alkoholhalt och innefattar endast den beskattade konsumtionen. Uppgifter angående hembrännarnas skattefria konsumtion finnes endast för åren 1906—10 och 1928—49. Se tab. 24 b. Fr. o. m. 1921 ingår även den till starkvin och vissa likörer använda spritmängden, vilken tidigare ej statistikförts som sprit.

³ Angående beräkningssättet se tab. 24 c.

⁴ Vid beräkningen av maltdryckskonsumtionen har man utgått från den franska officiella statistikens uppgift angående konsumtionen i ren alkohol (vilken fram till 1945 låg till grund för beskattningen) och därefter beräknat konsumtionen under förutsättning av en genomsnittlig alkoholhalt av 5 volymprocent, (Gabrielsson räknade med 4.5 %). Den verkliga konsumtionen har under senare år varit större, då enligt uppgift från inrikesministeriet den genomsnittliga alkoholhalten före kriget höll sig omkring 3.5 % och under kriget vid 1.5 %. Se tab. 24 c.

⁵ För vin har av kommittén antagits en genomsnittlig alkoholhalt av 10 %, för cider 4 %. Gabrielsson har 10.5 % för vin och 5 % för cider.

⁶ Talen i denna kolumn är genomgående för låga, då hembrännarnas skattefria spritkonsumtion ej är medräknad. (Se tab. 24 b.) Även i övrigt torde konsumtionen vara beräknad i underkant, då uppgifterna till största delen bygger på skattedeclarationer.

Tab. 24 c. *Konsumtionen av vin och öl i Frankrike åren 1928—1949 enligt olika beräkningar (liter per inv.)*

År	Vin			Öl	
	Beskattad konsumtion ¹	Beräknad konsumtion på grundval av produktions- och handelsstatistik ²	Beskattad konsumtion + odlarnas beräknade skattefria konsumtion ³	Beräknad konsumtion à 5 % ⁴	Beräknad konsumtion i volymliter ⁵
1928	111	171	144	31.8	40.9
1929	116	184	154	34.1	42.8
1930	121	137	167	35.2	45.0
1931	116	175	148	35.5	45.2
1932	117	149	161	33.7	34.9
1933	117	163	154	34.2	46.3
1934	116	212	149	32.0	41.1
1935	118	210	172	28.9	37.1
1936	123	127	163	27.1	34.7
1937	118	156	145	28.4	36.4
1938	116	180	153	27.0	34.6
1939	113	207	148	22.3	24.1
1940	132	150	167	21.9	25.8
1941	112	147	136	14.2	15.8
1942	66	100	103	7.0	24.3
1943	63	105	95	7.7	26.8
1944		119	87	7.1	25.6
1945		71	117	7.9	23.4
1946		56	81	7.1	26.2
1947		81			31.9
1948		84			20.0
1949		88			21.0

¹ Enligt *Annuaire Statistique de la France*.

² D:o. Produktion + import — export. Dessa siffror har använts för åren 1911—1927 i tab. 24 a. De användes även för senare år i olika publikationer t. ex. i kalendern *Blå boken*.

³ Enligt uppgifter från franska inrikesministeriet till svenska ambassaden i Paris. Dessa siffror har använts för åren 1928—1946 i tab. 24 a.

⁴ Beräknad med utgångspunkt från uppgifterna om konsumtion i ren alkohol i *Annuaire statistique*. Dessa siffror har använts i tab. 24 a.

⁵ För åren 1928—46 enligt uppgift från franska inrikesministeriet. Dessa siffror har icke använts i tab. 24 a, då de icke är jämförbara med uppgifterna för tiden före 1928. För åren 1947—49 enligt uppgift från Institut national d'hygiène.

Av dessa siffror synes framgå, att spritdryckskonsumtionen i nordligaste Frankrike sjönk kraftigt under det första världskriget och därefter höll sig tämligen oförändrad under mellankrigsperioden. Under det andra världskriget sjönk konsumtionen åter kraftigt, men under de senaste åren synes konsumtionen vara på väg att nå ungefär samma omfattning som under tiden före det andra världskrigets utbrott. Det är emellertid uppenbart, att spritkonsumtionen i högkonsumtionsdistrikten har gått ned till en be-

tydligt lägre nivå än före första världskriget och att en stabilisering på denna lägre nivå ägt rum. Att konsumtionsnedgången i övriga delar av Frankrike är liten eller obefintlig kan förklaras dels av att konsumtionen

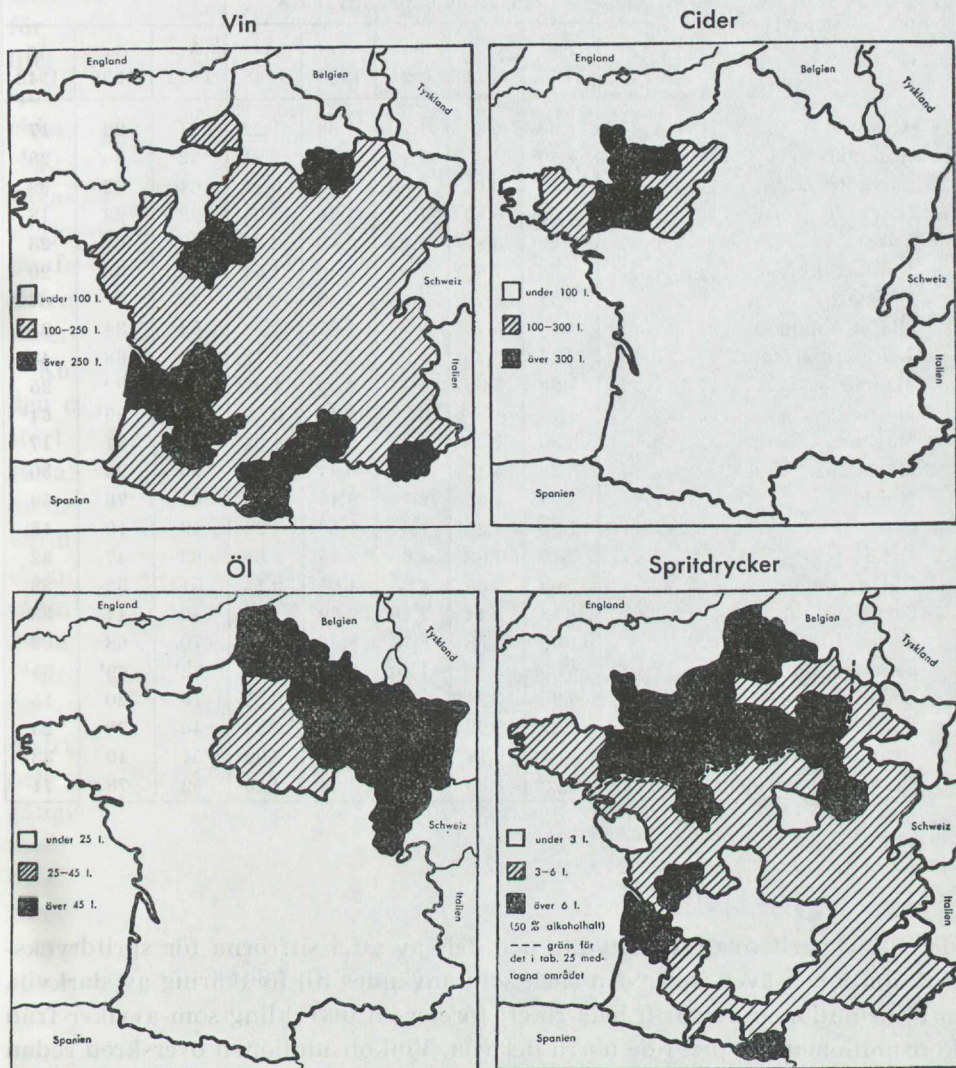

Diagram 12. Konsumtion per invånare av vin, cider, öl och spritdrycker i Frankrike med fördelning på departement. Genomsnitt för åren 1929 till 1938. Enligt *Production et consommation des boissons alcooliques en France*, utgiven av Institut national d'hygiène 1950

Anm. I fråga om spritdrycker har departementet Seine Inférieure (med bl. a. städerna Le Havre och Rouen) betecknats med mörk färg, trots att kartan i källpublikationen har en beteckning för lägre konsumtion. Alla övriga för kommittén tillgängliga källor (se bl. a. tab. 25) anger nämligen för detta departement en synnerligen hög konsumtion.

Tab. 25. *Spritdryckskonsumtionen i vissa franska departement (nordvästra delen av landet) åren 1905—1948*

Departement	Konsumtion av spritdrycker, liter ren alkohol per invånare					Index (1911 = 100)		
	År	År	År	År	År	År	År	År
	1905	1911	1921	1938	1948	1921	1938	1948
Aisne	7.05	6.98	1.90	1.38	1.22	27	20	17
Ardennes	4.40	.	1.40	1.33	1.21	32 ¹	30 ¹	28 ¹
Calvados	10.00	10.61	6.83	4.41	3.41	64	42	32
Côtes du Nord	4.56	5.86	1.67	1.36	1.05	28	23	18
Eure	9.33	9.97	4.29	6.49	2.33	43	65	23
Eure et Loir	6.86	7.65	2.47	2.50	1.54	32	33	20
Finistère	5.31	5.73	1.63	2.12	2.14	28	37	37
Ille et Vilaine	4.75	5.76	2.97	1.97	1.38	52	34	24
Loire Inférieure	2.47	2.79	1.29	1.91	1.19	46	68	43
Manche	7.29	7.98	4.44	2.53	1.97	56	32	25
Marne	4.45	.	3.38	4.40	2.85	76 ¹	99 ¹	64 ¹
Mayenne	5.80	7.35	4.35	2.26	1.24	59	31	17
Morbihan	3.28	4.12	1.08	0.94	1.25	26	23	30
Nord	4.08	4.55	2.79	3.45	2.39	61	76	53
Oise	7.90	8.22	1.57	1.56	1.24	19	19	15
Orne	7.15	7.33	4.65	3.45	2.34	63	47	32
Pas de Calais	7.09	7.69	4.35	4.01	2.14	57	52	28
Sarthe	4.18	5.44	2.49	2.39	1.82	46	44	33
Seine Inférieure	11.68	12.58	8.79	8.50	4.87	70	68	39
Seine et Marne	4.56	.	1.46	3.14	2.44	32 ¹	69 ¹	54 ¹
Seine et Oise	5.20	5.34	1.00	1.06	0.81	19	20	15
Somme	9.29	9.69	4.42	3.71	2.44	46	38	25
Ovannämnda 22 departement	6.01	6.17	3.16	3.04	2.02	51	49	33
Övriga departement	2.29	2.89	1.49	2.24	2.13	52	78	74

¹ 1905 = 100.

där alltid varit relativt obetydlig och dels av att i siffrorna för spritdryckskonsumtionen även ingår den sprit som användes till förskäring av starkvin.

Konsumtionen av vin (i hela riket) företer en utveckling som avviker från konsumtionen av sprit i de norra delarna. Vinkonsumtionen överskred redan år 1919 förkrignivån och visade under hela mellankrigsperioden värden, som låg genomsnittligt något högre än under tiden närmast före det första världskrigets utbrott. Fluktuationerna i vinkonsumtionskurvan synes i stort sett ha överensstämt med svängningarna i konjunkturer och skördeutfall och innebär inte någon ändring av konsumtionens inriktning på längre sikt. Siffrorna — som måste betecknas som tämligen osäkra — svänger mellan 126 och 212 liter per invånare. En utjämnning med rörliga medeltal ger emellertid för mellankrigsperioden en linje, som går nästan vågrätt.

Konsumtionen av cider visade en i huvudsak med vinkonsumtionen överensstämmande utveckling men fluktuationerna från det ena året till det andra var ännu större, tydligen beroende på äppleskördarnas växlande storlek. Ciderkonsumtionen låg vid mellankrigsperiodens slut i genomsnitt för åren 1937/1939 vid ett värde av 55 liter per invånare, jämfört med 45 liter för åren 1927/1929 och 34 liter för åren 1911/1913. Liksom beträffande spritdryckerna är emellertid rikssiffrorna grovt missvisande. I de egentliga ciderdistrikten överstiger ciderkonsumtionen 300 liter per år och invånare.

Konsumtionen av maldrycker visade efter det första världskriget en stigande tendens, som efter år 1930 förbyttes i en långsam sänkning. År 1938 utgjorde konsumtionen 35 volymliter eller 1.3 liter ren alkohol per invånare, jämfört med 1.7 för åren 1929 och 1911/13. I högkonsumtionsområdena är siffrorna mer än dubbelt så höga, medan de i övriga delar av landet är väsentligt lägre.

Kurvan för totalkonsumtionen bestämmes naturligtvis huvudsakligen av den dominerande vinkonsumtionen och visade under mellankrigsperioden i stort sett samma variationer som denna. En utjämning ger också här till resultat en linje, som löper nästan vågrätt. Konsumtionen var emellertid under mellankrigsperioden betydligt högre än under 1800-talet och ungefär likvärdig med konsumtionen vid 1900-talets början. Den relativt ogynnsamma ekonomiska utvecklingen i Frankrike under mellankrigsperioden synes sålunda icke ha förmått påverka konsumtionens nivå eller utvecklingstendens på längre sikt.

Under det andra världskriget sjönk tillgången på alkoholhaltiga drycker för civil konsumtion kraftigt, i synnerhet i städerna och i de ej vinodlande distrikten. Vinodlarna pålades leveranser, först till den franska krigsmakten och senare till de tyska ockupationsstyrkorna, vilket förutom att sänka tillgången för civil konsumtion även enligt uppfattningen på officiellt franskt håll medfört en tendens hos odlarna att deklarerera mindre skördar än som faktiskt utfallit. Skillnaden uppskattas till omkring 10 %. I oktober 1941 infördes ransoneringskort på vin.

Konsumtionen av vin, som under 1939 och 1940 befunnit sig i stigande, sjönk med 18 % under år 1941 och 24 % under år 1942 samt med ytterligare 8 à 9 % under vart och ett av de båda följande åren. Med krigets slut följde en uppgång, som emellertid inte förde konsumtionen upp till mer än 11.7 liter ren alkohol per invånare år 1945 mot 15.3 liter år 1938. 1946 kom en ny nedgång till 8.1 liter per invånare. Konsumtionen av vin utgjorde därmed knappast mer än hälften av den för mellankrigsperioden karakteristiska. Konsumtionen av sprit i de norra delarna av Frankrike synes sålunda ha återhämtats i större omfattning än konsumtionen av vin i landet i dess helhet. Efter 1946 torde dock vinkonsumtionen på nytt ha ökat betydligt.

Fylleri och andra alkoholskador

Den franska fylleristatistiken är mycket bristfällig. Bestämmelserna torde — som redan påpekats — ha tillämpats med olika stränghet under olika perioder. Statistiken torde dock inte vara helt värdelös. Det visar sig nämligen

Tab. 26. *Avdömda fylleriförseelser per 10.000 invånare i Frankrike åren 1913, 1920, 1929 och 1938.*

Appellationsdomstolsdistrikt	År 1913	År 1920	År 1929	År 1938
<i>A. De appellationsdomstolsdistrikt, till vilka de i tab. 25 medtagna departementen i norra Frankrike hör, samt Elsass-Lothringen (spritdrycker och öl viktiga drycker).</i>				
Amiens	24.1	24.0	22.2	20.6
Caen	27.3	17.4	25.3	19.2
Colmar	23.4	18.2
Douai	26.9	15.4	24.2	13.7
Nancy	31.8	25.7	27.6	17.6
Paris	17.7	5.7	14.7	11.6
Rennes	41.7	28.6	22.8	24.1
Rouen	88.2	54.4	45.4	48.6
Samtliga under A	30.5	18.1	21.9	17.8
Index	100	59	72	58
<i>B. Övriga appellationsdomstolsdistrikt (överbälgande vindistrikt).</i>				
Agen	3.6	2.6	3.2	3.5
Aix	20.0	15.1	8.2	6.1
Angers	12.1	13.2	10.0	16.4
Bastia	14.7	7.7	6.7	7.2
Besançon	16.5	11.6	16.8	13.5
Bordeaux	4.2	4.4	6.3	5.5
Bourges	6.4	6.2	7.5	6.9
Chambéry	11.7	11.1	15.8	12.1
Dijon	9.0	8.8	8.7	9.0
Grenoble	12.0	8.0	9.5	9.0
Limoges	3.6	3.3	4.0	2.9
Lyon	37.5	16.5	20.1	16.5
Montpellier	2.6	2.3	3.9	3.8
Nîmes	10.5	9.8	10.0	8.6
Orléans	8.4	9.5	12.0	12.1
Pau	4.1	5.9	5.6	5.0
Poitiers	5.3	7.0	7.0	7.5
Riom	8.5	7.1	12.8	11.1
Toulouse	2.8	1.7	2.7	1.9
Samtliga under B	11.0	8.4	9.4	8.6
Index	100	76	85	78

gen att siffrorna över det beivrade fylleriet i de flesta fall är väsentligt högre i de spritdryckskonsumerande områdena än i de övriga och att sänkningen i regel är större där, medan sänkningen är mindre eller obefintlig i de flesta vinområdena. Enligt vad ovan visats föreligger det i fråga om dessa områden en skillnad i konsumtionsutvecklingen som alltså avspeglar sig i fylleri-siffrorna. Siffror för vissa år återges i tabell 26.

Om antalet döda i levercirrhos föreligger uppgifter från och med år 1906. Antalet varierade under tiden närmast före det första världskrigets utbrott mellan 18.5 och 19.6 per 100.000 invånare. Under det första världskriget redovisades en betydande nedgång, som emellertid var större för Paris (och de ej vinodlande distrikten) än för landet i dess helhet. I Paris sjönk antalet döda per 100.000 invånare från 22.1 år 1914 till 12.6 år 1918 (eller med ungefär 50 %) medan det i hela riket sjönk från 21.0 år 1914 till 14.7 år 1918 (eller med knappt 30 %). Uppgifter för hela riket saknas för åren 1922—24, och statistiken omlades vidare år 1930, varvid antalet döda i levercirrhos sammanfördes med antalet döda i övriga sjukdomar i lever och galla. 1937 upphörde statistiken helt men återupptogs 1943. Uppgifterna fram till och med år 1930 visar emellertid en fortgående minskning av antalet dödsfall, vilken resulterade i en genomsnittsnivå på omkring 14 döda per 100.000 invånare under mellankrigsperioden jämfört med 19 under tiden närmast före det första världskrigets utbrott. Siffrorna för år 1943 visar en sänkning till omkring 9 per 100.000 invånare under intryck av krigsförhållandena. Minskningen under krigsåren var särskilt stor i de delar av landet, där vinodlingarna förstörts genom krigshändelser. Efter krigets slut höll sig siffrorna först kvar på en låg nivå men har sedan 1948 stigit starkt (till 16 per 100.000 invånare år 1950).

Uppgifter om antalet döda i kronisk alkoholism och delirium tremens finns för åren 1930—1936 och 1940—1950. Åren 1936, 1943 och 1950 utgjorde de respektive 2.7, 1.5 och 5.7 per invånare. Även i detta fall var minskningen påtaglig under kriget medan siffrorna för 1950 överstiger 1930-talets. Se vidare tabell 27.

Alkoholistvård

Några bestämmelser om vården av alkoholister ingår inte i den franska lagstiftningen. Uppgift över antalet alkoholister, som intagits för vård på sjukhus, föreligger emellertid från och med år 1900 med undantag för åren 1914—1919. Det torde här huvudsakligen röra sig om psykiska vårdfall. Siffran låg år 1913 vid 6.8 fall per 100.000 invånare och hade år 1920 sjunkit till 4.4. Därefter inträdde en förnyad ökning, som var särskilt framträdande under 1930-talets senare del. Antalet vårdfall låg därefter vid 3.590 eller 8.9 per 100.000 invånare vid tiden för det andra världskrigets utbrott. Ökningen torde enligt franska iakttagelser ha varit större i de vinodlande distrikten än i övriga delar av landet. Under det andra världskriget följde sedan en kraftig

minskning, som år 1943 (det sista år för vilket officiell uppgift föreligger) fört siffran ned till 626 eller 1.6 per 100.000 invånare. Efter kriget uppgives antalet alkoholister på nytt ha stigit starkt.

Tab. 27. *Vissa alkoholskador i Frankrike åren 1911—1950*

År	Fylleri-förseelser		Döda i levercirrhos		Intagn. för alkoholism på sinnessjukhus		Döda i akut alkohol-förgiftning	Döda i delirium tremens och kronisk alkoholism	
	Antal	per 10.000 inv.	Antal	per 100.000 inv.	Antal	per 100.000 inv.	Antal	Antal	per 100.000 inv.
1911/13	75.180	18.9	7.370	18.6	2.556	6.4	365		
1920 ¹	48.312	12.4	5.935	15.1	1.720	4.4	189		
1921	62.988	16.1	7.045	18.0	1.734	4.4	191		
1922	60.423	15.3			1.845	4.6	198		
1923	59.585	14.9			2.411	6.0	201		
1924	57.593	14.3			2.752	6.8	190		
1925	62.281	15.3	5.258	12.9	2.408	6.0	214		
1926	58.883	14.4	5.648	13.9	2.156	5.2	212		
1927	53.044	13.0	5.147	12.1	1.617	4.0	163		
1928	51.778	12.6	4.777	11.7	1.876	4.6	182		
1929	55.308	13.4	5.085	12.3	2.282	5.6	194		
1930	63.816	15.3	5.853	14.0	2.589	6.2	172	940	2.3
1931	58.949	14.1			2.297	5.5	197	713	1.7
1932	57.894	13.8			2.490	5.9	192	816	2.0
1933	55.388	13.2			2.364	5.8	189	732	1.7
1934	53.349	12.7			3.017	7.2	177	968	2.3
1935	53.603	12.8			3.454	8.2	190	1.182	2.8
1936	44.174	10.5			3.016	7.1	148	1.140	2.7
1937	46.879	11.2			3.352	8.3	165		
1938	55.423	13.2			3.590	8.9	230		
1939					3.492	8.7			
1940	27.187	7.0			2.562	6.7	153	1.298	3.3
1941	38.936	10.3			2.162	5.6	157	1.326	3.5
1942	23.704	6.3			796	2.1	102	603	1.6
1943			3.388	9.1	626	1.6		565	1.5
1944			2.939	8.1				232	0.6
1945			3.256	8.2				759	1.9
1946			2.763	6.9				481	1.2
1947			3.199	7.9				743	1.8
1948			4.562	11.1				1.352	3.3
1949			5.758	13.9				1.592	3.9
1950			6.692	16.0				2.362	5.7

¹ Strängare lagstiftning fr. o. m. 1920.

Analys av orsaksfaktorerna bakom nykterhetstillståndets förändringar i Sverige och fem andra länder

Av fil. dr Erik Englund

Kap. 1. Inledning

Det är nykterhetskommitténs uppgift att föreslå åtgärder som kunna antagas förbättra det svenska nykterhetstillståndet, med andra ord minska de i Sverige förekommande alkoholskadorna. Varje alkoholskada har en av sina rötter i en alkoholförtäring som — antingen helt allmänt eller med hänsyn till en krävande situation (t.ex. bilföring) — måste betecknas som en förtäring i övermått. Huruvida ett sådant fall av individuellt övermått skall komma till stånd eller utebli är beroende på en rad omständigheter, orsaksfaktorer, i förtäringens anlag och miljö. Några av de omständigheter, som sålunda ingå i orsakssammanhanget, gynna uppkomsten av övermättet, andra motverka det. Samhället är i sin strävan att förebygga övermättet och därmed alkoholskadorna hänvisad till att söka försvaga de omständigheter i miljön som gynna övermättet och stärka dem, som försvåra det. Varje strävan att förebygga alkoholskadorna måste därför grundas på en ingående undersökning av deras orsaksfaktorer.

Till en del låta dessa sig fastställa genom jämförelse exempelvis mellan land och stad, mellan områden med olika frekvens av ideella folkrörelser och mellan olika socialklasser. I fråga om miljöfaktorer som påverka befolkningen inom ett land i dess helhet, t.ex. lagstiftningen, är det icke möjligt att genom en sådan regional eller social klyvning nå den erforderliga insikten. Korttidsverkningarna kunna visserligen till en del bedömas på grundval av en jämförelse mellan alkoholskadorna omedelbart före och omedelbart efter lagstiftningens ikraftträdande. Vill man vinna erfarenhet om verkningarna på längre sikt är det emellertid oundgängligt att lita till jämförelser med länder, som icke tillgripit samma form av lagstiftning men som i fråga om de andra omständigheter, som ingå i alkoholvanornas och alkoholskadornas orsakssammanhang, erbjuda så stor likhet som möjligt med det land som tillgripit den särskilda lagstiftningsåtgärden.

Av dessa skäl har kommittén genom utrikesdepartementet införskaffat visst material från våra tre nordiska grannländer och fyra västeuropeiska länder (Belgien, England, Frankrike och Nederländerna), som kunnat antagas i tillfredsställande omfattning uppfylla sistnämnda villkor. En redo-

görelse för materialet från de tre nordiska länderna och för England och Frankrike återfinnes i det föregående. Motsvarande material för Belgien och Nederländerna har av kostnadsskäl icke tryckts, men har beaktats i det följande.

Av de sju främmande länder, som jämförelsen sålunda omfattar, har två, Finland och Norge, under åtskilliga år haft förbud. Dessa förbud äro visserligen numera upphävda. Det vore emellertid förhastat att antaga att utvecklingen ifråga om alkoholkonsumtion och alkoholskador har fortsatt efter förbudets upphävande som om detta aldrig varit. Nykterhetskommittén har emellertid icke ansett sig kunna ingå på den vanskliga frågan om förbudets efterverkningar. Då förbudets roll sålunda är okänd, har det i det följande varit möjligt att hänvisa till finska och norska erfarenheter endast på mera begränsade punkter. Den på en allmännare jämförelse grundade orsaksanalysen har därför måst begränsas till sex länder, Belgien, Danmark, Frankrike, Nederländerna, Storbritannien och Sverige. Denna orsaksanalys har disponerats på följande sätt.

Till en början har i kapitel 2 och i tabell A (sid. 208 ff) lämnats en redogörelse för utvecklingen av alkoholkonsumtionen, vissa alkoholskador och vissa ekonomiska och andra omständigheter, med vilka diskussionen i alkoholfrågan varit benägen att sätta alkoholbruk och alkoholmissbruk i samband. Det har därvid visat sig erforderligt att se spörsmålet i ett längre historiskt perspektiv än som skett i de tidigare redogörelserna och att utnyttja jämväl andra källor än de redan berörda.

I det därpå följande kapitlet, kap. 3, dryftas sambandet mellan de i den internationella jämförelsen upptagna sifferserierna, enkannerligen den genomsnittliga konsumtionen per invånare av spritdrycker, vin och öl och konsumtionfördelningens samt den totala skadans storlek vid olika tidpunkter. Värdefull ledning för belysning av dessa spörsmål ger därvid vissa av de undersökningar som återfinnas i de i del I och II offentliggjorda specialutredningarna.

Sedan därmed klarhet vunnits om spritkonsumtionens och de i kap. 2 registrerade alkoholskadornas representativa karaktär, anmäler sig den andra uppgiften, uppgiften att ur det i kommitténs undersökningar sammanbragta materialet av siffror och andra data utläsa, vilka orsaksfaktorer till konsumtion och skador som vid skilda tidpunkter varit verksamma, och vilken andel de därvid haft i utvecklingen. Den uppgiften har liksom andra biologiska, sociologiska eller socialpolitiska undersökningar att brottas med en grundläggande svårighet: mängden av de omständigheter som ingår i orsakssammanhanget. Nutida statistiska metoder (association, korrelation, regression) underlätta därvid till en del. Med deras hjälp kan man sälla ut de omständigheter som följa talen på alkoholskadorna i deras svängningar, antingen de följas åt i svängningarna uppåt och neråt eller vid den berörda tidpunkten svänga i motsatta riktningar. De statistiska metoderna

äro emellertid neutrala i fråga om tydningen av den avslöjade sam- eller motväxlingen. I fråga om denna kan det många gånger vara svårt att välja mellan de tre alternativ rörande sambandet mellan alkoholföreteelsen och den andra företeelsen som logiskt sett äro möjliga: att den andra företeelsen är orsaksfaktor till alkoholskadan, att alkoholskadan är orsaksfaktor till den andra företeelsen, att båda äro effekter, sammanbundna genom en tredje företeelse med karaktär av för dem båda gemensam orsaksfaktor. I många fall ligger för övrigt bakom den statistiska korrelationen ett knippe av sammanhang hämtade inte endast från ett av dessa alternativ utan från två eller alla tre.

Mera allmänt och översiktligt behandlas dessa frågeställningar i kap. 4. Inflytandet av ett antal särskilda omständigheter, som i förefintlighet eller grad växlat från land till land eller under utvecklingen från tid till annan i flera länder, dryftas därpå i kapitlen 5—10. En sammanfattande redogörelse för hur utvecklingen i de sex länderna var för sig formats av dessa särskilt redovisade omständigheter ges i kap. 11. Det visar sig därvid, att den svenska utvecklingen icke i sin helhet kan förklaras genom en hänvisning till dessa mera allmänna faktorer, utan med nödvändighet därutöver rönt avgörande påverkan av någon eller några för Sverige säregna faktorer. Vilken denna eller dessa faktorer kunna antagas vara har kommittén dryftat i principbetänkandet (del V).

Kap. 2. Nykterhetstillståndets utveckling i Sverige och vissa andra länder

1. Perioden fram till första världskriget

I detta kapitel skall nykterhetstillståndets utveckling i Belgien, Danmark, England, Frankrike, Nederländerna och Sverige göras till föremål för en jämförande redogörelse. Till en del har denna jämförelse grundats på de vidfogade tabellerna A och B. I tab. B finner man årssiffror för alkoholkonsumtionen och vissa alkoholskador i Sverige från tiden strax före det första världskrigets utbrott till år 1951. Tabellen inrymmer emellertid också till ledning för det senare dryftandet av orsakerna till nykterhetstillståndets förändringar vissa sifferserier, som avse företeelser med vilka nykterhetstillståndet förmenats stå i samband. Flertalet av dessa företeelser äro ekonomiska. Att ett intimt samband med dessa föreligger, är redan från början uppenbart. Alkoholkonsumtionens samsvängning med de allmänna svängningarna i det ekonomiska livet är sålunda så iögonfallande, att vinkonsumtionen i konjunkturanalysens begynnelse togs i anspråk som konjunkturbarometer. Denna samsvängning kan för Sveriges del avläsas i tabell B och

för övriga länder i otröckt material som utarbetats inom kommittén. Då det framstått som angeläget att kunna överblicka de ekonomiska och andra omständigheter, som vid sidan av konjunktursvängningarna utöva inflytande, har kommittén, i den mån sifferserier funnits tillgängliga, låtit sammanställa en andra tabell, tabell A, som anger utvecklingen under åren 1855—1938 sådan den framstår sedan konjunktursvängningarna eliminerats¹.

Den ekonomiska utvecklingen under det sekel, som belyses av de båda tabellerna och andra sifferserier, som icke funnit utrymme i dem, äger för alla åtta länderna en likartad riktning, även om fasdifferensen dem emellan är betydande. Jordbruket sysselsätter en ständigt sjunkande andel av befolkningen; tätorterna, de må sedan rättsligt-administrativt ha karaktär av städer eller inte, dra till sig en allt större del av denna. Genom denna omläggning stegras nationalinkomst och reallön, en rad gamla konsumtionsartiklar och tjänster bli föremål för starkt stegrad förbrukning, helt nya sådana komma tid efter annan till. Så var exempelvis den svenska sockerförbrukningen per inv. 1.5 kg år 1830, 7 kg på 1870-talet, nära 30 kg år 1913. Vid samma tidpunkter var kaffekonsumtionen 0,5, 2 och 6 kg.² Antalet lärare, artister, journalister, jurister, läkare, tandläkare, sjuksköterskor och restauranganställda mångfaldigades från år 1860 till 1930. Sjuksköterskorna voro sålunda 9 gånger, serveringspersonalen 75 gånger så många.³ Järnvägarna knöt samman bygderna på ett tidigare alldeles okänt sätt. Ännu år 1870, före tillkomsten av järnvägen Uppsala-Gävle, befordrade postdiligensen mellan dessa två städer under hela året inte mer än 472 personer⁴, d.v.s. ett antal som nu lämpligen kan befordras med ett enda personförande tåg mellan de två städerna.

Vid tiden närmast före första världskriget kom ett nytt trafikmedel, bilen, i bruk. Hur viktigt bilens inflytande än varit har detta emellertid knappast kvalitativt eller kvantitativt nått upp till järnvägens. Tiden från första världskriget till nu har emellertid inneburit en stark ansvällning av fritidsnöjena gynnad av vissa tekniska uppfinningar och av den genom åttatimmarsdagen vidgade ledigheten. Om det offentliga nöjeslivets utformning vid mitten av 1800-talet ger uppräknningen i 13 § i 1868 års ordningsstadga för rikets städer en föreställning. Vid tiden kring första världskriget fick vissa nya fritidssysselsättningar folklig bredd, främst sporten och biografen. Upplysning om

¹ Denna eliminering har skett genom att tabellen grundats på medeltal för åren i de konjunkturcyklar, i vilka Burns-Mitchell, *Measuring Business Cycles*, indelar den engelska utvecklingen under tiden 1855—1938. Av detta och andra arbeten framgår visserligen, att konjunkturcyklarna för de andra länder, som beröras av denna undersökning, i den mån de äro fastställda, icke helt sammanfalla med de engelska. Där avvikelser förekomma, visar det andra landet i allmänhet gentemot England någon eftersläpning i hela förloppet. En dylik förskjutning påverkar ju föga de beräknade medeltalen. Man synes därför utan att begå något större fel kunna lägga den omsorgsfullt undersökta engelska periodindelningen till grund för jämförelsen.

² Montgomery, *Industrialismens genombrott* sid. 176.

³ Stockholm economic studies 5 b, sid. 495 och 524.

⁴ Montgomery, *anf. arb.* sid. 203.

den senares väldiga tillväxt ger ökningen av nöjesskatten och biografskattens dominerande betydelse för denna tillväxt i de länder, som redan före första världskriget hade dylik nöjesskatt. Den danska nöjesskatten inbringade sålunda ungefär 1 miljon kr budgetåret 1911/12 mot 34 milj. budgetåret 1949/50. Av de senare kom 29 miljoner på biografen. Siffror från Paris, som föreligga redan från 1800-talets mitt, visa en särskilt stark ansvällning efter första världskriget. År 1934 kom av 524 miljoner francs 320 på biograferna.¹

Om denna utveckling sålunda är gemensam, så finns det markerade differenser. England har redan i mitten av 1800-talet nått ungefär lika långt i begränsning av jordbrukets andel av folkhushållet som Sverige ett sekel senare. Och snabbheten i utvecklingen under det senare seklet har varit ganska olika. I några länder har utvecklingen avstannat under mellankrigsåren. Av de tre länder, som komma att stå i förgrunden vid den följande jämförelsen, England, Frankrike och Sverige, hade Sverige under halvseket före första världskriget den snabbaste, Frankrike den långsammaste tillväxten av nationalinkomsten.² För mellankrigsåren (1924—1938) har Konjunkturinstitutet³ konstaterat en genomsnittlig stegrings- resp. minskningsprocent av följande storlek: Finland (+ 5.3), Sverige (+ 5.1), Danmark (+ 4.2), Storbritannien (+ 3.1), Norge (+ 3.1), Nederländerna (+ 1.0), Belgien (— 0.2) och Frankrike (— 0.8).

I tabellerna har det också befunnits erforderligt att ägna uppmärksamhet åt arbetslöshetens utveckling. Tyvärr har endast England en arbetslöshetsindex som sträcker sig tillbaka till 1800-talets mitt. Av denna index framgår, att den genomsnittsnivå för arbetslösheten, omkring vilken konjunktursvängningarna försiggår, ligger väsentligt högre under mellankrigsåren än den låg före första världskriget eller den hittills efter det andra har legat. Ehuru materialet från tiden före första världskriget från de övriga länderna är bristfälligt, kan det på goda skäl antagas att också dessa länder i detta hänseende företett en likartad utveckling, i varje fall i så måtto, att de varaktigt arbetslösa under mellankrigsåren voro väsentligt flera än under tiden före första världskriget.⁴

Den likhet, som sålunda föreligger i fråga om de ekonomiska omständigheter med vilka alkoholkonsumtion och alkoholskador förmodats stå i växelverkan, sträcker sig emellertid vidare. Vid 1800-talets början hade länderna i allmänhet en mer än sekellång erfarenhet av alkoholbeskattningen. Med alkoholhanteringsens näringsrättsliga ställning hade man länge brottats. Grepp och rön hade i stor utsträckning varit likartade och debatten om dessa

¹ Se *Annuaire statistique abregé* 1949.

² Jämför förutom tabellerna i avseende å förhållandet mellan England och Frankrike, Tinbergen, *The Dynamics of Business Cycles* tab. 9 sid. 37.

³ Meddelanden, Ser. B. 5 sid. 17.

⁴ Jämför Beveridge, *Unemployment, a problem of industry*, 1930, sid. 345, *Encyklopaedia of Social Sciences*, artikeln *Unemployment*, och *Arbetslöshetsutredningen* sid. 427. Jfr också beträffande vissa detaljuppgifter i avseende å Stockholm och Göteborg sid. 21 ff i sistnämnda utredning.

grepp och erfarenheter följde också i de olika länderna samma linjer. Det gjorde också debatten om och hållningen till bruk och missbruk. Sedan den första mer än tillfälliga nykterhetsföreningen bildats i Amerika 1826, spred sig denna nya organisationsform snabbt till andra delar av världen, den nådde Irland och Skottland 1829, England 1830, Sverige 1830, Norge 1836, Holland omkring 1840. I Finland och Danmark medförde denna första amerikanska våg endast enstaka tillfälliga föreningsbildningar, i Frankrike och Belgien inga föreningar alls. En andra våg från Amerika följde på bl.a. Godtemplarordens stiftande. Den nådde England 1869, Frankrike 1871, Finland och Norge 1877, Danmark och Sverige 1879. De olika nationella rörelserna levde redan från början i stark inbördes kontakt. Vid varje årsmöte i Svenska nykterhetssällskapet (fr.o.m. 1837) förekom sålunda vid sidan av den inrikes berättelsen en utrikes berättelse. Inte endast medicinska utan också statistiska undersökningar i det ena landet spreds snabbt till de andra. Långt tidigare än på andra socialpolitiska områden fick man på dessa fält en internationell komparativ statistik. Statsingrepp i det ena landet diskuterades ivrigt i intresserade kretsar i de andra. Få inhemska svenska åtgärder torde ha vunnit en så snabb och bred ryktbarhet utomlands som reformen av 1855 och »Göteborgssystemet»¹ av 1865. Ett liknande rykte vann den eljest föga uppmärksammade amerikanska farmarstaten i nordost, Maine, genom sin förbudslag av 1851. Läget kring mitten av 1800-talet i denna i hög grad internationellt färgade debatt belyses väl av en diskussionspromemoria, som förelades den första internationella filantropiska (med nutida språkbruk sociala) konferensen i Bryssel 1856 rörande »medlen att förebygga missbruk av starka drycker, sedda ur den dubbla synpunkten av förlusten av näringsmedel vid deras framställning och deras inflytande på arbetarklassens hälsa och moral.»

Sedan vissa förbudsåtgärder avböjts förordas i denna promemoria — under hänvisning beträffande lagstiftningen till engelsk, amerikansk och svensk erfarenhet — inte mindre än 14 lagstiftningsåtgärder och 9 utomlegislativa åtgärder. Av de 14 kräver den första straff för fylleri. De fyra följande ta direkt sikte på då aktuella missförhållanden, främst i England och Frankrike. En kräver förbud mot försäljning till minderåriga, en förbud mot utbetalning av lön på värdshus, en rättslig ogiltighet av dryckesskulder, en förbud för inspektörer och förmän vid allmänna arbeten att engagera sig i utskänkning eller utminutering. Punkt 6 avser eliminering av spritdrycker från armé, marin och offentliga inrättningar över huvud, punkt 7 och 8 begränsning av rättighetsantal och utskänkningstid, punkt 9 skiljande från annan handel, punkt 10 ökning av spritdrycksbeskattningen och koncessionsavgifterna på detaljhandeln med spritdrycker »dock utan att överskrida en gräns, som uppmuntrar till olaga hantering». Punkt 13 kräver skattesänk-

¹ Bolag för detaljhandel med rusdrycker utan enskilt vinstintresse.

ning på socker, te, kaffe och »andra hälsosamma drycker» och punkt 14 slutligen undanröjande av »skatter och andra hinder för fortspridande av nyttiga kunskaper även till personer i de blygsammaste samhällsställningar».

De nio punkter som röra utomlegislative åtgärder avse främjande av nykterhetsföreningar, »frigjorda från de överdrifter, som stundom äventyrat framgången», främjande av en rad alkoholfria fritidssysselsättningar, nykterhetsupplysning genom skrifter och tal, undvikande av förläggande av sammanträden i understödsföreningar och därmed likartade föreningar till vårdshus, indragning av understöd till dem, som äro hemfallna åt missbruk, föredömligt exempel från deras sida, som stå i kontakt med arbetarklassen. Den femte punkten föreslår utbetalning av lönerna på morgonen i stället för på eftermiddagen och företrädesvis på torgdagar, »för att sätta arbetarna eller deras hustrur i stånd att direkt i god tid på förmiddagen köpa sina förnödenheter i stället för att utsätta dem för frestelsen att på kvällen ge ut pengarna på kaféerna».

Finns det sålunda i fråga om nykterhetsutvecklingen och de nykterhetspolitiska frågeställningarna viss likhet mellan de åtta länderna, så föreligger också, som kommer att framgå av den särskilda redogörelse för utvecklingen i de olika länderna som nu följer, i många hänseenden viktiga olikheter.

Vid denna översikt har det ansetts lämpligt att indela utvecklingen i två skeden, av vilka det första avser tiden fram till första världskrigets utbrott, det senare tiden därefter och att — främst beträffande det första skedet — ge den fylligare framställningen åt Storbritannien, Frankrike och Sverige, detta både därför, att deras material synes vara rikare än de övriga ländernas och därför, att de övriga länderna i sin utveckling förete utpräglad likhet med något av dessa tre eller företräda mellanformer mellan dem.

England, Skottland och Irland ha i viss mån olika regler. I det följande skola de båda senare endast i förbigående beröras.¹ I England var ölhanteringen föremål för viss reglering i kommunerna redan före parlamentets tillkomst och redan i en författning av 1552 angavs riktlinjerna för det tillståndsförfarande, som sedan legat till grund för engelsk lagstiftning. Tillståndsgivare var och är alltjämt en fredsdomare — utsedd av regeringen men av denna företrädesvis vald bland män med stort anseende i orten — eller ett kollegium av fredsdomare. År 1606 blev fylleri för första gången ett världsligt brott. Från 1660 började alkoholdryckerna liksom kaffe, te och choklad att i stigande omfattning betraktas som en statlig inkomstkälla. Växlingen i strängheten både i tillståndsgivning och beskattning var emellertid betydande och nykterhetstillståndet därför mycket växlande. I slutet av 1700-talet gav John Wesley och William Wilberforces vidsträckta inflytande anledning

¹ För följande redogörelse för utvecklingen i England har i huvudsak följande källor anlitats: Report of the Licensing commission 1929—1931, sid. 268 ff. Sidney and Beatrice Webb, *The History of Liquor Licensing in England*. Dawson Burns, *Temperance in the Victorian age*. Rose, *The rise of democracy*.

till skärpt praxis, som varade över Napoleonkrigen. På dessa krigs slut följde emellertid under inflytande av en abstrakt liberal ekonomisk doktrin, som jämställde alkoholförsäljaren med bagaren och slaktaren, en period av generösare tillståndsgivning. Under kort tid tillkom 11.000 nya utskänkningsställen för spritdrycker. En avsevärd sänkning av spritskatten (1825), präglad av samma ekonomiska tankegång, bidrog i sin mån att stegra spritförbrukningen. Den steg från 12 milj. gallons 1818 till 24 milj. 1830. De ogynnsamma verkningarna av denna nya spritflod fann sig parlamentet 1830 böra undanröja, icke genom en återgång till strängare tillståndspraxis och högre spritskatt, utan genom en underlättad åtkomst av den äldre, men svagare folkdrycken öl. Ölutskänknigen gjordes därför från den 1 oktober 1830 till fri näring. Under de närmaste sex månaderna inrättades, som framgår av den omnämnda rapporten, 24.000 nya ölutskänkningsställen, detta enligt Webb, i stor utsträckning av personer, som tidigare på grund av bristande kvalifikationer vägrats tillstånd och i lokaler, som tidigare skulle ha underkänts.

Verkningarna av den nya lagstiftningen blev en överraskning för många, som av principiella ekonomiska skäl ivrat för den, och nackdelarna skildrades drastiskt av en parlamentskommitté redan 1833. Under de närmaste decennierna gjordes många ansträngningar för att ånyo skärpa lagstiftningen, först år 1869 blev emellertid inrättande av nya ölkaféer åter beroende på tillstånd, de dessförinnan inrättade (»Ante 1869 Beer Houses») kunde emellertid endast indragas vid missbruk eller andra särskilda omständigheter. Först 1904 skapades en enhetlig tillståndsreglering och ett för engelsk rätt säreget inlösningsförfarande för att nedbringa det överdrivna rättighetsantalet. Enligt detta få samtliga rättighetsinnehavare lämna bidrag till en inlösningskassa, ur vilken betalas ersättning till restauratör, som skött sin rörelse utan anmärkning, om denna rörelse, med hänsyn till det alltför stora antalet rörelser inom ett område, anses böra bli föremål för indragning.

År 1860 reglerades spritskatten uppåt till 10 sh. per gallons. Detta läge behöll den med mycket små variationer till 1909, då den höjdes från 11 sh. till 14 sh. 6 d. Vin- och ölskatterna höllos också ungefär konstanta under samma halvsekel.

De engelska reformsträvandena under 1800-talet avsatte sålunda få resultat. De nykterhetspolitiska projekten och debatterna i parlamentet voro emellertid talrika. Näringsintresset motsatte sig i allmänhet ändringsförslagen, nykterhetsrörelsen (varom mera i det följande) var inriktad på att skapa legala förutsättningar för lokala förbud efter den första amerikanska förbudslagens (Maine 1851) mönster.

Förmedlande, mera konstruktiva förslag bekämpades från båda flyglarna. Inrikesministern i Gladstones andra ministär, Bruce, tvingades sålunda år 1871 att ta tillbaka en proposition i vilken föreslogs att på varje ort blott skulle få inrättas ett starkt begränsat antal 10-åriga rättigheter, utlämnade till de högstbjudande. Joseph Chamberlain, den socialpolitiskt kanske mest

verksamme av Englands ledande statsmän kring sekelskiftet, led av samma orsak nederlag, då han år 1887 begynte sin parlamentariska bana med att framlägga och kämpa för ett efter svenskt mönster (Göteborgssystemet) utarbetat förslag till avveckling av det enskilda vinstintresset i den engelska alkoholhanteringen.

Starka krav på personlig avhållsamhet från eller sträng återhållsamhet i alkohol användningen hade rests redan av puritanerna på 1600-talet. Dessa krav sköts tidvis i bakgrunden men släppte aldrig helt sitt grepp om det engelska folket. Tid efter annan bildades sällskap för förbättring av levnadsvanorna, som i hyfsning av dryckessederna såg en av sina viktigaste uppgifter.¹ Den strama tillståndsgivningen under Napoleonkrigen får sålunda till en del ses mot bakgrunden av dessa sällsaps verksamhet. Särskilda nykterhetsföreningar fick emellertid England först 1829. En bakgrund för dem var de missförhållanden, som skapats genom de nyss skildrade åtgärderna av lagstiftarna och lagtillämparna under 1820-talet. En annan var förebilden från Amerika där den första mera fasta nykterhetsföreningen bildats 1825. Den förnämste av initiativtagarna i England var John Dunlop, en man med rik erfarenhet både från socialt arbete och arbetet i ekonomiska sammanslutningar. I sin gärning som fredsdomare och i sin strävan att förmå unga arbetare att skaffa sig bättre utbildning hade han funnit alkoholen utgöra ett allvarligt hinder. Vid ett besök i Frankrike hade han därjämte mött en nykterhet, som starkt kontrasterade mot hans skotska hemlands onykterhet. Hemkommen gjorde han en metodisk undersökning av alkoholskador och alkoholseder i Skottland och lyckades efter mycken övertalning förmå några inflytelserika vänner att i nykterhetsföreningens form ge sig i kast med en uppgift, som de till en början betraktat som hopplös. En enstaka meningsfrände i parlamentet breddade uppmärksamheten på frågan genom att påkalla och få tillsatt en parlamentarisk undersökningskommission år 1834. Den engelska arbetarrörelsen blev snart en betydelsefull bundsförvant genom sin paroll: nykterhet och bildning först, ökad medborgarrätt sedan och genom sitt krav på boskillnad mellan krogar å ena sidan och löneutbetalningar och fackföreningsmöten å den andra. Agitationsmetoderna pendlade mellan den hänvisning till det sakliga stoffet, som kännetecknade grundaren, och vädjanden till känslan. Bibelexeges rörande vinet, fysiologiska, socialmedicinska och socialpolitiska argument avlöste varandra i motiveringarna. Några menade att förbättringen borde kunna nås genom fri påverkan, andra påkallade lagstiftning. En anmärkningsvärt stor roll spelade länge frågan om alkoholens roll som medicin. Det motstånd mot helnykterheten som skapades genom hänvisningen till alkoholens vikt som medicin, gav upphov till en i andra länder helt okänd åtgärd, inrättande av sjukhus där medikamentös användning av alkohol var helt utesluten.

¹ De och deras verksamhet ha skildrats i ett appendix till det ovan citerade arbetet av Sidney och Beatrice Webb.

Medlemssiffror för olika tidpunkter har det icke varit möjligt att erhålla. Den snabba tillväxten synes ha kommit först på 1870-talet då det bildades ett stort antal nya sammanslutningar, bl.a. en särskild läkarförening. I Burns historik, tillägnad drottning Victoria vid diamantjubileet 1897, uppgives emellertid antalet medlemmar vid den tidpunkten till »några miljoner».

Dessa korta uppgifter om den brittiska nykterhetsrörelsen böra måhända icke avslutas utan ett omnämnande av dess mest dramatiska insats, fader Mathews folkresning till nykterhet på Irland. Den är nämligen ett säreget exempel på räckvidden i gynnsamma fall — i nykterhetsdebatter ofta förbisedd — av en av de faktorer till ökad nykterhet, som hittills kommit till användning vid nykterhetsarbetet: nykterhetspropagandan. Denne man samlade under åren 1839—1843 allt större skaror av sitt svårt alkoholskadade folk till möten som utmynnade i ett högtidligt avläggande av nykterhetslöftet. Dawson Burns har beräknat, att av fem miljoner vuxna katolska irländare tre miljoner avlade ett sådant löfte och att majoriteten av dessa också höll det, visserligen icke varaktigt men under några år framåt. Konsumtionsstatistiken och kriminalstatistiken gav i varje fall ett otvetydigt utslag. Spritkonsumtionen 1839—1844 låg 40 % under konsumtionen 1833—1838 och brottsligheten minskade till hälften. Denna starka effekt dämpades visserligen efter hand, men Irland återvände aldrig till läget före fader Mathew.

Ett studium av tabell A mot bakgrund av de sålunda redovisade faktorerna visar för vin- och ölkonsumtionen stark stegring fram till perioden 1869—79, då förbrukningen kulminerar. Spritkonsumtionskurvan avviker endast i så måtto, att sänkning äger rum från perioden 1855—58 till perioden 1859—62. Den visar dessutom en mer än 25 %-ig sänkning från perioden 1905—08 till perioden 1909—14, mot ej fullt 10 % för vinet och 4 % för ölet. Det synes uppenbart, att dessa båda avvikelser stå i samband med sprit-skattehöjningarna 1860 och 1909. Det vanskligare spørsmålet om faktorerna bakom trendförändringen på 1800-talet kommer att behandlas senare, då ett vidsträcktare komparativt och analytiskt material föreligger.

De näringsrättsliga inskränkningar som i *Frankrike* drabbat alkoholhanteringen torde icke ha utövat nämnvärt inflytande på alkoholförbrukningen. Tillverkningen av vin ingår i södra Frankrike som en viktig del av jordbruket, tillverkningen av öl är som överallt eljest specialindustri, tillverkningen av spritdrycker för avsalu är till en del specialiserad storindustri. Lantbrukarna ha emellertid haft rätt att av vissa avfallsprodukter för eget bruk skattefritt tillverka viss mängd. Denna rätt och dess närmare utformning har under ett sekel varit ett av de mest omstridda momenten i fransk alkohol-lagstiftning. Den medgivna kvantiteten har växlat från tid till annan; den var länge 20 liter ren alkohol. Utminuterung och utskänkning var under andra kejsardömet beroende på tillstånd, men förutsatte från 1880 endast anmälan.

Denna mildring av lagen medförde icke omedelbart någon starkare ansvällning av antalet försäljningsställen, som redan under tillståndsperioden uppgick till c:a 350.000. Fram till 1913 växte dock antalet till c:a 500.000. Fördelningen var sådan att försäljningsställena lågo inom bekvämt räckhåll för flertalet medborgare. De funnos icke endast i städerna utan också i byarna och vid tillfälliga arbetsplatser utanför bosättningscentra.

En viss restriktion torde emellertid redan tidigt ha legat i beskattningen. Alkoholbeskattningen var redan under l'ancien regime en av statsmaktens betydelsefullaste inkomstkällor. Den undanröjdes liksom andra indirekta skatter av revolutionen men måste redan före Napoleon tillgripas på nytt. Under 1800-talet byggde man så småningom upp ett konstrikt system av olika alkoholskatter.¹ Den största var konsumtionsskatten på spritdrycker som från 1824 utgick med 55, från 1830 med 37.50, från 1855 med 60, från 1860 med 90, från 1873 med 156.25 och från 1900 med 220 fr. för hl absolut alkohol. Motsvarande skatter på »hälso- eller näringsdryckerna» vin och öl voro väsentligt lägre. Vid sidan av denna konsumtionsskatt förekom emellertid skatt på införsel till vissa orter, vissa särskilda stadstullar och vissa tillståndsavgifter av växlande storlek för olika slag av handlande. År 1907 erlades sålunda i Paris, förutom tillståndsavgift, konsumtionsskatt med 220 fr., införselavgift med 30 fr. och »oktroj» med 165 fr. per hl. År 1900 infördes också en särskild tilläggsskatt på absint och därmed jämställda spritdrycker.

Den skattestegring som sålunda ägt rum under den tid, som omfattas av tabellen, slog till en början icke igenom i detaljhandelspriset. Den motverkades nämligen av att tillverkningskostnaderna sjönko. Ursprungligen hade spritdryckerna framställts genom destillation av vin. På 1850-talet började man emellertid att i vidsträckt omfattning tillverka brännvin av betor, melass och stärkelsehaltiga ämnen. Möjligheterna att på den vägen motverka skattehöjningen förelåg emellertid icke längre vid den 40-procentiga skattehöjningen 1900. Det uppgives emellertid att man i syfte att formellt vidmakthålla det tidigare priset vid utskänkning minskat alkoholhalt och glasvolym. Eftersom konsumtionen mäts i absolut alkohol och icke i antalet inmundigade glas, framträder emellertid denna skattehöjnings inflytande i vår konsumtionstabell, särskilt vid en jämförelse mellan spritdryckerna å ena sidan och vin och öl å den andra.

Lag mot fylleri, lindrig vid förstagångsförseelse, sträng vid upprepning, fick Frankrike 1873. Ett cirkulär om nykterhetsundervisning, adresserat också till universiteten, utfärdades 1897.

Som i den allmänna inledningen i detta kapitel har nämnts, nådde nykterhetsrörelsen Frankrike först 1871. Den har emellertid aldrig fått någon större anslutning. Efter fem års verksamhet var dess medlemsantal icke fullt 800.

¹ Max von Heckel, Lehrbuch der Finanzwissenschaft, Leipzig 1911, sid. 132 ff.

Före första världskriget hölls dock två nationella kongresser, där det sammanbragta materialet var av stort informativt värde. Många av dåtidens främsta fransmän i vetenskap och politik ådagalade ett starkt intresse. Men de breda folklagren synas praktiskt taget ha stått utanför rörelsen.

Konsumtionssiffror för den beskattade konsumtionen föreligga redan på 1830-talet. Spritkonsumtionen var 1830 2.24 liter 50 % och steg från denna tidpunkt till perioden 1855—58 till 4.38 liter och 1896—1901 till 8.52 liter, d. v. s. nästan till det fyrfaldiga. Även för vin och ölkonsumtionen är stegringen mycket betydande. Den franska beskattningens utformning ger en möjlighet, till vilken motsvarighet icke finns i de övriga länderna, att studera denna konsumtion i dess lokala fördelning, dess fördelning på departement och inom departementen på stad och landsbygd. Det visar sig vid en sådan undersökning att Frankrike i sina alkoholvanor under denna ansvällning av förbrukningen blivit ett i sina alkoholvanor ganska heterogent land. Den stora spritdryckskonsumtionen ägde väsentligen rum i Nordfrankrike, den stora vinkonsumtionen väsentligen i Sydfrankrike. Nordfrankrike var därvid delat i ett ostligt område med öl och ett västligt område med cider som kompletterande måltidsdryck. Den högsta spritkonsumtionen förekom vid sekelskiftet i Normandie, främst i departementet Calvados, där redan den beskattade konsumtionen till och med överskred 20 liter 50 % per år och invånare. I länder, där man är van att röra sig med blygsammare siffror, frågar man sig hur en så stor konsumtion över huvud taget kunnat uppnås. Det framgår av de skildringar, som lämnats av läkare, domare eller lärare i dessa områden, att det skett därigenom att konsumtionen blivit daglig och utsträckt från männen till kvinnor och barn.¹

Det är uppenbart att denna stegring av spritkonsumtionen i Normandie icke kunde ske utan en betydande stegring av alkoholskadorna.

I början av 1800-talet fick jordägarna i *Sverige* fri rätt till brännvinsbränning. Rätten att detaljhandelsvis försälja det försålda brännvinet var emellertid underkastad sådana inskränkningar, att bränningen antog två former, bränning för husbehov och fabriksmässig bränning för försäljning partihandelsvis av större kvantiteter. Tillkomsten av det nya råmaterialet potatis och förbättringar i bränneritekniken vid de större företagen medförde alldeles oberoende av lagstiftningen under förra delen av århundradet en tillbakagång av husbehovsbränningen och en ansvällning av fabriksbränningen.²

Under detta halvsekel steg den genomsnittliga realinkomsten men sprid-

¹ I protokollet för den ovan omnämnda kongressen återges flera uppskattningar av konsumtionens fördelning på dessa tre grupper inom vederbörande uppgiftslämnarens observationsområde. En genomsnittlig uppgift anger den dagliga medelkonsumtionen till 10 cl för män, 5 cl för kvinnor och 2.5 cl för barn.

² Denna utveckling har ingående beskrivits i Tage Larssons gradualavhandling, *Reformen i brännvinslagstiftningen 1853—54*.

ningen i befolkningens ekonomiska villkor blev större. Ett femte stånd med osäkra existensvillkor började uppstå. Det obeskattade eller lågt beskattade brännvinets realpris var obetydligt.

I fråga om förbrukningen under denna del av århundradet finns inga säkra uppgifter. En uppskattning för 1820-talet stannade vid 46 liter per år och invånare. Särskilda utskottet vid 1853—54 års riksdag uppskattade konsumtionen vid den senare tidpunkten till 23 liter per år och invånare. Av dessa siffror att döma skulle således en nedgång ha ägt rum. Den motsäges emellertid av serien för en redan då registrerad alkoholskada: bråd död under rus. Denna visar från 1820-talet till tidpunkten för 1855 års reform oavbruten stegring för att efter denna reform gå avsevärt tillbaka. Sannolikt steg också konsumtionen från 1820 till 1855. Även av andra skäl framstår det som utslutet, att siffran från 1820-talet, 46 liter, skulle kunna vara riktig.

Det hemtillverkade svenskölet hade redan vid 1800-talets början sjunkit tillbaka till en obetydlig konsumtionsartikel. Det importerade vinet spelade också en obetydlig roll.

Landet fick från 1830-talets början sin första nykterhetsrörelse, den Wieselgrenska. Några försök med brännvinsmoderatism hade kortvarig livslängd. Svenska nykterhetssällskapet av 1837 riktade sig mot varje brännvinsbruk. Initiativtagarna voro några företrädare för de ledande stånden. Den lokala fördelningen av föreningarna avviker väsentligt från den som kännetecknar den nutida nykterhetsrörelsen. Bortser man från Stockholm, Uppsala och Lund synes föreningarna i städerna ha varit svaga eller obefintliga. De lokala, väsentligen till landsbygden knutna nykterhetsföreningarna voro nästan undantagslöst grupperade kring en ståndsperson i orten, oftast församlingens präst, ibland en adlig godsägare eller en officer. Möten hölls endast någon eller några gånger årligen och de övriga medlemmarna visade då ringa aktivitet. Som i England upprätthölls verksamheten i huvudsak av kringresande nykterhetsmissionärer och bestod i övrigt till stor del i spridning av centralt utarbetade skrifter. Det är därför naturligt att rörelsen snabbt växte men också snabbt gick tillbaka. Även om medlemsantalet på kulmen var ganska betydande, nådde denna äldre nykterhetsrörelse aldrig tillnärmelsevis den senare rörelsens bredd.

Reformen 1855 innebar följande ändringar i förutvarande förhållanden. Avvecklingen av husbehovsbränningen blev snabbare till följd av en utformning av tillverkningskatten, som gjorde husbehovsbränningen ekonomiskt ogynnsam. Inrättandet av detaljhandel blev avhängigt av sockenmännens mening. Den nya rätten utnyttjades flitigt till begränsning av landsbygdens försäljningsställen. Även städernas försäljningsställen minskades kraftigt i antal. De voro 500 i Stockholm 1850 och 280 1875. Till följd av dessa förändringar och brännvinsskattens höjning steg brännvinets pris till det trefaldiga. Samtidigt fick kommunen lagstadgad rätt att uppdraga brännvinshandeln åt ett desintresserat bolag efter en första förebild i Falun av år 1850.

Skattesatserna och detaljhandelspriserna undergick fram till första världskriget en relativt långsam stegring.

Fylleriet, mot vilket redan tidigare riktats ett flertal ingripanden, blev straffbelagt i 1864 års strafflag.

I slutet av 1870-talet nådde den nutida nykterhetsrörelsen från de anglosaxiska länderna de breda folklagren i Sverige och vann efter hand anklang även i andra samhällsklasser. Kulmen uppnåddes år 1910 med 400.000 vuxna medlemmar.

Den konjunkturrensade spritkonsumtionskurvan — jfr tabell A — hade till en början en stigande trend, som emellertid bröts på 1880-talet. Ölkonsumtionen steg däremot kraftigt under detta halvsekel, beroende på införandet av nya ölsorter, bajerskt och pilsneröl. Brännvinets andel av den starkt stigande nationalinkomsten minskade starkt.

Siffrorna på det beivrade fylleriet, som finns tillgängliga från 1875, föredde fram till 1913 fortgående stegring. De separata siffrorna för Stockholm och Göteborg visa emellertid ett något gynnsammare förlopp.²

Förhållandena i *Belgien* erbjuda före första världskriget i vissa hänseenden olikheter, i andra hänseenden likheter med Frankrike.

Vin är importvara, husbehovsbränningen kunde så småningom elimineras. Strax före kriget införde man tillståndstvång för utskänkningen av jästa drycker som tidigare varit fri näring. Sådant tillståndstvång hade då länge rått beträffande utskänkningen av destillerade drycker. Antalet detaljhandelsrättigheter var liksom i Frankrike mycket stort. I början av 1890-talet var skatten 64 fr. per hl. ren alkohol. I april 1896 höjdes den till 100 fr., 1903 till 150 fr. och 1913 till 200 fr. Den första skattehöjningen medförde en 10-%-ig nedgång, den andra, som innebar ungefär samma procentuella stegring, åtföljdes däremot av en nära 40 %-ig nedgång, den tredje var knappast förknippad med någon nedgång alls. Denna säregna olikformighet har sin speciella förklaring. Den stora nedgången 1903 var de belgiska arbetarnas gensvar på Vanderveldes uppmaning till köpstrejck som protest mot regeringens underlåtenhet att använda spritskatteintäkterna för det särskilda syfte (sociala reformer), som arbetarrörelsen påkallade.

Nykterhetsrörelsen var i *Belgien* som i Frankrike från början en rörelse bland läkarna och lyckades aldrig vinna någon förankring bland de breda folklagren.

Konsumtionens huvudartiklar är liksom i det närbelägna nordostliga Frankrike brännvin och öl. Konsumtionen av båda visar under halvseket samma jämna stegring som den franska, för spritdryckernas vidkommande

¹ Om nykterhetsförhållandena under de närmaste decennierna efter 1855 års reform se vidare Westfelt, Om dryckenskapens tillstånd och fysiska följder i Sverige under åren 1861—1877. (Sv. läkarsällskapets Nya Handl. II del VII:2.)

dock avbruten 1896. Fallet från 1895 till 1913 är i själva verket mycket betydande, nära 50 %.

Nederländernas legislativa särmärke är en tillståndslag av 1881 (vilken i sina huvuddrag ännu gäller) för utskänkning och utminuterung av spritdrycker, och utskänkning av jästa drycker. Lagen stadgar att rättigheterna i kommunen icke må uppgå till mer än 1 på 500, 1 på 400, 1 på 300 eller en på 250, beroende på kommunens storlek.

Efter framställning från kommunalrepresentationen till regeringen kan denna medgiva sänkning eller höjning av det sålunda stadgade minsta folkmängdstalet per rättighet.

Dessa bestämmelser medförde en fortskridande sänkning av rättighetsantalet i stark kontrast till den samtidiga franska och belgiska stegringen.

Skattesatsen hade vid första världskrigets utbrott hunnit bli ganska hög, 180 fl. per hl ren alkohol. I inledningen har nämnts att nykterhetsrörelsen nådde Holland redan i slutet av 1830-talet. Den holländska nykterhetsrörelsen har mera släktskap med den anglosaxiska och den nordiska än med den belgiska och franska. År 1910 utgjorde dess absolutistiska fraktion c:a 30.000, den moderatistiska, väsentligen katoliker, torde ha haft ungefär samma medlemsantal. Rörelsens frammarsch och sociala inflytande har gynnats av den starka tävlan som i landet rått mellan katoliker och protestanter, framskjutna män på båda hållen ha engagerat sig i rörelsen.

Spritdryckskonsumtionen under halvseklet visar också ett med den engelska och nordiska likartat förlopp, stegring fram till konjunkturperioden 1869—79, därefter sänkning.

Danmark hade redan under förra delen av 1800-talet, då Sverige brottades med husbehovsbränningens vanskligheter, en specialiserad bränneriindustri i huvudsak förlagd till städerna. Rätten till utminuterung av spritdrycker, vin och öl krävde fram till 1912, förutom allmänt medborgerliga kvalifikationer, endast anmälan. Lagen om Bevaertning og Gaestgiveri samt om handel med stærke Drikke av nämnda år gav emellertid Amsrådet (d. v. s. motsvarigheten till det svenska landstinget) rätt att på vederbörande kommuns begäran föreskriva ett tillståndsförfarande på landsbygden. I städerna krävs för rätt till utminuterung fortfarande endast anmälan och erläggande av en viss avgift.

Utskänkning på landet blev aldrig som utminuterungen fri näring i näringsfrihetsförordningen 1857. Utskänkningen i stad blev det till en början, men redan i mitten av 1870-talet infördes en bestämmelse, som medgav städerna att begränsa rättighetsantalet. I 1912 års lag blevo alla utskänkningen rättigheter tillståndsbundna. Rättighetsantalet maximerades till högst 1 på 350 invånare med rätt för inrikesministern att medgiva högre antal.

Under inflytande av dessa liberala regler har rättighetsantalet proportionsvis blivit väsentligt större än i de andra nordiska länderna men väsentligt mindre än i Frankrike och Belgien.

Skattesatserna voro fram till sekelskiftet mycket låga, före 1912 hade skatten inte nått högre än till 19 öre per liter absolut alkohol. 1912 höjdes den till 60 öre. Även efter denna skattehöjning var priset på en helflaska (0.72 l) av det billigaste brännvinet 42 öre.

Den danska nykterhetsrörelsen fick, som inledningsvis nämndes, sina första föreningar i slutet av 1879. Uppmärksamheten synes även i övrigt ha varit inriktad på alkoholspörsmålet. År 1880 beslöt folketinget att påkalla en ingående undersökning av det danska alkoholproblemet. Denna fastställde förekomsten av en hög alkoholkonsumtion och mycket stora alkoholskador.

Vissa uppgifter om den danska brännvinskonsumtionen föreligger redan från tiden före 1850. År 1838 synes den ha utgjort ungefär 10 liter per invånare, 1850 uppges den ha stigit till 20 liter. I mitten av 1870-talet synes den alltså ha legat vid denna höga nivå. Därefter inträdde en nedgång som till tiden strax före första världskrigets utbrott reducerade siffran till hälften. Denna nedgång i konsumtionen lämnade, som framgår av tabell A, deliriumfrekvensen orubbad. Detsamma gäller i stort sett även om andra i dansk statistik tillgängliga mätare på de grova alkoholskadorna.

2. Perioden från första världskriget till 1950

Det första världskriget medförde en grundlig förändring både av nykterhetsförhållandena och några av de omständigheter utanför lagstiftningen med vilka diskussionen varit benägen att sätta nykterhetstillståndet i samband. Den våldsamma kraftanspanningen hos de krigförande, livsmedelsknappheten hos de neutrala i krigets slutskede, väldiga statsfinansiella behov eller nationell självprovning efter kriget förde nämligen in alkoholen i synfältet och tvingade fram statsåtgärder till en del så drastiska, att de icke kunnat tänkas under normala förhållanden. Under inflytande av dessa åtgärder minskade alkoholbruk och alkoholskador i allmänhet starkt under krigsåren. I flertalet fall bibehölls de efter kriget och hindrade därvid i samverkan med gynnande omständigheter utanför lagstiftningen en återgång till förkrigstidens alkoholkonsumtion och alkoholskador. I inledningen har i sistnämnda hänseende erinrats om det folkliga fritidslivets omdaning och om arbetslöshetens enorma tillväxt under mellankrigsåren.

England oroades sålunda i början av kriget av onykterheten och den bristande effektiviteten hos de arbetarskaror, som från alla delar av landet hopades i rustningsindustriens centra. Sedan man med bristfällig verkan försökt mindre ingripande åtgärder och sedan såväl alkoholnäringsen som

nykterhetsrörelsen avböjt ett förslag av Lloyd George om statsmonopol på alkoholhanteringen, enades man om befogenhet för regeringen att tillsätta en kontrollstyrelse med befogenhet att inom område, som särskilt angivits av regeringen, med vidsträckt val mellan olika restriktiva och konstruktiva alternativ¹ vidtaga även långt gående åtgärder för att begränsa onykterheten.

Allt eftersom kriget fortskred drogs allt flera områden in under denna styrelses domvärjo, till slut låg endast obetydliga delar av England och Skottland utanför. Den viktigaste restriktiva åtgärden var en stark begränsning av försäljningstiderna, den viktigaste av de konstruktiva ett lokalt begränsat statsmonopol i det ömtåligaste industriområdet, Carlisle-Gretna-området på gränsen mellan England och Skottland.

Före kriget hade utskänkningstiden växlat mellan 16 och 19½ av dygnets 24 timmar. Under kriget begränsades tiden inom de kontrollerade områdena till 2½ timme vid middagstid och 3 timmar på kvällen. Värdet av denna inskränkning framgick, då man efter kriget stadgade en ny normaltids, 8 à 9 timmar. I den del av England, som hade varit underkastat krigsinskränknigen fick man då stegrat fylleri, i de få övriga orterna, för vilka den nya normaltiden betydde en inskränkning i den för deras vidkommande längre utskänkningstiden, en minskning av detta fylleri.

Den betydelsefullaste åtgärden var emellertid en stegring av beskattningen. Från 14 sh 1 d per gallon höjdes spritskatten i april 1918 till 30 sh, i maj 1919 till 50 sh och i april 1920 till 72 sh 6 d per gallon. Översatt i svenskt mått och svenskt penningvärde motsvarar detta en stegring från 2 kr 60 öre till 5.25, 8.75 och 12.70 per liter 50 %. Ölskatten utgjorde vid krigsutbrottet 7 sh 9 d per standard barrel (163.57 liter öl av normalstyrka). Den höjdes redan i nov. 1914 till 23 sh, 1918 till 50, 1919 till 70 sh och 1920 till 100 sh. I svenskt mynt betyder det en stegring från 4⅓ öre per liter av dylikt öl till 55½ öre per liter.

Efter dessa stegringar blev spritskatten oförändrad ända fram till andra världskriget, under det att ölskatten under mellankrigsåren tid efter annan varit föremål för mindre ändringar.

Under och efter andra världskriget ha både sprit- och ölskatt höjts mer än vad som motsvarat indexstegringen.

Skattestegringarna fingo återverkningar i priserna. En flaska whisky (ungefär ¾ liter) gick upp från 4 sh till 12 sh 6 d, en pint (0.568 l) öl från 2½ d till 6 d. Under inflytande av denna prisstegring och andra omständigheter sjönk, som framgår av tabellerna, spritkonsumtionen åren 1922—24 till hälften av förkrigskonsumtionen och fortsatte därefter att ytterligare sjunka. Nedgången i ölkonsumtionen utgjorde nära 40 %. Fylleriförseelserna sjönk med 60 %, dödsfallen i levercirrhos gingo tillbaka till hälften. Efter andra

¹ Denna klassificering av åtgärderna göres av en av denna styrelses medlemmar, Henry Carter, i den utförliga redogörelse för styrelsens arbete under krigsåren, som han publicerat under rubriken *The control of the drink trade* (s. 125 ff).

världskriget har spritdryckskonsumtionen sjunkit till 30 % och fylleriet till endast 10 à 15 % av siffrorna före första världskriget.

Den fortskridande tillbakagång av genomsnittskonsumtion och missbruksyttringar, som sålunda ägt rum, synes vara förknippad med en tillväxt av antalet av dem som inte alls förtär alkohol. År 1927 verkställde den s. k. Colwynkommittén en undersökning av frekvensen av absolutister i befolkningen över 18 år som enligt två alternativa beräkningar då uppskattades till 18 $\frac{1}{3}$ resp. 28 $\frac{1}{3}$ %. Vid en nyligen verkställd undersökning¹ har absolutistfrekvensen bland personer över 16 år befunnits utgöra nära 32 % (män 22 %, kvinnor 40 %), och de som icke dricka sprit 59 %.

Frankrike brottades under kriget med samma krav på nykterhet i armén och effektivitet i rustningsindustrien som England. Redan före krigsutbrottet utfärdades en författning rörande alkoholdrycker på arbetsplatserna. Införande av spritdrycker förbjöds helt. Beträffande öl och vin stadgades däremot intet förbud, men arbetsgivaren ålades att utarbeta regler om deras användning inom företaget. Onyktra skulle vägras inträde och avföras. Till dessa bestämmelser återkommo militär- och rustningsmyndigheterna sedan upprepade gånger under kriget. År 1916 föreskrevs att arbetare som uppträdde berusad skulle skickas till fronten. Lärarna fick uppmaning att driva nykterhetspropaganda. Hembränningen avskaffades och försäljning av absint förbjöds. Inrättande av nya försäljningsställen försvårades. År 1917 avlöstes 1873 års lag mot fylleri av en ny lag. I de franska juristernas tidskrift betecknades emellertid denna lag i bittra ordalag mera som en nydatering av den gamla lagen än som en verklig reform. Efter kriget bibehölls absintförbudet, men i övrigt återgick man i stort sett till lagreglerna före kriget.

Till konsumtionsskatten på sprit före kriget (220 fr. per hl ren alkohol) fogades 1918 en »lyxskatt» på 1 000 fr. Den inarbetades under mellankrigsåren i konsumtionsskatten. Under andra världskriget höjdes skatten kraftigare än index.

Det har icke varit kommittén möjligt att få någon sammanhängande prisserie från Frankrike. För en standardvara, eau de vie, har emellertid på annat sätt erhållits priser för åren 1910, 1930 och 1950 beträffande såväl utminuterung som utskänkning.

Medelpris i francs på eau de vie ordinaire

		År 1910	År 1930	År 1950
Utminuterung,	1 lit.	3	15 à 18	450 à 500
Utskänkning,	3 cl	0.20	1	25

Jämförelsen med levnadskostnadsindex visar, att realpriset 1930 var ungefär oförändrat i förhållande till 1910 men att priset 1950 innebär en

¹ Refererad i Rowntree och Lavers, English Life and Leisure, av år 1950.

reell stegring i förhållande till 1930. Den femfaldiga stegringen, som 1930 företer i förhållande till 1910, synes emellertid ha inträtt redan i början av 20-talet då index endast var tre gånger förkrigstidens. För början av 20-talet synes man sålunda ha haft att räkna med viss realprishöjning, dock inte starkare än den samtidiga i Sverige på utskänkt brännvin (från 10 öre per 5 cl före kriget till c:a 50 öre i genomsnitt under åren 1920—22).

Stora förändringar synes emellertid vid en jämförelse med tiden före kriget ha inträtt i de ekonomiska omständigheter och de rivaliserande fritidssysselsättningar som utöva inflytande på spritbrukets omfattning. Dessa har särskilt belysts i en undersökning, verkställd kring årsskiftet 1922/23 av franska arbetsministeriet närmast för att utröna 8-timmarsdagens inflytande på arbetarnas dryckesvanor. För resultatet lämnas en utförlig redogörelse i Bulletin de Ministère du Travail 1923. Undersökningen hade formen av en rundfråga riktad till ett stort antal arbetsgivare och deras sammanslutningar, fackföreningsledare och yrkesinspektörer i olika delar av Frankrike. Blott i enstaka fall konstateras oförändrat läge eller försämring från tiden före kriget. Uttalandena ge både konkreta data ifråga om uttrycken för denna förbättring och förmodanden beträffande orsaksfaktorerna.

Den vanligaste iakttagelsen var att arbetsveckan blivit mera effektiv. Firandet i början av veckan, som tidigare i några fall kunnat fortgå ända till onsdagen, tog slut. Frekvensen av beivrade fall av onykterhet i arbetet sjönk i hög grad. Kraven på förskott försvunno och de vinhandlare, som förr hade uppträtt i avlöningskassan för att få betalt för arbetarnas dryckesskulder, likaså. En iakttagare såg i arbetarhustrurnas ökade prydlighet ett säkert tecken på att mera pengar nått hemmet än före kriget.

Mest utpräglad var enligt en nästan enhällig mening förbättringarna i fråga om de unga arbetarna. I fråga om de äldre framstod förbättringen som mindre, ibland obefintlig.

Av de uppgivna orsaksfaktorerna avse några förhållandena på arbetsplatsen, på arbetsmarknaden eller eljest i samband med arbetet, några fritidssysselsättningar, några de ovan berörda statsåtgärderna.

Åttatimmarsdagen anses till en början ha starkt minskat det krav på stimulans för att döva trötthetskänslan som utlösts av den tidigare längre arbetstiden. Den har gjort det möjligt för arbetsgivarna att kräva att arbetstid skall vara arbetstid. Raster under förmiddag och eftermiddag, som tidigare användes för kafébesök och alkoholförtäring, ha stampats ut. Så stark var förändringen gentemot förkrigstiden med dess alkoholförtäring på arbetsplatsen att en av de tillfrågade arbetsgivarna säger: »Antalet fall av onykterhet har i dag minskat i sådan grad, att en arbetare som infinner sig onykter på arbetsplatsen kan avskedas på fläcken utan att det utlöser några protester utan till och med sker med kamraternas tysta gillande.» Till denna snabba omvandling anses det ha medverkat att den stora arbetslösheten efter kriget skapade en köparens marknad ifråga om arbetskraften.

Ättatimmarsdagen ansågs också ha gynnat nykterheten genom att möjliggöra middagsmålets intagande i hemmet.

Arbetsgivarens hållning till arbetarnas alkoholvanor, som före kriget synes ha varit splittrad — några synes ha betraktat alkoholen som ett medel att skapa större medgörlighet — säges efter kriget ha varit bestämt emot. Om några företagare berättas det, att de inköpt krogarna i arbetsplatsens närhet till 2 eller 3 gånger värdet för att undanröja frestelserna till alkoholförtäring under arbetstiden.

Samma uppmärksamhet ägnas emellertid i svaren på rundfrågan åt förändringarna av bostadsförhållanden och de rivaliserande fritidssysselsättningar. I många fall meddelas att arbetarna skaffat sig bostäder eller koloniträdgårdar i förorterna till vilka de skynda efter arbetstidens slut. De yngre hade fått ett nytt stort intresse: sporten. Den ökade tillgången till bibliotek och föreläsningar tillmättes mindre betydelse. Biografens roll anses vara så mycket större.

De statsåtgärder som nämnas äro två, skattehöjningen som medfört en svag fördyring av spriten och skjutit över konsumtionen från sprit till vin, samt absintförbudet. Det sista ansågs emellertid till en del vara illusoriskt eftersom ersättningar blott med andra namn utbjödös i absintens ställe.

De siffror på konsumtion och alkoholskador som återfinnas i tabellen förete en varaktig tillbakagång i fråga om spritkonsumtionen men närmast status quo i fråga om öl- och vinkonsumtionen; fylleriförseelserna visa förbättring och ännu mera siffrorna för dödlig olyckshändelse under rus. En särskild undersökning av fylleriuutvecklingen i Paris grundad på jämförelse mellan medeltalen 1911—13 och 1919—22 ger en nedgång på 50 %, densamma som för Stockholm vid en jämförelse som avser samma år.

Skattesystemet undergick under krigsåren sådan omläggning att det icke är möjligt att som före kriget följa konsumtionen i dess lokala fördelning. Enligt uppgifter, som lämnats kommittén under hand, är nedgången i de stora industricentra, som företrädesvis konsumerat sprit, lika stor som den genomsnittliga.

Under andra världskriget sjönk alkoholkonsumtionen, och spritkonsumtionen har efter krigets slut på grund av spritdryckernas relativa fördyring varit mindre än tidigare.

Tiden för det första världskriget och åren närmast därefter var i *Sverige* nykterhetspolitiskt sett en period av omfattande nydaningar. Med början i Göteborg 1912 och i Stockholm 1914 infördes individuell utminuteringskontroll i förra fallet utan, i senare med maximering av tilldelningen. Under 1914 och 1915 följde samtliga bolag i ettdera av dessa bolags spår. Varuknapphet tvingade emellertid år 1916 till en allmän maximering till 2 liter i månaden, 1917 till 2 liter i kvartalet. I 1917 års förordning som trädde i kraft 1919 fixerades maximum till 4 liter i månaden. Den tilldelningen blev också

under 1920 regel i flertalet bolag, men i juli 1920 utfärdade kontrollstyrelsen med förebild från praxis i Stockholm anvisningar, som förpliktade bolagen att nyansera den individuella tilldelningen inom 4-litersgränsen. De olika kommunerna begagnade också sin rätt att ge regler därhän, att det tillåtna maximum blev högst olika, i ett par fall endast en liter i månaden. I sprit-utskänknigen infördes måltidstvång och maximikvantiteter. Utminuterung av vin och finare spirituousa, som tidigare kunnat utövas av enskilda, blev systembolagsmonopol. Alkoholhalten i ölet sänktes under kriget och fixerades efter krigsslutet i särskild pilsnerdricksförsäljningsförordning till högst 3.6 volymprocent (d. v. s. 2.8 viktprocent), en procentsats som 1923 i samband med införande av uttryckligt starkölsförbud höjdes till 3.2 viktprocent. År 1916 trädde den första alkoholistlagen i kraft.

Realpriset låg under denna tid på en växlande nivå, realinkomsten hade efter krigsslutet en stigande tendens men denna stigning hejdades under den stora arbetslösheten i slutet av år 1920 och under år 1921.

Den lagliga konsumtionen sjönk kraftigt under 1917 och 1918 men nådde 1920 åter upp till 6 liter per invånare mot 7 liter i genomsnitt under åren 1911/1913. Den sjönk emellertid till fyra liter 1922. Den lagliga konsumtionen utfylldes, med begynnelse år 1917, med en konsumtion av hembränt brännvin och efter krigsslutet av insmugglad sprit från samma länder, som tillhandahöll sprit åt de dåtida förbudsländerna Finland och Norge. Motboksantalet visade i Stockholm, som redan tidigt fann den praxis, som först 1921 och 1922 följdes i hela landet, en fortgående stegring. I övriga delar av landet inträffade under 1921 och 1922 en nedgång, som emellertid sedermera följts av nästan oavbrutna stegringar. Fylleriet sjönk avsevärt under 1917 och 1918 men stabiliserade sig under hela mellankrigsperioden till ca 30.000 fall om året. Av de övriga i tabellen registrerade alkoholskadorna visade delirium tremens i Stockholm, så långt denna siffra finns registrerad, en kraftig nedgång. Levercirrhosen har efter en sänkning under första världskriget numera uppnått 1913 års nivå. Nykterhetsrörelsen drabbades av en kraftig minskning i sitt medlemsantal.

Mellankrigsperioden visade en fortlöpande stegring av spritförbrukningen fram till andra världskrigets utbrott, avbruten endast under prishöjnings- och lågkonjunkturåren 1932 och 1933.

Strax före det nya världskriget (1 oktober 1938) trädde en ny rusdrycksförsäljningsförordning i kraft. Den undanröjde kommunens rätt att ingripa i tilldelningspraxis. Maximikvantiteten blev därför i hela landet 4 liter i månaden.

För övrigt lättade 1937 års förordning på tilldelningens månadsbundenhet genom att skapa institutet efterhandsinköp.

Utvecklingen under de följande krigsåren är visserligen i och för sig av stort intresse men då den ger mindre vägledning för utformningen av en lagstiftning inriktad på normala förhållanden, har den förbigåtts i denna översikt.

Liksom Frankrike förbjöd *Belgien* under första världskriget absint. År 1919 förbjöds all utskänkning av spritdrycker. Tillkomsten av denna lagstiftning i ett land som saknat nykterhetsrörelse av betydelse torde få ses mot bakgrunden av det starka nykterhetsintresset hos en ledare inom vart och ett av de båda största politiska partierna, socialdemokraten Vandervelde och katoliken kardinal Mercier.

Skattestegringarna på spritdrycker ha icke varit större, än att spritdryckspriserna bevarat det läge i förhållande till den allmänna prisnivån de ägde före kriget. En stark realstegring av avgiften på utskänkningstillstånd har däremot ägt rum.

Arbetslösheten har efter första världskriget tidvis varit stor i *Belgien* men man synes icke under mellankrigsåren ha haft en konstant restarbetslöshet av samma slag, som i flertalet övriga i denna undersökning berörda länder.

Fritidssysselsättningarna ha undergått samma förändring som i de andra länderna. Av en av Internationella Arbetsbyrån verkställd undersökning framgår¹ att i *Belgien* som på andra håll biografen är den av de nya fritidssysselsättningarna, som fångar det bredaste klientelet.

Konsumtionen av spritdrycker och alkoholskador visar i *Belgien* som annorstädes en nedgång under mellankrigsåren. Svängningen av fylleriet kring medelnivån är emellertid ganska betydande och synes stå i nära samband med svängningarna i sysselsättningsnivån.

I *Nederländerna* vidtogs under första världskriget ingen ändring av lagstiftningen. På skatten, 180 gulden per hl ren alkohol, lades år 1914 ett tillägg på 10 % på grundbeloppet. År 1919 höjdes detta grundbelopp från 180 till 300 gulden, en höjning som knappast utjämnade penningvärdesförsämringen från förkrigstiden. År 1920 fördubblades emellertid skattesatsen. Vid denna höjd bibehölls den till 1929 då den sänktes med 40 %, alltså till 360 gulden. De omedelbara verkningarna av denna sänkning voro emellertid så ogynnsamma för både statskassan och nykterhetstillståndet att den i slutet av år 1930 åter höjdes, dock endast till 400 gulden.

Utminuteringspriset som före kriget utgjorde 1 gulden per liter steg efter kriget så att det efter skattehöjningen 1921 uppgick till 4 gulden men sänktes 1929 till 2.70 gulden. Realpriset 1921 och 1929 utgjorde 2 ½ resp. 1 ¾ ggr förkrigstidens.

Holland hade liksom andra länder stark arbetslöshet under 1921—23 men läget förbättrades i slutet av 20-talet. Krisen på 1930-talet blev däremot för Hollands vidkommande långvarig och svårartad.

I fråga om fritidsvanornas omvandling torde Holland överensstämma med det allmänna mönstret.

Prisstegringen gentemot förkrigstiden och den svåra arbetslösheten med-

¹ International labour review 1924, sid. 86.

förde för Hollands del under mellankrigsåren en stark tillbakagång av konsumtion och alkoholskador, endast tillfälligt avbruten av en uppgång 1929 och 1930 i samband med den då vidtagna skatte- och prissänkningen. De olika faktorernas andel i denna minskning har varit föremål för en särskild undersökning. För resultatet av denna, liksom för vissa likartade undersökningar rörande andra länder, redogöres i kap. 8.

Under och efter andra världskriget har skatten visserligen jämkats uppåt men icke tillräckligt för att behålla sitt realvärde. Samtidigt har Holland haft överfull sysselsättning. Spritförbrukningen har samtidigt stigit men ligger fortfarande under 1920 års nivå.

Danmark hade vid världskrigets utbrott, som framgår av det föregående, den lägsta alkoholskatten och, trots konsumtionens sänkning till hälften från 1870-talet, den högsta spritkonsumtionen i Europa. Då det under krigets slutskede inte ansågs försvarligt att utnyttja livsmedel för tillverkning av brännvin, vidtogs under 1917 och 1918 en serie av skattehöjningar som efter hand genom en tilläggsskatt på 20 kr förde upp skatten från 60 öre till 20 kr 60 öre per liter ren alkohol. Under penningvärdesförbättringen i början av 1920-talet vidtogs den ändringen, att tilläggsskatten sänktes till 15 kr. Fram till det andra världskriget undergick denna skatt sedan endast en mindre jämkning uppåt 1930. Till tillverknings skatten på brännvin har emellertid — i samband med avvecklingen av en tidigare allmän restaurangskatt — fogats vissa omsättningsskatter på olika led i alkoholhandeln.

Denna starka skattestegring medförde en avsevärd stegring av priset. Aalborgs akvavit som före prishöjningen kostat ca 1 kr litern, låg 1922 vid ca 11, 1930 vid ca 12 kr litern. I förkrigs pengar räknat är det sista priset 7 gånger förkrigspriset.

Den appreciering av sin valuta som Danmark genomförde 1924¹ medförde en lågkonjunktur med stegrad arbetslöshet, vilken emellertid från 1927 förbyttes i ny uppgång.

Spritkonsumtionen och alkoholskadorna spegla under mellankrigsåren i sina växlingar skiftande konjunkturer och senare prisändringar men svängningarna ske under 1920-talet kring en sjunkande trend.

Särskilt anmärkningsvärd är nedgången i frekvensen av delirium tremens. Denna frekvens hade blivit alldeles oberörd av den reduktion till hälften av genomsnittsförbrukningen per invånare, som ägt rum från 1870-talet till 1911. Under denna tid då skatten var 19 öre per liter 100 % hade frekvensen per 100.000 invånare aldrig överstigit 49 och blott ett enda år understigit 37. Efter höjningen till 60 öre per liter 100 % växlade frekvensen under åren 1913—1916 mellan lägst 22 och högst 27. Under 1920-talet växlade den mellan lägst 1.3 och högst 1.8 och mellan 1930 och 1939 mellan lägst 0.2 och

¹ Jfr Tinbergen, *The dynamics of business cycles* sid. 85 ff.

högst 1.0. Frekvensen under sistnämnda period är sålunda blott 2 % av den konstanta genomsnittliga frekvensen under de tre decennierna före kriget.

Bakom dessa genomsnittstal döljer sig en revolution av det danska folkets spritbruk och spritmissbruk. Spriten upphörde att vara en daglig bruksvara för att bli en dryck använd vid festliga tillfällen. Den rena miljöalkoholisten hade enligt överläkaren vid den avdelning å Kommunehospitalet i Köpenhamn, som behandlade alkoholisterna, försvunnit och de missbrukare som fångas av de små tal, som återstå, äro genomsnittligt långt mera ärtfligt disponerade för missbruk än tidigare.¹

Under andra världskriget ha skatterna höjts, dock inte tillräckligt för att under efterkrigstidens särskilda villkor hindra en förskjutning uppåt av spritkonsumtionen. Under 1950 har likväl en återgång ägt rum. Förbrukningen sistnämnda år utgjorde 1.1 liter 50 % per invånare. Deliriumfrekvensen under efterkrigsåren har icke nämnvärt överskridit 1930-talets låga nivå.

Kap. 3. Alkoholkonsumtionen och olika alkoholskador i deras inbördes sammanhang

Vilket är sambandet mellan alkoholkonsumtionen och alkoholskadorna?

De undersökningar av docent Goldberg som refereras i del II och tidigare publicerade undersökningar ge klart besked om alkoholmängdens betydelse för den momentana sänkningen av den individuella kapaciteten. I krävande yttre lägen kan denna sänkning av kapaciteten vålla en skada, som eljest skulle uteblivit, en alkoholskada.

Genom forskningarna har till en början klarlagts, vilket samband som råder mellan den förtärda mängden och alkoholhalten i blodet. Högre mängd ger principiellt högre alkoholhalt, men olikhet i kroppsvikt, kön, dryckens art, tillvaro eller frånvaro av föda i magsäcken svarar för olikheter i blodalkoholhalten, även om den förtärda alkoholmängden är densamma. Till den vid en viss tidpunkt förefintliga blodalkoholhalten är försämringen av den ena eller andra prestationen knuten på det sätt, att denna försämring inträder först vid ett med prestationens art växlande tröskelvärde men sedan detta tröskelvärde väl uppnåtts, stiger med alkoholhalten.² Tröskelvärdet och förloppet av försämringen förete därvid variationer inom vissa gränser från person till person.

Det är emellertid en viktig iakttagelse, att tröskelvärdet generellt stiger,

¹ Se bl. a. 1934 års danska alkoholkommission, Bidrag till belysning av alkoholproblemet i Danmark del I, sid. 155 ff.

² Försämringen ökar, som Goldberg har visat, sedan tröskelvärdet passerats, exponentiellt med alkoholhalten.

när förtäringen blir vanemässig. En annan erfarenhet som kunnat göras vid experimenten är att en sådan tillvänjning inte bara höjer tröskeln, utan att den samtidigt regelrätt skjuter den kvantitet uppåt, som experimentpersonen, om han har valfrihet, föredrar att dricka. Denna samvariation mellan tillvänjning, tröskelhöjning och stegring av dosen, synes vara djupt biologiskt förankrad. Den har nämligen vid experiment på Karolinska institutets farmakologiska institution iakttagits också hos möss, som utfordrats med svaga alkohollösningar i stället för vatten.

Vanemässig förtäring och förtäring av stora mängder är därför nära förbundna. Att få preciserade uppgifter om missbrukarnas konsumtion är emellertid förbundet med stora vanskligheter. Den kan inte utläsas ur utminuteringsstatistiken, då missbrukarna få hela sin konsumtion, eller en avsevärd del av denna, från andra källor än eget inköp på systembolaget.

En av kontrollstyrelsen verkställd undersökning från restriktionssystemets första tid (för bolaget i Jönköping avseende dess första kontrollår november 1913 — oktober 1914 och tiden oktober 1915 — september 1916, för de övriga i undersökningen ingående bolagen endast sistnämnda period) lämnar emellertid utrymme för en jämförelse mellan de månatliga inköpen hos dem som sedermera fått motboken indragen och det genomsnittliga inköpet för samtliga kunder. I fråga om de bolag, som redan då hade reell ransonering, den må sedan också ha varit formell eller inte, är det därvid utan vidare uppenbart att konsumtion och bolagsinköp äro helt åtskilda. I Stockholm voro missbrukarnas inköp före motboksindragningen sålunda redan då lägre än genomsnittskundens. I fråga om de bolag som icke tillämpade någon sådan ransonering synes däremot de som fått motboken indragen dessförinnan väsentligen ha tillgodosett sin konsumtion genom inköp hos bolaget. I Varberg 1915/16 låg sålunda medeltalet för missbrukarnas månadsinköp före indragningen vid 9 liter, i Umeå samma år vid 10.5 liter, i Jönköping 1913/14 vid 11.6 liter. Vid undersökning av frekvensfördelningen kring det senare medeltalet, visade det sig att mer än 90 % av dessa missbrukare överskridit en månadskvantitet på 5 liter. Det samtida medelinköpet för kunderna hos Jönköpingsbolaget understeg 3 liter i månaden.

I sitt initialskede åtföljdes sålunda ransoneringen av en avsevärd nedgång i missbrukarnas *lagliga* inköp. Jämförelsen mellan nykterhetsutvecklingen i områden med ransonerande bolag och i områden för bolag utan ransonering utesluter den tolkningen, att denna begränsning i motsvarande omfattning sänkt missbrukarnas konsumtion. Inte heller sedermera har ransoneringen förmått modifiera den vid relativt fritt inköp gällande regeln, att deras konsumtion genomsnittligt sett vida överstiger de måttliga konsumentgruppernas förbrukning. Sakkunskapen på förevarande område (jfr bl. a. Åmarks utredning i alkoholistvårdsutredningens betänkande) hävdar utan meningsskiljaktighet, att missbrukarna även nu har en genomsnittsförbrukning, som vida överstiger de måttliga konsumenternas.

Ehuru missbrukargruppen vid kommitténs undersökningar definitions-
mässigt avgränsats mot de måttliga icke genom den ena eller den andra
förtärda mängden utan genom den ena eller andra missbruksyttringen är
det sålunda uppenbart att denna grupp även efter ransoneringen alltjämt
kännetecknas av att den genomsnittligt sett förtärda mängden är avsevärt
större än andra konsumentgruppers.

Det framgår av materialet för denna undersökning från år 1916 att
frekvensfördelningen för bolagen utan ransonering var av samma typ som
den nuvarande finska (se del I sid. 280 ff). Av det föregående framgår att
missbrukarna gav föga bidrag till den för alla köpare gemensamma frek-
venskurvan i dess nedre del men så mycket mer till dess övre. Även andra
delkurvor än missbrukarnas torde för övrigt förtjäna närmare studium. För
befolkningsgrupper kännetecknade av likhet i inkomst, sysselsättning och
regional miljö vill det sålunda, av vissa stickprov att döma, synas som om
kurvan skulle uppvisa två eller flera toppar, av vilka den till kvantiteten
lägsta synes ha en viss beröring med vad som i kommitténs undersökningar
betecknats som nästan absolutism.

Av dessa undersökningar framgår, att kommitténs fyra alkoholvane-
grupper, absolutister, nästan absolutister, moderatister och missbrukare äro
inordnade i en skala av stigande genomsnittskonsumtion. Diagram V 2 sid.
48 f, tab. V 2 och diagram V 4 sid. 53, tab. U 2 och diagram U 2 sid. 130 f,
diagram U 4 sid. 134 och tablån sid. 138 visa emellertid tillika att dessa
alkoholvanegrupper i sin förekomst på en ort ingalunda äro oberoende av
varandra. Och det är därvid ingalunda ytterligheterna som trivs tillsammans
utan de närmaste grannarna i alkoholvanor. Absolutism och nästan absolu-
tism växa eller avta sålunda tillsammans, likaså moderatism och missbruk.
Mellan absolutism och missbruk synes råda en utpräglad motvariation. Med
hänsyn till vad nyss sagts om de olika alkoholvanegruppernas genomsnittliga
spritförbrukning innebär detta, att i kommitténs material övergången från
landsbygd över mindre stad till storstad kännetecknas av fem samman-
löpande förändringar: minskning av antalet absolutister, minskning av antalet
nästan absolutister, stegring av antalet moderatister, stegring av antalet
missbrukare samt stegring av genomsnittsförbrukningen.¹

Inom varje ortstyp företer sålunda de individuella alkoholvanorna mindre
spridning² än inom riket i dess helhet. Denna relativa sammanträngning av

¹ Till tjänst för den som önskar precisera sin tankegång genom att översätta detta till
växlingen i den procentuella fördelningen på de fyra alkoholvanegrupperna byggda
resonemang till ett resonemang anknutet till motsvarande kumulativa frekvenskurvor
efter mönster från del I sid. 280 ff må nämnas, att de olika procentuella fördelningarna
komma att motsvaras av kumulativa kurvor där nedre och övre kvartil, median och
medeltal vid varje steg i övergången från land till storstad flyttas upp till ett högre
litteral. Kumulationskurvorna förutsättes därvid så ritade att absolutism uppfattas som
en konsumtion av kvantiteten 0.

² Termen här använd i den tekniska betydelse, den har inom statistiken.

vanorna inom varje ort kring ett för orten kännetecknande genomsnitt, beror naturligtvis till viss del på en motsvarande begränsning i spridningen av de individuella villkor, som efter vad som skall belysas i det följande, utöva inflytande på den individuella spritkonsumtionen. Den avgörande faktorn är emellertid sannolikt att den strävan till inbördes anpassning i fråga om vanor, som kännetecknar människor som leva i nära kontakt med varandra, har tillämplighet också på alkoholvanorna.¹

Den genomsnittliga spritförbrukningen på en ort ger i dessa fall genom sin samvariation med de olika alkoholvanetyperna och mot bakgrunden av dessa alkoholvanetypers samband med alkoholskadorna (jfr härvid särskilt del I sid. 73 ff) en uppgift om ortens relativa läge i nykterhetskänseende.

Det föreligger icke något material, som gör det möjligt att bedöma, huruvida spritkonsumtionen har samma representativa karaktär inom andra länder vid interlokala jämförelser. Det internationella jämförelsematerial, som i det föregående kapitlet presenterats, ger endast utrymme för undersökningar av samväxlingen mellan spritkonsumtionen och missbruket. Och det gäller därvid inte missbruket i alla dess olika faser utan den ena eller andra särskilda formen av missbruk.

Det synes vara skäl att, innan man belyser graden av samväxling mellan spritkonsumtionen och alkoholmissbruket, ett ögonblick stanna inför frågan om de olika alkoholskadornas inbördes samband. Dessa olika skador knyts samman genom att de uppträda hos samma personer, missbrukarna, och därvid hos en sådan missbrukare ofta har en gemensam orsaksfaktor i samma av alkoholen framkallade fysiologiska eller psykologiska rubbning. Vid förskjutning i rum och tid växa eller avta de erfarenhetsmässigt därför gärna tillsammans. Ett av de mest slående exemplen på samväxlingen mellan missbruk av högst växlande grovhet ges i en undersökning av professor Dahlberg, publicerad i den s. k. snabbutredningens betänkande. Den grundar sig på en jämförelse mellan två år med stor olikhet i total fyllerifrekvens, 1938 och 1942. För vardera året fördelades fylleristerna på sådana, som begått 1, 2, 3, 4, 5 eller mer än fem fylleriförseelser. Det visade sig därvid att tillväxten inom var och en av dessa sex grupper var nästan exakt densamma.

Råder det sålunda samväxling mellan spritkonsumtionen och de olika alkoholskadorna och mellan dessa inbördes, synes man emellertid kunna indela de olika alkoholskadorna i tre slag med hänsyn till graden av närhet och precision i denna samväxling.

Det första slaget, som rymmer fylleri, våldsbrott, bråd död under rus och olycksfall, är omedelbart knutet till beteenderubbningar vid tidpunkten för den akuta alkoholpåverkan, alltså till de höga blodalkoholhalterna.

Det andra slaget, som i sifferserierna är företrätt av levercirrhosen, synes

¹ Jfr särskilt kap. 7 och 9.

vara mera beroende på en ofta återkommande alkoholförtäring och en över längre tid utsträckt alkoholpåverkan än på höjden av blodalkoholhalten.¹

Det tredje slaget slutligen, till vilket bl. a. hör fattigvårdsbehov och vinningsbrott, rymmer skador av inbördes heterogent kausalsamband med förtäringen, såsom verkningar av akut alkoholförtäring som inträffa långt sedan alkoholen försvunnit ur blodet, de kostnader som äro förknippade med bruket etc.

Företeelser av sistnämnda slag äro i hög grad präglade av andra faktorer än alkoholen och har därför endast undantagsvis utnyttjats för belysning av nykterhetstillståndet, t. ex. vid förbud, då konsumtionen ju är okänd.

Mellan spritkonsumtionen och sådana skador av det första eller andra slaget, som vid nykterhetskommitténs undersökningar eller vid tidigare undersökningar varit föremål för uppmärksamhet, har det emellertid visat sig föreligga en klar samväxling. I den mån ytterligare skador av dessa slag bli registrerade, kan man vänta att de komma att förete en motsvarande samväxling med de redan nu registrerade. Inom de gränser, där samvariationen har giltighet, är det därför icke nödvändigt att registrera samtliga alkoholskador; man kan nöja sig med ett urval.

Det är emellertid uppenbart att samvariationen mellan spritkonsumtion och den ena eller andra registrerade eller oregistrerade skadan eller samvariationen mellan en registrerad skada och en annan registrerad eller oregistrerad skada sällan är lika noggrann, som samväxlingen mellan den fysikaliska mätaren och det denna mäter. Orsaksfaktorerna är visserligen som nämnts till en del gemensamma för de olika skadorna, men endast till en del. Någon entydig inbördes tillordning, fullständig korrelation, föreligger därför icke.

Sålunda beror frekvensen av beivrade fylleriförseelser icke blott på frekvensen av det fylleri på allmän plats, som straffbudet avser, utan i regel också på mötet med en polis och på dennes gränsdragning mellan straffbar och icke straffbar alkoholpåverkan. Frekvensen av beivrat fylleri kommer därför, även om det straffbara fylleriet icke ökar, att visa stegring om tåtorten vinner på den glesa landsbygdens bekostnad, om poliserna bli flera eller om deras genomsnittliga praxis blir strängare. I den mån det beivrade fylleriet betraktas som index på omfattningen av berusning över huvud och inte endast som indicium på det straffbara fylleriet å allmän plats så kunna ytterligare omständigheter rubba tillförlitligheten. Förskjuts förtäringen från restaurang till hem, kan sålunda det straffbara och därmed det beivrade fylleriet minska utan att det verkliga fylleriet gjort det. Ännu osäkrare blir naturligtvis det beivrade fylleriet som index på sådana företeelser, som visserligen gärna uppträder i samband med akut berusning, såsom hustru-

¹ Hittills ha ansträngningarna att tillfredsställande klargöra sambandet mellan dessa skador och bruket icke krönts med synnerlig framgång. Jfr den utförliga redogörelsen hos Bowman-Jellinek, Alcohol Addiction.

misshandel och andra våldsbrott, men som vid sidan av det akuta ruset ha andra orsaksfaktorer.

Vid vissa skador, exempelvis levercirrhosen, kommer till detta den ytterligare svårigheten, att de till en del saknar varje samband med alkoholbruk, »suparlever» kan ibland uppträda hos helnyktra. Förändringar i en orsaksfaktor till dessa icke alkoholbetingade levercirrhoser kan uppenbarligen förändra levercirrhosens frekvens utan att förändringar i alkoholbruket däri har någon andel.

De vanskligheter, som nu berörts, ha ringa betydelse där en till en bestämd tidpunkt knuten åtgärd eller händelse, såsom ändrad alkoholbeskattning eller alkohollagstiftning eller ett krigsutbrott, utgör eller medför en motsvarande plötslig förändring av någon av alkoholbrukets orsaksfaktorer. I det material, som presenterats i det föregående, har en i denna ordning åvägabragt nedgång i spritkonsumtionen regelbundet åtföljts av en samtidig nedgång i de registrerade skadorna. Det är också vad man haft anledning att vänta. Man behöver i detta fall icke tveka rörande tydningen av den statistiska korrelationen. Sannolikheten för att någon av de övriga faktorerna bakom de registrerade skadorna samtidigt drabbats av en stor, plötslig rubbning är nämligen liten.

Sådana vanskligheter uppträda emellertid i ganska rikt mått, när det gäller utvecklingen på lång sikt. I redogörelsen för Danmark har påpekats, att den plötsliga nedgången av konsumtionen strax före och under första världskriget från 10 liter per invånare till 1 à 1.5 liter sänkte deliriumfrekvensen med 96 à 98 %, under det att denna frekvens icke alls berördes av den tidigare långsammare nedgången från 20 till 10 liter. Skall man beträffande nykterhetstillståndets utveckling under den tidigare, längre perioden ge konsumtionen eller deliriumfrekvensen vitsord, förbättrades nykterhetstillståndet under denna tidrymd eller förbättrades det inte? Den svenska utvecklingen från 1870-talet till sekelskiftet företer en avsevärd nedgång i spritförbrukningen och stark tillväxt av nykterhetsrörelsens medlemsantal men samtidigt en uppgång i ölkonsumtionen och uppgång i riksfylleriet. Vilkendera av de båda rivaliserande utvecklingstendenserna företräder i dessa fall nykterhetstillståndets och den totala alkoholskadans utvecklingsriktning?

Svaret på sådana frågor synes endast kunna ges efter prövning i varje särskilt fall. I det sist angivna exemplet har man till en början anledning att erinra sig att en rad iakttagelser har visat — kommitténs undersökningar om frånvaro av statistiskt påvisbar korrelation mellan fylleriets och ölkonsumtionens växlingar, är ett av de många beläggen — att ölet icke alstrar fylleri i tillnärmelsevis samma omfattning som brännvinet. Man tvingas därför in på en annan tydning, som vinner stöd i de i tabell B anförda gynnsammare siffrorna från Stockholm och Göteborg: att riksfyllerisiffran icke beror på en stegring av det straffbara fylleriet utan på ett stegrat beivrande, som i sin

ordning kan återföras på urbaniseringen, utökningen av polisen, den tack vare trafikmedlens förbättring stegrade dagfolkmängden i tätorterna, och till äventyrs också på en strängare bedömning av berusningsfallen under inflytande från den tillväxande nykterhetsrörelsen.

Sambandet mellan konsumtionen av de olika alkoholdryckerna och alkoholskadorna påkallar en särskild kommentar. I det föregående har det nästan uteslutande varit tal om spritdryckskonsumtionen och dess sammanhang med skadorna. Det är emellertid icke ovanligt att man anser sig ha funnit en allmängiltigare indikator på alkoholskadorna i ett land genom att beräkna mängden absolut alkohol i samtliga de inom landet konsumerade dryckerna. I allmänhet kommer därvid också svagdrickat med, eftersom statistiken i olika länder i regel icke skiljer på maltdrycker av olika alkoholhalt.

För detta finns i så måtto ett stöd som verkan av en viss blodalkoholhalt icke är beroende av om den har sitt ursprung i den ena eller den andra drycken. Den större vätskemängden i de svagare dryckerna och extrakthalten i maltdryckerna hindrar emellertid en sådan utformning av vanorna som i samma utsträckning som när det gäller spritdryckerna resulterar i de höga blodalkoholhalter, vilka känneteckna skadorna av det första av de å sid. 127 angivna slagen. Det finns många belägg på denna olikhet i dryckernas betydelse för uppkomsten av skador. Nyss har erinrats om att den totala ölkonsumtionens inflytande på det beivrade fylleriet i Sverige är så ringa i förhållande till brännvinets, att det icke kan fastställas vid en statistisk korrelationsundersökning. I Frankrike äro mera iögonenfallande alkoholskador i utpräglad grad knutna till områden med hög spritdryckskonsumtion, icke till områden med hög totalkonsumtion. Den allmänna reaktionen mot alkoholskadorna har observerat denna olikhet. Nykterhetsrörelsen inriktade sig i sitt tidigare skede huvudsakligen mot brännvinet och gör det i åtskilliga länder alltjämt. Och lagstiftarna har både i fråga om tidpunkten för det första ingreppet och i fråga om strängheten i sitt ingrepp i alla länder gjort åtskillnad mellan spritdryckerna och de svagare alkoholdryckerna. Ett par exempel på denna åtskillnad i reaktionen i anslutning till den föregående internationella översikten må här anföras. När spritförbrukningen vid sekelskiftet i vissa departement i Normandie nådde upp till och över 20 liter per invånare, voro skadorna så framträdande, att de gjorde djupt intryck på den ansvariga franska opinionen. En vinkonsumtion innehållande samma mängd absolut alkohol, 80 liter, underskrider något den samtidiga franska genomsnittsförbrukningen, som utgjorde 94 liter utan att fånga uppmärksamheten eller utlösa någon oro. Sannolikt var det en likartad bedömning av brännvinets och ölets relativa andel i de belgiska alkoholskadorna, som gjorde, att utskänkingsförbudet av 1919 riktades mot brännvinet och icke mot ölet, ehuru ölets andel i den totala alkoholkonsumtionen var nästan tre gånger så stor som brännvinets. Det har därför framstått som naturligt att i den föregående översikten skjuta spritförbrukningen i förgrunden.

Måste sålunda den största vikten läggas vid spritkonsumtionen återstår emellertid den vanskliga uppgiften att bedöma i vilken mån det traditionella medeltalet, konsumtionen i liter per invånare, mäter alkoholskadan. De frekvenskurvor rörande utminuterungen som tidigare dryftats visar hur stor spridningen kring detta medeltal kan vara. Den täcker i Finland å ena sidan inköp av någon enstaka liter, å andra sidan inköp på 90 liter om året. Den svenska utminuteringskurvan har på grund av försäljningsreglerna mindre spridning men den faktiska konsumtionskurvan förskjutes uppenbarligen vid varje tidpunkt genom överlåtelse och utskänkning i riktning mot den finska. Den bibehåller emellertid därvid vissa särdrag, som belysts i del I och som komma att ytterligare belysas i principbetänkandet.

Tillvaron eller frånvaron av skador knutna till kvantiteter i den lägre delen av frekvenskurvan är uppenbarligen i hög grad beroende på i vilken omfattning den inköpta mängden vid förtäringen fördelats på ett större antal smärre kvantiteter eller på några få stora. En närmare belysning av detta senare spørsmål kräver utarbetande av frekvensfördelningar, vid vilka icke endast tages hänsyn till årsinköpens storlek utan också till dessa inköps fördelning på flera eller färre förtäringstillfällen. Det är tydligt att två länder kunna ha samma genomsnittliga årsinköp men förete avsevärda olikheter i fråga om deras fördelning på olika förtäringstillfällen och därmed också i fråga om alkoholskador. Nykterhetskommittén har emellertid icke vare sig beträffande Sverige eller beträffande något annat land förfogat över något material för en på detta spørsmål inriktad undersökning. Det bör emellertid framhållas att den skillnad, som i detta hänseende kan föreligga mellan länderna, icke bör överdrivas. I Finland har en låg genomsnittsförbrukning förknippats med stort fylleri och med av rus betingade våldshandlingar på grund av att konsumtionen hopats kring veckoskiftet och då avsett större mängder. Veckoskiftsfylleriet utgör därför en större andel av totalfylleriet i Finland än i andra länder. Men alla de fall av registrering av fylleriet på veckodagar, som varit för kommittén tillgängliga, visar en motsvarande anhopning kring veckoskiftet, om än ej i samma utpräglade grad som i Finland. Spriten har varit en viktigt faktor bakom våldsbrotten icke blott i Finland utan också i Frankrike som i fråga om alkoholvanor betraktats som en motpol till Finland.

Man har således i dessa fall att räkna icke med en skillnad i art utan en skillnad i grad. Helt allmänt torde man därför kunna säga att hög genomsnittlig spritkonsumtion i ett land indicerar grova alkoholskador även om det med hänsyn till den relativa olikheten mellan två länder, som kan föreligga i fråga om de nyss berörda frekvensfördelningarna, icke är möjligt att säga, att alkoholskadornas höjd genomgående löper parallellt med den genomsnittliga spritkonsumtionens höjd.

Kap. 4. Allmänt om sambandet mellan hållningen till alkoholen och andra omständigheter

De olika drag hos en person eller en befolkning som ange hans eller dess nykterhetstillstånd—genomsnittsförbrukning, frekvensen av den ena eller andra alkoholskadan, den relativa frekvensen av de olika hållningstyperna till alkoholen — växla sålunda icke oberoende av varandra utan formas av orsaksfaktorer, som i vidsträckt omfattning äro gemensamma för de olika dragen. Var har man då att söka dessa faktorer?

Ledning vid försöket att besvara den frågan har man till en början i de korrelationer, som kunnat iakttagas vid de avsnitt av kommitténs undersökningar som återfinnas i del I. I det komparativa material, som sammanställts i kap. 2 här ovan finner man antydningar om förefintligheten av samma eller ytterligare samband. I sistnämnda fall ha dock dessa samband, särskilt när de grundats på en jämförelse mellan olika faser i den historiska utvecklingen, i regel icke kunnat klädas i den statistiska korrelationens form.

Vid tolkningen av dessa sammanhang är man, som redan framhållits i kap. 2, hänvisad till de två slag av faktorer, som bestämma hållningen hos varje människa, som ingår i den undersökta gruppen, hennes anlag och den följd av miljöer hon mött. Att i fall som det förevarande, då experiment äro uteslutna, avgränsa inflytandet av det ena slaget från inflytandet av det andra är vanskligt. Inte ens den forskning, som arbetat med enäggstvillingar i åtskilda miljöer, har kunnat övervinna denna vansklighet. Anlag och miljö äro nämligen icke oberoende av varandra, visst anlag föredrar eller söker sig till viss miljö.¹ Det är sålunda uppenbart, att i den mån alkoholmissbruket är anlagsbetingat, motsvarande anlagsfaktor bör förete större frekvens hos storstadsbefolkningen än hos landsbygdsbefolkningen och det kan icke anses uteslutet, att bland de faktorer som bestämma valet av en helykter livsföring också finns anlagsmässiga faktorer. Lika litet är det möjligt att rent principiellt avvisa tanken, att de olika nationernas alkoholvanor, sådana de framgå bl. a. av den högst växlande frekvensen av fylleriförseelser hos immigranter till Amerika av olika nationaliteter,² till en del kan bero på åtskillnader i frekvensen av vissa anlag.³

Någon möjlighet att tillfredsställande ange anlagsfaktorernas roll ge sålunda icke de föreliggande undersökningarna. Det framstår likväl knappast som antagligt, att den olikhet i hållning till alkoholen som kvarstår mellan personer i ett socialt tvärsnitt, vilka förete likhet ifråga om den rad

¹ Jfr t. ex. Newman, Freeman, Holzinger, Twins sid. 111 ff och Cattell, Personality sid. 133.

² Jfr Edén, Det amerikanska förbudet sid. 274, 291 och 294; Veli Verkko, Homicides and suicides in Finland and their dependence on national character sid. 89.

³ Jfr härvid beträffande det principiella spörsmålet G. Ekman, Differentiell psykologi, sid. 231 ff och beträffande bakgrunden till de finska alkoholvanorna V. Verkko, anf. arb. sid. 87 ff.

av miljöomständigheter, som redovisas i det följande, helt skulle vara att återföra på andra därvid icke redovisade miljöomständigheter. De frappanta skillnader i fråga om alkoholbrukets och fylleriets variation med yrkesval och fritidsintressen, som ständigt återkommer i del I av kommitténs undersökningar, gör det sålunda antagligt att bruket och graden av dess grovhet växlar med den allmänna drift- och intresseinriktningen, vilken i hög grad är anlagsbetingad.¹

Däremot behöver man icke vara i tveksamhet om anlags- och miljöfaktorernas roll ifråga om de förändringar, som kunna iakttagas under utvecklingen, vid ett längdsnitt. De olika folk, som jämförts i det föregående, kunna antagas ha varit anlagsmässigt konstanta under det sekel jämförelsen närmast avser. De förskjutningar, som under denna tid ägt rum inom de olika folken, kunna därför helt och hållet återföras på förändringar i den ena eller andra miljöfaktorn.

Vilka miljöomständigheter är det då som mot bakgrunden av de i kommitténs undersökningar redovisade statistiska korrelationerna eller eljest förebragta data och som, mot bakgrunden av vad allmän erfarenhet ger vid handen om motiven för den enskildes hållning till alkoholen, främst kunna misstänkas utöva inflytande på denna hållning och därmed på folkens hållning?

Vid försöket att besvara den frågan synes det vara skäl att göra åtskillnad mellan vissa direkta faktorer, som tillsammans utforma den enskildes hållning, och vissa bakomliggande faktorer, som genom sitt inflytande modifiera styrkan av dessa direkta faktorer och därmed således medelbart påverka hållningen.

Inriktas uppmärksamheten först på direktfaktorerna är det till en början uppenbart att alkoholens plats i den enskildes värdeskala och hans därav betingade hållning beror på hans bedömning av dess *verkningar*. Det är helt naturligt att därvid de verkningar, som faller inom den egna åskådliga erfarenhetens ram och till äventyrs drabbar en själv, ens anhöriga eller dem med vilka man nära sammanlever, kommer i förgrunden och får den största motivbildande kraften. Dessa verkningar växla emellertid från person till person, från ort till ort, från samhällsklass till samhällsklass. Några ha en handgriplig erfarenhet av alkoholskadorna, andra ha levat i en miljö skyddad från mötet med dem, men har så mycket större erfarenhet av alkoholen som ett traditionellt och positivt inslag i festen. Att abstrahera från denna individuella aspekt till en mera objektiv samhällelig är förbundet med samma vansklighet som eljest i samhällslivet. Den värdeskala, med vilken alkoholens dubbelriktade verkan mötes, växlar därtill från person till person. Det är därför icke överraskande att skadan får växlande vikt och betoning och att, när alkoholen bedömes med hänsyn till totaliteten av sina verkningar, den för den ene framstår som ett övervägande gott, för den

¹ Jfr Cattell, Personality sid. 174 och 180.

andre som något likgiltigt, för den tredje som ett övervägande ont. Det kan här icke bli fråga om att söka sig tillbaka till alla, ofta subtila faktorer bakom den individuella värdeskala, som medverkar till dessa olikheter i värderingen av och hållningen till alkoholen. Följande undersökning har i stället i huvudsak inriktats på de allmänna miljöfaktorer, som utöva inflytande på hållningen.

Sådant inflytande har i första rummet vidden — växlande från tid till annan — av den *totala alkoholskadan* och *graden av insikt* rörande denna skada.

Även den som bedömer alkoholförtäringen som icke i och för sig förkastlig kan i en valsituation låta den träda tillbaka för ett annat handlingsalternativ, exempelvis en mera lockande *fritidssysselsättning*.

I sin insikt och i sina av denna insikt påverkade värderingar och attityder är den enskilde ingen ensam Robinson. Insikt, värdering och attityd influeras tvärtom i hög grad av hans *personmiljö*: hans familj, hans skola, hans yrkesmiljö, hans fritidsumgänge, de meningar han möter i tidningar, böcker, film och radio.

Hur lockande än alkoholförtäringen under inflytande av de hittills berörda faktorerna i ett visst läge må te sig för någon, beror dess förverkligande till sist på *möjligheten*, i detta fall främst bestämd av alkoholdryckernas *pris* och hans egen *inkomst*.

De nu uppräknade primärfaktorerna, den faktiska balansen mellan gynnsamma och ogynnsamma verkningar av alkoholen, insikten rörande alkoholens verkningar, rivaliserande fritidsalternativ, personmiljön, den möjlighet som bestämmes framför allt av alkoholpris och egen inkomst, växla emellertid knippevis i hög grad med vissa bakomliggande faktorer. Sådana bakomliggande faktorer äro bland andra: *urbaniseringsgrad*, *industrialiseringsgrad* och *livsåskådning*.

En faktor som medborgaren möter både direkt i lagbudet och dess eventuella tillämpning på honom och indirekt genom dess inflytande över sedvänjan är *alkohollagstiftningen*.

Måhända äro de angivna faktorerna inte ens begreppsmässigt helt åtskilda. Att några stå i orsakssammanhang med varandra framgår redan av definitionerna. Väven av orsakssammanhang är emellertid ännu tätare än vad som framgår av dessa definitioner.

Den enskilde påverkar sålunda sin personmiljö liksom den honom. De ekonomiska faktorerna påverka seden liksom seden dem. Seden påverkar lagen liksom lagen är en faktor bakom seden. Det är angeläget att förekomsten av en sådan sammanflätning av de olika orsaksfaktorerna beaktas vid de försök till tydning av de olika statistiska korrelationerna eller associationerna, till vilka vi nu övergå.

Kap. 5. Alkoholens verkningar och insikten om dessa verkningar som faktorer bakom hållningen

Den ene förtär alkohol därför att han åtrår någon av dess verkliga — euforiska eller olustdövande — eller inbillade verkningar, den andre därför att han vet eller inbillar sig att andra väntar att han skall göra det, med andra ord, för att inte bryta mot etiketten. Den senare nöjer sig därvid ofta med en starkt begränsad mängd. Denna begränsning ålägger han sig i allmänhet ytterst därför att han vet eller inbillar sig att förtäringen utlöser en med storleken växande risk för skador hos honom själv eller andra. En tredje dricker med hänsyn till denna risk ingenting alls. I ett tidigare kulturskede, då alkoholskadorna var föga framträdande eller otillräckligt kända, förekom visserligen också helnykterhet men den sprang då ofta mindre ur hänsyn till skadan än ur ett rent försakelsemotiv.

Frekvensen av de båda motsatta motiven för förtäring har nyligen på amerikansk botten gjorts till föremål för undersökning.¹ Det första motivet, strävan till eufori eller andra verkningar av alkoholen, är vanligare hos män än hos kvinnor, vanligare hos äldre än hos yngre. Kvinnor och yngre drivas oftare av obenägenhet att bryta med det dominerande beteendemönstret.

Den risk för skada, som hos några sålunda utgör motivet för återhållsamhet i eller avhållsamhet från alkoholförtäring, har av allt att döma växt med samhällets utveckling. Uppfinningen av brännvinet och dess användning i stället för eller i bredd med de jästa dryckerna är en faktor bakom denna riskstegring. Tillväxten av städer på landsbygdens bekostnad en annan. Den stegrade mekaniseringen och specialiseringen en tredje. Den ökade snabbheten i samhällets omvandling en fjärde. Alla dessa förändringar ha nämligen en egenskap gemensam; de öka antalet situationer, som ställa stora krav på den enskildes anpassningsförmåga. I de fall då kravet ligger i närheten av den övre gränsen för denna förmåga, kan en akut alkoholpåverkan eller en bestående alkoholskada förhindra den anpassning, som eljest skulle kommit till stånd. Nutida trafik och rationaliserad industri ge de åskådligaste exemplen på denna samtida stegring av anpassningskrav och alkoholorisk. Erfarenheten visar att den föreligger på ännu betydelsefullare fält.

I bredd med risken har också insikten om alkoholskadorna och om denna risk växt. Också stereotyperna ha förändrats. Vetskapen om att vissa skador kunna åtfölja alkoholförtäringen är visserligen gammal. Bibeln och Havamal vittna därom. De primitiva folken nöjde sig emellertid icke med denna iakttagelse. Den primitiva folkfantasin gjorde ibland vinet till gudens blod. Genom att dricka det fick man del av gudens väsen. Under ruset tog mäktiga andar den rusiges kropp i besittning och talade med hans mun. Hans egen

¹ Jfr Riley, Marden och Lifshitz: Varför dricker amerikanen alkohol, Tirfing 1950, sid. 140 ff.

själ svingade sig till främmande nejder, han skådade in i framtiden, han fick uppenbarelser från vänligt inställda andar. Alkoholens skapade således inte bara kontakt med medmänniskorna utan blev för fantasin ett medel för kontakt med gudarna.¹

Wundt har i anknytning till sin lärjunge Kraepelins forskning om alkoholens psykologiska verkningar velat se en förklaring till uppkomsten av dessa primitiva orsaksföreställningar i alkoholens förmåga att på en gång alstra synhallucinationer och trubba av de känsel- och organförnimmelser, till vilka medvetandet om bundenheten till stoftet är knutet.

Bland hinduer och araber föddes i stället motsatta föreställningar om alkoholen som en besmittare och kraftförödare. Dessa föreställningar blev följdriktigt en faktor i hinduismens och islams krav på helnykterhet.²

Långt innan den vetenskapliga forskningen om alkoholen hunnit så långt att den kunde skapa en orsaksförklaring till den primitiva orsaksföreställningens uppkomst, hade emellertid den framväxande naturvetenskapliga orsaksuppfattningen brutit ner denna övernaturliga orsaksförklaring, men till en början endast för att ersätta den med föreställningen om brännvinet som ett medicinens universalmedel och om de svagare dryckerna som ett nyttigt inslag i kosten. Av den förra kvarlever ännu en svag reflex i föreställningen om konjakens nytta vid förkylning. Den senare var som framgår av redogörelsen för England i början av 1800-talet så fast rotad, att absolutister då fick betala högre premier än andra vid livförsäkring och har föranlett, att vin och öl i fransk lagstiftning alltjämt betecknas som hälsodrycker. Ett närmare studium av den engelska utvecklingen i denna del visar att dessa föreställningar om gynnsamma verkningar av jästa drycker eller av spritdrycker i vissa sjukdomslägen länge utövade ett betydande inflytande på den upplysta opinionens hållning till bruket.

När dessa föreställningar bröts ner genom den noggranna experimentella utforskningen av de små alkoholdosernas verkningar, medförde detta en förskjutning av hållningen både hos forskarna själva — så hos initiativtagaren Kraepelin — och hos allmänheten. Det kan sålunda, för att ta ett exempel, inte råda någon tvekan om att den nutida rattfyllerilagstiftningen och den utbredda obenägenheten att över huvud förtära alkohol i samband med bilföring har en avgörande orsaksfaktor i resultaten av denna forskning. Detsamma gäller den hos många förefintliga obenägenheten för förtäring under arbetstid. Genomslagskraften för forskningens resultat i föreställning och handling hos den enskilde begränsas visserligen därvid ofta av hans önsknings i strid med dessa resultat (hans »autismer»).

Det är en sociologisk iakttagelse att ett spørsmåls kontroversialitet försvårar åstadkommande av forskning inriktad på spørsmålet.³ Denna iaktta-

¹ Se t. ex. Birket-Smitt, sid. 49 i Müller m. fl., Stimulanser.

² Se t. ex. Westermark, Ursprung und Entwicklung der Moralbegriffe II sid. 281.

³ Jfr Ogburn, Nimkoff, Sociologi sid. 181 och 618.

gelse har uppenbarligen tillämpning på alkoholfrågan. Kommer forskning och ny insikt på ett sådant område till stånd vinner den likväl så småningom över de ur autismerna sprungna föreställningarna¹ och därmed inflytande på handlingen.

Den fasdifferens i utvecklingen, som just nu kan iakttagas ifråga om hållningen till rattfylleriet i olika länder, ger en åskådlig bild av insiktsfaktorns betydelse och om några av de faktorer som i sin ordning bestämmer graden av insikt. Alkoholskadan har på nordisk botten givit upphov till en nykterhetsrörelse som stegrat uppmärksammandet av denna skada, medfört mera omfattande forskning och därmed mera preciserad insikt än annorstädes, en bredare undervisning, en strängare lagstiftning. Det är dessa faktorer som i samverkan betinga fasdifferensen: i Norden en relativt utbredd insikt om faran av alkohol vid bilkörning och en därav betingad föreställning om god sed vid ratten, till vilken man i de romanska länderna tills vidare synes sakna motsvarighet.²

Kap. 6. De rivaliserande fritidsalternativen

Mänskligt liv är rytmiskt. Det har en dygnsrytm, en veckorytm, en årsrytm, en rytm mellan vardag och fest. Åtminstone den första är fysiologiskt förankrad. Till sin natur präglas dessa rytmer väsentligen av en växling mellan anspänning och avspänning, mellan arbete och frånvaro av ansträngning. Alkoholbruket är på ett karakteristiskt sätt knutet till avspänningen: till fritiden på eftermiddagen och vid veckoskiftet, till festerna under året. Få kvantitativa studier ha ägnats brukets skiftning med dessa rytmer. Några siffror uträknade med ledning av stickprov från England³ torde emellertid belysa tendensen. Under utskänkningstiderna 1—3, 5.30—7, 7—8, 8—9, 9—10 e. m., var sålunda i början på veckan (måndag—torsdag) kundfrekvensen per timme resp. 12 1/2, 14, 24, 40, 49.⁴ Drickandet vid middagstiden var därtill kortvarigt och avsåg endast små kvantiteter.⁵ Genomsnittet per dag, måndag—torsdag, var 45. lördagens kundantal 101.⁶ Vid ett stickprov en torsdagskväll var den genomsnittliga ölförtäringen per kund 3.45 pints.⁷ Nästa lördagskväll steg den till 4.57 pints.⁸ Det antydes att konsumtionen av de utminuterade dryckerna följer en likartad rytm. Dryckenskapsstatistiken

¹ Jfr Ogburn, Nimkoff, sid. 578 ff.

² Protokoll från den internationella konferensen om alkohol och trafik i Stockholm 1951 ger en mycket åskådlig föreställning om vidden av denna differens.

³ Massobservation, *The Pub and the People*.

⁴ Sid. 114.

⁵ Sid. 123.

⁶ Sid. 114.

⁷ 1 pint ca 0.5 liter.

⁸ Sid. 38.

från den stad, som var föremål för stickprovet, visade att en tredjedel av veckofylleriet föll på lördagen.

Från den svenska utminuteringsstatistiken vet man att konsumtionen av spritdrycker kulminerar vid helgerna.

Denna rytm mellan anspänning och avspänning torde förete betydande individuella differenser, som kan antagas ha avsevärda återverkningar på alkoholkonsumtionen. En rad undersökningar av alkoholmissbrukarnas karaktär ger sålunda vid handen att viljesvagheten, hållningslösheten eller med den här använda termen, oförmågan av anspänning, är ett drag hos dem. Hos personer som i fråga om dessa drag utgöra motpoler till dem blir avspänningen endast partiell, fritiden tyglas därhän, att den inte kommer i konflikt med livsmål och aspirationer. Vid varje tidpunkt i den sociala utvecklingen företer fritidssysselsättningarna i allmänhet och alkoholbruket i synnerhet en avsevärd spridning (i statistisk mening) som återspeglar dessa individuella olikheter. Men omfattningen av den ena eller andra fritidssysselsättningen kommer att växla från tid till annan bl. a. till följd av tillkomsten av nya fritidsalternativ, skapade av den tekniska utvecklingen.

På detta område har sedan sekelskiftet skett en väldig förändring. I redogörelsen för Frankrike gavs på grundval av en av franska arbetsministeriet verkställd undersökning en antydning om det inflytande de sedan tiden för första världskriget nytillkomna eller till sitt omfång starkt stegrade fritidssysselsättningarna haft på tillbakagången i den franska spritkonsumtionen. Likartade iakttagelser har gjorts icke bara i Frankrike utan i ett flertal länder. I International Labour Revue för 1924 lämnas översikter för förändringarna från tiden före kriget i Österrike, Finland, Sverige, Belgien, Förenta Staterna och England. Det framgår av dessa redogörelser att utvecklingen på alla håll varit likartad, även om man ifråga om vissa fritidssysselsättningar, nämligen den folkliga bildningsverksamheten, kan iaktta ett visst försprång i utvecklingen för Sverige och England. Den österrikiska rapporten meddelar liksom den franska att frimåndagarna försvunnit ur industrin. I den österrikiska redogörelsen talas vidare om tillkomsten av en centralinstans för folkbildning, om nya arbetarbibliotek, folkhögskolor och amatörtestrar. Finland rapporterar en betydande utveckling på samma områden. I Belgien öppnades det första fritidsinstitutet med möjligheter att tillgodose liknande bildningsbehov 1921. De siffror, som ges i de olika rapporterna om dessa mera kulturpräglade fritidssysselsättningar, visar emellertid, att de ingenstädes fånga mer än ett mindretal. Vad som har appell till de breda lagren är allestädes biografen, till de yngre arbetarna dessutom dansen och sporten, till de äldre de egna hemmen och koloniträdgårdarna. En amerikansk siffra från ungefär samma tid anger att varje dag en femtedel av befolkningen besöker biografen och att $\frac{3}{5}$ av den var mer eller mindre regelbundna besökare.

Kontrasten i England mellan förr och nu i detta avseende skildras i det

engelska arbete, som flera gånger citerats, på följande sätt:¹ »När det söps som mest fanns det inga biografier, ingen radio, inga hundkapplöpningar, inga stora matcher i fotbollsligan, inga Littlewoods, ingen massspridning av tidningar. De sällskapliga alternativen till drickandet voro sådana ting som religion, att delta i spel i stället för att se på dem, de olika slagen av sammanlutningar för ömsesidig fostran av kulturell, religiös eller politisk natur, som då var vanliga inom arbetarklassen». I den fortsatta analysen av utvecklingen framhålles att de nytillkomna fritidssysselsättningarna ha kilat in sig som en tredje sektor mellan de båda ursprungliga rivalerna och erövrat mark från dem båda.

Detta är uppenbarligen de nytillkomna fritidssysselsättningarnas insats inte bara i England utan i hela Västerlandet.

Kap. 7. Personmiljön som orsaksfaktor. Förvärvsarbetet. Skolningen

Vid utformningen av en persons kontakt med, insikt om, värdering av och hållning till alkoholen spelar dennes olika personmiljöer — ibland samstämda, ibland stridiga — en alltid betydelsefull, ofta avgörande roll. Sådana personmiljöer ger familjen, fritidsumgänget, förvärvsarbetet och skolan. Dessa olika gruppers inflytande på den uppväxande generationens moraliska värderingar i allmänhet har gjorts till föremål för statistisk undersökning.² Korrelationen i fråga om moraliska omdömen har därvid befunnits utgöra mellan föräldrar och barn 0.545, mellan lekkamrater 0.353, mellan barnet och dess klubbledare 0.173, mellan barnet och dess lärare 0.028, mellan barnet och dess söndagsskollärare 0.002.

Det sista av dessa tal går väl samman med iakttagelsen i del I, att medlemskap i nykterhetsförening begränsat till barnaåren icke övar märkbart inflytande på den framtida hållningen till alkoholen. Även i fråga om familjens inflytande synes råda överensstämmelse mellan denna allmänna undersökning och nykterhetskommitténs resultat så långt dessa sträcka sig. Kommitténs undersökningar ge vid handen att det råder korrelation mellan absolutism hos föräldrarna och barnens hållning i så måtto, att absolutism och nästan absolutism är långt vanligare och missbruket sällsyntare hos absolutisternas barn än hos den andra generationen i genomsnitt. Många tidigare undersökningar ge vid handen, att missbruk hos söner till alkoholister är långt vanligare än missbruk hos genomsnittet. Det samband, som sålunda råder mellan faderns och sonens hållning, kan så länge det avser absolutismen knappast tydas annat än som en efterbildning från sonens sida av faderns hållning. I fråga om missbruket synes sambandet i och för

¹ The Pub and the People sid. 217.

² Hartshorne och May, Testing of knowledge of right and wrong, Relig. Educ. 1926.

sig kunna vara den siffermässiga reflexen av olika orsakssammanhang. Det kan sålunda bero 1) på att sonen efterbildar faderns eller äldre bröders hållning¹ 2) på de personliga förhållanden som eljest råder mellan familjemedlemmarna (t. ex. frekvens av broken homes) 3) på trångboddhet eller andra materiella förhållanden i hemmet, som under förmedling av känsla av otrivsel och/eller ökat uteliv stegrat kontakten med och driften till alkoholbruk.

Några undersökningar inriktade på att belysa dessa olika tolkningsalternativ, direkt avseende alkoholvanorna, föreligga, såvitt känt är, icke. Däremot föreligga från senare år omfattande undersökningar rörande ungdomskriminaliteten,² som ju i regel är förenad med alkoholvanor mer avancerade än de genomsnittliga i samma åldrar och som därmed också ger belysning av alkoholbrukets orsakssammanhang. Dessa undersökningar lägga väsentligt större vikt vid personfaktorerna i hemmet än vid de materiella.

Närmast familjen i inflytande kommer enligt den citerade undersökningen kamraterna, fritidsgänget. Fritidsgängets grundläggande roll för införandet i alkoholvanorna framgår av kommitténs ungdomsundersökningar. Kamratlaget har i det alldeles övervägande antalet fall initiativet i de båda lägre socialklasserna och ett inflytande i bredd med föräldrarna i socialklass 1.³

Familjen inom socialklass 1 och det ungdomliga fritidsgänget i de övriga socialklasserna, som sålunda äro alternativa introduktörer i alkoholvanorna, äro två varianter i en serie umgängescirklar med alkoholen som ett av sina inslag. De vuxna medlemmarna av en familj anpassa i regel sina alkoholvanor till vanorna i den umgängescirkel, i vilken de ingå. Sådana umgängescirklar följa i sina gränser eller i sin typ så nära klassgränserna, att det kan ifrågasättas, om man kan finna en bättre definition på en klass än genom att lägga umgängescirkeln till grund.

I en sådan cirkel finns, liksom eljest hos personer som leva tillsammans, inneboende böjelser till likformighet. Den yngsta psykologiska forskningen⁴ har klarlagt att gruppen hos medlemmarna utlöser en sådan strävan till likformighet redan på ett område skenbart så fritt från inslag av känslor och föreställningar om någonting såsom tillbörligt som vissa enkla sinnesförnimmelser. När det, som i fråga om alkoholen, gäller en sed med av tradition och andra faktorer skapad emotionell förankring, möter nonkonformisten åtminstone till en början ofta ett starkt tryck till likformighet utövat med ett av de många medel: övertalning, löje, förargat ogillande eller isolering, som därvid stå till buds. Den i kapitel 5 citerade amerikanska undersökningen visar att redan föreställningen om en sådan motsättning hos många föranleder anpassning till genomsnittet i strid med egna önskningar.

¹ Jfr Glueck, *Unraveling Juvenile delinquency* sid. 102.

² Se bl. a. Glueck, a. a. sid. 80 ff.

³ Jämför del I tabell U 12.

⁴ Se Sherif, *Social psychology*, sid. 163 ff, 228 ff.

Varje socialklass har sina nyanser i utformningen av dryckesvanorna, liksom i utformningen av sällskapsvanorna i övrigt. Denna utformning bestämmes, visserligen med eftersläpning, av för klassen karakteristiska värden, insikter och möjligheter. Jämför man skildringarna hos Troels-Lund av alkoholvanorna hos föregångarna till socialklass 1 med alkoholvanorna hos denna socialklass av i dag frapperas man av förskjutningen. Det ter sig naturligt att däri se ett mått på den ökade insiktens inflytande. I dag har trycket till likformighet inom denna socialklass en dubbel riktning: det riktar sig sålunda både mot underlåtenheten att dricka och mot ett bruk, som icke hålles inom mycket snäva gränser.

I sina alkoholvanor liksom i andra sällskapsvanor äro de olika samhällsklasserna icke oberoende av varandra. Marginella element, allt vanligare med ökad demokratisering, förmedla efterbildning av den högre klassens vanor till en lägre klass, som beträffande såväl alkoholvanorna som i andra hänseenden gjort den högre klassen till sin referensgrupp,¹ d. v. s. till den grupp, med vilken man strävar att bli jämförd i levnadsvanor.

Den starka förändring, som sedan första världskriget ägt rum i den svenska arbetarklassens hållning till alkoholen, har uppenbarligen en av sina faktorer i denna efterbildning. Av tabell M3, sid. 39, och tabell V4, sid. 56, i del I framgår, att inte endast frekvensen av missbrukare är större inom arbetarklassen än i de övriga socialklasserna utan att också frekvensen av absolutister och nästan absolutister är lägre bland arbetare än bland företagare och förvaltningspersonal. Differenserna äro mindre inom industri och hantverk, där gränsen mellan företagare och arbetare ofta är flytande, än där gränsen samtidigt är en klassgräns. Det synes sålunda icke föreligga någon tvekan om att alkoholvanorna för närvarande har sitt starkaste grepp om arbetarklassen. Efterbildningen har sålunda, vilket icke är okänt från andra områden, passerat förebilden. Det är rimligt att påpeka, att även orsaksfaktorer i motsatt riktning mellan samhällsklass och sedvänja härvid varit verk samma. Avhållsamhet från eller återhållsamhet i alkoholanvändning är sålunda en viktig faktor bakom den sociala uppåtdriften liksom övermått är en faktor bakom det sociala sjunkandet.

I ett tidigare skede i debatten i alkoholfrågan ägnades stor uppmärksamhet åt förmenta motiv för drickande under arbetet. Man trodde sig ha funnit sådana motiv för drickandet i tyngden, hettan, kylan eller dammet. Redan från början fanns det anledning till tvekan, i varje fall för vissa av dessa förklaringar. Två så utpräglade tunga arbeten som hamnarbete och jordbruk befann sig ju vid motsatta poler i fråga om de med dem förknippade alkoholvanorna. Frågeställningen får emellertid ses mot bakgrunden av ett äldre skråpräglade produktionskedje, under vilket arbetslaget också var måltidslag, och då arbetstiden interfolierades med gemensam förtäring. Den nutida in-

¹ Termen, som införts av Sherif, anförda arbete sid. 105, riktar uppmärksamheten på en företeelse av stor betydelse vid klarläggningen av sociala orsakssammanhang.

dustriella produktionstekniken har emellertid för sitt vidkommande i stort sett undanröjt hela frågeställningen. Förtäring under arbetstid förekommer numera endast i mindre omfattning och då i yrken som ännu icke industrialiserats och som därvid även ifråga om alkoholbruket i någon mån bibehåller en äldre tradition.

Inte heller föreställningen att den ökade mekaniseringen av arbetet skulle ha skapat ökat behov av drickande under fritiden vinner stöd av siffrorna. Missbruket har sin förnämsta förankring icke i de nya storindustriella yrkena utan inom vissa yrken, som icke nåtts av denna rationalisering. Även här är emellertid orsakssammanhanget dubbelriktat. Några av dessa yrken befinna sig vid yrkespyramidens bas och har därför karaktären av sista utväg för missbrukare, när mera åtrådade sysselsättningar icke längre stå till buds.

En personmiljö vid sidan av familjen och umgängescirkeln är *skolan*. Vilket inflytande utövar den på alkoholvanorna? En av utgångspunkterna för ett övervägande i det hänseendet är den starka negativa korrelation, som finns mellan utbildningen och fylleri bland ungdomen (Del I tabell Uf 4, sid. 218). Växlingen är i detta fall starkare än när det gäller hemförhållandena (tabell Uf 11, sid. 223). Till en del låter sig denna starka växling säkerligen förklaras genom en hänvisning till en olikhet i medfödd intresseriktning, vars inflytande speglas bland annat i tabell Uf 15, sid. 227, och till det sammanhang mellan fylleri och socialklass, som framgår av tabell Uf 10, sid. 222. Ingendera av dessa faktorer torde emellertid vara tillräcklig för att förklara skillnaden i alkoholvanor. En likartad skillnad har ungdomsvårdskommittén som bekant funnit beträffande sexualvanorna hos studenter och andra värnpliktiga. Den avgörande faktorn bakom denna olikhet mellan mera skolade och mindre skolade är därvid näppeligen att söka i något enstaka moment i undervisningen, exempelvis i fråga om hållningen till alkoholen i nykterhetsundervisningen, utan i den av undervisningen i dess helhet skapade förskjutningen i den personliga värdeskalen och beteendemönstret. Denna nya värdeskala lämnar icke samma breda utrymme för alkoholen som värdeskalen hos den relativt oskolade.

Kap. 8. Pris och inkomst som faktorer bakom alkoholkonsumtionen

Det material från olika länder, som presenterats i kapitel 2 ger många exempel på förändringar i realpriset — i allmänhet betingade av skatteändringar — vilka åtföljts av förändringar i alkoholkonsumtionen. Höjningar åtföljda av nedgång i konsumtionen ägde sålunda rum i England 1860, 1909 och 1920, i Frankrike 1900, i Belgien 1896, 1903 och 1909, i Holland 1920 och i Danmark 1912 och 1917—1918.

Att alkohollinköpen stiger med inkomsten framgår av undersökningar i flera

länder av utgifterna i privata hushåll i olika inkomstlägen. Det viktigaste bidraget till belysning av konsumtionens beroende av inkomsten ger emellertid konsumtionens svängningar uppåt och nedåt med konjunkturväxlingarna. Då konjunkturväxling ju bland annat är inkomstväxling behöver man inte tveka om bakgrunden till de med konjunkturväxlingarna samordnade växlingarna i alkoholkonsumtionen. Så känslig är särskilt vinkonsumtionen för dessa växlingar, att den var en av de tidigaste konjunkturmätarna. De alkoholkonsumenter som ha den ymnigaste konsumtionen befinna sig i stor utsträckning bland dem, som i lågkonjunktur drabbas av arbetslöshet och även eljest ha starka svängningar i sin inkomst. Den franska undersökningen av år 1923 gav ett exempel på detta samband. Vid den av Socialstyrelsen år 1927 verkställda undersökningen av de vid denna tidpunkt varaktigt arbetslösa befunnos alkoholisterna utgöra en hög procent. För mindre starkt avancerade brukare är insikten om arbetsgivarens fria val av arbetskraft i tider av arbetslöshet en starkt återhållande faktor i alkoholbruket.

Effekten av de prishöjningar i anslutning till stegringar av spritdrycksbeskattningen, som ägde rum i Danmark i slutet av och i England strax efter det första världskriget, är särskilt tydlig. De förändringar som till äventyrs samtidigt ha ägt rum i andra faktorer bakom konsumtionen har icke kunnat förändra bilden av en genom prisstegring vållad, varaktig nedflyttning av konsumtionen till en lägre nivå, i Danmark till sjättedelen eller mindre. Den svenska erfarenheten företer skenbart avvikande drag. De sammanlagt ca 70-procentiga prishöjningarna åren 1932—33 åtföljdes visserligen till en början av nedgång men därefter steg förbrukningen på nytt och uppnådde relativt snabbt den förutvarande nivån. Likartad har effekten varit av de prishöjningar, som ägt rum under och efter det andra världskriget. Sedan 1924 har realpriset stigit till det trefaldiga men konsumtionen har ingalunda sjunkit utan var, räknat i volymliter per invånare, år 1950 25 procent högre än 1924.

Detta, från det danska och engelska avvikande, förlopp har man velat förklara på olika sätt. Några ha av den svenska utvecklingen trott sig kunna draga den slutsatsen, att skattehöjningar icke mer än tillfälligt påverka den svenska konsumtionen, eller — i den mån man erinrat sig och tagit intryck av de danska erfarenheterna — att endast mycket betydande, på en gång insatta prishöjningar kunna väntas åstadkomma en varaktig sänkning. Andra ha menat, att priset väl har visst inflytande, men att den snabba svenska återhämtningen har sin grund i att den svenska inkomstutvecklingen varit så mycket gynnsammare än den danska eller den engelska. Åter andra ha hävdad, att prisbarriären visserligen motverkats av inkomststegringen men att det svenska förloppet får sin avgörande förklaring i en förskjutning av seden mot ökat bruk av spritdrycker.

Med hänsyn till förekomsten av dessa starkt divergerande meningar har nykterhetskommittén funnit erforderligt att underkasta spørsmålet om kon-

sumtionens samband med sedvana, pris och inkomst en mera ingående ekonomisk-statistisk analys.

I Sverige ha sådana undersökningar redan tidigare verkställts av Malmquist¹, i England av Stone² och i Holland av Derksen en van Lothorn.³

Då de vid dessa olika undersökningar tillämpade metoderna icke helt sammanfalla och då det dessutom ansetts önskvärt att jämväl Danmark inbegreps i jämförelsen, har nykterhetskommittén låtit verkställa nya beräkningar efter så långt möjligt enhetliga grunder varvid den av Stone använda metoden lagts till grund. De siffermässiga resultaten jämte vissa tillhörande diagram återfinnas på sid. 192 och följande.

Om den teoretiska bakgrunden för och huvudresultaten av dessa undersökningar må här anföras följande.

De faktorer som dryftats i de föregående kapitlen ge viktiga bidrag till bestämningen av den myckenhet alkoholdrycker en person vid det ena eller andra tillfället skulle komma att förtära, om inga yttre hinder mötte, en mängd som några ekonomer kalla *mättnadskvantum*.⁴ Olika hinder, exempelvis fängsligt förvar, internering på alkoholistanstalt eller långt avstånd till varan, kan emellertid hindra åtkomsten av detta mättnadskvantum. Det vanligaste hindret är emellertid en konstellation av allt för högt pris i förhållande till de för köp tillgängliga penningmedlen. Denna penningtillgång beror i sin ordning på inkomsten. En persons alkoholkonsumtion bestämmes således i regel främst av hans varaktiga eller från tid till annan växlande mättnadskvantum, varans pris och hans inkomst.

Det synes framgå av det i kapitel 2 redovisade materialet, att priset ibland varit så lågt att en person kunnat förtära hela sitt mättnadskvantum. Detta torde gälla franska vintillverkare eller brännare till husbehov med avfallsprodukter som råmateriel. Det torde också ha gällt för alla kunder, även de fattigaste alkoholisterna i Danmark före år 1912. I andra fall har emellertid priset i samband med relativt låg inkomst sänkt den för förtäring tillgängliga mängden avsevärt under ett ursprungligt mättnadskvantum. För belysningen av hur högt pris eller låg inkomst pressar ner en persons konsumtion under dennes mättnadskvantum har den teoretiska ekonomin format särskilda begrepp, *de ekonomiska elasticitetsbegreppen*.⁵ En sådan elasticitet är i allmän-

¹ A Statistical analysis of the demand for liquor in Sweden, Uppsala 1948.

² Journal of the Roy. Stat. Society 1945, sid. 286 ff.

³ De Nederlandsche Conjunctuur Mai 1932.

⁴ Professor Ragnar Frisch i brev till nykterhetskommittén och Ragnar Allen i Mathematical analysis for economists sid. 113.

⁵ Den mera ingående analysen definierar dessa som derivator: om konsumtionen, priset och inkomsten betecknas med resp. K , P och I är priselasticiteten resp. inkomstelasticiteten

$$-\frac{d(\log K)}{d(\log P)} \text{ resp. } \frac{d(\log K)}{d(\log I)}.$$

Något åskådligare kan inkomstelasticiteten sägas vara förhållandet mellan uppgångsprocenterna för konsumtionen och inkomsten när den senare undergår en mindre höjning och priselasticiteten förhållandet mellan nedgångsprocenten i konsumtionen och uppgångsprocenten i priset, när det senare undergår en mindre höjning.

het inte konstant utan stiger med priset och minskar med inkomsten. Vid beräkningarna nödgas man i allmänhet förutsätta — och det görs i det följande — att elasticiteterna äro något så när konstanta. I allmänhet har man inte heller tillfälle att undersöka individuella elasticiteter. Undersökningarna inriktas i stället på att klarlägga sammanhanget mellan den nationella konsumtionen av en vara å ena sidan och priset och den samlade nationella inkomsten å den andra. Analysen av den nationella konsumtionens, prisets och den nationella inkomstens utveckling ger därvid i allmänhet vid handen, att de visserligen fortlöpande förete samtida svängningar uppåt och nedåt, men att de medellägen kring vilka svängningarna för dem äga rum, i regel förskjutes uppåt eller nedåt med tiden, eller som man uttrycker det, att dessa företeelser ha en *trend*. Eftersom konsumtionen påverkas av pris och inkomst påverkas den uppenbarligen inte bara av konjunktursvängningarna i dessa utan också av trenderna. I allmänhet får man emellertid inte en tillfredsställande förklaring av utvecklingen av konsumtionen av en vara om man söker återföra trendelementet i den nationella konsumtionen enbart på trender i pris och nationalinkomst. Likhet i trend mellan ekvationens båda led kräver i regel att till pris- och inkomsttrenderna fogas ett utjämnande positivt eller negativt trendelement. Denna utjämnande trend eller resttrend, som den för korhetens skull må kallas, blir på grund av sin definition en mätare på de förändringar av konsumtionen med tiden, som icke skapas av förändringarna i pris och inkomst, på den tilltagande eller avtagande inriktningen på varan, på själva sedvänjans förändring.^{1 2}

Vid kommitténs beräkningar (data för beräkningarna jämte vissa tillhörande diagram återfinnas på sid. 192 ff) har konsumtionen och inkomsten angivits per invånare. Tillräckliga skäl för att komplicera insamlingsarbetet i avseende å data genom att i stället räkna exempelvis per invånare över 15 år ha icke förelegat. Det relativa läget länderna emellan, som för undersökningen varit det väsentliga, torde genom denna underlåtenhet inte ha rönt någon nämnvärd påverkan. Med hänsyn till osäkerheten rörande tolkningen av standardfelen i koefficienterna³ ha dessa i regel icke angivits. Den multipla

¹ Matematiskt blir på grund härav uppgiften att bestämma koefficienterna A_0 , a , b och c i ekvationen $\log K^* = A_0 + a \log P + b \log I + ct$ så att därigenom nås den bästa överensstämmelsen mellan följderna av givna värden på K och den följd av värden på K^* , som framkommer om man i ekvationen för in den tillhörande värdekombinationen (P , I , t). Den på värdeparen K , K^* beräknade korrelationskoefficienten R_{K^*K} — också tecknad $R_{K(P,I,t)}$ — ger ett mått på noggrannheten i denna anpassning.

² Ett mycket belysande exempel på betydelsen av en sådan trend för utvecklingen har man under mellankrigsåren i fråga om tobaken i England. Den är också beräknad av Stone och är särskilt påtaglig. Stone söker (sid. 320) förklaringen däri, att procenten rökare bland kvinnor över 16 år under 10-årsperioden 1928—38 ökat från 15 till 33.

³ Jfr i detta hänseende bl. a. Stone sid. 310. I fråga om den roll, som vid många undersökningar tillmätas signifikansproblemet, har Tinbergen (Readings in Business Cycles Theory 1950 s. 81) inte utan fog anmärkt: »När vi tala så mycket om statistisk signifikans och om standardavvikelse hos våra regressionskoefficienter, böra vi inte glömma att, även om standardavvikelserna äro stora, det sannolikaste värdet på regressionskoefficienten ändå är det värde som vi ha beräknat».

korrelationskoefficienten R_{K^*K} spelar i det hänseendet i viss mån en surrogativ roll.

Resultatet av beräkningarna framgår av följande tablå.

	Perioden 1920—38			
	Pris-elasticitet	Inkomst-elasticitet	Resttrend	$R_{K^*, K}$
England (Stone)	0.72	0.54	— 0.013	0.983
England (kommittén)	0.63	0.78	— 0.017	0.993
Danmark	1.12	2.24	— 0.016	0.952
Sverige	0.36	0.79	— 0.006	0.810
	Perioden 1923—38			
	Pris-elasticitet	Inkomst-elasticitet	Resttrend	$R_{K^*, K}$
England	1.05	0.45	— 0.011	0.993
Danmark	1.20	2.28	— 0.018	0.967
Holland (1925—35)	1.04	0.56	— 0.018	0.981
Sverige	0.43	0.53	+ 0.001	0.967

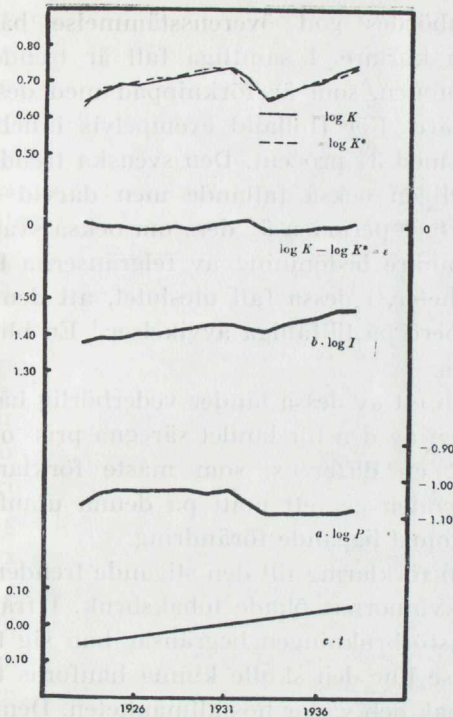
Med hänsyn till att förändringarna i många av de faktorer, som efter vad som framhållits i det föregående påverka alkoholkonsumtionen utan att därför kunna beaktas i den uppställda regressionsekvationen, torde vara väsentligt mera framträdande under 1920—22 än under 1923—38, ha beräkningar verkställtts både för perioderna 1920—38 och 1923—38. Realprishöjningarna under 1920—22 får också till stor del sin karaktär av en sänkning av den allmänna prisnivån, vilket inte torde vara att helt jämställa med spritprishöjningar vid en relativt konstant allmän prisnivå.

I fråga om båda elasticiteterna intar Danmark en ställning för sig.¹ För de tre övriga länderna är överensstämmelsen ifråga om inkomstelasticiteten god. Den ligger under perioden 1923—38 för alla tre länderna kring 0.5. Ifråga om priselasticiteten är överensstämmelsen mellan England och Holland stor, den svenska är avsevärt lägre.

Det har icke ansetts erforderligt — även om möjligheterna skulle vara större än de förefalla — att närmare pröva bakgrunden till dessa differenser och överensstämmelser, genom att exempelvis ingå på ett bedömande huruvida differenserna äro verkliga eller till en del ha sin grund däri att några av sifferserierna icke äro tillräckligt representativa. För nykterhetskommittén

² Tyvärr har det icke varit möjligt att få något annat prismaterial från Danmark än utminuteringspriset på akvavit. Det framstår emellertid som antagligt, att en serie för genomsnittspriset för all försäljning skulle ha lett till en minskning av priselasticiteten. Inkomstelasticiteten är möjligen ogynnsamt påverkad av de vanskligheter som på detta område äro förbundna med medeltalsfixeringen. (Jfr i detta hänseende Frisch, Statsökonomisk Tidskrift 1938, s. 10.)

Sverige

Storbritannien

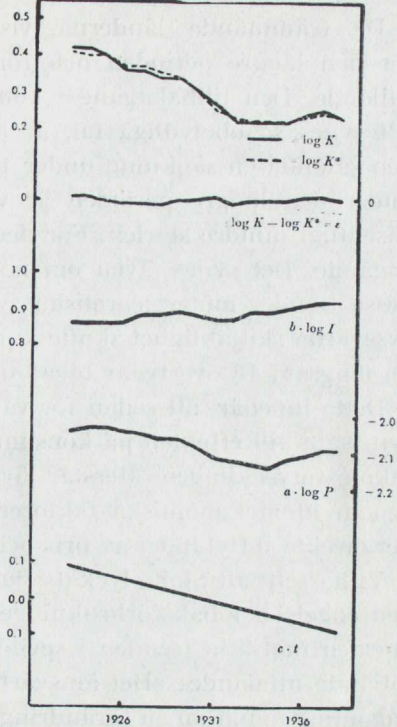

Diagram 13. *Konsumtionen av spritdrycker (log K) fördelad — underifrån räknat — på termerna för resttrend (t), pris (log P) och inkomst (log I) i Sverige och Storbritannien för åren 1923—1938. Se närmare sid. 192—207*

har det nämligen icke varit av större vikt att fastställa storleken i det särskilda fallet av den nedgång, som åtföljer en prisstegring. Däremot har det med hänsyn till den tidigare diskussionen varit angeläget att fastslå, att prisstegring, så snart inflytandet på konsumtionen av olika orsaksfaktorer hålls i sär, undantagslöst visat sig vara åtföljd av konsumtionsminskning. I den mån sålunda exempelvis den svenska konsumtionen efter realprishöjningen 1932—33 snabbt återvänt till den ursprungliga nivån beror det således icke på prisstegringens verkningslöshet utan på ett inflytande i stegrande riktning av andra faktorer, inkomststegring och/eller resttrend.

Utöver uppgifter om de olika elasticiteterna innehåller tablån som synes också uppgifter om resttrenden. Av definitionen på denna trend framgår, att den uppenbarligen står i nära samband med trenden i konsumtions-talen men däremot röner föga inflytande av pris- och inkomststegringarna.¹ I den mån konsumtionstalen från de olika länderna äro representativa för den verkliga konsumtionens utveckling kan man således räkna med att denna trendberäkning ger ett pålitligt utslag.

¹ Frisch har i en likartad undersökning, som visserligen icke avser sprit utan mjölk, men metodiskt är av helt analog struktur uttryckligen definierat denna fristående trend »som allmänna konjunktur- och trendfaktorer vid sidan av dem, som verka genom pris, köpkraft och allmän levnadskostnadsnivå» *Statsekonomisk Tidskrift* 1938, sid. 5).

De främmande länderna visa inbördes god överensstämmelse både för den längre perioden och för den kortare. I samtliga fall är trenden fallande. Den tillbakagång i konsumtionen, som är förknippad med dessa till synes så obetydliga tal, är avsevärd. För Holland exempelvis innebär den sålunda en sänkning under 10 år med 34 procent. Den svenska trenden under den längre perioden är visserligen också fallande men därvid av väsentligt mindre storlek. För den kortare perioden är den, om också svagt, stigande. Det synes, även om noggrannare bedömning av felgränserna för dessa trender möter teoretiska svårigheter, i dessa fall uteslutet, att denna avsevärda skiljaktighet skulle kunna bero på tillfälliga avvikelser.¹ En blick på diagram 13 övertygar bl. a. därom.

Detta innebär, att sedan för vart och ett av dessa länder vederbörlig hänsyn tagits till effekten på konsumtionen av den för landet säregna pris- och inkomstutvecklingen återstår överallt en differens, som måste förklaras genom utomekonomiska faktorer. Trenden ger ett mått på denna utanför det direkta inflytandet av pris och inkomst liggande förändring.

Vi ha sett, att Stone lyckats finna en förklaring till den stigande trenden i den engelska tobaksförbrukningen i kvinnornas ökade tobaksbruk. I fråga om den motsatta trenden i spritdrycksförbrukningen begränsar han sig till följande uttalande: »Det är svårt att se hur den skulle kunna hänföras till någonting annat än en förändring i smak och vanor hos allmänheten. Denna förändring kan inte direkt hänföras till förändringar i pris och inkomst eftersom de förändringar, som äro förknippade med dessa faktorer redan tagits i betraktande.»²

Måhända kan man däremot räkna med en *indirekt* verkan av prishöjningarna 1920. Den sociologiska undersökning av de engelska värdshusen, som redan tidigare omnämnts, gör den iakttagelsen, att de yngre männen genomsnittligt sett vid sina beställningar håller sig till smärre glas än de äldre män, som grundlagt sina vanor före prishöjningen. I den mån denna iakttagelse är riktig och väsentlig står den sjunkande trenden i England tydligen i samband med generationsväxlingen. Det finns uppenbarligen anledning att förklara den avvikande svenska trenden med en hänvisning till en ogynnsammare utveckling ifråga om denna allmänna sedvänjas förskjutning. Flera sifferserier i tabell A bekräfta denna tydning. I Sverige är exempelvis realutgiften för spritdrycker numera 2½ gånger vad den var före första världskriget, i England är den trots jämförliga prisstegringar nu inte fullt 80 % av vad den var då. Faktorerna bakom denna olikhet i sedvänjans utveckling dryftas i principbetänkandet.

Tabellen ger vid handen att regressionsekvationen ger den sämsta anpass-

¹ Angivna med på vanligt sätt beräknade felgränser äro regressionskoefficienterna för Sverige och England för perioden 1923—1938 $+0.001 \pm 0.0018$ resp. -0.011 ± 0.0022 och koefficienterna därmed signifikant åtskilda.

² Stone, a. a. sid. 318.

ningen för Sverige för den längre perioden, den multipla korrelationskoefficienter, som i övriga fall är 0.95 eller mera, uppgår i detta fall endast till 0.81. Det ger en antydning om att de ekonomiska faktorerna icke ensamma förmå förklara utvecklingen under denna längre period. Beräknar man värdet för konsumtionen 1920 med ledning av regressionen för tiden 1923—38 lämnar den ett värde som endast uppgår till 80 % av den faktiska. Det återstår således med denna regression en oförklarad rest på 20 %. Huruvida denna kan förklaras genom ett otillfredsställande variabelval eller har väsentlig saklig bakgrund, utgör ett spörsmål som måst lämnas utanför undersökningen.

Det finns anledning, att i detta sammanhang också behandla en av samhällets åtgärder, *alkoholbeskattningen*. Varje inte alltför obetydlig beskattning av detta slag ökar ju priset och återverkar därmed på konsumtionen. Försök att genom alkoholbeskattning öka statsintäkterna eller minska förbrukningen av alkoholdryckerna äro också urgamla. Den äldsta över huvud taget kända lagurkunden, Hammurabis lag, har sålunda en bestämmelse om lyxskatt på öl.

Sådana försök har inte alltid varit framgångsrika. Ännu i början av 1800-talet misslyckades engelska försök i sådan riktning till följd av uppkomsten av en olaga framställning av spritdrycker till lägre priser. Statsmakten saknade vid den tidpunkten tillräckliga kontrollmöjligheter. Detsamma gäller Gustav III:s kronobrännerier. Beträffande erfarenheterna av de danska och engelska skatte- och prishöjningarna under och efter första världskriget råder däremot enighet därom, att den olaga hantering, som därefter förekommit, varit försvinnande liten. Beträffande Holland har påståtts, att prishöjningen 1920 medförde avsevärd olaga hantering, men detta påstående framstår icke som övertygande.

Sverige har däremot såväl under 1920-talets låga brännvinspriser (2 kr 65 öre) som under 1930-talets något högre (1934: 4 kr 35 öre) och de nuvarande höga spritpriserna haft en olaga spritmarknad. Men denna olaga handel har haft sin kundkrets icke hos personer, som funnit bolagspriset för högt och varit angelägna att förvärva en billigare vara, utan hos dem som varit avstängda från lagligt inköp. Och priset i denna olaga marknad har legat avsevärt över priset i den lagliga. När det lagliga brännvinet kostade kr 2.65 svängde den insmugglade utspädda spritens pris mellan 12 och 18 kronor litern med ett normalläge på 15 kronor. Den nuvarande olaga handeln, som i mycket liten omfattning avser lönnbränd eller insmugglad sprit utan väsentligen överlåten motbokssprit, kan uppenbarligen icke underbjuda den lagliga handeln, utan håller dubbla priser eller något mera. Denna erfarenhet om spritransoneringens inflytande på priset i den svarta marknaden speglar en allmän ekonomisk erfarenhet rörande priset i den svarta marknaden för en ransonerad vara.¹

¹ Se Boulding, *Economic Analysis*, sid. 153 och följande.

Statens utbyte av en höjning av alkoholbeskattningen beror uppenbarligen på priselasticiteten. Därvid bör det emellertid observeras att statens inkomstoptimum icke ligger vid den punkt, då priselasticiteten (som en till sitt absoluta värde stigande funktion av priset) når det värde vid vilket konsumentutgiften blir oförändrad, utan först vid ett något större värde. Konsumtionsminskning vid oförändrad konsumentutgift betyder nämligen stegrad skatteandel. Det bör vidare observeras att det är viktigt att hålla i särinverkan på kortare och inverkan på längre sikt. Den ekonomiska analysen skiljer på korttids- och långtidselasticitet.¹ De i föregående tabell beräknade elasticiteterna äro i viss mån långtidselasticiteter.² På lång sikt har således den engelske finansministern haft ringa utbyte av skattehöjningarna på spritdrycker men den svenske ett så mycket större. Korttidselasticiteten är emellertid i båda fallen en annan. På kort sikt torde den engelske finansministern alltjämt kunna räkna med utbyte av en spritskattehöjning under det att det omedelbara utbytet för hans svenska kollega är avsevärt mindre än utbytet på längre sikt.

Kap. 9. Några sekundära orsaksfaktorer utanför alkohollagstiftningen

Den hittillsvarande översikten har redovisat några omständigheter, storleken av alkoholskadorna, graden av insikt rörande alkoholens verkningar, rivaliserande fritidsalternativ, personerna i omgivningen, alkoholpris och egen inkomst, som direkt inverka på den enskildes hållning till alkoholen. Som redan nämnts, finns det därtill några företeelser, som genom att utöva inflytande på dessa primärfaktorer medelbart gestalta den enskildes hållning. De viktigaste av dessa sekundära faktorer är bosättnings- och verksamhetsorten, industrialiseringsgraden och inbegreppet av de värden, mål och orsaksföreställningar, som behärska den enskilde och hans grupp, med ett ord den härskande *livsåskådningen*.

Dessa tre faktorer skola i det följande i tur och ordning i korthet belysas.

a. *Bosättningsorten*

Nykterhetskommitténs undersökningar ge vid handen (del I sid. 53), att alkoholvanorna växla med den ort där en person för det mesta vistas. Alkoholvanorna på den glest befolkade landsbygden, i smärre städer och i storstäder äro inordnade i en serie av stigande intensitet. Där man i andra länder har lokalt differentierad statistik kan man göra samma iakttagelser. Om

¹ En åskådlig belysning av skillnaden finner man hos Wold, Efterfrågan på jordbruksprodukter sid. 90—94.

² Wolds uttalande sid. 93, att vissa av honom uppräknade metoder utrensar trendkomponenten i priset, har knappast giltighet för den här tillämpade metoden.

storstaden har ymnigare alkoholvanor än andra aggregationstyper, betyder det inte, att alkoholvanorna inom dess olika delar äro enhetliga. Slum och villaförstad äro två poler inom storstaden, väsentligt åtskilda i alkoholvanor och alkoholskador. En motsvarande olikhet föreligger i fråga om kriminalitet och skilsmässor. Vilken är bakgrunden till dessa olikheter mellan stad och land och inom storstaden själv?

En faktor är säkerligen tillgången på varan, bland annat påverkad av den genomsnittligt lägre inkomsten på landsbygden. För många varor och tjänster måste landsbygdskonsumenten, som det många gånger framhållits i de svenska debatterna om dyrortsgrupperingen, vid sidan av inköspriset offra tid eller bestrida kostnader, därför att konsumtionsorten befinner sig på stort avstånd från orten för inköpet eller leveransen. Det ger åt landsbygden en mindre konsumtion av läkarvård, högre skolformer, biograf- och teaterföreställningar, sannolikt också av böcker. Den drabbar också restaurangkonsumtionen, även sådana former, som icke äro underkastade några lagliga hinder. Ensam ger emellertid denna tillgångsfaktor ingen tillräcklig förklaring. Sverige hade under husbehovsbränningstiden lägre alkoholskadefrekvens å landsbygden än i städerna och sannolikt är detta förhållande regel i länder som Frankrike och Schweiz, där alkoholdryckerna alltjämt tillverkas i hemmen.

Åtskillnaden mellan stad och land torde i stället ha sin huvudsakliga bakgrund i en växlande balans mellan eggelsen till alkoholförtäring och motiven för underlåtenhet. Stadsbon rör sig i en miljö, där möten med alkoholen äro talrika, lantbon i en miljö, där sådana möten äro sparsamma. Denna olikhet föreligger också mellan storstadens olika delar, slumdistriktet har långt högre frekvens än villaförstaden. Viktigare är emellertid måhända inflytandet av olikheterna i den allmänna personkontakten mellan medlemmarna i det mindre samhället och motsvarande kontakt mellan medlemmarna i ett större. I det större samhället kan en människa — av fri vilja eller av nödtvång — leva anonymt, utan mer än ytliga kontakter med andra människor. I ett mindre samhälle blir han alltid infogad i ett band av ömsesidighet. Denna ömsesidighet har en dubbel verkan. Den undanröjer ett av de olustmoment, ensamhetskänslan, bristen på gensvar, som hos den anonyme i storstaden driver till alkoholbruk. Den är emellertid samtidigt en utgångspunkt för inbördes kontroll. Det sociala trycket från omgivningen motverkar på landsbygden övermått med alla det sociala ogillandets medel. Gentemot mannen i storstadsslummen utanför varje socialt förband eller inom ett antisocialt förband krymper den samman till poliskontroll. Dessa olikheter skärpas genom inflyttning till storstadsslummen av element utan förmåga eller vilja till anpassning till de stramare normerna i det mindre samhälle, från vilket de komma.

Sammanfattningsvis kan man alltså återföra den överallt bestående olikheten i alkoholvanor mellan till folkmängden större och till folkmängden

mindre lokala samlevnadsförband, starkast utpräglad i motsatsen mellan storstad och landsbygd, på att alkoholen är lättillgängligare och mera påträngande i storstaden, på att den där oftare möter en människa med en gynnsammare resonansbotten för bruket och på att denna därvid icke är utsatt för det sociala tryck till återhållsamhet, som landsbygds- eller småstadssamhället utövar.

Bilden av stad och landsbygd som faktor bakom bruket är emellertid icke uttömd härmed. I sin breda variation av människor, åskådningar och livsföring rymmer staden, särskilt den stora staden, inte bara det grövsta förfallet utan också den kraftigaste reaktionen mot detta förfall. Nykterhetsrörelsen har sålunda, liksom i allmänhet rörelser för moraliskt framsteg, fötts icke på landsbygden utan i de stora städerna.¹

b. *Industrialiseringsgraden*

Industrialiseringen influerar på ett flertal av de primärfaktorer bakom alkoholbruket, som tidigare redovisas, både på sådana, som främja bruket, och på sådana, som hämma det. Den stegring av nationalinkomsten, som följt i industrialiseringens spår, har sålunda, som framgår av kapitel 2, i åtskilliga fall medfört en stegring av konsumtionen. Samtidigt har industrialiseringen emellertid framskapat en rad verksamma rivaler, bl. a. de nutida massförströelserna. I dess spår har också följt en ökad urbanisering av samhället, både i den trängre meningen, att de icke jordbruksidkande tätorterna vidgats på den jordbrukande landsbygdens bekostnad och i den vidare meningen, att vissa till sina värden av staden präglade suggestionscentra, radio, storstadstidningar och till städerna förlagda restauranger och nöjescentra, antingen äro en direkt frukt av den industriella utvecklingen eller medelbart genom den förbättring av kommunikationsmedlen, som är en sida av det industriella framsteget, vidgat sitt inflytande till långt bredare människoskargar än tidigare, också till landsbygden. Industrialiseringen har vidare ökat risken för alkoholskadorna genom att sänka deras tröskel, den genomsnittliga alkoholmängd i blodet, vid vilken faran blir aktuell. Kompensatoriskt har den emellertid därmed i andra hand skapat nya eller starkare motiv för avhållsamhet eller återhållsamhet i alkohol användningen. Nykterheten vid ratten är större än den var på kuskbocken. Nykterhet under arbetstid i storföretaget av i dag är större än nykterheten i hantverket av i går. Liksom industrialiseringen är en verkan av vetenskaplig forskning är den också en faktor bakom dennas utveckling och därmed en faktor både bakom den nya vetenskapliga insikten i alkoholfrågan och bakom den allmänvetenskapliga syn, som efter vad som i det följande skall visas, är en faktor bakom hållningen till alkoholen.

¹ Jfr Max Weber, *Wirtschaftsgeschichte* sid. 272.

Vilket totalresultat, som kommer ut av dessa verkningar i olika riktningar, är icke möjligt att avgöra på grundval av kommitténs material. Närmast skulle man mot bakgrund av detta vara benägen att tro, att verkningarna till en början varit konsumtionsstegrande men sedermera konsumtionssänkande, det sista väsentligen genom skapande av ny fritid och alkoholen i attraktionskraft överlägsna fritidssysselsättningar.

c. *Livsåskådningen*

Fastställandet av alkoholens gynnsamma och ogynnsamma verkningar och den därav påverkade värderingen av och hållningen till alkoholen kommer icke till stånd i avskildhet från andra iakttagelser, värderingar och hållningar. Den står tvärtom i beroendeförhållande till andra delar av livsåskådningen och till livsåskådningen i dess helhet.

Det mest slående exemplet härpå ger läget i Medelhavsbackenet. Naturen gynnar där vinodlingen. Där katolska kyrkan råder, där flödar också vinet, där Islam härskar, där saknas vinet eller för en undanskymd tillvaro.

Samma motsättning, om också mindre utpräglad, råder inom kristenheten själv. I kap. 2 ha vi redan nämnt, att nykterhetstanken i viss mening har sitt ursprung i 1600-talets engelska puritanism. Den senare är i sin ordning en frukt av kalvinismen med dess stränga, indispensabla krav på den enskildes livsföring, där den katolska kyrkan i stället räknade med syndafall, bikt och bot.¹ När de kalvinska kyrkorna utforma ett socialpolitiskt program, ha de gärna en nykterhetspunkt, den katolska kyrkan däremot inte. Nykterhetssträvandets geografiska utbredning sammanfaller inom Västerlandet också rätt väl med graden av religiös påverkan från kalvinismen. I vårt land följer sålunda alkoholvanorna i sina skiftningar rätt nära de kalvinistiskt påverkade fri- eller lågkyrkornas utbredning.² Den starka skillnaden mellan Jönköpings län och dess grannlän har ingen annan förklaringsgrund.

Livsåskådningens roll framträder icke bara vid ett sådant tvärsnitt utan också vid ett historiskt längdsnitt. Även om den ursprungliga impulsen till nykterhetsarbetet kom från en medicinsk broschyr av en amerikansk läkare, togs det i början allestädes om hand av samhällsintresserade kristna. Motargumenten utformades därvid icke av profana — sådana voro vid den tiden sällsynta — utan av andra kristna. Ivrarna ägnade i sin argumentering helt naturligt stort utrymme åt en konkret exemplifiering av alkoholskadorna. I sina slutsatser stödde de sig emellertid alltid på något bibelställe av etisk innebörd. Motståndarna åberopade andra bibelställen. Vinet framstod för dessa i allmänhet ingalunda som ett ont, som påkallade någon teodicé, utan som en obestridlig gudsgåva. Debatten

¹ Jfr Max Weber, *Wirtschaftsgeschichte* sid. 311.

² Jfr Lundman, *Tirfing* 1943, sid. 118 ff.

för och emot fördes sålunda till en början övervägande inom bibeltolkningens eller inom den bibliska allegorins ram.¹

Utvecklingen i argumenteringen fram till första världskriget är ett målande exempel på hur det naturvetenskapliga och socialstatistiska synsättet vinner terräng. Själva redovisningen av alkoholskadorna tar under denna utveckling allt större utrymme och dominerar till slut så starkt, att den för ståndpunktstagandet erforderliga etiska attityden icke eller endast knapphändigt redovisas. Vid sidan av den ursprungliga, i vidare kretsar verksamma religiöst etiska attityden kan man emellertid urskilja två andra. Den ena ser i alkoholen en fiende till hög personlig duglighet eller betraktar en med kemiska medel åstadkommen eufori som lågklassig. Den har många företrädare bland medicinarna och har kommit till uttryck också inom den vetenskapliga etiken.² Ett inslag i en profant motiverad individuell fullkomlighetsetik alltså. Den andra har bl. a. företräts av några framskjutna arbetarledare³ och har ett dubbelt inslag: profant motiverad altruism och omtanke om den kämpande arbetarklassens effektivitet vid striden för bättre villkor.

Utvecklingen efter 1913 har ytterligare utökat insikten om alkoholskadorna, men knappast givit någon ytterligare nyansering av det etiska motivkomplementet. Alltjämt grundas den personliga ansvarskänslan för alkoholskadorna sålunda på något av de tre etiska motiv, som i nutiden kämpa om människorna: religiöst betingad altruism, profan perfektionism och profan altruism. När den första danska alkoholkommissionen (1907) hade att förklara den nedgång, som ägt rum i alkoholkonsumtionen i Danmark i slutet av 1800-talet, ehuru inga lagstiftningsåtgärder vidtagits, underströk den genom att hänvisa till religiösa rörelser i vissa delar av landet den första åskådningens roll. När den därtill fogade en hänvisning till läkarnas insats för ett sundare levnadssätt, till en stigande kultur och till ett ökat friluftsliv angav den olika former i vilka den andra av dessa etiska grundåskådningar kommit till uttryck.

Kap. 10. Lagstiftningen som orsaksfaktor

Den i kapitel 2 meddelade översikten har också avsett de viktigaste lagregler, som vid olika tidpunkter varit gällande. Om vi i förevarande kapitel bortse från restriktionssystemet, som kommer att dryftas i annat samman-

¹ Ett belysande exempel från England ger en stenografiskt återgiven debatt från ett årsmöte i the English and Foreign Temperance Society år 1837, där moderatistiska och absolutistiska synpunkter bröto sig mot varandra, från Sverige Wieselgrens huvudarbete. »Vad skall man säga om detta nykterhetsväsen, ifall man annars tror Guds ord?»

² Så exempelvis hos E. Paulsen, en av de mest framträdande universitetslärarna i etik vid sekelskiftet.

³ Exempelvis på kontinenten av belgiern Vandervelde och österrikaren Adler.

hang, föreligger inte i fråga om några av dessa regler ett belysande statistiskt material av samma slag som beträffande spritskatten. Det är emellertid uppenbart även utan sådant statistiskt material att införandet av den ena eller andra av dessa lagregler icke åtföljts av förändringar av den plötslighet och ögonskenlighet som verkningarna av skattehöjningarna. Som tidigare framhållits är det långt vanskligare att skilja långtidsverkningar av olika faktorer från varandra. De förmodanden om vissa lagreglers inflytande, som i det följande kommer att göras, äro därför väsentligt osäkrare än de som i kapitel 8 avsågo skattens verkningar.

Tillverkningen har i flertalet av de jämförda länderna i lag eller i varje fall i praxis varit undandragen naturhushållningen. Före 1855 rådde emellertid i Sverige vid sidan av fabriksbränning viss husbehovsbränning. Detsamma gäller alltjämt i Frankrike. I Frankrike är vintillverkningen därtill allmän lantmannanäring. Även om det svenska materialet till bedömandet av verkningarna av 1855 års reform är torftigt och det därtill är vanskligt att från varandra skilja inflytandet av husbehovsbränningens undanröjande och den samtidigt vidtagna skattehöjningen, synes man näppeligen behöva tveka om värdet av husbehovsbränningens avskaffande. Att den franska husbehovsbränningen icke varit utan nackdelar för nykterhetstillståndet torde bl. a. framgå därav, att det ansågs erforderligt att förbjuda den under första världskriget.

Alkohollagarna ägna i allmänhet ett långt bredare utrymme åt *försäljningen* än åt tillverkningen. I några fall, exempelvis i Frankrike, har avvikelserna från den fria näringsutövningen varit obefintliga eller obetydliga. I allmänhet ha emellertid sådana inskränkningar vidtagits. De kunna sägas vara präglade av två huvudsyften, att begränsa antalet försäljningsställen och att skapa en kår av säljare eller försäljningsorgan med särskilda kvalifikationer. Det första syftet har man ibland (Belgien, England, Sverige) sökt nå genom en licensavgift för försäljningsrätten, tillräckligt hög för att verka återhållande, ibland genom att i lagen föra in föreskrifter om ett högsta antal rättigheter i en kommun i förhållande till befolkningsantalet (Holland, Danmark), ibland genom en mera allmän rätt för ett samhällsorgan till behovsprövning inom ett tillståndsförfarandes ram. Detta tillståndsförfarande har i några fall handhåfts av administrativ myndighet ensam, i andra fall av administrativ myndighet i samverkan med ett eller flera organ för ortsbefolkningen, i allmänhet i första rummet med kommunalrepresentationen, någon gång med folkomröstning. England har ett mellanting, beslut av fredsdomare eller ett kollegium av sådana.

För att skapa erforderliga kvalifikationer hos säljarna för att försäljningen handhaves i överensstämmelse med samhällsintresset har man på säljaren uppställt vissa krav på medborgerlig fläckfrihet. I vissa länder, främst de nordiska, har man funnit denna garanti otillräcklig och därför, med början år 1850 i Falun, inrättat desintresserade organ för försäljningen.

Man kan iakttaga vissa regelbundenheter i fråga om den historiska utvecklingen vid tillgripandet av den ena eller andra av dessa anordningar. Utskänkningen blir sålunda regelbundet tidigare föremål för åtgärder än utminutereringen och är vid varje tidpunkt i ett land i allmänhet underkastad strängare regler. Brännvinet har en likartad förhållning gentemot vinet och ölet. Det kommunala inflytandet utgör gentemot det rent administrativa ett inslag i ett mera långtgående lagstiftningsstadium, likaså desintresseringen gentemot mindre vittgående krav på säljaren.

Hur ha dessa olika lagstiftningsåtgärder verkat?

Klarast urskiljbara äro vissa verkningar av desintresseringen. Införandet i Göteborg av de anordningar, som fått sitt namn efter staden, synes i varje fall temporärt ha medfört någon minskning i fylleriet. Mer påfallande äro två andra verkningar: krympningen av utskänkningen i förhållande till utminutereringen, begränsning av antalet försäljningsställen men samtidigt en kompensatorisk ökning av deras genomsnittstorlek. Tillgängliga statistiska data möjliggöra icke en säker bedömning av desintresseringens direkta inflytande på totalkonsumtionen. Dess viktigaste verkan i det hänseendet är sannolikt indirekt: den vidgade möjlighet den ger de politiska instanserna att träffa nykterhetspolitiska avgöranden uteslutande med hänsyn till åtgärdernas sannolika inverkan på nykterhetstillståndet.

Den svenska utvecklingen under decennierna närmast efter år 1855 synes ge belägg för värdet av det kommunala inflytandet på tillståndsgivningen. Landsbygden frilades från slumbildande krogar och de stadsfullmäktige, som tillkommo år 1862, gjorde till en början betydande insatser på detta fält. Under den senare utvecklingen har betydelsen för storstädernas vidkommande sannolikt varit liten, och de kommunala instanserna på andra orter ha någon gång på grund av felbedömning meddelat föreskrifter, som icke haft den avsedda effekten ur nykterhetssynpunkt. Bedömt mot bakgrunden av totaliteten av sina verkningar måste det kommunala inflytandet dock betraktas som gynnsamt. Det har erbjudit en möjlighet att inom en region i anslutning till där rådande föreställningar och sedvänjor införa faktorer till nykterhetstillståndets förbättring som vid ett enbart administrativt avgörande näppeligen skulle kommit till stånd. Det synes därmed ha en funktion att fylla bland åtgärder för en etappvis förbättring av nykterhetstillståndet.

Kap. 11. Sammanfattande jämförelse av nykterhetstillståndets utveckling under det senaste seklet i de sex jämförda länderna

Sedan ett antal av de olika möjliga orsaksfaktorer till nykterhetstillståndets förändringar, som den inledande översikten gav anledning att uppmärksamma, numera granskats, synes tiden vara inne att i en enhetlig bild

sammanfatta utvecklingen i de sex länderna med angivande av väsentliga likheter och olikheter dem emellan och den medverkan till dessa likheter och olikheter som de hittills dryftade orsaksfaktorerna kunna förmodas ha lämnat. Den tidigare redogörelsen för de olika länderna ger vid handen, att det också i detta fall är ändamålsenligt att sätta en gräns mellan två utvecklingskedan vid tidpunkten för första världskrigets utbrott.

Alla länderna förete under första skedet ett i viktiga hänseenden likartat förlopp. Järnvägarna binda samman bygderna och deras befolkning till en intimare enhet än tidigare, desagrariseringen begynner eller fortsätter. Nationalinkomsten växer överallt om också med växlande snabbhet, de breda lagren få en betydande andel av denna inkomststegring och kunna i ökad omfattning konsumera en rad gamla varor och tjänster och få därtill välja mellan en rad nya. Till en början intar brännvinet i detta hänseende ingen särställning. Under 60- och 70-talen växer brännvinskonsumention i alla länderna som ett led i den allmänna standardstegringen. Med 1880-talet inträder emellertid en åtskillnad i förloppet mellan de olika länderna. Frankrike och Belgien fortsätta sin starka stegring av brännvinsförbrukningen, det förre landet till 1900, det senare till 1895. I de övriga vänder med 1880-talet utvecklingskurvan nedåt.

Vad ligger det bakom denna skillnad i utvecklingen? Den kan inte — i varje fall inte till någon väsentlig del — återföras på stegring i beskattningen. Riktningförändringen kan däremot möjligen för Nederländernas och Sveriges vidkommande till någon del återföras på försäljningslagstiftningen, för Danmarks och Englands del är emellertid en sådan möjlighet utesluten. Danmarks fall är i båda dessa hänseenden särskilt upplysande, priset var ännu 1910 inte mer än ca 30 öre för en helflaska ($\frac{3}{4}$ liter). Alkoholists dagliga mättnadskvantum var med andra ord tillgängligt för en tioöring. En liberal försäljningslagstiftning lade inga som helst hinder i vägen för hans förvärv av denna dagskvantitet. Från 1874 fram till 1911 utgöra också de grövsta alkoholmissbrukarna, deliranterna, en år från år konstant andel av befolkningen, ca 40 per 100.000 invånare. Det är således inte missbrukarna utan befolkningen i övrigt som under denna tidrymd svarar för nedgången i den danska förbrukningen från 20 till 10 liter per invånare. Vilken är då faktorn eller faktorerna bakom denna nedgång? Den första danska alkoholkommissionen (vars ordförande var statsministern under första världskriget, Zahle) har i sitt betänkande av 1907 dryftat detta orsaksproblem med tyngdpunkten förlagd till den del av utvecklingen, som låg närmast före kommittén. Den anger flera faktorer, alla av innebörd att ändra den grundläggande inställningen till spritdryckerna, 1) ändrad värdering av spritdryckerna under inflytande av nykterhetsrörelsen, 2) läkarnas insats för sundare levnadssätt, 3) stigande kultur, 4) ökat friluftsliv, 5) religiösa rörelser i vissa landsdelar.

Förmodligen skulle en mera ingående socialhistorisk undersökning av den

danska utvecklingen, som avsåg hela tiden från 1870, därtill komma att lägga åtminstone en sjätte huvudfaktor: den fria fackliga organisationens inslag i folklivet, i Danmark först inom jordbruksbefolkningen.

Med hänsyn till vad som är känt om samma företeelsers styrka i engelskt, holländskt och svenskt liv från 1880-talet och framåt, torde man kunna utgå från att de även i dessa tre länder, visserligen i växlande styrka och i skiftande former av inbördes påverkan — och för Sveriges och Hollands vidkommande i samverkan med lagstiftningen — på ett avgörande sätt bestämt utvecklingen.

Det första utvecklingsskedet är med andra ord i huvudsak ett de utomlegislative faktorernas skede.

Strax före och under det första världskriget böja också de franska och belgiska kurvorna av nedåt. För Frankrikes del är det alldeles uppenbart, att lagstiftning och pris ha liten om ens någon andel i denna förändring. Den undersökning, som verkställdes av franska arbetsministeriet och för vars resultat i det föregående i korthet redogjorts, gör det klart att de avgörande faktorerna legat utanför nykterhetslagstiftningen och varit två: rationaliseringen inom industrin med åtföljande arbetslöshet, som främst drabbat missbrukare, de nya fritidssysselsättningar som dragit särskilt de yngre årsklasserna från värdshuset, med biografen och idrotten som de kvantitativt betydelsefullaste faktorerna. För Belgiens del är det svårare att på avstånd och på grundval endast av det material, som kommittén haft till sitt förfogande, bedöma inflytandet av den mest uppmärksammade lagstiftningsåtgärden, det 1919 införda och alltså kvarstående förbudet mot utskänkning av spritdrycker. Mot bakgrunden av svenska erfarenheter framstår det emellertid som föga antagligt, att ett förbud mot utskänkning vid fortbestånd av fri utminuterung skulle kunna utöva nämnvärt inflytande på konsumtionen och över huvud taget något som helst inflytande på missbrukarnas inköp. Det kan därför förutsättas att i Belgien liksom i Frankrike faktorer utanför lagstiftningen och då i huvudsak samma faktorer som varit verksamma i Frankrike ha en huvudsaklig andel i förbättringen. Eftersom de utomlegislative faktorer, som i detta fall varit verksamma i Frankrike och Belgien, i jämförlig omfattning varit verksamma i de fyra övriga länderna kunna de anses ha utövat ett likartat sänkande inflytande också i dessa. Den sänkning, som är beroende på av staten vidtagna åtgärder, kan därför lämpligen uppskattas icke genom en jämförelse med förkrigsåldern utan genom en jämförelse med Frankrike och måhända också Belgien, där inga statsåtgärder av betydelse varit verksamma. Stort försprång ha därvid i fråga om nedgången av spritförbrukningen Danmark, England och Holland i nu nämnd ordning. Det genomskinligaste orsakssammanhanget föreligger i detta fall liksom under förkrigsperioden i Danmark. I fråga om statsåtgärder behöver man inte tveka om den verksamma åtgärden. Det är skattehöjningen och den därmed följande stegringen av realpriset till det sexfal-

diga. Denna stegring i priset åtföljdes i samverkan med faktorerna utanför lagstiftningen av en sänkning av konsumtionen till mellan 1/6 och 1/10 av förkrigstidens. Ännu mera dramatisk blev nedgången i de grövsta alkoholskadorna. Antalet deliriumfall, som under tre decennier trotsat det danska kulturframsteget och mellan 1900 och 1911 pendlat mellan 954 och 1.215 fall årligen,¹ krympte kraftigt samman. Det blev på 1920-talet kvar bara ca 50, på 1930-talet bara ca 30 och på 1940-talet bara ungefär lika många fall om året.

I stort sett är utvecklingen densamma i England. Där är emellertid pris-höjningen blygsammare och konsumtionsnedgången något mindre, under 30- och 40-talen var konsumtionen likväl endast 30 % av vad den var före första världskriget. Någon siffra för deliriumfrekvensen finns icke tillgänglig men fyllerifrekvensen var efter andra världskriget bara 10 à 15 % av frekvensen före det första.

Sverige företer däremot i jämförelse med Frankrike, där endast faktorer-utanför lagstiftningen varit verksamma, för vissa år intet, för andra år endast ett obetydligt försprång i förbättring i fråga om nedgång i spritdrycks-konsumtionen. De vidtagna statsåtgärderna äro emellertid i Sverige mera omfattande än i något annat land, från 1913 till 1951 en nominellt 10-faldig, reellt 3-faldig prisstegring, alkoholistvård, restaurangrestriktioner och utminuteringskontroll. Lika ogynnsam är jämförelsen med England. Den nominella prisstegringen på standardvaran whisky sedan 1913 är i England nästan densamma som den nominella stegringen på det svenska brännvinet och den reala endast obetydligt högre. Den engelska prisstegringen, som väsentligen genomförts redan 1920, har följts av en konsumtionsminskning till 30 % av den ursprungliga. Den svenska konsumtionen däremot utgör efter en nedgång till 66 % år 1924 trots den därefter genomförda trefaldiga realprisstegringen numera omkring 75 % av konsumtionen år 1913. Denna mot prisstegringen motståndskraftiga konsumtion har också medfört en stark stegring av real-utgiften per invånare för spritdrycker.

Bakgrunden till den angivna olikheten mellan England och Sverige är, som utvecklats i kap. 8, icke av ekonomisk natur, utan beror på en från de direkta ekonomiska faktorerna fristående orsak. Det finns ingen anledning anta att de allmänskulturella faktorer som dryftats i kap. 9 skulle vara av natur att i Sverige mer än i England gynna alkoholkonsumtionen. Uppmärksamheten kommer därför helt naturligt att inriktas på de för Sverige säregna samhällsåtgärderna. Deras antagliga del i denna olikhet dryftas närmare i principbetänkandet.

¹ »På Kommunehospitalet i Köpenhamn vadade man i Delirium tremens» säger professor Wimmer i Bidrag till Belysning av Alkoholproblemet i Danmark (kommissionsbilaga) del 1, sid. 154.

Statistisk analys av spritdrycksutminuteringsen i Sverige

Av docent Sten Malmquist

Inledning och sammanfattning

Den redogörelse för en statistisk analys av utminuteringsen, som i det följande framlägges, är efter en inledande sammanfattning indelad i tre relativt fristående avsnitt.

I det första av dessa ges ett sammandrag av försäljnings- och motboksstatistiken. Det andra avsnittet redogör för grunddragen av de statistiska metoder, som användes vid den i följande avsnitt gjorda analysen. Framställningen avser att belysa icke endast motiven för utan också begränsningen av metodiken. Det sista avsnittet innehåller resultatet av vissa elasticitetsberäkningar, som gjorts på grundval av det i det första avsnittet redovisade statistiska materialet.¹

Den totala försäljningen av spritdrycker genom utminuteringsen ökade, uttryckt i millioner liter, från 23,7 år 1923 till 30,5 år 1931, sjönk därefter till 25,3 år 1933, varefter en ökning skedde till 32,0 år 1938. Efter nedgång till 25,5 år 1941 har därefter en kraftig ökning skett. Utminuteringsen utgjorde år 1947 35,2 millioner liter.

Utminuteringsen har sålunda ständigt ökat bortsett från åren 1932—33 och 1939—41, då försäljningen avsevärt minskades. En liknande utveckling har ägt rum inom utskänkningsrörelsen och vinförsäljningen.

Man vill nu försöka att finna förklaringar till dessa förändringar i konsumtionen varvid dessa förändringar återförs på förändringar i andra faktorer. Dessa faktorer ha antagits vara: *priset* på spritdrycker, *inkomsterna* och *tilldelningen* på motböckerna. Genom s. k. multipel regressionsanalys har förändringarna i spritdrycksutminuteringsen återförts till förändringar i de nämnda faktorerna. Det visar sig härvid, att utvecklingen i spritdrycksutminuteringsen formellt låter sig nöjaktigt »förklaras» på detta sätt.

Regressionsanalysen innebär ett separerande av den inverkan, som samtidigt skeende förändringar i de förklarande faktorerna ha på den beroende faktorn, i detta fall spritdrycksutminuteringsen.

Vi skall först betrakta den inverkan, *priset* har på konsumtionen av en vara.

Låt oss tänka oss en person som använder sin inkomst för inköp av olika varor. Om det nu inträffar en prishöjning på någon av dessa varor, räcker inkomsten inte till för inköp av lika mycket av varje vara som förut. I allmänhet kommer han att köpa mindre av den vara, som blivit dyrare. Prishöjningar påverka alltså konsumtionens storlek och i allmänhet så, att en prishöjning medför konsumtionssänkning. Emellertid är det inte säkert, att detta bliver

¹ För en redogörelse för vissa problem i samband med efterfrågeanalysen hänvisas till H. Wold, Efterfrågan på jordbruksprodukter och dess känslighet för pris- och inkomstförändringar, SOU 1940: 16

samt — beträffande efterfrågan på spritdrycker och ransonerade varor — till S. Malmquist, A Statistical Analysis of the Demand for Liquor in Sweden. Uppsala 1948.

den enda effekten av prishöjningen. Det kan tänkas, att personen ifråga inte vill inskränka sin konsumtion så mycket av den dyrare varan. För att uppnå balans mellan inkomst och utgifter, minskar han sin konsumtion även av andra varor än den, som blivit dyrare. Han kan också anse, att varan ifråga blivit så dyr, att han inte vill lägga ner lika mycket pengar på den som före prishöjningen. Speciellt kan detta vara fallet, om en av två konkurrerande varor blivit dyrare. Om t. ex. smöret ökar i pris, kan det tänkas att han köper mindre smör men mera av det billigare margarinet.

Konsumtionen av en viss vara kan sålunda påverkas av förändringar i priserna på andra varor, speciellt då sådana, som kan användas som ersättning för den ifrågavarande varan.

Med tanke på en prishöjningseffekt kan man alltså indela varorna i tre grupper.

1. Sådana varor, för vilka en prishöjning medför en sådan sänkning av konsumtionen, att utgiften för varan är densamma efter prishöjningen som före prishöjningen.
2. Sådana varor, för vilka en prishöjning medför en sådan förändring av konsumtionen, att utgiften för varan *efter* prishöjningen är *större* än utgiften *före* prishöjningen.
3. Sådana varor, för vilka en prishöjning medför en sådan förändring av konsumtionen, att utgiften för varan *efter* prishöjningen är *mindre* än utgiften *före* prishöjningen.

Man säger, att efterfrågan på eller rättare konsumtionen av en vara av typ 1 är normalelastisk. Efterfrågan är underelastisk för en vara av typ 2, överelastisk för en vara av typ 3. Vid överelastisk efterfrågan pressar alltså en prishöjnings tryck ner konsumtionen mera än om efterfrågan är underelastisk.

Graden av denna nedpressning anges i form av ett *elasticitetstal*.

Om konsumtionen av en vara minskar med P procent när priset höjs med 1 procent, säger man att elasticiteten hos konsumtionen eller kortare priselasticiteten är (ungefär) lika med -P.

För normalelastisk efterfrågan är priselasticiteten lika med -1. Är priselasticiteten numeriskt mindre resp. större än 1, är efterfrågan under- resp. överelastisk.

Priselasticiteter för vissa varor

Vara	Priselasticitet
Mjölk	- 0,2 å - 0,3 (Sverige, Wold)
Socket	- 0,3 (U. S. A., Schultz)
Ägg	- 1,0 (Sverige, Wold)
Smör	- 1,4 å - 1,5 (" ")
Spritdrycker	- 0,6 å - 0,7 (Storbritannien, Stone)
Öl	- 0,7 (" ")
Tobak	- 0,3 (" ")

I ovanstående tabell anges några för vissa varor beräknade priselasticiteter. Konsumtionen av mjölk och socker är alltså relativt okänslig för prisförändringar, medan smörkonsumtionen är överelastisk.

För spritdrycksutminuterungen i Sverige ger regressionsanalysen för åren

1923—39 till resultat en *priselasticitet* på *c:a -0,3*, d. v. s. en prishöjning med t. ex. 10 % har medfört en konsumtionsminskning av *c:a 3 %*. Konsumtionen är alltså utpräglat underelastisk.

Varan spritdrycker innefattar ett mångfald olika kvalitéter till varierande priser. En generell höjning av spritdryckspriserna kan då av konsumenterna mötas icke endast genom minskning av konsumtionen utan även genom att inköpen mera koncentreras på billigare kvalitéter. Ju större utrymme det finns för dylika förskjutningar i konsumtionen, desto mindre påverkas konsumtionens storlek av prishöjningar.

Vidare påverkar en *ransonering* konsumtionens känslighet för prisförändringar. Vid en hård ransonering, då konsumtionen ofrivilligt betydligt inskränkts, medför en prisförändring icke någon förändring av konsumtionen. Är ransoneringen mindre hård, gäller detta kanske bara för en viss del av konsumenterna, medan för andra med mindre inköp ransoneringen framstår som oväsentlig. Den genomsnittliga reaktionen inför prisförändringen kommer dock att vara dämpad i jämförelse med den reaktion prisetförändringen skulle ha haft om varan ifråga vore oransonerad.

Ju *hårdare ransoneringen* är, desto *okänsligare* är alltså *konsumtionen* för *prisförändringar*. Efter korrektion för ransoneringens inflytande kan den funna *priselasticiteten* vara fullt jämförbar med den av Stone för Storbritannien beräknade.

Vid ett flertal tillfällen har man gjort undersökningar beträffande kvantiteten spritdrycker som *utminuterats* till personer i olika *inkomstlägen*. Dessa undersökningar synes visa, att den i de *lägre inkomstskikten* inköpta *kvantiteten* i allmänhet *ökar med inkomsten*. I *högre inkomstlägen* är denna tendens mindre utpräglad. En *inkomstökning* i de *högre inkomstklasserna* synes t. o. m. kunna medföra en *inköpsminskning*. Inkomstökningen kan medföra, att konsumtionen delvis överflyttas på konkurrerande varor, som t. ex. utskänknings-sprit och viner, eller att kvalitéen på de inköpta spritdryckerna förbättras.

Vid regressionsanalysen användes förändringarna i en genomsnittlig inkomst som en av »förklaringsarna» till spritdrycksutminuterings variationer. Emellertid får ju inte alla konsumenter just den förändring i sina inkomster som denna genomsnittliga inkomst visar. Av betydelse är här icke endast förändringen i den genomsnittliga inkomsten, utan även inkomstförändringarnas fördelning på de olika konsumenterna. Om t. ex. medelinkomsten ökar, varvid ökningen är koncentrerad till de lägre inkomstskikten, medför detta en större inköpsökning än om samma inkomstökning är koncentrerad till de högre inkomstskikten.

Regressionsanalysen visar, att *inköpen ökar* när den för analysen valda *inkomstserien ökar*. Detta står i överensstämmelse med resultat, som erhållits vid liknande undersökningar för andra länder. Siffermässigt är resultatet, att 1 % ökning av inkomsten medför i genomsnitt *c:a 0,4 %* ökning av spritdrycksinköpen.

Vid regressionsanalysen brukar man ofta bland de förklarande faktorerna införa tiden. Man antager då, att konsumtionen påverkas av någon eller några icke preciserade faktorer, som förorsakar en *uppåtgående eller nedåtgående tendens (trend)* i konsumtionen.

Införes tiden som en av spritdrycksutminuterings förklarande faktorer, visar regressionsanalysen, att *inkomsten* och *tiden* äro i viss mån *koncurrerande faktorer*. Den uppåtgående tendensen i spritdrycksutminuterings kan förklaras antingen av inkomstökningen eller av en tidstrend, förorsakad av icke preciserade faktorer eller av en kombinerad verkan av inkomst och trend. Regressions-

analysen synes icke på ett tillfredsställande sätt kunna separera verkan av dessa bägge faktorer.

Om man anser, att regressionsanalysen ger ett resultat, som överskattar inverkan av inkomsten, skulle detta alltså betyda, att det fanns en viss uppåtgående trend i utminuteringsen.

I kontrast härtill står den nedåtgående utvecklingen i spritdrycksförsäljningen, som ägt rum i vissa länder, såsom Storbritannien och Holland. För dessa länder har man utfört i det följande refererade statistiska analyser av spritdrycksförsäljningen.

Under perioden 1923—1939 har *medeltilldelningen* på motböckerna fallit från 2,50 till 2,12 liter i månaden. Den inverkan detta kan ha haft på utminuteringsen är beroende på den första ransoneringspolitiken. Om *ransoneringssträngheten varit oförändrad* under den ifrågavarande perioden, kan man vänta sig att utminuteringsen sjunkit i samma proportion. Detta innebär, att kvoten mellan utminuteringsen och tilldelning icke påverkas av variationer i den senare faktorn. Denna kvot kallas uttagsfrekvensen. Under den nämnda förutsättningen kan regressionsanalysen genomföras med uttagsfrekvensen som beroende faktor. Bland de faktorer, som antages påverka uttagsfrekvensen, behöver man därvid då ej inkludera medeltilldelningen, då ju variationer i denna ej påverkar uttagsfrekvensen.

Med detta tillvägagångssätt har totalutminuteringsen ställts i relation till den sammanlagda tilldelningen.

Denna tilldelning är produkten av medeltilldelningen per motboksägare och antalet motboksägare. Antalet motboksägare har vuxit från 1.014.000 år 1923 till 1.512.000 år 1939 med ytterligare stegring under senare år. Av stor betydelse för en närmare bedömning av utvecklingen av spritutminuteringsen är ett klarläggande av, vilka konsumentgrupper som huvudsakligen bidragit till denna stegring.

Kap. 1. Konsumtionen av spritdrycker och vin i Sverige 1919—47

1. *Motboksantal.* Den första exakta uppgiften om antalet inköpsbevis avser antalet den 10 november 1916. Detta var då 794.246. Antalet ökades till mitten av 1920 till 1.055.415 (31 aug. 1920) efter en tillfällig nedgång på grund av förbudet för utminuteringsen till person under 25 år. Under åren 1921 till 1922 sjönk motboksantalet, närmast på grund av skärpt motbokskontroll efter ett av kontrollstyrelsen utfärdat cirkulär av den 3 juli 1920. Stegringen i motboksantalet efter 1922 har avbrutits endast vid höjningen av priserna på spritdrycker och den ekonomiska depressionen åren 1932 och 1933 samt vid prishöjningar i slutet av 1939 och följande år. Efter begränsningen av viss inköpsrätt i oktober 1941 fortsatte emellertid ökningen i motboksantalet, som den 31 december 1947 var 1.830.248.

Medelantalet motböcker i förhållande till medelbefolkningen i åldern 20 och däröver var 1923 27.2 % och 1944 34.5 %, vilket innebär en ökning av 27 %. Stegringen av motboksantalet är sålunda väsentligt större än som betingas av befolkningsutvecklingen.

Under åren 1923 till 1932 har procentuella antalet kvinnliga motboks innehavare ökat från 8.1 till 10.9 för att därefter vara praktiskt taget konstant.

Antalet motboksägare under 25 år var under åren 1923—31 obetydligt. Efter 1933 ökades antalet, och enligt den nya försäljningsförordningen, införd i oktober 1938, var den generella minimiåldern för erhållande av motbok 21 år.

Antalet motboksägare under 25 år i ‰ av totalantalet motboksägare

	Män	Kvinnor		Män	Kvinnor
1 okt. 1925	6.5	0.6	31 dec. 1941	19.3	0.1
31 dec. 1927	5.1	0.3	31 dec. 1942	12.9	0.0
31 dec. 1933	6.4	0.1	31 dec. 1943	7.0	0.0
31 mars 1938	24.5	0.4	31 dec. 1944	7.3	0.0
31 dec. 1939	24.5	0.4	31 dec. 1945	7.3	0.0
31 dec. 1940	20.2	0.2	31 dec. 1946	8.7	0.1

Antalet manliga motboksägare över 25 år i ‰ av motsvarande medelbefolkning

År	1925	1933	1939	1947
‰	61.5	63.6	68.5	74.1

2. *Inköpsrätt.* Fr. o. m. år 1920 finnes uppgifter på antalet motböcker med begränsad inköpsrätt eller mindre än 4 liter i månaden. Den 30 juni 1920 var det procentuella antalet dylika motböcker 24.4. Under de närmaste åren skedde en kraftig reduktion i antalet motböcker med hel inköpsrätt eller 4 liter i månaden. Sålunda var den 31 december 1922 antalet motböcker med begränsad inköpsrätt 68.9 ‰ för samtliga motboksägare och 66.3 ‰ för enbart manliga. Dessa procental har sedan ökats och var den 31 december 1940 81.6 respektive 79.4 ‰. Om samtliga motboksägare under 25 år antages ha begränsad tilldelning, får man för övriga manliga motboksägare den 31 december 1933 procenttalet 77.2 (samtliga manliga motboksägare 77.3) och den 31 december 1940 procenttalet 79.0. Ökningen av antalet motböcker med begränsad inköpsrätt kan sålunda icke förklaras av ökningen i relativa antalet kvinnliga motboksägare och sådana under 25 år.

- Kol. 1. *Utminutering av spritdrycker, miljoner liter*, varvid sprit reducerats till 40 ‰. Efter 1923 har reduktionsfaktorn $200/86 = 2.3256$ använts, då 86 cl sprit i ransoneringshänseende räknas som 2 liter spritdrycker.
- Kol. 2. *Medelantal motboksägare, tusental.* Ovägt aritmetiskt medeltal av antalet motboksägare under årets tolv månader.
- Kol. 3. *Inköp per motboksägare, liter/år.* Litertalen i kol. 1 dividerade med medelantalet motboksägare i kol. 2.
- Kol. 4. *Antal motboksägare per 100 personer i åldern 20—∞.*
- Kol. 5. *Medelinköpsrätt per motbok, liter/månad.*
- Kol. 6. *Utminutering av vin per motboksägare, liter.*
- Kol. 7. *Utskänkning av spritdrycker, miljoner liter.*
- Kol. 8. *Utskänkning av vin, tusentals liter.*
- Kol. 9. *Försäljning av maltdrycker, klass II, miljoner liter.*
- Kol. 10. *Försäljning av maltdrycker, klass II, per individ i åldern 15—∞, liter.*
- Kol. 11. *Konsumtion av ren alkohol per individ i åldern 15—∞, liter.*

Förklarande text till denna tabell, se föreg. sida.

År	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1919	12.16	931	13.06	263		3.39	2.28	2050			2.71
20	33.98	1043	32.58	290		2.67	4.20	1341			5.64
21	28.79	1046	27.52	287		2.15	3.07	591			4.76
22	23.42	1014	23.10	275		1.89	2.51	449			3.88
23	23-70	1014	23.37	272	2.50	2.21	2.81	553			4.05
24	25.56	1026	24.91	273	2.50	2.73	3.12	594	135	31.1	4.31
25	26.72	1060	25.21	279	2.46	3.12	3.17	659	143	32.6	4.61
26	27.11	1088	24.92	283	2.41	3.44	3.10	735	149	33.6	4.68
27	27.55	1113	24.75	286	2.35	3.84	3.11	816	151	33.8	4.79
28	28.08	1136	24.72	289	2.30	4.09	3.29	919	150	33.3	4.83
29	28.79	1166	24.69	293	2.26	4.47	3.43	1034	156	34.3	4.99
30	29.63	1202	24.65	298	2.23	4.54	3.53	1058	169	36.7	5.18
31	30.47	1239	24.59	303	2.22	4.39	3.40	946	164	35.3	5.13
32	28.92	1262	22.92	305	2.19	3.21	2.86	729	153	32.6	4.74
33	25.26	1259	20.06	300	2.16	2.67	2.37	726	126	26.7	4.05
34	26.32	1268	20.76	298	2.17	2.91	2.58	855	128	26.7	4.10
35	27.51	1296	21.23	301	2.16	3.07	2.89	998	132	27.4	4.36
36	28.67	1328	21.59	306	2.15	3.18	3.02	1145	140	28.6	4.38
37	30.14	1372	21.97	313	2.13	3.61	3.27	1312	151	30.6	4.60
38	32.03	1427	22.45	323	2.13	3.99	3.12	1445	164	32.9	4.82
39	31.61	1512	20.91	339	2.12	3.21	3.44	1435	172	34.2	4.83
40	25.67	1519	16.90	336	2.11	1.30	2.96	1021	147	29.1	3.96
41	25.53	1520	16.80	332	2.10 ¹	1.63	3.19	1098	122	24.0	3.77
42	25.82	1550	16.66	335	1.75	2.02	4.11	1086	125	24.4	3.63
43	27.47	1588	17.30	340	1.73	2.40	3.98	986	132	25.5	3.96
44	28.60	1629	17.56	345	1.70	2.86	4.06	920	137	24.4	
45	29.82	1677	17.78		1.68	3.17	4.34	934	138		
46	31.36	1734	18.09		1.68	3.86	4.97	1150	149		
47	35.15	1798	19.55		1.80	4.26	5.35	1291			

¹ 1 oktober 1941 reducerad till 1,76.

Först fr. o. m. 1923 finnes i officiell statistik uppgifter angående medeltilldelningen på motböckerna. Den årliga medeltilldelningen har ända fram till tiden efter andra världskriget varit ständigt fallande och var 1923 2.50 och 1941 2.10 liter per månad. Reduktionen av viss inköpsrätt i oktober 1941 sänkte medeltilldelningen till 1.76 liter per månad.

3. *Försäljning av spritdrycker, vin och maldrycker.* För äldre år har med ledning av uppgifter över export och import samt viss lagerhållning gjorts beräkningar av den försålda kvantiteten spritdrycker. Genom centralisering av försäljningen av spritdrycker ökades möjligheterna för en sådan beräkning. Fr. o. m. år 1917 är all legal försäljning av spritdrycker redovisad i kontrollstyrelsens statistik.

Fr. o. m. år 1919 finnes i officiell statistik uppgifter om vinförsäljningens exakta storlek. För tidigare år har man gjort vissa beräkningar av konsumtionen med ledning av importöverskottet av vin samt uppskattningar av vintillverkningen i landet. För maldryckstillverkningen finnes fr. o. m. tillverkningsåret 1923/24 uppgifter om den från skattepliktiga bryggerier försålda kvantiteten.

Av de i nedanstående tabell anförda procentuella förändringarna i de försålda kvantiteterna framgår, att fluktuationerna äro parallella samt störst i vinförsäljningen. Vidare äro förändringarna för spritutminuterings och maldrycksförsäljningen av ungefär samma storlek.

Procentuell förändring i försålda kvantiteter av spritdrycker, vin och maldrycker under olika perioder

År	1	2	3	4	5	6
1920/22	— 31	— 29	— 31	— 40	— 67	—
23/39	+ 25	+ 6	+ 144	+ 26	+ 91	—
24/30	+ 16	— 1	+ 95	+ 13	+ 78	+ 25
30/31	+ 3	— 0	— 0	— 4	— 11	— 3
30/33	— 15	— 19	— 38	— 33	— 31	— 25
33/38	+ 27	+ 12	+ 70	+ 46 ¹	+ 112 ¹	+ 30
38/40	— 20	— 25	— 65	— 16 ²	— 34 ²	— 10
41/46	+ 23	+ 8	+ 170	+ 56	+ 5	+ 20

Kol. 1. *Utminuterings av spritdrycker, totalt.*

Kol. 2. *Utminuterings av spritdrycker, per motboksägare.*

Kol. 3. *Utminuterings av vin, totalt.*

Kol. 4. *Utskänkning av spritdrycker, totalt.*

Kol. 5. *Utskänkning av vin, totalt.*

Kol. 6. *Försäljning av maldrycker, klass II, totalt.*

4. *Priser på spritdrycker och vin.* Som ett mått på variationerna från år till år i de nominella priserna på utminuterade spritdrycker kan man i första hand använda förändringarna i det genomsnittspris, som erhålles genom en division av det årliga försäljningsvärdet med motsvarande utminuterade literantal. Detta genomsnittspris är sålunda ett vägt medelvärde av priserna på de skilda slagen av sprit-

¹ 1933/april 1938—mars 1939.

² April 1938—mars 1939/1940.

drycker, varvid vikterna utgöras av de under ifrågavarande år inköpta kvantiteterna. Då emellertid varan spritdrycker omfattar ett stort antal kvalitéter i varierande prislägen, är det tydligt att en dylik prisserie icke endast är ett uttryck för prisrörelserna utan även för förändringar i inköpens fördelning på billigare och dyrare varuslag. Om nämligen konsumenterna vid oförändrade priser övergå till att köpa dyrare kvalitéter kommer ett på detta sätt beräknat genomsnittspris att öka. I officiell statistik finnes under åren 1923—38 redovisat en uppdelning av värde- och kvantitetssiffror på olika *huvudslag* av spritdrycker. De procentuella kvantitetssiffrorna anges i det följande. Ur dessa uppgifter kan en serie genomsnittspris erhållas, beräknad under den förutsättningen, att inköpens fördelning på de skilda huvudslagen av spritdrycker vore oförändrad. Denna prisserie har här beräknats som ett vägt medelvärde av respektive års genomsnittspriser för vissa huvudslag av spritdrycker (renat brännvin à 40 %; renat brännvin, annat; brännvin, andra slag; sprit; franskt brännvin eller konjak; whisky; rom och arrak; punsch samt likör och glögg). Vikterna utgöras av inköpsfördelningen under år 1930.

En jämförelse mellan dessa genomsnittsprisserier visar, att under perioden 1923—30 en viss förskjutning av inköpen till dyrare varuslag ägde rum. Prishöjningarna under 1932 och 1933 i förening med sjunkande inkomster hade motsatt effekt. Någon verkan av de ökade inkomsterna under åren 1933—38 framgår icke. Det må framhållas, att man vid denna jämförelse endast får en uppfattning om genomsnitts-

År	1	2	3	4	5
1923	4.71	5.87		3.54	644.2
24	3.99	5.22		2.88	673.4
25	3.84	4.79	3.94	2.80	673.4
26	3.74	4.64	3.79	2.78	699.9
27	3.72	4.47	3.73	2.75	711.4
28	3.68	4.43	3.69	2.70	713.5
29	3.59	4.31	3.58	2.65	716.8
30	3.56	4.30	3.56	2.65	796.8
31	3.48	4.28	3.49	2.65	775.0
32	4.13	4.46	4.26	3.45	723.7
33	4.92	4.42	5.10	4.30	706.7
34	4.97	4.31	5.17	4.35	750.2
35	4.99	4.42	5.19	4.35	805.7
36	5.00	4.50	5.19	4.35	833.4
37	5.01	4.41	5.20	4.35	884.0
38	5.10	4.40	5.29	4.47	917.9
39	5.76	4.79		5.17	931.0
40	8.86	7.30		8.26	859.2
41	9.37	8.12		8.64	
42	10.38			9.49	

Kol. 1. Genomsnittspris per liter utminuterade spritdrycker.

Kol. 2. » » » utminuterat vin.

Kol. 3. » » » utminuterade spritdrycker, beräknat med 1930 års fördelning av inköpen på olika huvudslag.

Kol. 4. » » » renat brännvin à 40 %.

Kol. 5. Real uppskattad inkomst per individ i åldern 15—65 år. (Levnadskostnadsindex 1930 = 100.)

prisets förändring på grund av omfördelningen av inköpen på olika huvudslag men ej på grund av omfördelningen inom dessa huvudslag.

Ytterligare en prisserie kan anföras, nämligen genomsnittspriset på ett enda varuslag, renat brännvin à 40 %. Under åren 1923—40 uppgick den årliga utminuterade kvantiteten spritdrycker till omkring 50 % av detta relativt sett billiga varuslag.

Det kan slutligen påpekas, att mera betydande prisförändringar på spritdrycker bestå i skatthöjningar, varvid priserna på olika varuslag förändras med i stort sett samma belopp.

I tabellen på föregående sida över prisserierna anges dessutom en inkomstserie, avseende enligt kommunalskattelagen uppskattad inkomst, dividerad med levnads-kostnadsindex.

5. *Fördelning av utminuterungen på olika varuslag.* Inkomst och prisförändringar inverka icke endast på inköpskvantiteten utan också på fördelningen av inköpen på olika varuslag. Vid t. ex. en prishöjning kan den kvantitetssänkande effekten helt eller delvis kompenseras genom att konsumenterna övergå till att inköpa billigare varuslag.

Utminuterade kvantiteter spritdrycker, uppdelade på olika huvudslag, i %

År	Renat brännvin à 40 %	Renat brännvin annat	Brännvin andra slag	Sprit	Konjak	Whisky	Rom o. arrak	Punsch	Likör o. glögg
1923									
24	68.42		7.4	0.69	19.5	1.20	0.31	2.39	0.18
25	51.6	16.7	7.5	0.59	19.8	1.11	0.24	2.32	0.18
26	50.9	16.2	7.7	0.52	21.2	1.01	0.20	2.17	0.22
27	48.6	16.8	8.3	0.45	22.4	0.99	0.18	1.88	0.25
28	47.8	16.8	10.0	0.41	21.6	0.97	0.18	1.93	0.28
29	45.8	17.0	11.6	0.37	22.0	0.97	0.18	1.80	0.29
30	46.0	17.5	11.5	0.35	21.6	0.95	0.18	1.64	0.31
31	46.9	17.3	11.0	0.32	21.8	0.85	0.17	1.46	0.30
32	54.7	15.3	9.0	0.31	18.4	0.70	0.15	1.26	0.25
33	56.6	16.3	7.9	0.26	17.0	0.59	0.14	1.06	0.21
34	55.8	17.4	7.9	0.23	16.8	0.58	0.12	1.03	0.20
35	55.9	17.5	7.8	0.20	16.8	0.57	0.12	0.99	0.20
36	55.2	18.4	7.6	0.18	16.7	0.59	0.11	0.97	0.21
37	54.0	19.3	7.8	0.17	16.8	0.63	0.11	0.95	0.22
38	54.3	19.9	7.4	0.15	16.4	0.62	0.11	0.91	0.23
Pris 1930	2.66	3.08	3.22	6.02	5.55	9.80	8.49	4.86	11.68

Ungefär hälften av den under åren 1925—38 utminuterade kvantiteten spritdrycker bestod av det billigaste varuslaget, renat brännvin à 40 %.

Ifrågavarande procenttal sjönk från år 1926 och fram till år 1930 då en ökning inträdde. Denna ökning skulle kunna tillskrivas en tendens till en omfördelning av inköpen till billigare kvalitéter, föranledd av en börjande försvagning av motboksägarnas köpkraft. Under inverkan av prishöjningar och köpkraftsminskning ökades procentandelen starkt under 1932. Under åren 1933—38 har andelen ifråga åter sjunkit, dock i långsam takt. Detta skulle tyda på, att den under perioden ökade

köpkraften huvudsakligen använts för att öka kvantiteten av inköpen, medan den under åren 1931—33 inträdde kvalitetsförsämringen endast långsamt återhämtades.

6. *Säsongmässiga variationer i inköpen.* Variationerna i inköpen av spritdrycker under årets olika månader äro synnerligen utpräglade. De största kvantiteterna utminuterar under juni och framför allt december, de lägsta under januari och februari månader. I nedanstående tabell angives för tre perioder genomsnittliga månatliga inköp uttryckta i procent av den normala kvantiteten.

Månatlig utminuteriug i % av medelutminuteriug

Period	Jan.	Febr.	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Okt.	Nov.	Dec.
1926—31	94	95	100 (102)	100	98	103	99	99	99	99	99	115
1934—37	90	91	100 (103)	100	96	106	97	99	97	98	96	131
1944—46	98	95	101	101	98	102	101	100	98	99	100	108

Beroende på påskhelgens placering komma de höga inköpen i samband med denna att göras i mars eller april. För mars och april har därför ett gemensamt procenttal beräknats. Marsvärdena inom parentes är procenttalet för månad med påskinköp.

Säsongvariationerna äro mycket regelbundna från år till år. Dessa variationer ha påverkats av prisändringar samt förändringar i ransoneringsbestämmelserna.

Sålunda voro fluktuationerna under åren 1933—38 mera markerade än åren före prishöjningarna 1932—33.

Den av dessa prishöjningar och det samtidiga inkomstfallet föranledda minskningen i inköpen har i första hand gjort sig gällande i månader med relativt sett låga inköpssiffror.

Införandet av efterhandsinköp i oktober 1938 medförde en accentueriug av säsongfluktuationerna, medan en utjämnung skedde efter bortfallet av efterhandsinköpen och »jullitern» i oktober 1941.

Å andra sidan kan en ökning av uttagsfrekvensen för en ransonerad vara innebära en tendens till utjämnung av säsongfluktuationerna. Vid en uttagsfrekvens av 100 % existerar ju inga säsongvariationer.

Emellertid torde skillnaden mellan säsongvariationerna under perioden 1926—31 och perioden 1934—38 med lägre uttagsfrekvens icke enbart kunna förklaras på detta sätt. De ökade säsongvariationerna i inköpen kvarstå även vid inköpsökningen under sistnämnda period.

Även för övriga slag av försäljningsrörelse äro säsongrörelserna utpräglade.

Av den årligen utminuterade kvantiteten vin försäljes sålunda c:a 20 % under december månad.

Utskänkningsrörelsen karakteriseras av låga försäljningssiffror under januari och februari. Den relativa utskänknungen under december har ökat under de senaste tjugo åren, speciellt då spritutskänknungen.

Fördelningen av inköpen på olika varuslag varierar också under årets månader. Under 1930-talet bestod t. ex. den utminuterade kvantiteten spritdrycker under december jämfört med övriga månader till mindre del av renat brännvin.

7. *Sammanfattning av konsumtionsutvecklingen.* De restriktiva åtgärderna på spritdrycksutminuteriugens område under åren 1917—20 voro av avgörande betydelse för försäljningens storlek. Under åren 1920—22 inträdde samtidigt en minsk-

ning av inkomsterna, en höjning av priset och en kraftig reduktion av inköpsrätten. I samband härmed sjönk konsumtionen. Under åren 1925—30 med obetydliga prisförändringar ökades den totala utminuterings och utskänkningen av såväl spritdrycker som vin. Denna period kännetecknas även av ökade inkomster.

Samtidigt med denna ökning av totalförsäljningen ökades emellertid motboksantalet i sådan grad, att utminuterings av spritdrycker per motboksägare var relativt oförändrad. Vinutminuterings per motboksägare var emellertid stigande under perioden.

Medelinköpsrätten per motbok har från 1923 till 1946 varit ständigt avtagande.

Sammanställes utminuterings per motboksägare med denna med tiden sjunkande medelinköpsrätt finner man, att uttagsfrekvensen under perioden 1925—30 ökat från år till år. Ökningen inom de olika försäljningsgrenarna upphörde emellertid i samband med depressionstidens inkomstfall. Stagnationen framträdde först i vinutskänkningen i början av 1930 och sist i spritdrycksutminuterings (1931). Nedgången i vinutminuterings började omkring mitten av 1930, i spritutskänkningen i slutet av 1930.

Under åren 1932—33 företogs prishöjningar på spritdrycker vid tre tillfällen, nämligen den 1 febr. 1932 (grundbelopp 60 öre per liter), den 1 juli 1932 (50 öre) och den 1 februari 1933 (60 öre), medan däremot vinpriserna voro relativt konstanta. Under samma period minskade konsumenternas inkomster.

I samband härmed inträdde en betydande nedgång i försäljningen. Procentuellt sett var fallet i spritdrycksutminuterings minst. En mellanställning intog härvid maltdryckerna. Vad speciellt spritdrycksutminuterings beträffar, synes nedgången i inköpen vara huvudsakligen koncentrerad till de månader, då priset höjts. Reaktionen var minst vid den första prishöjningen, störst vid den sista.

Förskjutningar i inköpen mellan billigare och dyrare varuslag ha härvid haft en viss inverkan. Under den tidigare perioden, 1925—30, skedde nämligen en viss konsumtionsförskjutning från billigare till dyrare varuslag. Vid de två första, speciellt den första av prishöjningarna 1932—33, motverkades den konsumtionssänkande effekten av dessa i viss mån av en återgång till billigare varuslag. Vid den sista prishöjningen i februari 1933 synes emellertid denna förskjutning i konsumtionen ha varit obetydlig.

Perioden 1933—1939 återigen kännetecknas av stegrade inköp inom samtliga försäljningsgrenar. Liksom under åren 1925—30 är stegrings i vinförsäljningen speciellt stor. Beträffande spritdrycksutminuterings kan observeras, att den i jämförelse med den föregående femårsperioden ojämnare fördelning av inköpen på olika månader av året, vilken föranletts av konsumtionssänkningen under depressionsåren, kvarstår under åren 1933—38. Vidare har de ökade inkomsterna föranlett huvudsakligen en ökning av den inköpta kvantiteten, medan däremot en kanske väntad konsumtionsförskjutning till dyrare varuslag synes ha varit obetydlig. Detta kan tyda på dels en konservering i vissa avseenden av de i samband med depressionen uppkomna inköpsvanorna, dels att motboksägareklientelet i och med sin utökning förändrat struktur.

Införandet av rätt till efterhandsinköp oktober 1938—oktober 1941 medförde en radikal förändring av fördelningen av inköpen under olika månader i så måtto, att konsumtionen ännu mera koncentrerades till vissa månader (påsk-, midsommar- och julmånaderna).

Den kraftiga prishöjningen i november 1939 (för spritdrycker 3 kronor) medförde omedelbar nedgång i försäljningssiffrorna. Liksom vid prishöjningarna under 1932 till 1933 föregicks denna av omfattande lagringsköp av spritdrycker, vilket medverkade till speciellt låga inköp tiden omedelbart efter prishöjningen. 1940-talet har kännetecknats av en betydande försäljningsökning, mest utpräglad för vinutminu-

teringen. Vidare kan nämnas, att den totala spritutmätningen på grund av motboksägareantalets stegring ökat trots den i oktober 1941 företagna reduktionen av viss inköpsrätt.

Kap. 2. Statistisk analys av ekonomiska relationer

1. *Identifikationsbegreppet*. Inledningsvis lämnas en redogörelse för den med ekonomiska modeller förknippade terminologien, med särskild hänsyn till begreppet identifikation.

I huvudsak bygger framställningen på arbeten av Girshick, Haavelmo och Koopmans (1), (3).

Med en ekonomisk modell i här avsedd mening menas ett system av ekvationer beskrivande ett ekonomiskt förlopp.

Variablerna i en ekonomisk modell kallas endogena, om de »förklaras» av modellen. Sådana variabler, vilka uppträda i modellen endast som »förklaringar» till de endogena variablerna, kallas exogena. I en ekonomisk modell, avseende en viss period t , kan ingå värden på endogena eller exogena variabler under tidigare tidsperioder (eng.: lagged variables). Exogena variabler (tidsförskjutna eller ej) samt tidsförskjutna (lagged) endogena variabler benämnas förutbestämda (predetermined) variabler.

En modell säges vara komplett, om den omfattar lika många lineärt oberoende ekvationer som endogena variabler. Med modellens reducerade form menas det system av ekvationer som fås, om man löser ut de endogena variablerna så att var och en av dessa uttryckes i endast förutbestämda variabler.

Den enklaste formen av en ekonomisk modell består av en linjär relation mellan en endogen samt en eller flera förutbestämda variabler.

Tag som exempel följande modell:

$$(1) \quad Q_t = aP_t + bI_t + \varepsilon_t.$$

Här betyder Q_t efterfrågan under perioden t av en viss vara, P_t priset på varan, I_t konsumenternas inkomster och ε_t en störningsvariabel. Relationen (1) betraktas som en efterfrågerelation, d. v. s. Q_t anses vara en endogen variabel, P_t och I_t däremot exogena variabler. Störningsvariabeln antages innefatta övriga faktorer inverkan på efterfrågan av varan.

Antag nu, att man förfogar över ett observationsmaterial med data för Q , P och I under olika perioder och vill ur dessa uppskatta parametrarna a och b i relation (1). Förutsättes störningsvariablerna ε_t vara oberoende dels av t , dels av de exogena variablerna kan denna uppskattning utföras enligt minsta kvadratmetoden, varvid bestämningarna \bar{a} resp. \bar{b} erhålles ur ekvationssystemet

$$\sum P_t (Q_t - \bar{a}P_t - \bar{b}I_t) = 0$$

$$\sum I_t (Q_t - \bar{a}P_t - \bar{b}I_t) = 0.$$

Man får då för t. ex. \bar{a} :

$$\bar{a} = \frac{\sum P_t Q_t \sum I_t^2 - \sum P_t I_t \sum I_t Q_t}{\sum P_t^2 \sum I_t^2 - (\sum P_t I_t)^2}.$$

Å andra sidan har man

$$\sum P_t Q_t = a \sum P_t^2 + b \sum P_t I_t + \sum P_t \varepsilon_t;$$

$$\sum I_t Q_t = a \sum I_t P_t + b \sum I_t^2 + \sum I_t \varepsilon_t.$$

Alltså fås

$$\bar{a} = a + \frac{\sum I_t^2 \sum P_t \varepsilon_t - \sum P_t I_t \sum I_t \varepsilon_t}{\sum P_t^2 \sum I_t^2 - (\sum P_t I_t)^2}.$$

För ett stort antal observationer har man enligt förutsättningarna om störningsvariabeln ε_t

$$\sum P_t \varepsilon_t \simeq 0; \quad \sum I_t \varepsilon_t \simeq 0 \quad \text{och} \quad \bar{a} \simeq a$$

Motsvarande gäller för \bar{b} .

Låt oss nu betrakta följande ekonomiska modell, bestående av en efterfråge-
relation och en utbudsrelation:

$$Q_t = a P_t + \varepsilon_t$$

(2)

$$P_t = b Q_t + \eta_t.$$

Variablerna Q_t och P_t betraktas här båda som endogena variabler.

Tillämpas minsta kvadratmetoden på de båda ekvationerna fås följande bestämning av t. ex. parametern a :

$$(3) \quad \bar{a} = \frac{\sum P_t Q_t}{\sum P_t^2} = \frac{a \sum \eta_t^2 + (1 + ab) \sum \varepsilon_t \eta_t + b \sum \varepsilon_t^2}{\sum \eta_t^2 + 2b \sum \varepsilon_t \eta_t + b^2 \sum \varepsilon_t^2}.$$

Parameteruppskattningen \bar{a} beror således även på b och störningsvariablernas (observerade) moment. En uppskattning av a är inte möjlig utan ytterligare antaganden om störningsvariablerna eller förrän den ekonomiska modellen reviderats. Frågan är då, vilka villkor en ekvation i en komplett ekonomisk modell skall uppfylla, för att parametrarna skall kunna uppskattas utan att ytterligare antaganden om störningsvariablerna behöva införas.

Låt oss betrakta en komplett ekonomisk modell, som omfattar G ekvationer med G endogena (ej tidsförskjutna) och H förutbestämda variabler.

Om den ifrågakvarande ekvationen, säg E , innehåller endast en endogen variabel, medan de övriga i ekvationen ingående variablerna äro förutbestämda, kan parametrarna i ekvationen direkt bestämmas enligt minsta kvadratmetoden.

Antag, att den ifrågavarande ekvationen E (innehållande minst två endogena variabler) omfattar $G + H - M$ av de $G + H$ variabler, som ingå i modellen. Antalet ur ekvationen uteslutna endogena och förutbestämda variabler är alltså M . Bilda nu en matris med $G - 1$ rader och M kolumner. Varje rad svarar mot en av de återstående $G - 1$ ekvationerna i systemet, varje kolumn mot en av de M variabler, som uteslutits ur den ifrågavarande ekvationen E . Elementen i en rad utgöres av koefficienterna i en av de $G - 1$ återstående ekvationerna för de M variabler, som uteslutits ur ekvationen E . Denna säges nu vara identifierbar, om man av elementen i matrisen kan bilda en determinant med $G - 1$ rader som icke är lika med noll. I annat fall säges ekvationen E vara icke identifierbar. Speciellt följer härav, att ekvationen E icke är identifierbar om antalet, M , av de ur denna uteslutna variablerna är mindre än $G - 1$. För att E skall vara identifierbar, måste man alltså ha

$$M \geq G - 1.$$

Är $M = G - 1$ säges E vara exakt identifierad; om $M > G - 1$ kan E vara överidentifierad.

Om nu en ekvation är exakt identifierbar, kan uppskattningar av dennas parametrar erhållas genom att uttrycka dem i den reducerade formens, genom minsta kvadratmetoden bestämda parametrar. Enligt vad som tidigare sagts, består ju modellens reducerade form av G ekvationer, var och en innehållande endast en endogen variabel.

Är ekvationen E överidentifierad, kan parametrarna uppskattas enligt en av T. W. Andersson och H. Rubin anvisad metod (1), (2).

Är en ekvation icke identifierbar, kan parametrarna i denna bestämmas endast efter införande av ytterligare villkor, som t. ex. att störningsvariablerna äro inbördes okorrelerade.

Ett exempel på detta kan den s. k. periodanalysen ge. Periodanalysens ekonomiska modeller kännetecknas bl. a. därav, att de i denna ingående endogena variabelernas värden (med bortseende av störningsvariablerna) för perioden $t + 1$ kan beräknas om man känner dels variabelvärdena för tidigare perioder, dels de exogena variabelernas värden för perioden $t + 1$. Införes här beträffande störningsvariablerna även antagandet, att dessa äro okorrelerade, kan parametrarna i en sådan modell direkt bestämmas med minsta kvadratmetoden (4). Om alltså en ekvation E i en ekonomisk modell av ifrågavarande typ icke är identifierbar, har identifikation uppnåtts genom korrelationsantagandena.

Denna egenskap hos periodanalytiska modeller kan användas som en formell motivering till en separat bestämning av parametrarna i t. ex. en efterfrågerelation.

Resonemanget härvidlag kan exemplifieras med följande efterfrågerelation avseende spritdrycksutminuterungen i Sverige:

$$Q_t = a P_t + b I_t + c A_t + \eta_t$$

där Q_t är utminuterungen, P_t priset på en representant-vara, I_t motboksägarnas inkomster och A_t tilldelningen på motböckerna.

Vi tänka oss nu en utbyggnad av modellen.

Prisbildningsmekanismen torde i detta fall vara sådan, att variablerna Q_t , I_t och A_t icke kunna tillgripas som »förklaringar» till priset P_t . En eventuell »utbudsrelation» kommer sålunda ej att innehålla de tre förstnämnda variablerna. Bland »förklaringarna» till I_t synas ej heller de övriga tre variablerna kunna intangeras.

Däremot torde den totala tilldelningen på motböckerna, vilken ju även beror på motboksägarnas antal, till en del förklaras av inkomsterna I_t och även priset på spritdrycker. En enligt dessa principer på ett eller annat sätt utbyggd modell är av periodanalytisk typ. Anses störningsvariablerna i denna modell okorrelerade följer härav, att den ursprungliga efterfrågerelationen kan behandlas separat.

Införandet av nya relationer i en ekonomisk modell kan under vissa förutsättningar betraktas på samma sätt som införandet av nya variabler i en regressions-ekvation (9).

Det bör slutligen anmärkas att en ekonomisk modell naturligtvis kan innehålla både identifierbara och icke identifierbara ekvationer.

Låt oss först som exempel betrakta modellen (2). Man har här $G = 2$, $H = 0$ och $M = 0$ för både efterfrågerelationen och utbudsrelationen. Eftersom $M < G - 1 = 1$, är varken den förra eller den senare identifierbar. Av uttrycket (3) framgår, att parametrarna ej kunna bestämmas även om ε_t och η_t antages vara okorrelerade.

Modifiera nu modellen genom att införa konsumenternas inkomster, I_t , i efterfrågerelationen:

$$(4) \quad \begin{aligned} Q_t &= aP_t + cI_t + \varepsilon_t \\ P_t &= bQ_t + \eta_t \end{aligned}$$

Inkomsten betraktas här som en exogen variabel. Man har som förut ($G = 2$ och $M = 0$) för efterfrågerelationen. Denna är alltså ej identifierbar.

Utbudsrelationen är däremot identifierbar om $c \neq 0$, eftersom $M = 1 = G - 1$. Modellens reducerade form är

$$\begin{aligned} Q_t &= a_1 I_t + \varepsilon_t^1 & \text{med} & \quad a_1 = \frac{c}{1 - ab}; & \quad \varepsilon_t^1 = \frac{\varepsilon_t + a\eta_t}{1 - ab} \\ P_t &= a_2 I_t + \eta_t^1 & & \quad a_2 = \frac{bc}{1 - ab}; & \quad \eta_t^1 = \frac{\eta_t + b\varepsilon_t}{1 - ab} \end{aligned}$$

Efter bestämning av a_1 och a_2 enligt minsta kvadratmetoden fås

$$\bar{b} = \frac{a_2}{a_1}.$$

Efterfrågerelationen är som förut nämnts icke identifierbar. Parametrarna a och c kunna emellertid uppskattas om man beträffande störningsvariablerna ε_t och η_t dessutom antager, att de äro okorrelerade.

I modellen

$$\begin{aligned} Q_t &= aP_t + cQ_{t-1} + E_t \\ P_t &= bQ_{t-1} + \eta_t, \end{aligned}$$

som är av periodanalytisk typ, är efterfrågerelationen icke identifierbar. Parametrarna i denna kunna således ej bestämmas utan kompletterande antagande rörande ε_t och η_t . Antages dessa vara okorrelerade, fås parameteruppskattningar direkt med minsta kvadratmetoden.

2. *Konfluensanalys*. Konstruktionen av en ekonomisk modell med t. ex. fastställandet av vilka variabler som skola anses exogena och vilka variabler som bära medtagas i en modell, är en uppgift för den ekonomiska teorin.

Ett hjälpmedel härvidlag utgör konfluensanalysen med den av Frisch (6) föreslagna metoden med »bunch maps». Analysen avser en relation med endast en endogen variabel (t. ex. en ekvation ingående i en ekonomisk modells reducerade form).

Bunch-map-tekniken innebär bl. a. en illustration av effekten av ett successivt införande av nya variabler i en linjär relation, t. ex. en efterfrågerelation.

Låt oss antaga, att man har n variabler $x_1, x_2 \dots x_n$, vilka äro normerade så, att

$$\sum x_v = 0 \quad \sum x_v^2 = 1.$$

Låt vidare R_{IK} beteckna underdeterminanten (med sitt tecken) till korrelationskoefficienten r_{ik} i de n variablernas korrelationsmatris.

Om man uppskattar parametrarna i regressionsekvationen

$$x_1 = b_{12.3\dots n}^1 x_2 + b_{13.2\dots n}^1 x_3 + \dots + b_{1n.2\dots(n-1)}^1 x_n$$

enligt minsta kvadratmetoden, får man

$$b_{1i.2\dots n}^1 = - \frac{R_{1i}}{R_{11}}.$$

Genom att betrakta en annan av de n variablerna, säg x_v , som beroende, d. v. s. genom att utföra minimeringen i en annan riktning, får man följande uttryck för en motsvarande koefficient.

$$b_{1i.2\dots n}^v = - \frac{b_{vi}^v}{b_{v1}^v} = - \frac{R_{vi}}{R_{v1}}.$$

De på detta sätt erhållna koefficienterna b kunna åskådliggöras i diagram av den typ, som visas i diagram 14. På de två axlarna har man avsatt storleken på täljare respektive nämnare. Koefficienten ifråga är då lika med lutningen hos den linje man får genom att förbinda den så erhållna punkten med diagrammets nollpunkt. Diagrammet visar alltså ett knippe av strålar, vilka utgå från nollpunkten.

Som exempel på de principer, som inom konfluensanalysen anses vara vägledande för att med ledning av dylika »bunch-maps» bedöma den utförda analysen kan följande anföras:

- 1) En kort stråle tyder på osäkerhet vid bestämningen av parametrarna.
- 2) Strålarna bör vara samlade.
- 3) Införandet av en ny variabel bör dels samla strålnippet, dels förändra riktningen av detta.

Följande analys av den årligen i Sverige utminuterade kvantiteten spritdrycker under åren 1923—39 kan tjäna som en exemplifikation av tekniken.

De förekommande variablerna äro uttagsfrekvensen (U), d. v. s. förhållandet mellan den årligen utminuterade kvantiteten spritdrycker och den totala ransonen, realpriset (P) för spritdrycker, realinkomsten (I) samt en tidsvariabel t .

Följande beteckningar användes:

$$x_1 = \log U; \quad x_3 = \log I;$$

$$x_2 = \log P; \quad x_4 = t.$$

Genom att variablernas logaritmerade värden använts, kan regressionskoefficienterna (på grund av normeringsföreskrifterna efter multiplikation med kvadratroten ur förhållandet mellan respektive kvadratsummor) tolkas som elasticitetskoefficienter.

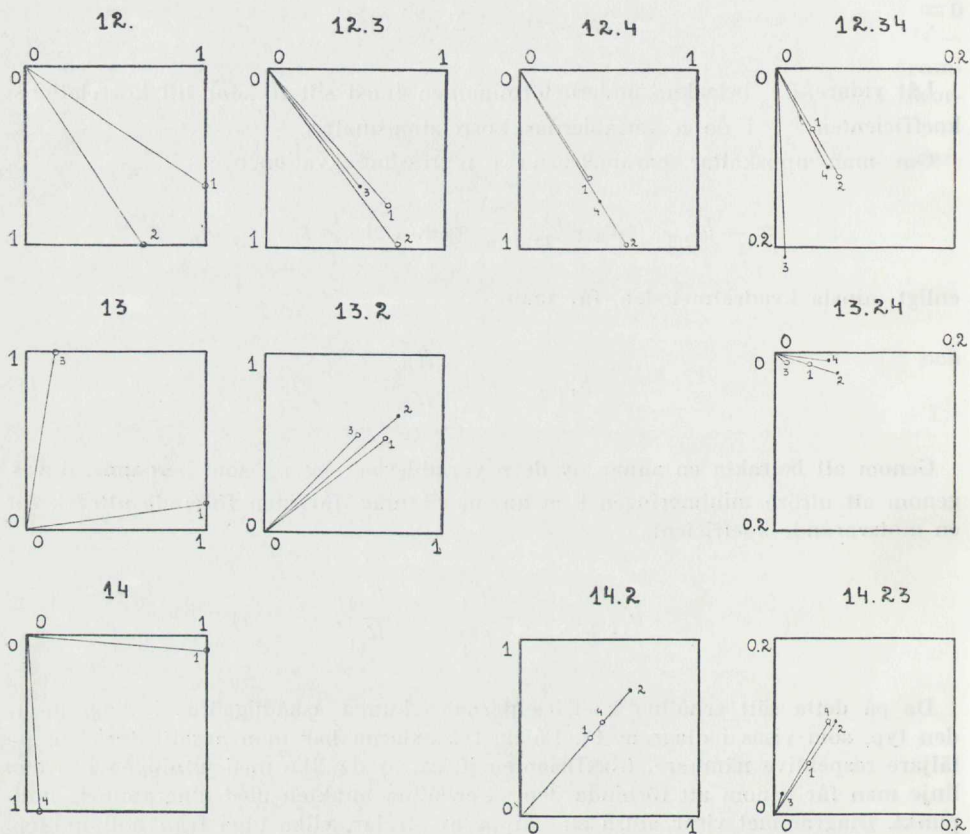

Diagram 14

Diagram (12) i diagram 14 illustrerar koefficienterna b_{12}^1 och b_{12}^2 och diagram (13) koefficienterna b_{13}^1 och b_{13}^2 . Genom jämförelse med (12.3) och (13.2) framgår, att införandet av inkomst- respektive prisvariabeln medför samlade strålknippen, tydande på en obetydlig spridning kring regressionsplanen. Hänsynstagande till inverkan av inkomst- respektive pris vid beräkningen av pris- respektive inkomst-elasticiteter synes vara av relevans.

Om vi nu använder de tre variablerna x_1 , x_2 och x_4 (tidsvariabeln) visar de tre diagrammen (14), (12.4) och (14.2) ungefär samma bild som (13), (12.3) och (13.2). De två variablerna x_2 (priset) och x_4 (tiden) ge också en god förklaring av uttags-

frekvensen med bestämningar av priselasticiteten ur (12.4) och trendutvecklingen ur (14.2). Vid jämförelse mellan (12.4) och (12.3) finner man, att priselasticiteten i det förra fallet är numeriskt något större än i det senare.

Diagrammen (12.34), (13.24) och (14.23), som visa resultatet vid en konfluensanalys baserad på samtliga fyra variabler, ge en betydligt ogynnsammare bild, antydande att möjligheten av en samtidig uppskattning av priselasticitet, inkomstelasticitet och trend är tvivelaktig.

Regressionskoefficienter

Kombination	12	123	124	1234	1234 ¹
Priselasticitet	- 0.20	- 0.33 ± 0.04	- 0.48 ± 0.02	- 0.52 ± 0.02	- 0.42
Inkomstelasticitet	—	+ 0.41 ± 0.06	—	- 0.15 ± 0.05	+ 0.20
Trendkoefficient	—	—	0.006 ± 0.0004 (1.3%)	0.008 ± 0.0006 (1.8%)	0.003 (0.8%)

Detta kan i detta fall sägas bero på, att korrelationskoefficienterna för de exogena (oberoende) variablerna tid—inkomst äro höga. Det finns med andra ord en lineär relation mellan de exogena variablerna, som är uppfylld med god approximation.

Konfluensanalysen kan på detta sätt i vissa fall leda till en komplettering av den ekonomiska modellen genom att någon av de antaget exogena variablerna i stället betraktas som endogena, varvid midellen tillföres nya relationer, vilka bedömas ha ekonomisk-teoretisk relevans.

I andra fall kan man i denna situation använda sig av betingad elasticitetsbestämning (7). Genom att i det här behandlade exemplet fixera t. ex. inkomstelasticitetens storlek kan man erhålla en bestämning av trendutvecklingen under förutsättning av, att inkomstelasticiteten antår det förutbestämde värdet. För varje alternativ beträffande inkomstelasticitetens värde fås en mot detta svarande tids-trend. I ifrågavarande fall kommer priselasticitetens beräknade storlek att relativt sett obetydligt förändras vid olika tänkbara alternativ för inkomstelasticiteten.

Detta val av den betingade elasticiteten kan begränsas av vissa principer, som t. ex. av en förmodan, att inkomstelasticiteten bör vara något mindre än den numeriska priselasticiteten eller att den förra bör ungefärligen överensstämma med en på annat sätt, t. ex. genom budgetundersökningar, erhållen inkomstelasticitet.

3. *Autokorrelerade variabler.* Det har förut nämnts, att användningen av minsta kvadratmetoden för bestämningen av parametrarna i en ekonomisk modell (uttryckt i reducerad form) förutsätter vissa antaganden rörande störningsvariablernas fördelning.

En förutsättning är att η_t är oberoende av de värden variabeln antagit i tidigare perioder. En störningsvariabel antages alltså vara icke autokorrelerad.

Det har emellertid visat sig, att sedan parametrarna under denna förutsättning bestämts, de beräknade störningsvariablerna ofta inte synes uppfylla villkoret om frånvaron av seriekorrelation.

¹ I den sista kolumnen anges de värden, som erhållas för priselasticiteten och trendkoefficienten om inkomstelasticiteten fixeras till 0.20. I samband med trendkoefficienten har inom parentes angivits den motsvarande årliga procentuella förändringen i den beroende (endogena) variabeln, d. v. s. uttagsfrekvensen.

Antag att man har följande efterfrågerelation med i det föregående använda beteckningar:

$$(A) \quad Q_t = aP_t + \eta_t$$

Om störningsvariabeln antages, den följer det enkla autoregressiva schemat

$$\eta_t = b\eta_{t-1} + \varepsilon_t, \quad |b| < 1$$

där ε_t antages vara en icke autokorrelerad störningsvariabel.

Man får då

$$Q_t = aP_t + bQ_{t-1} - abP_{t-1} + \varepsilon_t.$$

Schemat leder alltså till en efterfrågerelation med tidsförskjutna variabler.

Schemat innebär vidare, att koefficienterna i denna efterfrågerelation skola uppfylla vissa villkor.

Aitken (10) har anvisat en generell metod för bestämning av parametrarna i en regressionskvation när korrelationsmatrisen för variablerna ε_t är känd.

Vid en undersökning av efterfrågan på vissa varor har Stone (5) (11) beräknat efterfrågeelasticiteter under antagande av att residualerna följa schemat

$$\eta_t = \eta_{t-1} + \varepsilon_t$$

Tillämpas detta på det föregående exemplet fås

$$(B) \quad Q_t - Q_{t-1} = a(P_t - P_{t-1}) + \varepsilon_t$$

varefter a bestämmas med minsta kvadratmetoden.

Den autokorrelation, som visas existera i de observerade residualerna vid relationen (A), kunde ej påvisas för residualerna för (B) med det använda kriteriet, som är uppbyggt av den första seriekorrelationskoefficienten för residualerna.

Ur teoretisk synpunkt kan mot det använda autoregressiva schemat anföras att detta är evolutivt.

Wold (8) har visat, att om ε_t är oberoende av de exogena variablerna, kan parametrarna bestämmas genom minsta kvadratmetoden, även om störningsvariablerna äro autokorrelerade, under förutsättning att de följa ett stationärt schema. I (8) ges även en metod för beräkning av parametrarnas medelfel vid längre tidsserier.

Kap. 3. Elasticitetsberäkningar för utminuteringsen av spritdrycker

1. *Elasticitetsbegreppet.* Sambandet mellan variationerna i ett kvantitetstal och vissa andra storheter kan anges i form av ett elasticitetstal. Man säger, att kvantitetens elasticitet med avseende på t. ex. priset eller kortare priselasticiteten är, låt oss säga, $Ep(K)$, om en förändring av priset med en liten procentsats C medför en förändring av kvantiteten på $Ep(K) \cdot C$ %. Då en höjning av priset på en vara i allmänhet åstadkommer minskade inköp av varan ifråga, är priselasticiteten oftast negativ. Om t. ex. en prishöjning på 1 % medför en minskning i den inköpta kvantiteten på ungefär 0.5 %, är priselasticiteten för varan ifråga följaktligen lika med -0.5 . Är priselasticiteten för en vara lika med -1 , säges efterfrågan vara normalelastisk. Är däremot priselasticiteten numeriskt mindre än resp. större än 1, säges efterfrågan vara underelastisk resp. överelastisk. En underelastisk efterfrågan är kännetecknande för s. k. nödvändighetsvaror, medan däremot efterfrågan på s. k. lyxvaror i allmänhet är överelastisk. Den under- resp. överelastiska efterfrågan kännetecknas även därav, att utgiften för varan ifråga ökar resp. minskar när priset höjs. Vid normalelastisk efterfrågan minskar den inköpta kvantiteten vid en prishöjning så, att utgiften, d. v. s. produkten av den minskade kvantiteten och det höjda priset, blir oförändrad.

Allmänt definieras elasticiteten hos en variabel A med avseende på en annan variabel B på följande sätt. Låt en liten förändring dB i B medföra en förändring dA i A . Elasticiteten $E_B(A)$ är förhållandet mellan de relativa förändringarna d. v. s.

$$E_B(A) = \frac{dA}{A} \cdot \frac{B}{dB} = \frac{d \log A}{d \log B}.$$

Låt oss till exempel för en viss vara betrakta utgiftens elasticitet med avseende på konsumentens inkomst. Utgiften betecknas med O , inkomsten med I och kvantiteten med K . Det genomsnittspris på varan, som man erhåller genom att dividera utgiften med kvantiteten må vara P . Man har alltså

$$E_I(O) = E_I(K \cdot P) = \frac{d(KP)}{dI} \cdot \frac{I}{KP}.$$

Eftersom

$$d(KP) = dK \cdot P + K dP,$$

fås

$$E_I(O) = E_I(K) + E_I(P).$$

Om varan består av en enda kvalité som köpes till konstant pris, är det sista elasticitetstalet i ovanstående relation lika med noll varvid alltså utgiftselasticiteten och kvantitetselasticiteten (med avseende på inkomsten) överensstämmer. Har varan ifråga emellertid ett flertal kvaliteer till varierande priser, varvid de dyrare kvaliteerna inköpas vid högre inkomster, kommer genomsnittspriset att öka med inkomsten och motsvarande elasticitet är positiv. Av ovanstående relation följer då, att utgiftselasticiteten är större än kvantitetselasticiteten. Skillnaden mellan dessa elasticiteter är då ett mått på omfattningen av en med ökade inkomster företagen omfördelning av inköpen från billigare kvaliteer till dyrare.

Ett elasticitetsstat är vidare oberoende av de enheter, i vilka ifrågavarande kvantitet och pris mätas. Det är därför lämpligt att använda vid en jämförelse av efterfrågan på olika varor.

2. *Elasticitetsberäkningar för utminuteringsen av spritdrycker.* De faktorer, som vid de följande elasticitetsberäkningarna antagits ha inverkat på den årligen utminuterade kvantiteten spritdrycker (K) äro priset (P) på dessa, konsumenternas inkomster (I), tilldelningen (T) på motböckerna samt vissa övriga varors priser, representerade av levnadskostnadsindex.

I det föregående ha tre prisserier på spritdrycker anförts, vilka i fortsättningen betecknas på följande sätt:

P_1 = genomsnittspris;

P_2 = genomsnittspris vid konstant fördelning av konsumtionen på olika huvudslag av spritdrycker;

P_3 = genomsnittspris för renat brännvin à 40 %.

Som inkomstbegrepp (I) användes enligt kommunalskattelagen uppskattad inkomst.

Hänsyn till levnadskostnaderna har tagits genom att vid beräkningarna använts realvärden, d. v. s. med levnadskostnadsindex dividerade nominella priser och inkomster.

Vidare begagnas variablernas logaritmerade värden vid analysen, varför de beräknade regressionskoefficienterna kan tolkas som elasticitetstal.

Den ifrågavarande efterfrågerelationen, vars parametrar E skall bestämmas ur observerade data är alltså

$$\log K = a_0 - E_P \log P + E_I \log I + E_T \log T + \varepsilon.$$

Beräkningarna avse i första hand perioden 1923—39. Anledningen till denna begränsning är följande:

Som tidigare nämnts, företogs under åren 1920—22 en kraftig reduktion av tilldelningen på motböckerna. Denna reduktion var av principiellt annan natur än den fortgående sänkning av medelinköpsrätten, som kan iakttagas under följande år. Den förstnämnda reduktionen kan tänkas ha inverkat på konsumtionen på annat sätt än den senare, kontinuerligt sjunkande medeltilldelningen. Det förhållandet, att exakta uppgifter på medeltilldelningen saknas under restriktionssystemets första år, är härvid av sekundär betydelse.

I det följande återkommes till medeltilldelningens inverkan på utminuteringsen.

Den andra tidsgränsen för undersökningsperioden har valts med hänsyn till den kraftiga prishöjningen i slutet av år 1939. Senare kommer en separat elasticitetsberäkning hänförd till denna prishöjning att redovisas. Vidare är också den i oktober 1941 företagna reduktionen av viss inköpsrätt till sin natur skild från den under åren 1923—40 sjunkande medeltilldelningen.

Vi skall först utföra bestämningar av elasticiteter på grundval av de tre ovan anförda prisserierna. Resultatet redovisas i tabell I, vari rad 4 visar resultatet av en elasticitetsberäkning för perioden 1923—40.

Det numeriskt lägsta värdet på priselasticiteten erhålles då man som prisvariabel använder priset på representantvaran renat brännvin à 40 %. Storleksförhållandena mellan de tre priselasticiteterna är en följd av de tidigare påtalade omfördelningarna i konsumtionen. Vid prishöjningarna under 1932—33 har, som förut nämnts, den konsumtionssänkande effekten av dessa till en del kompensrats av inköp av billigare varuslag. Medelpriset för inköpen är sålunda ett dämpat uttryck

Tabell I. *Elasticiteter för kvantiteten utminuterade spritdrycker*

	$E_{P_1}(K)$	$E_{P_2}(K)$	$E_{P_3}(K)$	$E_I(K)$	$E_T(K)$	R
1	- 0.37	—	—	0.30	0.65	0.992
2	—	- 0.32	—	0.37	0.78	0.995
3	—	—	- 0.27	0.30	0.51	0.993
4	—	—	- 0.34	0.27	0.34	0.973

för prishöjningen. Baseras elasticitetsberäkningen på en dylik prisserie, kommer prISRörelsens inverkan på konsumtionen att överskattas. En belysning av detta förhållande kan också fås genom en jämförelse mellan de olika priselasticiteterna för det årliga utgiftsbeloppet för utminuterade spritdrycker (tab. II).

Tabell II. *Elasticiteter för utgiftsbelopp för utminuterade spritdrycker*

	$E_{P_1}(O)$	$E_{P_2}(O)$	$E_{P_3}(O)$	$E_I(O)$	$E_T(O)$
1	0.63	—	—	0.30	0.65
2	—	0.59	—	0.36	0.67
3	—	—	0.47	0.29	0.84

Prisförhöjningarna ha alltså föranlett dels en minskning av konsumtionen, dels en sänkning av kvalitén av de inköpta spritdryckerna. Dessa faktorer ha inneburit en nedpressning av den utgift, som i dessa avseenden oförändrade inköp skulle ha medfört.

Låt oss betrakta en mycket liten stegring, dP_3 , i priset för representantvaran, och antag att priserna på olika kvalitéter förändras i samma proportion. Förändringen i genomsnittspriset vid oförändrad inköpsfördelning är då $P_1 dP_3/P_3$.

Vid oförändrade kvantiteter är då utgiftsökningen = $K P_1 dP_3/P_3$.

Genom förändring av kvantitet och inköpsfördelning nedpressas denna utgiftsökning till

$$K dP_1 + P_1 dK$$

där dK är förändringen i kvantiteten och dP_1 den av prishöjningarna och omfördelningen av inköpen föranledda förändringen av genomsnittspriset. Utgiften minskas alltså i jämförelse med utgiften vid till kvantitet och kvalitet oförändrade inköp. Den del av utgiftsminskningen, som kan tillskrivas förändringen av kvantiteten är alltså

$$-\frac{P_1 dK}{\frac{K P_1}{P_3} dP_3 - [K dP_1 + P_1 dK]} = -\frac{E_{P_3}(K)}{1 - E_{P_3}(O)}$$

Antager man däremot, att samtliga priser förändras med samma belopp, d. v. s. dP_3 , får man på samma sätt, att den del av utgiftssänkningen som kan tillskrivas kvantitetsförändringen är

$$-\frac{E_{P_3}(K)}{\frac{P_3}{P_1} - E_{P_3}(O)}$$

Vid detta senare antagande finner man, att 70 à 75 % av en utgiftsförändring för inköpen av utminuterade spritdrycker kan tillskrivas förändring i kvantiteten, medan 30 à 25 % berott på kvalitetsförändringen.

3. *Elasticitetsberäkningar för utminuteringen av vin.* Under åren 1927—38 voro priserna på utminuterade viner relativt konstanta. Då det däremot under denna period inträffade prishöjningar på spritdrycker, kan ett studium av vinutminuteringen under perioden väntas ge upplysningar om hur vinefterfrågan förändrats vid höjning av priserna på spritdrycker. I första hand kan man då genomföra en regressionsanalys med den årliga vinutminuteringen som beroende variabel samt en inkomstserie och en prisserie för spritdrycker som oberoende variabler. För att eliminera det växande motboksantalets inverkan på den årliga totala utminuteringen av vin, tages, närmare preciserat, den per motboksägare årligen utminuterade kvantiteten vin till beroende variabel. Genom detta förfaringssätt kan emellertid en s. k. skiktningseffekt införas. Om nämligen motboksägarnas antal ökas med personer, som t. ex. ha låg vinkonsumtion, kommer enbart detta förhållande att medföra en minskad vinkonsumtion per motboksägare även vid konstanta inkomster och priser. Då emellertid prisförändringarna endast skett vid ett fåtal närbelägna tillfällen, kommer den beräknade priselasticiteten närmast att vara ett uttryck för konsumtionens reaktioner månaderna närmast efter en prisförändring. I så fall är den direkta inverkan av den berörda skiktningseffekten mindre betydande vid bestämningen av priselasticiteten än vid bestämningen av inkomstelasticiteten. En skiktningseffekt av ovan anförd natur kommer att vid ökade inkomster medföra en för låg inkomstelasticitet. Ha de nya motboksägarna högre vininköp än de övriga, komma ökade inkomster att medföra en för hög inkomstelasticitet. Vid regressionsanalysen kan man ta hänsyn till detta förhållande genom att taga den årliga vinutminuteringen som beroende variabel och införa motboksantalet som en av de oberoende variablerna. I det först anförda fallet skulle elasticiteten hos vinutminuteringen med avseende på motboksantalet vara mindre än ett, i det senare större än ett.

Alternativt kan den utminuterade vinkvantiteten ställas i relation till tilldelningen av spritdrycker. Om man antager, att proportionen mellan vininköp och tilldelning av spritdrycker är densamma för varje tilldelningsgrupp, elimineras i så fall den diskuterade skiktningseffekten.

Av vissa skäl har vid den följande regressionsanalysen värdena för år 1932 utslutits ur beräkningarna.

Resultaten framgår av tabell III.

Då genomsnittspriset på vin varit approximativt konstant överensstämmer elasticiteten för vinutgiften med motsvarande kvantitetselasticitet.

Tabell III. *Elasticiteter för kvantiteten utminuterade viner*

	$E_{P_1}(V)$	$E_{P_3}(V)$	$E_I(V)$	R
1	— 1.0	—	1.20	0.995
2	—	— 0.70	1.20	0.970
3	—	— 0.61	1.43	0.956

Rad 1 och 2: Vinutminuterung per motboksägare.

Rad 3: Vinutminuterung per tilldelad liter spritdrycker.

4. *Marknadselasticitet och individualelasticitet.* Vid den föregående regressionsanalysen har man beräknat inverkan på totalkonsumtionen (medelkonsumtionen) av förändringar i totalinkomsten (medelinkomsten). Denna inverkan har angivits i form av ett elasticitetstal. En dylik elasticitet, som avser förhållandena för en viss grupp av konsumenter, benämnes marknadselasticitet. Motsvarande begrepp, hänfört till en konsument, kallas individualelasticitet eller individuell elasticitet.

Marknadselasticiteten (med avseende på inkomsten) beror icke endast på motsvarande individuella elasticiteter utan även på inkomstförändringarnas fördelning på de olika konsumenterna.

Om t. ex. förändringen i totalinkomsten beror på inkomstförändringar för endast sådana personer, som ha ingen eller obetydlig konsumtion av varan ifråga, kommer denna inkomstvariation att medföra ingen eller obetydlig förändring av totalkonsumtionen. Detta innebär att marknadselasticiteten kommer att bli lika med noll eller av obetydlig storlek. I det förra fallet är marknadselasticiteten helt oberoende av de individuella inkomstelasticiteterna.

Med bortseende från elasticiteten för medeltilldelningen, som senare skall behandlas, kan den föregående regressionsanalysen beskrivas på följande sätt.

Under åren 1925—31 och 1934—38 har priset för spritdrycker och vin varit relativt konstant. Prisförändringar för spritdrycker voro huvudsakligen koncentrerade till åren 1932—33. Utvecklingen av konsumtionen under de relativa priskonstanta perioderna har till övervägande grad bestämt den beräknade inkomstelasticiteten. Verkan av inkomstminskningen under depressionstiden bestämes sålunda via inkomstvariabelns regressionskoefficient av konsumtionsutvecklingen under de priskonstanta perioderna. Den del av konsumtionsminskningen under åren 1932 och 1933, som på detta sätt icke förklaras av inkomstförändringen under samma period, tillskrives prisförändringarna och bestämmer alltså priselasticiteten.

Analysen förutsätter sålunda åtminstone approximativ likhet mellan marknadselasticiteterna för inkomsten under dels de priskonstanta perioderna, dels åren 1932—33.

Emellertid var den procentuella prisförändringen under den senare perioden 4 à 5 gånger större än den procentuella förändringen i den använda inkomstserien under samma period. Av denna prisrörelsens dominans följer, att en mindre felbedömning av inkomstelasticiteten har en endast obetydlig inverkan på den beräknade priselasticiteten.

5. *Tilldelningselasticitet.* Förändringar i medeltilldelningen, gällande en vara som är differentierat ransonerad, d. v. s. då konsumenterna äro indelade i grupper med skilda ransoner, kan uppkomma på olika sätt. Ransonererna inom en eller flera ransonklasser kan vid vissa tidpunkter förändras, vilket sålunda tar sig uttryck i språngvisa förändringar av medeltilldelningen. Konsumentgruppen kan vidare utökas genom inträde av konsumenter, som ha lägre liggande efterfrågefunktioner (eller lägre »behov» av varan ifråga). Med hänsyn härtill kan vid oförändrade ransoneringsprinciper medeltilldelningen för dessa konsumenter väntas bli lägre än för konsumentgruppen i övrigt. Det kontinuerliga inträdet av dylika konsumenter i konsumentgruppen ger sålunda upphov till en kontinuerligt sjunkande medeltilldelning, medan däremot under angiven förutsättning av oförändrade ransoneringsprinciper uttagsfrekvensen, d. v. s. förhållandet mellan inköpt kvantitet och inköpsrätt, inom de olika ransonklasserna är oförändrad. En sjunkande medeltilldelning kan emellertid även uppkomma genom att en restriktivare ransoneringspolitik tillämpas på nytillkommande konsumenter. Dessa placeras då i medeltal i lägre ransonklasser än motsvarande konsumenter, vilka förut ingå i konsumentgruppen. I detta fall kommer uttagsfrekvenserna att öka. En av denna orsak sjunkande medeltilldelning är då jämförbar med den, som åstadkommes genom successiva sänkningar av ransonererna. En sjunkande medeltilldelning kan naturligtvis även bero på en inverkan av de nämnda orsakerna i varierade utsträckning.

En på detta sätt definierad oförändrad ransoneringspolitik innebär sålunda oförändrade uttagsfrekvenser inom de olika ransongrupperna. Om ransoneringspolitiken dessutom utformas så, att dessa uttagsfrekvenser approximativt överensstämmer, kommer den totala uttagsfrekvensen, d. v. s. förhållandet mellan total konsumtion och total ranson, icke att förändras vid variationer i konsumenternas antal.

Detta innebär, att konsumtionen och tilldelningen förändras i samma proportion, eller med andra ord, att elasticiteten hos (medel-)konsumtionen med avseende på (medel-)tilldelningen är lika med 1.

En skärpning av ransoneringsprinciperna skulle innebära, att konsumenterna tilldelas en lägre ranson än enligt tidigare principer. Om i detta fall medeltilldelningen är sjunkande, kommer sänkningen av medelransonen ej att medföra en motsvarande sänkning av konsumtionen. De personer, på vilka de skärpta principerna tillämpas, får nämligen en högre uttagsfrekvens än övriga konsumenter. Elasticiteten hos konsumtionen med avseende på medeltilldelningen är alltså i detta fall mindre än 1.

Ökas däremot medeltilldelningen, kommer ökningen i konsumtionen av samma skäl att vara relativt större än ökningen i medeltilldelningen. Den nämnda elasticiteten är vid skärpning av ransoneringspolitiken och ökande medeltilldelning alltså större än 1.

Liknande resonemang kan föras beträffande skiktningseffekten i motboksägarnas (ej kända) medelinkomst.

Under åren 1923—40 har medeltilldelningen på motböcker för inköp av spritdrycker sjunkit, samtidigt som antalet motböcker ökats. Om medeltilldelningens sänkning enbart kan förklaras av, att motboksägarnas antal ökats med konsumentgrupper, vilka med oförändrade ransoneringsprinciper i ovan definierad betydelse erhålla en tilldelning, som genomsnittligt sett är lägre än medeltilldelningen, är sålunda elasticiteten hos medelinköpet med avseende på medeltilldelningen approximativt lika med 1. Detta innebär, att vid regressionsanalysen kan uttagsfrekvensen betraktas som beroende variabel.

I den mån den sjunkande medeltilldelningen verkligen innebär en sänkning av ransonerna i den betydelsen, att konsumenterna genomsnittligen placeras i en lägre ransonsklass än tidigare, är tilldelningselasticiteten mindre än 1.

Hänsyn till dessa förhållanden kan vid regressionsanalysen tagas genom att i förväg låta tilldelningselasticiteten antaga ett bestämt värde. Den föregående regressionsanalysen har givit tilldelningselasticiteter som äro väsentligt mindre än 1.

I tabell IV angives de elasticiteter som erhålles vid fixering av tilldelningselasticiteten till 1 resp. 0.9.

Tabell IV. *Elasticiteter för kvantiteten utminuterade spritdrycker vid fixering av tilldelningselasticiteten $E_T(K)$*

	$E_{P_1}(K)$	$E_{P_2}(K)$	$E_{P_3}(K)$	$E_I(K)$	$E_T(K)$	R
1	— 0.34	—	—	0.42	1.0	0.966
2	— 0.35	—	—	0.39	0.9	—
3	—	— 0.30	—	0.45	1.0	0.984
4	—	— 0.31	—	0.41	0.9	—
5	—	—	— 0.24	0.46	1.0	0.956
6	—	—	— 0.25	0.43	0.9	—

Jämföres priselasticiteterna med de i tabell I angivna finner man, att dessa variera endast obetydligt med varierande tilldelningselasticitet.

De beräknade priselasticiteterna äro alltså praktiskt taget oberoende av antagandena rörande ransoneringspolitiken.

6. *Priselasticiteter för vissa perioder.* I denna paragraf beräknas separata priselasticiteter avseende reaktionerna vid de mera betydande prishöjningarna under 1930-talet.

Av skäl, som tidigare framgått, skall vi undersöka förändringarna i uttagsfrekvensen för utminuterade spritdrycker i relation till förändringen i priset på renat brännvin å 40 %.

De ifrågakommande prishöjningarna äro:

Den 1 februari 1932: 60 öre (från 2: 65 till 3: 25 kr).

Den 1 juli 1932: 50 öre.

Den 1 februari 1933: 60 öre.

Den 1 november 1939: 3 kronor.

Vi betrakta nu uttagsfrekvensen under följande perioder:

1. 1931	4. Mars—dec. 1933
2. Mars—maj 1932	5. Jan.—sept. 1939
3. Aug.—dec. 1932	6. Jan.—apr. 1940

Under var och en av dessa perioder har priset på spritdrycker varit konstant. Vidare omfattar perioderna icke månaden närmast före och närmast efter en prisförändring, varigenom den huvudsakligaste effekten av lagringsköp eliminerats.

För var och en av dessa perioder beräknas månatliga uttagsfrekvenser, vilka göres jämförbara genom korrigering för säsongmässiga variationer. För t. ex.

period 1 fås en månatlig uttagsfrekvens på 0.926, för period 2 0.889. Ställd i relation till motsvarande prisförändring fås priselasticiteten hos uttagsfrekvensen med avseende på priset på renat brännvin till -0.185 .

Tabell V

Period	Uttags- frekvens (U)	$E_{P_3}(U)$	
1	0.926		
		-0.185	$+ 0.00042 C_1; E_I(U) = 0.1$
2	0.889		
		-0.361	$+ 0.00084 C_1; E_I(U) = 0.2$
3	0.840		
		-0.637	$+ 0.00012 C_2; E_I(U) = 0.2$
			$+ 0.0018 C_2; E_I(U) = 0.3$
4	0.761		
			$+ 0.0030 C_3; E_I(U) = 0.5$
			$+ 0.0036 C_3; E_I(U) = 0.6$
5	0.869		
		-0.585 ;	$E_I(U) = 0.5$
6	0.660		
		-0.565 ;	$E_I(U) = 0.6$

De så beräknade elasticiteterna angivas i tabell V, där även inverkan av inkomstförändringarna framgår.

Innebörden av den tredje kolumnen i tabell V är följande:

Antag att den relativa inkomstförändringen mellan 1931 (period 1) och mars—maj 1932 (period 2) är 20 % av den relativa inkomstförändringen mellan åren 1931 och 1933. Antag vidare, att uttagsfrekvensens inkomstelasticitet är 0.2. Priselasticiteten, beräknad på grundval av uttagsfrekvenserna för de två perioderna, är då:

$$E_{P_3}(U) = -0.185 + 0.00084 \cdot 20 = -0.185 + 0.017 = -0.168$$

Antages det ifrågavarande procenttalet vara 25 fås

$$E_{P_3}(U) = -0.185 + 0.00084 \cdot 25 = -0.164$$

Priselasticiteternas karaktär av korttidselasticiteter, d. v. s. uttryck för reaktionen på kortare sikt efter en prisförändring, framgår tydligt av beräkningsmetoden.

Man ser vidare, att en mindre förändring av inkomstelasticiteten endast obetydligt påverkar de beräknade priselasticiteterna. Det numeriska värdet av dessa ökar

när uttagsfrekvensen minskar. Till en del kan detta förhållande förklaras av att tendensen till en omfördelning av inköpen till billigare varuslag har varit mera utpräglad på de två tidigaste prishöjningstillfällena, varigenom kvantitetsminskningarna blivit mindre betydande.

Emellertid kan man vänta, att elasticiteten för en ransonerad vara är numeriskt växande vid avtagande uttagsfrekvens. Detta är också förklaringen till, att de i tabell V fixerade inkomstelasticiteterna ha antagits växa vid avtagande uttagsfrekvens. I följande avsnitt skall en ransoneringsinverkan på inköpen i nämnda avseende närmare belysas.

7. *Ransonerings inflytande på konsumtionens priskänslighet.* Låt oss antaga, att en vara ransonerar på så sätt, att en konsument tillåtes att högst inköpa en viss kvantitet A (ransonen) under en viss tidsperiod T (ransoneringsperioden).

Det antages vidare, att denna ransonerings icke påverkar inköpen hos de konsumenter vilka vid frånvaron av ransonerings skulle ha inköpt en kvantitet som är mindre än eller lika med ransonen. De övriga konsumenterna antages inköpa hela sin ranson. Detta innebär sålunda bland annat, att man till en början bortser från eventuella överlåtelser av ransonen eller delar av denna.

Under dessa förutsättningar skola vi undersöka betydelsen av priselasticiteten för konsumtionen av den ransonerade varan. För denna elasticitet användes i fortsättningen beteckningen E^r . Elasticiteten för efterfrågan av varan som oransonerad betecknas med E .

Tag först det fall, då samtliga konsumenter (vid frånvaron av ransonerings) under perioden T inköpa lika stor kvantitet av varan ifråga. Om denna kvantitet är större än A , kommer samtliga konsumenter vid ransonerings att inköpa maximiransonen. Vid en liten förändring av priset kommer de fortfarande att köpa denna kvantitet. Priselasticiteten för den ransonerade varan är alltså lika med noll, d. v. s. $E^r = 0$.

Om samtliga konsumenter vid frånvaron av ransonerings inköpa en kvantitet som är mindre än A , kommer en ransonerings med denna ransongräns icke att medföra någon förändring i inköpen. Priselasticiteten för den ransonerade varan är då lika med priselasticiteten för varan som oransonerad, d. v. s. $E^r = E$.

Låt nu de konsumerade kvantiteterna vara olika och beteckna med $F(X, P)$ relativa antalet konsumenter, vilka vid priset P inköpa en kvantitet större än eller lika med X . Vid en ransonerings av varan är sålunda $F(A, P)$ relativa antalet av dem, som vid priset P inköpa hela ransonen.

Vi antaga, att priselasticiteten för efterfrågan av varan (som oransonerad) är lika stor för varje konsument. Denna individuella elasticitet är då lika med marknadselasticiteten (E).

Om samtliga konsumenter vid två prislägen P_1 och P_2 ta ut hela ransonen A , har man alltså

$$F(A, P_1) = F(A, P_2) = 1$$

I detta fall reagera konsumenterna icke för priset förändringen och man får i det ifrågavarande prisintervallet

$$E^r = 0$$

Om man däremot har

$$F(A, P_1) = F(A, P_2) = 0$$

har ransonerings icke haft någon inverkan på konsumtionen, d. v. s.

$$E^r = E.$$

Låt vidare U vara uttagsfrekvensen, d. v. s. förhållandet mellan totalkonsumtionen och den totala ransonen.

Man har då följande samband mellan de båda elasticiteterna

$$E^r = E \left(1 - \frac{F}{U} \right).$$

Då, som lätt inses, U alltid är större än eller lika med F följer härav att talvärdet av elasticiteten för den ransonerade varan är mindre än den individuella elasticitetens talvärde för så vitt några konsumenter inköpa hela sin ranson.

Följande exempel må illustrera innebörden av ovanstående samband mellan elasticiteterna:

Låt oss antaga, att man för en ransonerad vara funnit, att priselasticiteten är $-0,30$ vid en uttagsfrekvens på $0,85$, varvid 50% av konsumenterna ta ut maximiransonen. Vad är då, under angivna förutsättningar, priselasticiteten för varan om den ej vore ransonerad?

Här är $E^r = -0,30$; $U = 0,85$; $F = 0,50$ och alltså

$$E = \frac{-0,30}{1 - \frac{0,50}{0,85}} = -0,73.$$

Priselasticiteten för den ransonerade varan är till sin storlek mindre än hälften av elasticiteten för varan som oransonerad.

På detta sätt kan man alltså genom att beräkna elasticiteten E till viss grad eliminera ransonerings inflytande på priselasticiteten.

Ransoneringen innebär, såvida den har någon effekt, en tendens till en dämpning av reaktionerna vid en prisförändring beroende på, att vissa konsumenter ej reagera för en förändring i priset. Denna dämpning kan väntas vara mera betydande ju större uttagsfrekvensen är.

En bedömning av en ransonerings inflytande på inköpen måste baseras på en kännedom om antalet av de konsumenter som ta ut hela sin ranson eller i vidare bemärkelse fördelningen av inköpen.

Priselasticiteten för en ransonerad vara kan alltså ej direkt jämföras med priselasticiteten för en vara som ej är ransonerad.

De beräkningar, som utförts på grundval av olika statistiska material av mindre omfattning, avseende fördelningen av konsumenternas inköp, synes ge till resultat, att elasticiteten E är numeriskt något mindre än 1 .

Det som här sagts beträffande priselasticiteten för en ransonerad vara gäller även med vissa modifikationer beträffande inkomstelasticiteten.

8. *Undersökningar av efterfrågan på spritdrycker i vissa länder.* Stone^{1,2} har undersökt efterfrågan på spritdrycker i Storbritannien. De faktorer som ha antagits inverka på spritkonsumtionen äro inkomsterna, priset på spritdrycker och en med

¹ R. Stone: The Analysis of Market Demand. Journ. of the Roy. Stat. Soc. Vol. CVIII 1945.

² R. Stone: The Analysis of Market Demand. An Outline of Methods and Results. Rev. Inst. Internat. Stat. 16, 1948.

tiden lineärt verkande faktor. Analysen gällde perioden 1920—38. Som inkomstbegrepp har valts nationalinkomsten, dividerad med levnadskostnadsindex. Priserien är också real. Nominella prisförändringar ha inträffat endast en gång under undersökningsperioden, nämligen i april 1920.

De konsumerade kvantiteterna ha reducerats till samma alkoholstyrka.

Priserien omfattar både utminuterad och utskänkt sprit. Vid beräkningen av genomsnittspriset har man antagit ett konstant förhållande mellan dessa kvantiteter (nämligen 35:65).

Den statistiska beräkningen har genomförts enligt två alternativ. Skillnaden mellan dessa är, att regressionsekvationens residualer ansågos vara dels icke autokorrelerade (alt. I), dels autokorrelerade enligt ett enkelt schema (alt. II).

Beräkningarna resulterade i realpriselasticiteter på -0.71 (alt. I) och -0.57 (alt. II) och en inkomstelasticitet på 0.6.

Dessutom erhöles en trend innebärande en årlig minskning av konsumtionen på något mer än 3 %.

För importerade viner finner Stone en priselasticitet på -1.5 resp. -1.2 och en inkomstelasticitet på 0.8 resp. 1.0.

Även för Holland¹ ha elasticitetsberäkningar gjorts. De faktorer, vilka antogs inverka på förbrukningen av spritdrycker voro, förutom priset och inkomsterna, temperaturen och en med tiden lineärt förbunden faktor. Analysen gällde perioden 1925—1935. Förbrukningen av spritdrycker reducerades till 50 % alkoholstyrka.

Prisförändringar inträffade endast under perioden 1929—31. Beräkningen gav till resultat en nominalpriselasticitet på -1.07 , realinkomstelasticiteten blev 1.4 och elasticiteten med avseende på temperaturen -0.25 . Inverkan av temperaturen är emellertid relativt ringa, beroende på den obetydliga variationen i temperatur-siffrorna. Dessutom erhöles en trend innebärande en årlig minskning av konsumtionen med omkring $1\frac{1}{2}$ %.

Hade reala priser använts i stället för nominella skulle beräkningarna efter allt att döma ha resulterat i en absolut taget lägre priselasticitet.

En överslagsberäkning av priselasticiteter för spritdrycker respektive vin under perioden 1930—37 i Norge² ger till resultat elasticiteter på 0.75—1.00 resp. 1.24. Direkt hänsyn har härvid dock inte tagits till inkomstförändringar.

9. *Elasticitetsberäkningarnas resultat.* Beräkningarna visa, att konsumtionen av utminuterade spritdrycker i Sverige är relativt okänslig för prishöjningar. För den undersökta perioden har en höjning av priset på renat brännvin med t. ex. 10 % medfört en minskning av konsumtionen med i genomsnitt c:a 3 %. Samma procentuella prisstegring har vidare inneburit en genomsnittlig ökning av utgiftsbeloppet för utminuterade spritdrycker med c:a 5 %. Att utgiftsökningen inte blivit större, beror på en samtidigt med konsumtionsminskningen företagen övergång till billigare spritsorter.

Om priset på samtliga varuslag höjes med t. ex. 10 %, och konsumtionen till kvantitet och kvalitet icke förändras kommer utgiften också att öka med 10 %. I förevarande fall har alltså utgiften ökat med endast 5 %. Denna nerpressning beror i genomsnitt till c:a 70 à 75 % på inköpsminskning, till c:a 30 à 25 % på kvalitetsförändringar.

¹ Derksen en van Lothorn: Statistische analyse van den afzet van bier en gedestilleerd. De Nederlandsche Conjunctuur, Mai 1938.

² K. Petersen: Eitterspørslen etter brennevin og vin. Frihet-Sannhet, Festskrift til Johan Scharffenberg, Oslo 1939.

Om uttagsfrekvensen, d. v. s. förhållandet mellan medelkonsumtion och medeltilldelning, är hög, har kvalitetsförändringarna större betydelse än om uttagsfrekvensen är låg. Så t. ex. kan vissa av de konsumenter, som ta ut hela sin ranson väntas reagera för en prishöjning endast genom att förändra de inköpta spritdryckernas kvalitet. Är uttagsfrekvensen hög, kan antalet av de konsumenter, som ta ut hela sin ranson, väntas vara högre än om uttagsfrekvensen för samma konsumentgrupp är låg.

Den procentuella kvantitetsförändringen vid en viss prisförändring är desto mindre ju större uttagsfrekvensen är. Vid hög uttagsfrekvens är förändringarna i inköpen i kvantitetshänseende obetydliga.

En ransonering medför sålunda en minskad priskänslighet för den ransonerade varan.

Vad som här sagts beträffande prisförändringarnas inverkan på inköpen av en ransonerad vara, gäller även beträffande inkomstförändringar.

Undersökningar av känsligheten hos spritdryckskonsumtionen i vissa länder för pris- och inkomstförändringar ha givit till resultat, att en prisförändring på t. ex. 10 % skulle medföra en sänkning av konsumtionen med 6 till 11 procent. Med hänsyn till ransoneringens dämpande inverkan synes priskänsligheten hos utminuterade spritdrycker i Sverige vid frånvaro av ransonering kunna vara av samma storleksordning.

I kap. 2 refererad litteratur

- (1) M. A. Girshick and T. Haavelmo, Statistical Analysis of the Demand for Food: Examples of Simultaneous Estimation of Structural Equations (*Econometrica*, vol. 15, 1947).
- (2) T. W. Andersson and H. Rubin, Estimation of the Parameters of a Single Equation in a Complete System of Stochastic Equations (*Annals of Mathematical Statistics*, vol. 20, 1949).
- (3) T. C. Koopmans, Identification Problems in Economic Model Construction (*Econometrica*, vol. 17, 1949).
- (4) R. Bentzel and H. Wold, On Statistical Demand Analysis from the Viewpoint of Simultaneous Equations (*Skandinavisk Aktuarietidskrift*, vol. 29, 1946).
- (5) D. Cochrane and G. H. Orcutt, Application of Least Squares Regression to Relationships Containing Autocorrelated Error Terms (*Journal of the American Statistical Association*, vol. 44, 1949).
- (6) R. Frisch, Confluence Analysis by Means of Complete Regression Systems (Oslo 1934).
- (7) H. Wold, Efterfrågan på jordbruksprodukter och dess känslighet för pris- och inkomstförändringar (*S. O. U.* 1940: 16).
- (8) H. Wold, On Least Square Regression with Autocorrelated Variables and Residuals. Intern. Stat. Conference. Berne 1950.
- (9) H. Wold, A Theorem on Regression Coefficients Obtained from Successively Extended Sets of Variables (*Skandinavisk Aktuarietidskrift*, 1945).
- (10) A. C. Aitken, On Least Squares and Linear Combinations of Observations (*Proc. of Roy. Soc. Edinburgh*, vol. 55, 1934/5.).
- (11) R. Stone, The Analysis of Market Demand (*Rev. Inst. Internat. Stat.* 16, 1948.)

Jämförande beräkningar av pris- och inkomstelasticiteter m. m. för spritdrycker i Sverige, Danmark, Nederländerna och Storbritannien

Av assistenten vid Uppsala universitets statistiska institution,
fil. kand. *Rolf Frankenberg*

På grundval av från 1944 års nykterhetskommitté anvisat siffermaterial har nedan redovisade beräkningar företagits för att under så lika förutsättningar som möjligt tjäna som jämförelsematerial vid bedömandet av alkoholkonsumtionens beroende av priser och inkomster i de i rubriken nämnda länderna.

Tidsperioden varunder observationerna gjorts framgår av de för varje land bifogade diagrammen och tabellerna. För samtliga länder håller sig observationerna inom perioden 1920—38 med någon variation i seriernas längder för de olika länderna.

Beteckningssystemet som använts i tabeller och diagram är följande:

K = observerad alkoholkonsumtion i liter/inv.

K^* = beräknad alkoholkonsumtion i liter/inv.

P = realpriset på utminuterade spritdrycker.

(För Sverige, Nederländerna och Storbritannien är priset ett genomsnittspris för olika varuslag. För Danmark avser priset en representantvara.)

I = realinkomst per invånare.

t = trendvariabel.

Efterfrågerelationen, vilken ligger till grund för beräkningarna, kan uttryckas sålunda:

$$K = e^{A_0} \cdot P^a \cdot I^b \cdot e^{ct}.$$

Exponenterna a och b kan här tolkas som respektive pris- och inkomstelasticiteter. Vid logaritmering erhålles:

$$\ln K = A_0 + a \ln P + b \ln I + ct.$$

I denna form kan de olika koefficienterna bestämmas medelst regressionsförfarande. Resultaten för de olika länderna framgår av nedanstående tabeller och diagram.

Beskrivning av materialet för beräkningarna

Sverige

Konsumtions- och prisserierna har tillhandahållits av nykterhetskommittén.

K -serien avser årskonsumtionen av spritdrycker i liter per invånare.

P -serien avser reala genomsnittspriset på försålda varor.

I -serien anger uppskattad realinkomst per individ (ur skattetaxeringarna).

Danmark

Data för beräkningarna har tagits direkt ur material som anskaffats av nykterhetskommittén. *K*-serien avser konsumtion av ren alkohol i liter per invånare. *P*-serien avser realpris på Aalborg Taffel akvavit och *I*-serien anger »real samlad inkomst per invånare».

Nederländerna

I detta fall var endast variabler för en period av elva år 1925—35 tillgängliga och har hämtats ur De Nederlandsche Conjunctuur, Mai 1938, tab. å sid. 56. *K*-serien avser här konsumtion av alkohol reducerad till 50 % styrka. Denna serie har dividerats med folkmängden för resp. år. *P*-serien är uttryckt som ett realt genomsnittspris på samtliga alkoholvaror. *I*-serien är en indexserie över den reala inkomstutvecklingen per invånare.

Storbritannien

Materialet är hämtat ur R. Stone: The Analysis of Market Demand (Journal of the Royal Statistical Society, vol. III—IV 1945, s. 286—382. *K*-serien (tab. 10, s. 338) är här given som logaritmen för »proof gallons» varmed menas att alla spritsorter reducerats till samma styrka (57 %). Efter reduktion för folkmängdsförändringar och antilogaritmering har *K*-serien multiplicerats med faktorn 0.455 för reduktion till liter.

P-serien (tab. 10, s. 338) är ett genomsnittspris på utminutering av alla spritsorter, varvid relationen mellan utminutering och utskänkning för hela perioden antagits vara 35:65.

I-serien (tab. 7, s. 335) mäter den reala nationalinkomsten per invånare.

Sammanställning av beräkningarna för de olika länderna

	Priselasticitet a	Inkomstelasticitet b	Trend c	R_{K^*K}
Sverige 1920—38	— 0.365	0.792	— 0.006	0.810
„ 1923—38	— 0.424	0.527	0.001	0.967
Danmark 1920—38	— 1.124	2.245	— 0.016	0.952
„ 1923—38	— 1.202	2.277	— 0.018	0.967
Nederländerna 1925—35	— 1.043	0.562	— 0.018	0.981
Storbritannien 1920—38	— 0.631	0.780	— 0.017	0.993
„ 1923—38	— 1.047	0.432	— 0.011	0.993

Sverige 1920—1938

År	Variabler log K K'	log P P'	log I I'	t
1920	0.808886	2.357935	2.618048	-9
21	0.726727	2.448706	2.576341	-8
22	0.634477	2.568202	2.575188	-7
23	0.642465	2.530200	2.608526	-6
24	0.674861	2.460898	2.630428	-5
25	0.691082	2.437751	2.632457	-4
26	0.694605	2.432969	2.652246	-3
27	0.700704	2.432969	2.662758	-2
28	0.709270	2.431364	2.669317	-1
29	0.720159	2.429752	2.697229	0
30	0.731589	2.439333	2.719331	1
31	0.738781	2.436163	2.710117	2
32	0.710117	2.502427	2.683047	3
33	0.647383	2.575188	2.675778	4
34	0.665581	2.578639	2.705864	5
35	0.686636	2.576341	2.740363	6
36	0.703291	2.570543	2.758912	7
37	0.725095	2.561101	2.787461	8
38	0.745855	2.549003	2.796574	9
Σ	13.357564	47.319484	50.899985	0
Σ/19	0.703030	2.490499	2.678947	0

$$\begin{aligned} \Sigma (K')^2 &= 9.421476 \\ \Sigma K'P' &= 33.236265 \\ \Sigma K'I' &= 35.797049 \\ \Sigma K't &= 0.090202 \\ \Sigma (P')^2 &= 117.936371 \\ \Sigma P'I' &= 126.798296 \\ \Sigma P't &= 4.273189 \\ \Sigma (I')^2 &= 136.433351 \\ \Sigma I't &= 6.160383 \\ \Sigma t^2 &= 570.00 \\ \mu_{K'K'} &= 0.030712 \\ \mu_{K'P'} &= -0.030737 \\ \mu_{K'I'} &= 0.012849 \\ \mu_{K't} &= 0.090202 \\ \mu_{P'P'} &= 0.087236 \\ \mu_{P'I'} &= 0.031926 \\ \mu_{P't} &= 4.273189 \\ \mu_{I'I'} &= 0.075010 \\ \mu_{I't} &= 6.160383 \\ \mu_{tt} &= 570.00 \end{aligned}$$

År	K*	K
1920	5.677	6.44
21	4.811	5.33
22	4.287	4.31
23	4.643	4.39
24	5.055	4.73
25	5.106	4.91
26	5.246	4.95
27	5.278	5.02
28	5.279	5.12
29	5.491	5.25
30	5.597	5.39
31	5.447	5.48
32	4.840	5.13
33	4.435	4.44
34	4.611	4.63
35	4.857	4.86
36	4.983	5.05
37	5.222	5.31
38	5.294	5.57

K* = beräknade värden för konsumtionen i volymliter/inv.

K = observerade värden för konsumtionen i volymliter/inv.

$$R_{K^*K} = 0.810$$

$$\text{Log } K^* = A_0 + a \log P + b \log I + ct$$

$$A_0 = -0.510954$$

$$a = -0.364505$$

$$b = 0.792022$$

$$c = -0.005669$$

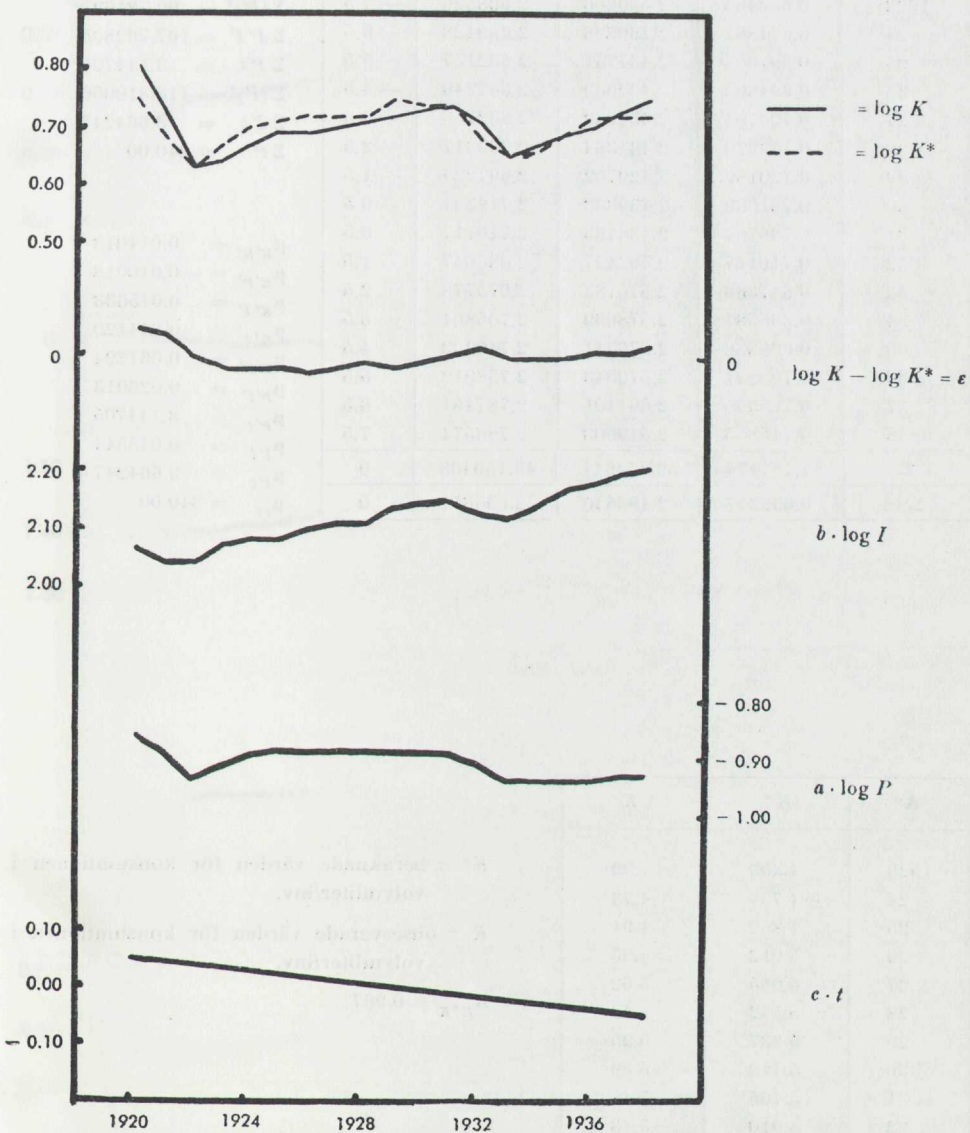

Diagram 15. Sverige 1920—38

Sverige 1923—1938

Variab- ler År	log K K'	log P P'	log I I'	t
1923	0.642465	2.530200	2.608526	-7.5
24	0.674861	2.460898	2.630428	-6.5
25	0.691082	2.437751	2.632457	-5.5
26	0.694605	2.432969	2.652246	-4.5
27	0.700704	2.432969	2.662758	-3.5
28	0.709270	2.431364	2.669317	-2.5
29	0.720159	2.429752	2.697229	-1.5
30	0.731589	2.439333	2.719331	-0.5
31	0.738781	2.436163	2.710117	0.5
32	0.710117	2.502427	2.683047	1.5
33	0.647383	2.575188	2.675778	2.5
34	0.665581	2.578639	2.705864	3.5
35	0.686636	2.576341	2.740363	4.5
36	0.703291	2.570543	2.758912	5.5
37	0.725095	2.561101	2.787461	6.5
38	0.745855	2.549003	2.796574	7.5
Σ	11.187474	39.944641	43.130408	0
Σ/16	0.699217	2.496540	2.695651	0

$$\begin{aligned} \Sigma (K')^2 &= 7.836486 \\ \Sigma K'P' &= 27.919959 \\ \Sigma K'I' &= 30.173153 \\ \Sigma K't &= 0.844120 \\ \Sigma (P')^2 &= 99.784691 \\ \Sigma P'I' &= 107.702805 \\ \Sigma P't &= 3.144705 \\ \Sigma (I')^2 &= 116.310050 \\ \Sigma I't &= 3.664247 \\ \Sigma t^2 &= 340.00 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} \mu_{K'K'} &= 0.014013 \\ \mu_{K'P'} &= -0.010018 \\ \mu_{K'I'} &= 0.015633 \\ \mu_{K't} &= 0.844120 \\ \mu_{P'P'} &= 0.061294 \\ \mu_{P'I'} &= 0.026013 \\ \mu_{P't} &= 3.144705 \\ \mu_{I'I'} &= 0.045544 \\ \mu_{I't} &= 3.664247 \\ \mu_{t^2} &= 340.00 \end{aligned}$$

År	K*	K
1923	4.300	4.39
24	4.734	4.73
25	4.862	4.91
26	5.012	4.95
27	5.085	5.02
28	5.142	5.12
29	5.337	5.25
30	5.440	5.39
31	5.405	5.48
32	4.910	5.13
33	4.541	4.44
34	4.702	4.63
35	4.922	4.86
36	5.071	5.05
37	5.308	5.31
38	5.440	5.57

K* = beräknade värden för konsumtionen i volymliter/inv.

K = observerade värden för konsumtionen i volymliter/inv.

$$R_{K^*K} = 0.967$$

$$\text{Log } K^* = A_0 + a \log P + b \log I + ct$$

$$\begin{aligned} A_0 &= 0.337769 \\ a &= -0.424479 \\ b &= 0.527211 \\ c &= 0.000727 \end{aligned}$$

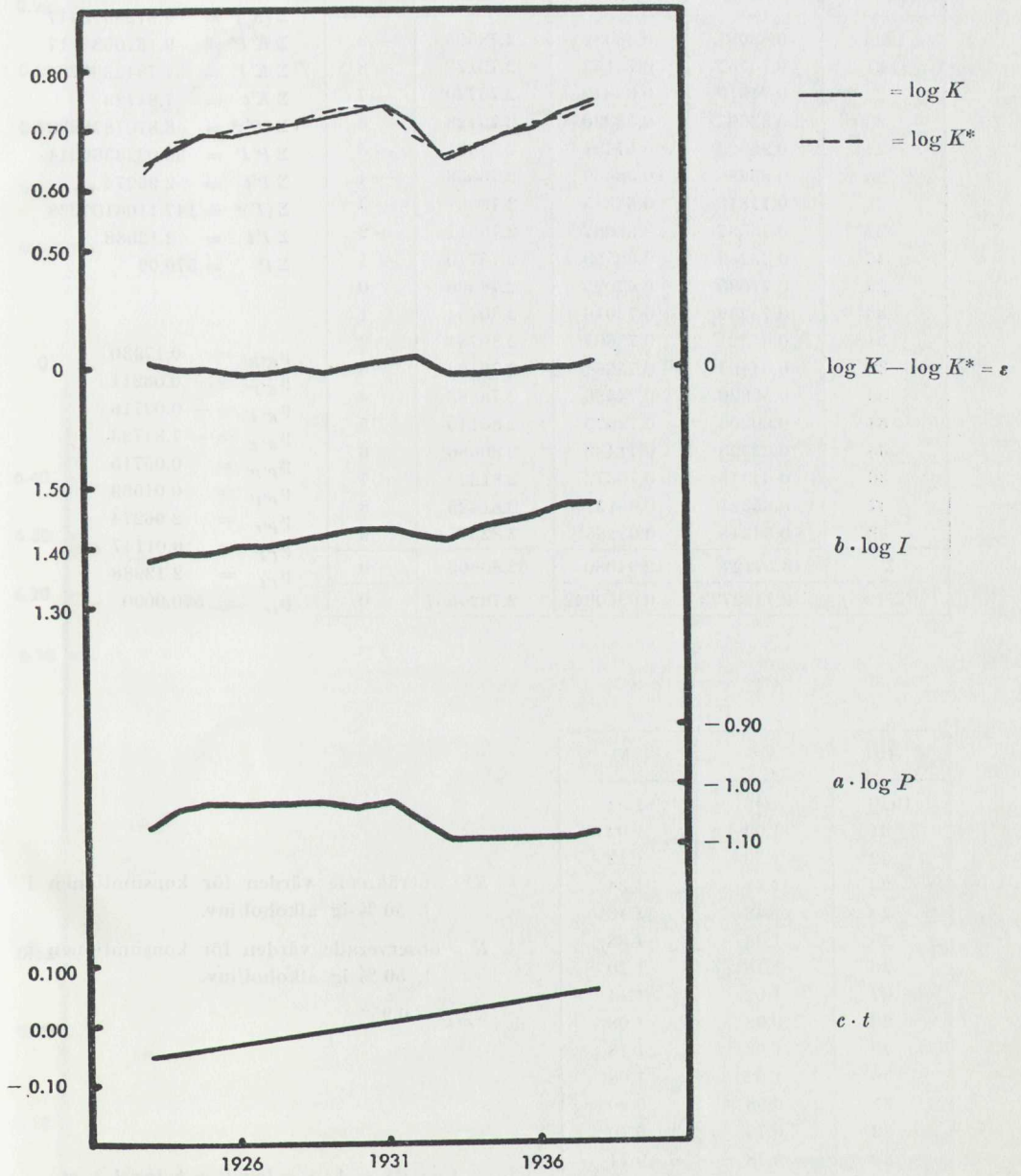

Diagram 16. *Sverige 1923—38.*

Danmark 1920—1938

Variabler År	log K K'	log P P'	log I I'	t
1920	0.88081	0.68034	2.78533	- 9
21	0.70757	0.73159	2.75128	- 8
22	0.74819	0.63849	2.75740	- 7
23	0.82607	0.58320	2.75128	- 6
24	0.86923	0.57634	2.75891	- 5
25	0.83885	0.58659	2.75358	- 4
26	0.77815	0.64345	2.76567	- 3
27	0.75587	0.66087	2.75511	- 2
28	0.73239	0.66558	2.75740	- 1
29	0.77085	0.67025	2.78390	0
30	0.73239	0.72016	2.80754	1
31	0.65321	0.75664	2.80754	2
32	0.54407	0.75664	2.78462	3
33	0.56820	0.74586	2.78888	4
34	0.60206	0.72673	2.80140	5
35	0.62325	0.71433	2.80686	6
36	0.64345	0.70672	2.81224	7
37	0.65321	0.69197	2.81425	8
38	0.64345	0.68485	2.82347	9
Σ	13.57127	12.94060	52.86666	0
Σ/19	0.7142773	0.6810842	2.7824557	0

$$\begin{aligned} \Sigma (K')^2 &= 9.8729510477 \\ \Sigma K'P' &= 9.1610633317 \\ \Sigma K'I' &= 37.7342966764 \\ \Sigma K't &= -7.84723 \\ \Sigma (P')^2 &= 8.8707873938 \\ \Sigma P'I' &= 36.0223369914 \\ \Sigma P't &= 2.96274 \\ \Sigma (I')^2 &= 147.1106107238 \\ \Sigma I't &= 2.12988 \\ \Sigma t^2 &= 570.00 \\ \mu_{K'K'} &= 0.17930 \\ \mu_{K'P'} &= -0.08211 \\ \mu_{K'I'} &= -0.02716 \\ \mu_{K't} &= -7.84723 \\ \mu_{P'P'} &= 0.05715 \\ \mu_{P'I'} &= 0.01569 \\ \mu_{P't} &= 2.96274 \\ \mu_{I'I'} &= 0.01147 \\ \mu_{I't} &= 2.12988 \\ \mu_{tt} &= 570.0000 \end{aligned}$$

År	K*	K
1920	1.46	1.52
21	1.02	1.02
22	1.32	1.12
23	1.44	1.34
24	1.48	1.48
25	1.36	1.38
26	1.18	1.20
27	1.02	1.14
28	0.98	1.08
29	1.08	1.18
30	1.02	1.08
31	0.88	0.90
32	0.76	0.70
33	0.78	0.74
34	0.84	0.80
35	0.86	0.84
36	0.88	0.88
37	0.88	0.90
38	0.92	0.88

K* = beräknade värden för konsumtionen i
1. 50 %-ig alkohol/inv.

K = observerade värden för konsumtionen i
1. 50 %-ig alkohol/inv.

$$R_{K^*K} = 0.952$$

$$\text{Log } K^* = A_0 + a \log P + b \log I + ct$$

$$A_0 = -4.68821$$

$$a = -1.12381$$

$$b = 2.24472$$

$$c = -0.01572$$

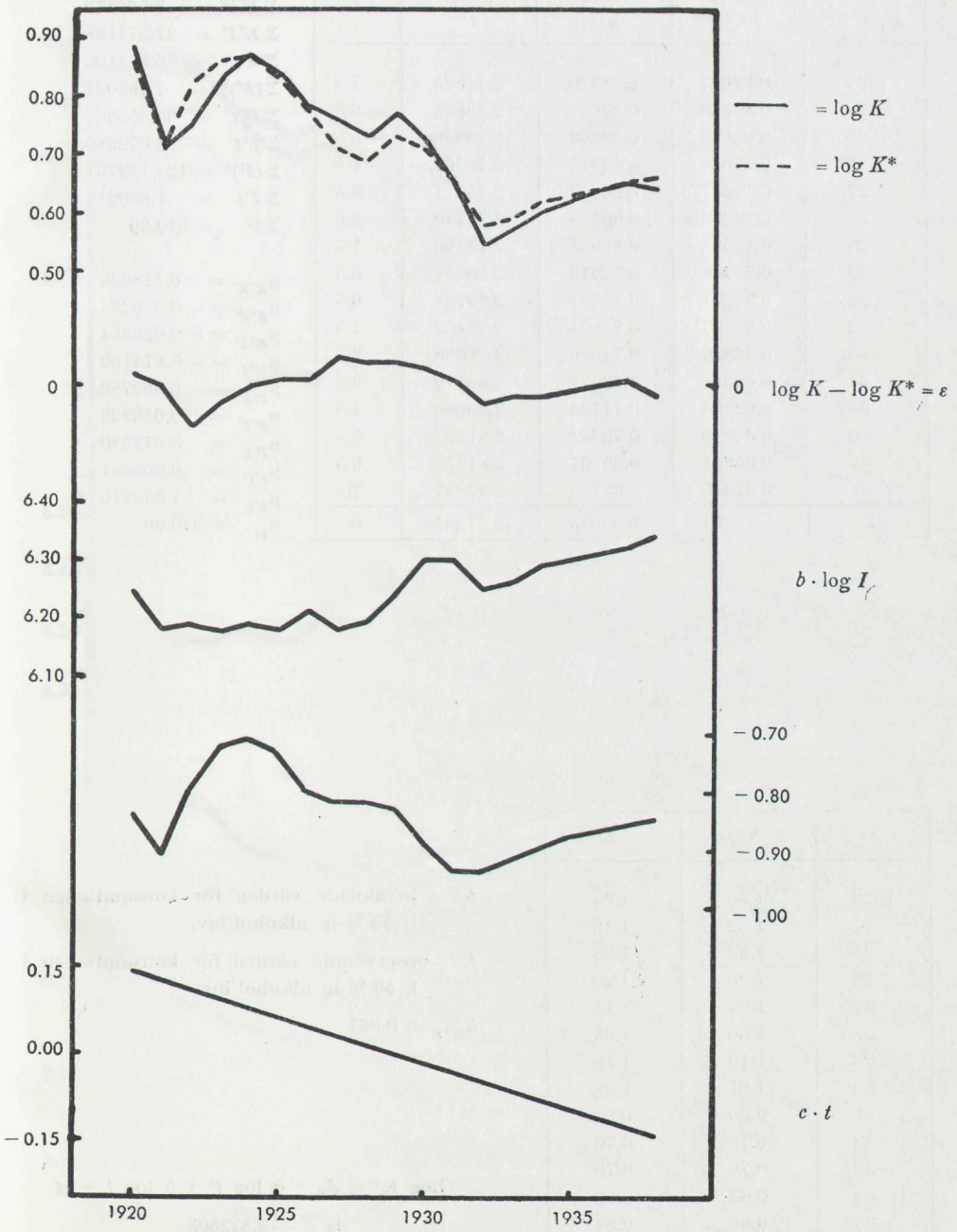

Diagram 17. Danmark 1920—38

Danmark 1923—1938

Variabler År	log K K'	log P P'	log I I'	t
1923	0.82607	0.58320	2.75128	— 7.5
24	0.86923	0.57634	2.75891	— 6.5
25	0.83885	0.58659	2.75358	— 5.5
26	0.77815	0.64345	2.76567	— 4.5
27	0.75587	0.66087	2.75511	— 3.5
28	0.73239	0.66558	2.75740	— 2.5
29	0.77085	0.67025	2.78390	— 1.5
30	0.73239	0.72016	2.80754	— 0.5
31	0.65321	0.75664	2.80754	0.5
32	0.54407	0.75664	2.78462	1.5
33	0.56820	0.74586	2.78888	2.5
34	0.60206	0.72673	2.80140	3.5
35	0.62325	0.71433	2.80686	4.5
36	0.64345	0.70672	2.81224	5.5
37	0.65321	0.69197	2.81425	6.5
38	0.64345	0.68485	2.82347	7.5
Σ	11.23470	10.89018	44.57265	0

$$\begin{aligned} \Sigma (K')^2 &= 8.036681 \\ \Sigma K'P' &= 7.566450 \\ \Sigma K'I' &= 31.271168 \\ \Sigma K't &= -5.874100 \\ \Sigma (P')^2 &= 7.465031 \\ \Sigma P'I' &= 30.353984 \\ \Sigma P't &= 3.072680 \\ \Sigma (I')^2 &= 124.179751 \\ \Sigma I't &= 1.650915 \\ \Sigma t^2 &= 340.00 \\ \mu_{K'K'} &= 0.148026 \\ \mu_{K'P'} &= -0.080294 \\ \mu_{K'I'} &= -0.026354 \\ \mu_{K't} &= -5.874100 \\ \mu_{P'P'} &= 0.052780 \\ \mu_{P'I'} &= 0.016223 \\ \mu_{P't} &= 3.072680 \\ \mu_{I'I'} &= 0.009681 \\ \mu_{I't} &= 1.650915 \\ \mu_{tt} &= 340.00 \end{aligned}$$

År	K*	K
1923	1.50	1.34
24	1.52	1.48
25	1.38	1.38
26	1.20	1.20
27	1.04	1.14
28	1.00	1.08
29	1.10	1.18
30	1.04	1.08
31	0.90	0.90
32	0.76	0.70
33	0.78	0.70
34	0.82	0.80
35	0.86	0.84
36	0.86	0.88
37	0.88	0.90
38	0.90	0.88

K* = beräknade värden för konsumtionen i
l. 50 %-ig alkohol/inv.

K = observerade värden för konsumtionen i
l. 50 %-ig alkohol/inv.

$$R_{K^*K} = 0.967$$

$$\text{Log } K^* = A_0 + a \log P + b \log I + ct$$

$$A_0 = -4.822503$$

$$a = -1.202368$$

$$b = 2.276929$$

$$c = -0.017500$$

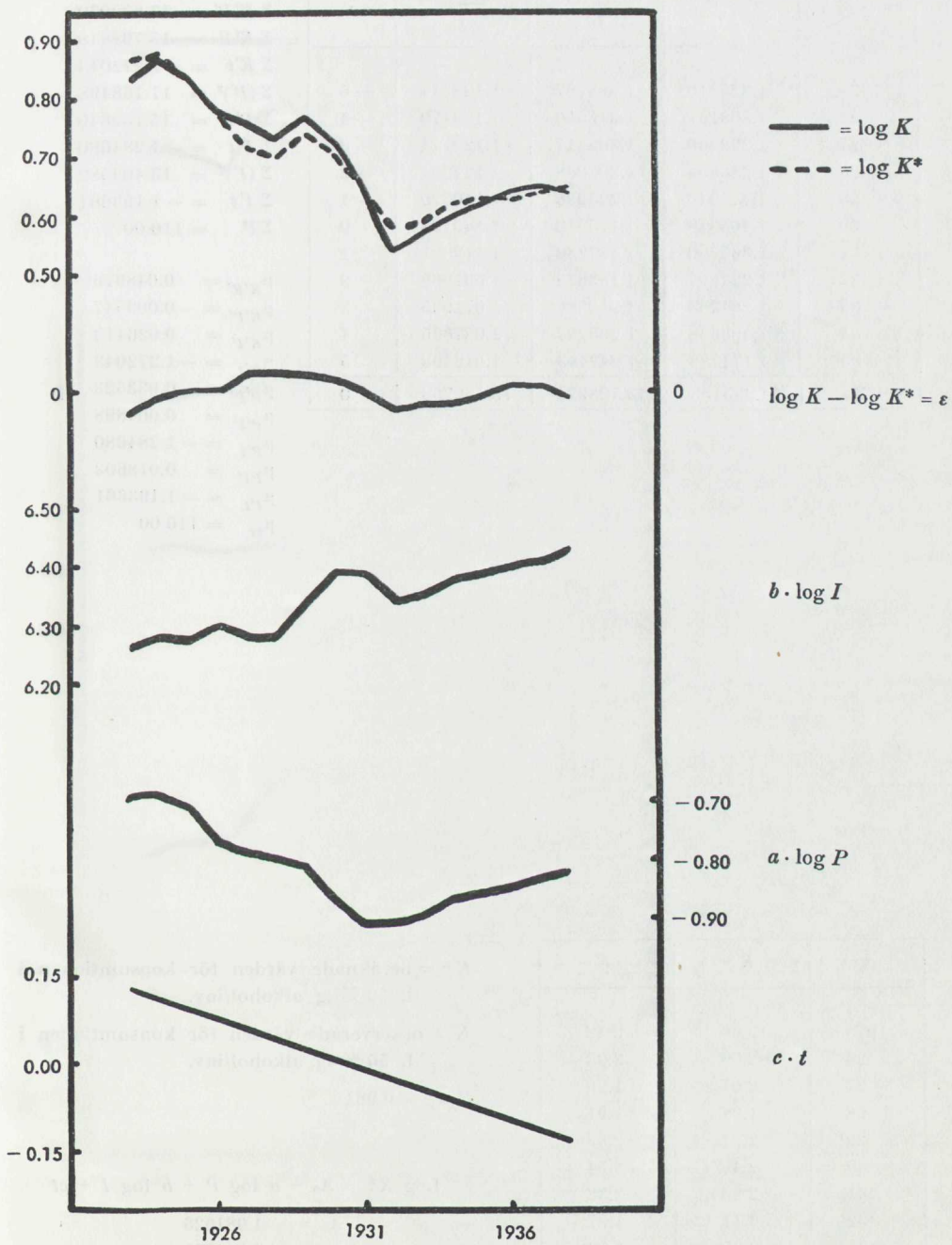

Diagram 18. Danmark 1923—38

Nederländerna 1925—1935

Variabler År	log K K'	log P P'	log I I'	t
1925	1.325310	1.328787	1.122314	-5
26	1.308137	1.315550	1.139470	-4
27	1.298960	1.309417	1.129174	-3
28	1.280806	1.307068	1.127234	-2
29	1.378210	1.223236	1.140320	-1
30	1.403978	1.175512	1.140728	0
31	1.365300	1.187239	1.119091	1
32	1.294907	1.183839	1.091069	2
33	1.261263	1.210586	1.071035	3
34	1.206556	1.238297	1.037825	4
35	1.171726	1.249443	1.018493	5
Σ	14.295153	13.728974	12.136753	0

$$\begin{aligned} \Sigma (K')^2 &= 18.626379 \\ \Sigma K'P' &= 17.832070 \\ \Sigma K'I' &= 15.798848 \\ \Sigma K't &= -1.272043 \\ \Sigma (P')^2 &= 17.168498 \\ \Sigma P'I' &= 15.152640 \\ \Sigma P't &= -1.284680 \\ \Sigma (I')^2 &= 13.409582 \\ \Sigma I't &= -1.193661 \\ \Sigma t^2 &= 110.00 \\ \mu_{K'K'} &= 0.048979 \\ \mu_{K'P'} &= -0.009547 \\ \mu_{K'I'} &= 0.026413 \\ \mu_{K't} &= -1.272043 \\ \mu_{P'P'} &= 0.033523 \\ \mu_{P'I'} &= 0.004898 \\ \mu_{P't} &= -1.284680 \\ \mu_{I'I'} &= 0.018603 \\ \mu_{I't} &= -1.193661 \\ \mu_{tt} &= 110.00 \end{aligned}$$

År	K*	K
1925	2.06	2.12
26	2.09	2.03
27	2.01	1.99
28	1.94	1.91
29	2.31	2.39
30	2.49	2.54
31	2.26	2.32
32	2.11	1.97
33	1.85	1.83
34	1.59	1.61
35	1.45	1.49

K* = beräknade värden för konsumtionen i
l. 50 %-ig alkohol/inv.

K = observerade värden för konsumtionen i
l. 50 %-ig alkohol/inv.

$$R_{K^*K} = 0.981$$

$$\text{Log } K^* = A_0 + a \log P + b \log I + ct$$

$$A_0 = 1.981626$$

$$a = -1.043313$$

$$b = 0.562002$$

$$c = -0.017650$$

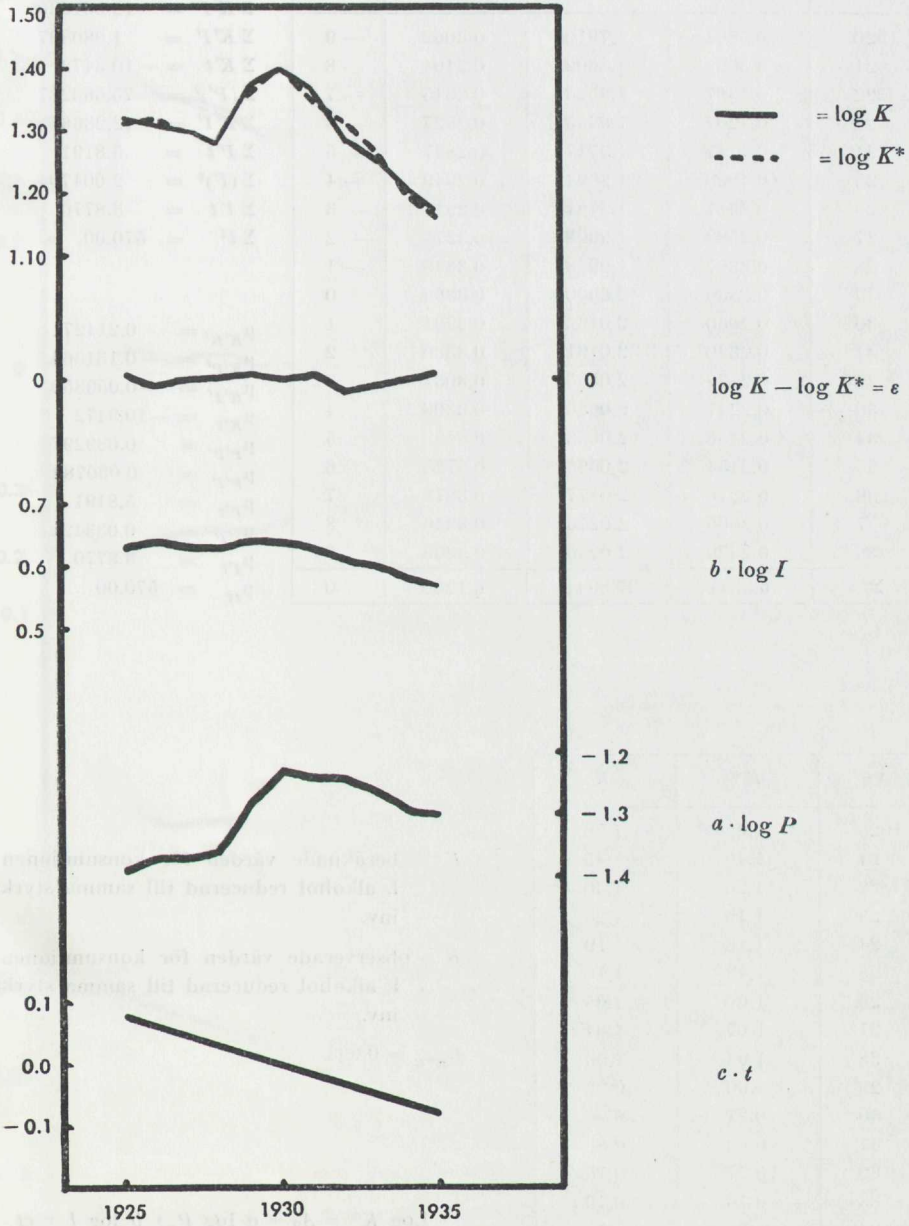

Diagram 19. Nederländerna 1925—38

Storbritannien 1920—1938

Variab- ler År	log K K'	log P P'	log I I'	t	
1920	0.5864	1.7910	0.3062	- 9	$\Sigma (K')^2 = 2.325893$
21	0.5029	1.8609	0.2404	- 8	$\Sigma K'P' = 12.501330$
22	0.4567	1.9523	0.2645	- 7	$\Sigma K'I' = 1.980897$
23	0.4207	1.9745	0.2827	- 6	$\Sigma K't = -10.3472$
24	0.4157	1.9717	0.2887	- 5	$\Sigma (P')^2 = 75.666287$
25	0.4028	1.9694	0.2949	- 4	$\Sigma P'I' = 12.236671$
26	0.3617	1.9791	0.2911	- 3	$\Sigma P't = 5.8191$
27	0.3582	1.9908	0.3275	- 2	$\Sigma (I')^2 = 2.004704$
28	0.3397	1.9948	0.3349	- 1	$\Sigma I't = 3.8770$
29	0.3369	2.0000	0.3369	0	$\Sigma t^2 = 570.00$
30	0.2960	2.0162	0.3201	1	$\mu_{K'K'} = 0.214271$
31	0.2620	2.0461	0.3330	2	$\mu_{K'P'} = -0.131565$
32	0.2177	2.0565	0.3031	3	$\mu_{K'I'} = -0.059350$
33	0.2247	2.0686	0.3309	4	$\mu_{K't} = -10.3472$
34	0.2156	2.0656	0.3493	5	$\mu_{P'P'} = 0.089297$
35	0.2154	2.0596	0.3725	6	$\mu_{P'I'} = 0.030782$
36	0.2376	2.0477	0.3878	7	$\mu_{P't} = 5.8191$
37	0.2505	2.0273	0.3946	8	$\mu_{I'I'} = 0.033424$
38	0.2329	2.0220	0.3909	9	$\mu_{I't} = 3.8770$
Σ	6.3341	37.8941	6.1200	0	$\mu_{tt} = 570.00$

År	K*	K
1920	1.82	1.76
21	1.40	1.45
22	1.23	1.30
23	1.19	1.20
24	1.16	1.19
25	1.13	1.15
26	1.06	1.05
27	1.07	1.04
28	1.04	1.00
29	1.00	0.99
30	0.91	0.90
31	0.86	0.83
32	0.77	0.75
33	0.76	0.76
34	0.76	0.75
35	0.77	0.75
36	0.77	0.79
37	0.78	0.81
38	0.75	0.78

K* = beräknade värden för konsumtionen i l. alkohol reducerad till samma styrka/inv.

K = observerade värden för konsumtionen i l. alkohol reducerad till samma styrka/inv.

$$R_{K^*K} = 0.993$$

$$\text{Log } K^* = A_0 + a \log P + b \log I + ct$$

$$A_0 = 1.340019$$

$$a = -0.631354$$

$$b = 0.780216$$

$$c = -0.017048$$

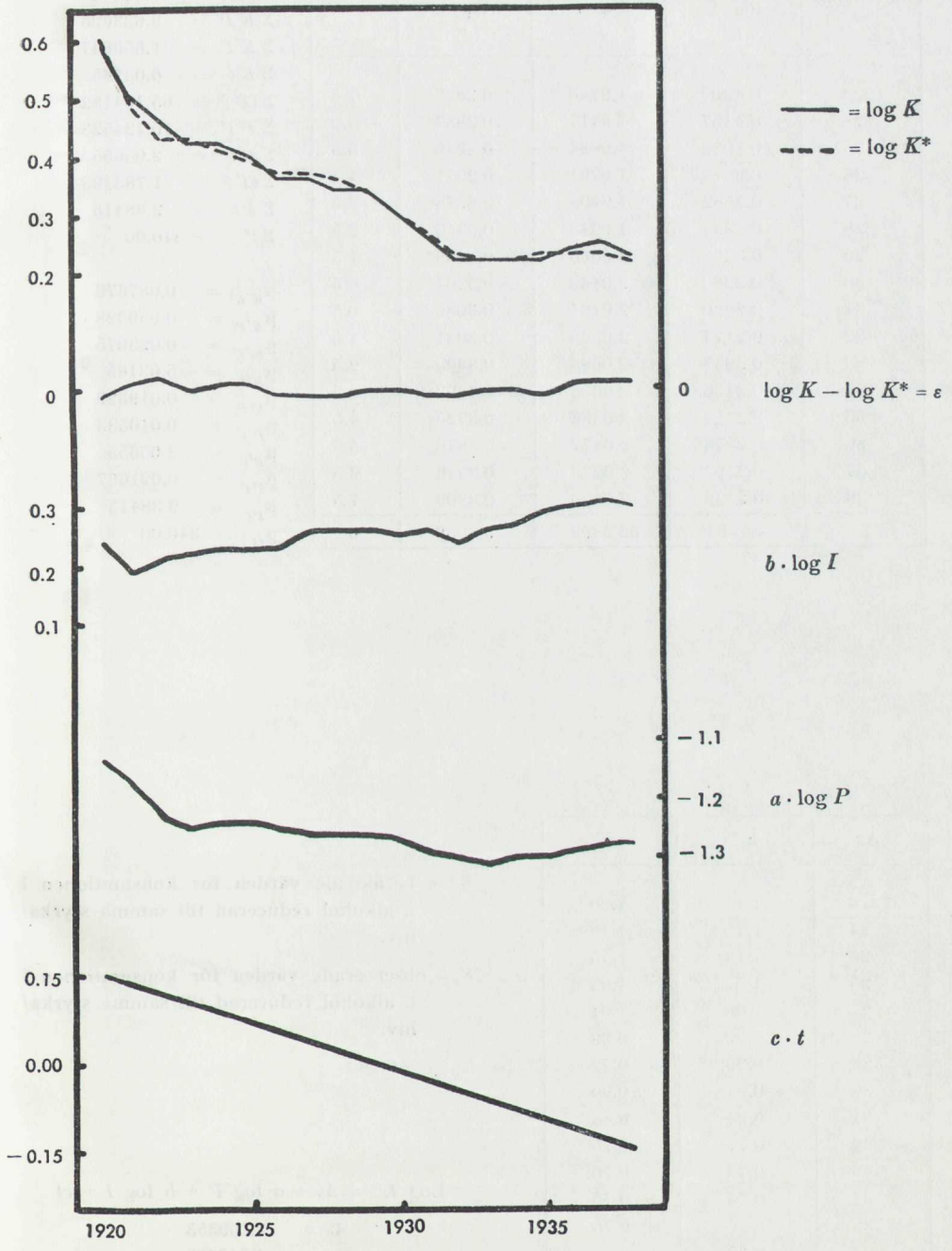

Diagram 20. Storbritannien 1920—38

Storbritannien 1923—1938

År \ Variabler	log K K'	log P P'	log I I'	t
1923	0.4207	1.9745	0.2827	-7.5
24	0.4157	1.9717	0.2887	-6.5
25	0.4028	1.9694	0.2949	-5.5
26	0.3617	1.9791	0.2911	-4.5
27	0.3582	1.9908	0.3275	-3.5
28	0.3397	1.9948	0.3349	-2.5
29	0.3369	2.0000	0.3369	-1.5
30	0.2960	2.0162	0.3201	-0.5
31	0.2620	2.0461	0.3030	0.5
32	0.2177	2.0565	0.3031	1.5
33	0.2247	2.0686	0.3309	2.5
34	0.2156	2.0656	0.3493	3.5
35	0.2154	2.0596	0.3725	4.5
36	0.2376	2.0477	0.3878	5.5
37	0.2505	2.0273	0.3946	6.5
38	0.2329	2.0220	0.3909	7.5
Σ	4.7881	32.2899	5.3089	0

$$\begin{aligned} \Sigma (K')^2 &= 1.520545 \\ \Sigma K'P' &= 9.623626 \\ \Sigma K'I' &= 1.559647 \\ \Sigma K't &= -5.03165 \\ \Sigma (P')^2 &= 65.184182 \\ \Sigma P'I' &= 10.724523 \\ \Sigma P't &= 2.05655 \\ \Sigma (I')^2 &= 1.783193 \\ \Sigma I't &= 2.38415 \\ \Sigma t^2 &= 340.00 \\ \mu_{K'K'} &= 0.087676 \\ \mu_{K'P'} &= -0.039328 \\ \mu_{K'I'} &= -0.029075 \\ \mu_{K't} &= -5.03165 \\ \mu_{P'P'} &= 0.019329 \\ \mu_{P'I'} &= 0.010533 \\ \mu_{P't} &= 2.05655 \\ \mu_{I'I'} &= 0.021667 \\ \mu_{I't} &= 2.38415 \\ \mu_{tt} &= 340.00 \end{aligned}$$

År	K*	K
1923	1.17	1.20
24	1.15	1.19
25	1.14	1.15
26	1.07	1.05
27	1.06	1.04
28	1.03	0.99
29	0.99	0.99
30	0.91	0.90
31	0.81	0.83
32	0.77	0.75
33	0.75	0.76
34	0.75	0.75
35	0.76	0.75
36	0.77	0.79
37	0.79	0.81
38	0.78	0.78

K* = beräknade värden för konsumtionen i l. alkohol reducerad till samma styrka/inv.

K = observerade värden för konsumtionen i l. alkohol reducerad till samma styrka/inv.

$$R_{K^*K} = 0.993$$

$$\text{Log } K^* = A_0 + a \log P + b \log I + ct$$

$$\begin{aligned} A_0 &= 2.269353 \\ a &= -1.047183 \\ b &= 0.431706 \\ c &= -0.011492 \end{aligned}$$

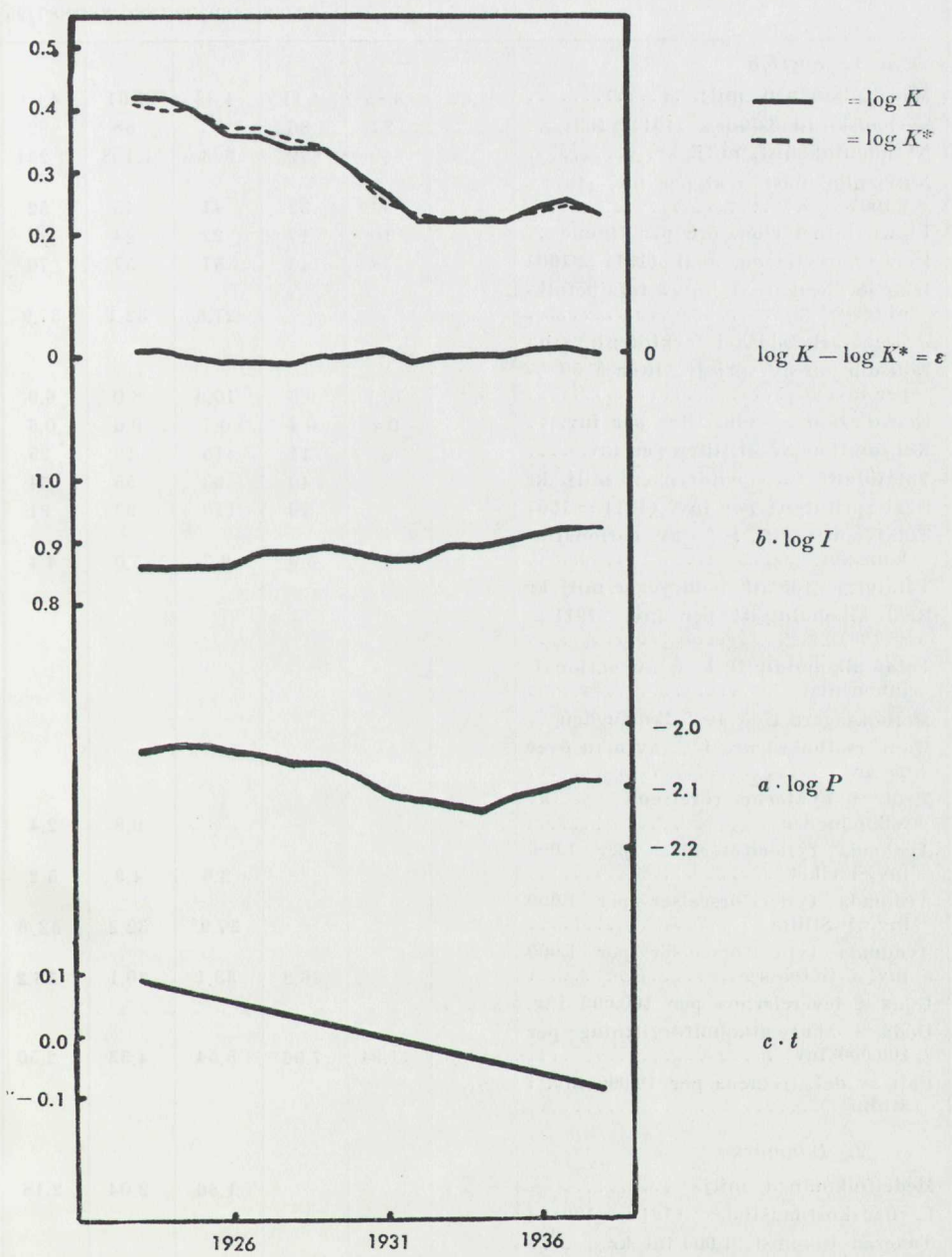

Diagram 21. Storbritannien 1923—38

Tabeller över vissa uppgifter av betydelse för

Tabell A. Utvecklingen av vissa företeelser i åtta länder i genomsnitt per

	1855/58	1859/62	1863/68	1869/79	1880/86	1887/95
1. Sverige						
Medelfolkmängd, milj.	3.67	3.85	4.11	4.33	4.61	4.80
Levnadskostnadsindex (1914 = 100) ..		87	86	93	88	82
Nationalinkomst, milj. kr.		660	679	993	1.108	1.231
Nationalinkomst. real per inv. (1914 = 100) ..		33	32	41	45	52
Industriarbetarlön, öre per timme ..		16	17	22	24	27
Industriarbetarlön, real (1914 = 100)		38	43	51	57	70
Icke jordbrukare i % av totalbefolkning ¹ ..				27.6	32.1	37.9
Procent arbetslösa i fackföreningarna						
Konsumtion av spritdr., liter à 50 % per inv.	9.2	10.1	9.6	10.9	8.0	6.9
Konsumtion av vin, liter per inv. ..		0.4	0.4	0.7	0.6	0.6
Konsumtion av öl, liter per inv.		9	11	15	19	25
Totalutgift för spritdrycker, milj. kr			40	63	55	54
Real spritutgift per inv. (1914 = 100)			79	110	93	91
Total spritutgift i % av nationalinkomsten ..			5.9	6.3	5.0	4.4
Totalutgift för alkoholdrycker, milj. kr						
Real alkoholutgift per inv. (1911 = 100) ..						
Total alkoholutgift i % av nationalinkomsten ..						
Motboksägare i % av folkmängden ..						
Manl. motboksägare i % av män över 25 år ..						
Medl. i nykterhetsrörelsen i % av folkmängden ..					0.8	2.4
Avdömda fylleriförseelser per 1.000 inv. i riket ..				3.6	4.3	5.2
Avdömda fylleriförseelser per 1.000 inv. i Sthlm ..				37.9 ⁶	32.2	32.6
Avdömda fylleriförseelser per 1.000 inv. i Göteborg ..			36.2	33.1	30.1	36.2
Döda i levercirrhos per 100.000 inv.						
Döda i akut alkoholförgiftning per 100.000 inv.	12.0	11.94	7.06	5.54	4.33	2.50
Fall av del. tremens per 10.000 inv. i Sthlm ..						
2. Danmark						
Medelfolkmängd, milj.				1.86	2.04	2.18
Levnadskostnadsindex (1914 = 100) ..						
Taxerad inkomst, 1.000-tal kr ..						
Taxerad inkomst, real per inv. (1914 = 100) ..						
Procent arbetslösa i fackföreningar ..						

¹ För inom perioden infallande folkräkningsår. ² 1940. ³ 1919. ⁴ 1911. ⁵ 1916/19. ⁶ 1877/79.

bedömning av nykterhetstillståndets utveckling

konjunkturperiod 1855—1938 samt motsvarande siffror för ett efterkrigsår

1896/01	1902/04	1905/08	1909/14	1915/19	1920/21	1922/26	1927/28	1929/32	1933/38	1950
5.05	5.21	5.34	5.56	5.77	5.90	6.02	6.09	6.14	6.25	7.02
85	89	95	100	181	255	179	171	162	158	269
1.692	1.932	2.398	2.974	6.258	8.884	6.719	7.610	7.646	8.834	29.800 ¹⁰
66	69	79	89	100	98	104	122	128	149	262
33	36	41	46	78	164	116	121	127	126	267
83	85	91	98	91	136	138	151	166	170	226
44.9			51.2		56.0			60.6	65.9 ⁹	74.7
				5.2	16.0	13.7	11.3	15.3	15.1	2.2
8.2	7.4	7.1	6.6	3.4	5.4	4.1	4.5	4.7	4.2	5.2
0.7	0.7	0.6	0.5	0.9	0.6	0.6	0.8	1.0	0.9	1.1
31	30	29	23	17	23	23	25	26	21	25
69	71	74	83	144 ³	223	154	143	150	182	679
112	107	100	102	94	99	99	92	101	125	244
4.1	3.7	3.1	2.8	1.4	2.5	2.3	1.9	2.0	2.1	2.3
				280 ⁸	381	276	280	299	321	990
			100 ⁴	115	109	112	117	129	140	221
			4.51 ⁴	3.15 ³	4.39	4.12	3.67	3.90	3.67	3.3
				15.3 ⁵	17.6	17.4	18.7	20.0	21.5	27.5
					64.5	61.1	62.9	63.1	63.7	75.9
4.3	5.0	6.1	6.4	5.5	4.5	4.3	4.0	3.7	3.6	3.3
7.7	8.0	9.1	9.5	5.6	6.5	5.1	4.6	4.8	4.9	5.3
38.0	40.5	41.8	38.2	18.9	19.5	16.2	11.9	10.9	8.8	7.0
46.7	45.7	49.0	48.3	29.0	35.5	25.4	17.0	17.7	14.0	14.4
			3.4 ⁷	.	1.9	2.1	2.6	2.7	2.8	3.8 ⁹
3.36	.	.	5.16	4.16	2.37	1.83	1.97	2.6	1.12	1.15
			9.66 ⁷	.	4.29	1.18	1.04	0.95 ⁸	.	.
2.39	2.52	2.62	2.79	2.97	3.18	3.39	3.49	3.56	3.71	4.27
				160	246	203	176	162	172	327
		1.054 ¹¹		2.187 ¹²	3.668	3.383	3.016	3.031	3.119	12.800
				103	141	123	125	139	131	246
			7.5 ¹³	10.9 ⁵	12.8	15.5	20.2	19.8	22.2	8.7

⁷ 1911/13. ⁸ 1929/30. ⁹ 1949. ¹⁰ Ny serie. ¹¹ 1908/09. ¹² 1917/19. ¹³ 1913.

	1855/58	1859/62	1863/68	1869/79	1880/86	1887/95
Konsumtion av spridr., liter 50 % per inv.				18.9 ¹	16.7	14.7
Konsumtion av vin, liter per inv.					1.2 ⁶	1.5 ⁶
Konsumtion av öl, liter per inv.				30.0 ⁹	57.0 ¹⁰	84.4 ¹¹
Aalborg Taffel akvavit, utm. realpris (1914 = 100)						
Öl, utm. realpris (1914 = 100)						
Antal anhållna för fylleri per 10.000 inv. i riket						
Antal anhållna för fylleri per 10.000 inv. i Köpenhamn						
Fall av del. tremens per 100.000 inv.					39.1	39.9
Döda i levercirrhos per 100.000 inv.						
Döda i kronisk alkoholism per 100.000 inv.						
3. Finland						
Medelfolkmängd, milj.			1 79	1.92	2.13	2.38
Konsumtion av spritdr. liter 50 % per inv.			1.39 ¹⁷	5.18 ⁹	5.22 ¹⁸	3.05 ¹⁹
Konsumtion av vin, liter per inv.			0.21 ¹⁷	0.47 ⁹	0.50 ¹⁸	0.50 ¹⁹
Konsumtion av öl, liter per inv.				3.15 ⁹	6.14 ¹⁸	8.11 ¹⁹
Antal anhållna för fylleri per 1.000 inv. i städerna						
4. Norge						
Medelfolkmängd, milj.	1.52	1.61	1.70	1.81	1.94	2.02
Levnadskostnadsindex, (1914 = 100) ..						
Taxerad inkomst, milj. kr						
Taxerad inkomst, real per inv. (1914 = 100)						
Procent arbetslösa i fackföreningar ..						
Konsumtion av spritdr., liter 50 % per inv.	6.29	4.94	4.64	5.30	3.43	3.24
Konsumtion av vin, liter per inv.	0.48	0.45	0.53	0.85	0.86	1.07
Konsumtion av öl, liter per inv.	14.8	15.6	12.5	17.2	17.8	20.4
Antal anhållna för fylleri per 1.000 inv., riket						
Antal anhållna för fylleri per 1.000 inv., Oslo						
Antal anhållna för fylleri per 1.000 inv., samtliga städer						
Antal anhållna för fylleri per 1.000 inv., landsbygden						
Döda i levercirrhos per 100.000 inv.						
Döda i kronisk alkoholism per 100.000 inv.						

¹ 1874/79. ² 1902/03. ³ 1904/08. ⁴ 1911/14. ⁵ 1880. ⁶ 1886/91. ⁷ 1895/97, 1898/1900
⁸ 1901/03. ⁹ 1871/80. ¹⁰ 1881/90. ¹¹ 1891/95. ¹² 1901/05. ¹³ 1906/10. ¹⁴ 1911/13.

1896/01	1902/04	1905/08	1909/14	1915/19	1920/21	1922/26	1927/28	1929/32	1933/38	1950
14.8	14.4 ²	13.1 ³	8.9 ⁴	4.2	1.3	1.3	1.1	1.0	0.8	1.1
1.6 ⁷	1.5 ⁸	1.5 ³	1.4 ⁴	1.3	1.4	1.6	1.4	1.9	2.1	3.0
39.1	36.7 ¹²	36.2 ¹³	32.7 ⁴	31.1	47.1	38.9	35.1	36.7	36.1	53.6
				372	669	532	606	702	678	849
				87	95	114	122	136	141	148
			60.0 ¹⁴		23.7 ¹⁵	25.7	23.1	24.2	30.2	35.1
			162.4 ¹⁴	106.4	70.6	74.5	65.8	66.5	83.0	56.1
43.7	40.3	43.7	32.2	12.0	1.7	1.7	1.3	1.1	0.5	0.5
					1.6	1.7	1.7	1.8	1.8	3.7
					1.6	1.8	1.7	1.7	1.3	0.7
2.58	2.72	2.83	2.99	3.12	3.17	3.29	3.40	3.48	3.60	4.06
3.10	2.51	2.46	1.83	0.31 ²⁰					1.94	2.78
0.53	0.41	0.46	0.74	0.15 ²¹					0.27	0.50
10.52	7.66	7.66	5.43	0.98 ²¹					4.25	5.67
			112.5 ¹⁴	19.0	60.4	83.9 ²²	102.8	95.5	99.2	98.3
2.20	2.29	2.33	2.42	2.55	2.65	2.73	2.78	2.82	2.90	3.27
				184	288	227	182	157	156	287
			85 ²⁴	2.663	3.594	2.708	2.202	2.081	2.298	7.328 ¹⁶
				141	117	108	108	117	126	200 ¹⁶
			1.6 ²³	1.2 ²⁶	9.9	14.8	22.3	21.3	25.0	2.7
2.68	3.01	2.61	3.26	3.25 ²⁷	0.85 ¹⁵	0.73	1.78	2.15	1.90	2.44
2.41	1.64	1.02	1.49	3.18	3.76	2.49	2.0	1.64	1.56	0.94
24.6	20.4	18.3	20.8	21.3	33.6	27.6	19.7	16.7	15.0	18.1
			21.3 ²⁴	16.2	13.2	15.4	13.2	12.3	11.6	10.0
			78.4 ²⁴	68.8	52.6	70.8	58.0	52.9	47.6	
			62.4 ²⁵	50.7	40.3	47.1	39.9	37.5	35.2	27.1
			2.6 ²⁶	1.6	1.7	2.4	2.5	2.3	2.2	1.9
			1.52 ²⁴	1.48	1.51	1.64	1.56	1.67	1.66	2.40 ²⁸
			0.59 ²⁴	0.35	0.13	0.42	0.57	0.39	0.25	0.22 ²⁸

¹⁵ 1921. ¹⁶ 1948. ¹⁷ 1866/70. ¹⁸ 1881/85. ¹⁹ 1886/95. ²⁰ 1915/18. ²¹ 1915/17. ²² 1922/24.
²³ 1912. ²⁴ 1913/14. ²⁵ 1911. 13 o. 14. ²⁶ 1916/19. ²⁷ 1915/16. ²⁸ 1949.

	1855/58	1859/62	1863/68	1869/79	1880/86	1887/95
5. Storbritannien						
Medelfolkmängd, inkl. Nordirland, milj.	22.26 ¹	24.52 ²		27.43 ³	31.02 ⁴	34.27 ⁵
D:o, England, Wales, Skottland, milj.	20.82 ¹	23.13 ²		26.07 ³	29.71 ⁴	33.03 ⁵
Levnadskostnadsindex, (1914 = 100) ..	109	101	102	103	91	80
Nationalinkomst, milj. pund			814 ¹¹	1.058	1.131	1.338
Nationalinkomst, real per inv. (1914 = 100)				69	74	90
Procent arbetslösa i fackföreningar ..	7.0	3.85	4.02	3.82	5.89	5.19
Konsumtion av spritdr. liter 50 % per inv.	5.16	4.71	4.90	6.01	5.29	5.11
Konsumtion av vin, liter per inv.	1.06	1.33	1.91	2.32	1.84	1.70
Konsumtion av öl, liter = 5.5% per inv.	97.8	110.0	126.1	144.6	130.9	133.2
Totalutgift för alkoholdrycker, milj. pund	77 ¹²	85 ¹³	106 ¹⁴	143 ¹⁵	129	156
D:o i % av nationalinkomsten						
Real utgift per inv. (1914 = 100)						
Totalutgift för spritdr. milj. pund ..	32	33	36	55	46	54
D:o i % av nationalinkomsten			4.42	5.20	4.07	4.04
Real utgift för spritdrycker per inv. (1914 = 100)	110	111		163	136	164
Antal begångna fylleriförs. per 1.000 inv.*		4.4	4.8	7.2	6.9	6.0
Döda i levercirrhos per 100.000 inv.* ..						
Döda i kronisk alkoholism per 100.000 inv.*						
<i>Anm. Uppgifterna avser i regel Storbritannien och Nordirland (United Kingdom), före 1920 dock i vissa fall även nuvarande Irländska fristaten. De med * betecknade serierna avser endast Storbritannien (England, Wales och Skottland).</i>						
6. Nederländerna						
Medelfolkmängd, milj.	3.26	3.36	3.51	3.78	4.23	4.64
Levnadskostnadsindex, (1911/13 = 100) ..						
Nationalinkomst, milj. floriner						
Nationalinkomst, real per inv. (1911/13 = 100)						
Procent arbetslösa i fackföreningar ..						
Konsumtion av spritdr. i liter 50 % per inv.	7.44	7.86	7.67 ²¹	8.84	9.45	8.89
Konsumtion av vin, liter per inv.						
Konsumtion av öl, liter per inv.						
Realpris för utminuterat öl (1920 = 100)						
Avdömda fylleriförs. per 10.000 inv.						
Döda i levercirrhos per 100.000 inv.						

¹ 1851. ² 1861. ³ 1871. ⁴ 1881. ⁵ 1891. ⁶ 1901. ⁷ 1911. ⁸ 1911/14. ⁹ 1921. ¹⁰ 1931.

1896/01	1902/04	1905/08	1909/14	1915/19	1920/21	1922/26	1927/28	1929/32	1933/38	1949
38.24 ⁶			42.08 ⁷		44.03 ⁹			46.04 ¹⁰	46.99	50.36
37.00 ⁶			41.23 ⁸	39.52	42.44	43.55	44.28	44.76	45.71	48.99
78	82	89	97	.	237	176	167	153	147	225
1.624	1.731	1.929	2.180	3.824	5.062	3.903	4.149	3.842	4.227	10.226
100			100	.	93	94	103	103	116	169
2.87	4.90	5.02	4.00	1.08	8.60	11.46	10.2	17.3	14.7	1.6
5.50	5.18	4.67	3.54	2.70	2.23	1.64	1.42	1.21	1.02	1.03
1.79	1.47	1.25	1.15	1.15	1.27	1.48	1.52	1.35	1.35	1.13 ¹⁷
143.0	134.3	126.6	121.9	76.1	89.5	76.8	74.5	64.1	57.3	56.9 ¹⁷
179	174	165	162 ⁸	258	436	319	293	265	231	
			7.27 ⁸	6.76	8.67	8.17	7.07	6.89	5.85	
				.	109	105	101	97	93	
63	62	57	48	79	132	94	82	71	63	
3.88	3.58	2.95	2.20	2.07	2.61	2.41	1.98	1.85	1.49	
176			100	.	109	103	93	87	78	
6.4	6.7	6.1	5.3	2.2	2.4	2.1	1.7	1.2	1.1	0.9
			9.50 ¹⁶	6.05	4.36	4.43	4.46	3.83	3.09	2.18
			4.41 ¹⁸	1.91	1.40	1.04	1.24	1.00	0.70	
5.10	5.43	5.71	6.09	6.67	6.95	7.31	7.68	8.01	8.51	9.96
			100 ¹⁶	.	211	176	168	155	137	314
			2.551 ⁸	3.962	5.743	5.246	5.791	5.414	4.508	14.139
			100 ¹⁶		94	98	108	105	92	111
				8.7 ¹⁸	9.1	10.8	7.9	16.6	32.1	c:a 5
8.23	7.80	7.26	5.56 ¹⁹		4.03	2.38	2.1	2.4	1.62	3.20
			1.27 ²⁰		1.34	1.67	1.77	1.55	1.00	0.5
			28.1 ²⁰		20.3	25.3	26.6	25.6	15.8	10.4
						149	167	184	192	186
			48.9 ⁸	33.4	47.0	31.7	26.7	25.0	14.1	17.3
			5.7 ⁸	4.9	4.3	3.8	3.7	3.5	3.1	2.3 ¹⁷

¹¹ 1867. ¹² 1855. ¹³ 1860. ¹⁴ 1865. ¹⁵ 1875. ¹⁶ 1913/14. ¹⁷ 1948. ¹⁸ 1916/19. ¹⁹ 1909/13.
²⁰ 1912/13. ²¹ 1863/66.

	1855/58	1859/62	1863/68	1869/79	1880/86	1887/95
<i>7. Belgien</i>						
Medelfolkmängd, milj.	4.58	4.76	4.72	5.29	5.92	6.24
Levnadskostnadsindex (1914 = 100) ..						
D:o (1921 = 100)						
Nationalinkomst, milj. francs						
Nationalinkomst, real (1920 = 100) ..						
Procent arbetslösa i fackföreningar ..						
Konsumtion av spritdr. liter 50 % per inv.	6.03	7.08	7.68 ¹³	8.33 ²⁴	8.89	9.34
Konsumtion av vin, liter per inv.						
Konsumtion av öl, liter per inv.						
Utminuteringspris på genever i francs per liter						
D:o realpris (1914 = 100)						
D:o realpris (1921 = 100)						
Utminuteringspris å öl, realpris (1921 = 100)						
Avdömda fylleriförseelser per 10.000 inv.						
Döda i levercirrhos per 100.000 inv.						
Döda i kron. alk. och del. tremens per 100.000 inv.						
<i>8. Frankrike</i>						
Medelfolkmängd, milj.	36.23	36.98	38.04	36.71	37.85	38.36
Levnadskostnadsindex (1914 = 100) ..						
Nationalinkomst, milliarder francs ..						
Nationalinkomst, real (1914 = 100) ..						
Konsumtion av spritdr. liter 50 % per inv.	4.38	4.54	4.85	5.39	7.67	8.26
Konsumtion av vin, liter per inv.	84.2	87.0	136.3	138.6	98.1	100.3
Konsumtion av öl, liter per inv.	18.0	18.3	19.5	20.4	22.9	22.2 ¹⁶
Fylleriförseelser per 10.000 inv.				18.9 ¹⁸	14.0	12.5 ¹⁹
Döda i levercirrhos per 100.000 inv.						
Dödsfall av akut alkoholförgiftning per 100.000 inv.				1.22 ²³	1.26	1.12

¹ 1913. ² 1924. ³ 1927. ⁴ 1930 o. 1932. ⁵ 1934/38. ⁶ 1921. ⁷ 1912/13. ⁸ 1919.
⁹ 1913/14. ¹⁰ 1911/13. ¹¹ 1948. ¹² 1947. ¹³ 1863/66. ¹⁴ 1922, 25, 26. ¹⁵ 1909/13.

1896/01	1902/04	1905/08	1909/14	1915/19	1920/21	1922/26	1927/28	1929/32	1933/38	1949
6.67	6.99	7.28	7.54	7.64	7.44	7.70	7.97	8.13	8.32	8.61
					428	510	818	823	741	3.005
					107	125	204	209	188	764
			6.500 ¹			31.250 ²	48.610 ³	59.245 ⁴	58.130 ⁵	249.100
						108	103	105	101	119
					11.2 ⁶	4.5	5.1	20.8	27.0	11.7
8.70	6.49	5.59	5.59 ¹⁵	0.56 ⁸	2.23	2.15	2.42	2.81	1.18	1.35
			4.44 ⁷	7.37 ⁸	7.30	7.99	5.92	5.36	4.33	.
			231 ⁷	128 ⁸	155	185	173	205	173	123
			2.82 ⁹	14.40 ⁸	15.02	17.18	25.61	28.75	35.99	132.54 ¹¹
					122	119	109	123	174	148 ¹¹
						100	92	102	140	123 ¹¹
						110	120	123	145	152 ¹²
			21.4 ¹⁰	2.0 ⁸	8.7	15.4	13.5	14.4	8.3	5.8 ¹²
			13.2 ¹⁰	10.2 ⁸	11.0	12.2	13.0	14.7	19.8	18.4 ¹²
			5.7 ¹⁰	2.3 ⁸	2.4	2.1	2.2	1.9	1.3	0.8 ¹²
38.78	39.12	39.28	39.96	39.55	39.12	40.22	40.99	41.64	41.94	41.55
				260 ⁸	354	398	557	595	541	ca 14.000
			35		112	154 ¹⁴	218	231	233	6.540
					84	103	104	104	115	125
8.52	7.06	6.85	7.46 ¹⁵	3.58 ⁸	4.05	5.17	4.97	5.42	4.84	3.6
135.0	130.5	158.7	136.5	116.8	145.8	174.5	159.4	161.5	175.2	87.8
27.1 ¹⁷	28.0	29.0	32.1 ¹⁵	17.3 ⁸	22.4	28.7	29.6	34.4	29.7	21.0
12.2			18.9 ¹⁰		14.1	14.8	12.8	14.1	12.3	.
			19.3 ²⁰	16.8	16.5	13.4 ²¹	11.9	13.1 ²²	.	13.9
1.25	1.16	1.24	0.91 ¹⁵		0.49	0.50	0.42	0.45	0.44	.

¹⁶ 1887/91 o. 1895. ¹⁷ 1899/1901. ¹⁸ 1875/77 o. 1879. ¹⁹ 1888/91 o. 1893/95. ²⁰ 1910/14.
²¹ 1925/26. ²² 1929/30. ²³ 1876/79. ²⁴ 1871/79.

Tabell B. Utvecklingen av vissa företeelser i Sverige 1911—1951

	1911/13	1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	
Medelfolkmängd, 1000-tal	5.582	5.542	5.583	5.621	5.659	5.696	5.735	5.779	5.807	5.830	5.876	5.929	5.971	5.997	6.021	6.045	6.064	6.081	6.097	6.113	6.131	6.152	6.176	6.201	6.222	6.242	6.259	6.276	6.297	6.326	6.356	6.389	6.432	6.491	6.560	6.636	6.719	6.803	6.883	6.956	7.017	7.073	
Levnadskostnadsindex (1914 = 100) ¹					100	115	139	166	225	261	269	241	195	177	174	176	172	171	171	169	164	159	156	153	154	156	158	162	166	171	192	218	236	239	241	241	243	257	261	265	269	320	
Nationalinkomst, milj. kr ²	3.034	2.815	3.057	3.230	3.397	3.987	4.909	5.911	7.589	8.895	10.472	7.296	6.459	6.482	6.090	6.916	7.048	7.511	7.709	8.220	8.137	7.387	6.841	6.840	7.784	8.295	9.107	10.274	10.704	11.510													
Nationalinkomst, real, per inv. Index (1914 = 100) ²					100	101	103	103	96	97	111	85	92	102	106	109	113	120	123	132	135	126	118	120	136	142	154	169	171	177								228 ³	230	248	253	262	271
Industriarbetarlön, kr/tim.				0.45	0.47	0.49	0.53	0.66	0.96	1.28	1.65	1.63	1.18	1.12	1.14	1.18	1.19	1.20	1.22	1.25	1.29	1.29	1.27	1.22	1.22	1.24	1.25	1.29	1.37	1.43	1.53	1.64	1.79	1.86	1.90	1.98	2.15	2.45	2.67	2.75	2.84	3.39	
Industriarbetarlön, real, Index (1914 = 100)					100	91	81	85	91	104	130	145	130	134	140	143	147	149	151	157	168	172	170	168	168	168	170	177	179	179	170	160	162	166	168	174	187	202	217	221	226	225	
Icke jordbrukare i procent av totalbefolkningen		51.2 (1910)					4.0	4.0	4.6	5.4	5.5	26.6	22.9	12.5	10.1	11.0	12.2	12.0	10.7	10.2	11.9	16.8	22.4	23.3	18.0	15.0	12.7	10.8	10.9	9.2	11.8	11.3	7.5	5.7	4.9	4.5	3.2	2.8	2.8	2.7	2.2	1.8	
Procent arbetslösa i fackföreningarna				4.4																																							
Konsumtion av spritdrycker, liter à 50 % per inv. ³	6.8	6.6	6.8	6.9	6.6	6.5	5.2	1.7	1.2	2.3	6.0	4.8	3.8	3.9	4.2	4.4	4.5	4.6	4.7	4.8	4.4	4.4	4.3	4.3	4.0	4.3	4.2	4.4	4.6	3.7	3.6	3.9	4.2	4.3	4.5	4.6	5.1	5.2	5.1	5.2	5.0		
Konsumtion av spritdrycker, volymliter per inv.				7.9	7.1	7.1	5.9	1.8	1.3	2.5	6.5	5.4	4.3	4.4	4.8	4.9	5.0	5.0	5.1	5.2	5.4	5.5	5.1	4.4	4.6	4.9	5.1	5.3	5.6	5.5	4.5	4.5	4.6	4.8	4.9	5.1	5.4	5.9	6.0	6.0	6.1	5.9	
D:o, index (1914 = 100)				100	100	83	25	18	35	92	76	61	62	68	69	70	70	72	73	76	77	72	62	65	69	72	75	79	77	63	63	65	68	69	72	76	83	85	85	86	83		
Konsumtion av vin, liter per inv.	0.56	0.54	0.55	0.60	0.50	0.60	0.80	1.10	1.00	0.90	0.70	0.50	0.40	0.50	0.60	0.70	0.70	0.80	0.90	1.00	1.06	1.04	0.77	0.66	0.73	0.80	0.86	1.00	1.13	0.99	0.47	0.56	0.65	0.74	0.85	0.94	1.17	1.32	1.23	1.13	1.15	1.25	
Konsumtion av öl, liter per inv.	20.8	21.1	20.2	21.2	21.1	22.6	22.5	21.2	3.3	14.8	22.6	23.1	20.2	23.0	22.5	23.4	24.1	24.9	24.6	25.0	27.4	26.7	25.6	21.4	20.5	21.2	22.4	24.1	26.0	27.1	23.2	19.1	19.4	20.3	19.3	20.8	22.1	24.3	23.9	24.3	24.5	24.7	
Konsumtion av spritdrycker, vin och öl, liter ren alkohol per inv. ³				4.4	4.3	4.3	3.7	1.9	0.8	1.8	3.9	3.3	2.7	2.8	3.0	3.1	3.2	3.3	3.3	3.4	3.6	3.6	3.3	2.8	2.9	3.0	3.1	3.3	3.5	3.5	2.9	2.6	2.7	2.8	2.8	3.0	3.2	3.5	3.6	3.5	3.6		
Konsumtion av svagdricka, liter per inv.				27.1	28.1	22.7	21.9	19.4	19.7	11.0	11.8	11.9	10.3	11.1	12.7	14.4	15.1	17.1	18.2	20.3	21.9	19.9	20.1	18.6	19.6	19.7	19.1	19.5	19.4	19.1	15.5	14.8	13.3	14.4	15.8	16.0	15.8	17.2	15.8	14.9	13.3	12.5	
Konsumtion av läskedrycker, liter per inv.																																											
Brännvin, renat 40 %, utminuteringspris kr/liter	1.50	1.50	1.50	1.50	1.50	1.50	1.50	2.19	3.61	4.46	3.34	4.20	4.58	3.54	2.88	2.80	2.78	2.75	2.70	2.65	2.65	2.65	3.45	4.30	4.35	4.35	4.35	4.35	4.47	5.17	8.26	8.64	9.49	10.23	10.65	10.65	10.65	12.48	12.65	12.85	15.19		
Brännvin, renat 40 %, utminuterings-realpris, Index (1914 = 100)				100	87	72	89	107	114	83	116	157	133	111	106	108	107	105	105	108	111	147	187	188	186	183	179	179	201	287	264	268	285	295	295	292	276	319	318	319	316		
Samtl. spritdrycker, utminuteringspris kr/liter										8.16	5.11	5.63	5.87	4.75	4.02	3.88	3.77	3.75	3.70	3.61	3.58	3.49	4.14	4.93	4.99	5.00	5.01	5.02	5.11	5.77	8.86	9.38	10.39	11.53	11.87	11.80	11.90	13.84	13.84	14.07	16.26		
Brännvin, renat 40 %, utskänkningspris kr/liter	1.87	1.80	1.80	2.00	2.00	2.00	2.20	3.20	5.00	10.00	7.00	10.00	12.00	8.40	6.00	6.00	6.00	6.00	6.00	6.00	6.00	6.00	7.00	8.00	8.00	8.00	8.00	8.00	8.00	8.00	8.00	12.00	12.00	13.60	16.40	18.00	18.00	18.20	20.00	20.20	22.17		
Brännvin, renat 40 %, utskänknings-realpris, Index (1914 = 100)				100	87	79	96	111	191	130	207	307	237	172	170	174	175	175	177	183	188	224	261	259	256	253	247	241	251	312	275	288	343	373	373	370	350	348	377	375	346		
Samtl. spritdrycker, utskänkningspris kr/liter										16.10	14.00	17.36	19.69	16.36	13.08	12.65	12.41	12.47	12.43	12.38	12.35	11.91	13.15	14.54	14.45	14.25	14.15	13.95	13.78	14.13	17.68	18.50	20.42	25.20	26.85	25.92	26.28	25.98	27.84	27.42	27.80	30.15	
Samtl. spritdr., genomsnittspris vid all försäljning kr/liter										9.98	6.14	6.77	7.22	5.99	5.02	4.81	4.66	4.63	4.62	4.54	4.51	4.34	4.96	5.76	5.83	5.88	5.88	5.90	6.60	9.77	10.39	11.77	13.26	13.74	13.44	13.78	13.77	15.64	15.52	15.77	18.15		
Total utgift för spritdrycker, milj. kr ⁴	75		89	83	90	84	46	65	143.78	232.02	214.13	185.95	157.74	142.83	142.93	140.05	141.35	144.12	145.77	149.03	146.45	157.03	158.64	168.16	178.16	186.04	196.70	206.43	230.63	279.59	298.10	351.94	416.49	448.02	458.14	499.73	556.19	644.67	652.60	679.21	762.80		
Total utgift för spritdrycker, kr per inv. ⁴	14		16	15	16	15	8	11	25	39	36	31	26	24	24	23	24	24	24	24	24	25	26	27	29	30	31	33	36	44	47	55	64	68	69	74	82	94	94	97	108		
Total utgift för spritdrycker i procent av nationalinkomsten ⁴									1.62	2.22	2.94	2.88	2.43	2.13	2.07	1.99	1.88	1.87	1.77	1.83	1.98	2.30	2.32	2.16	2.15	2.04	1.91	1.93	2.00									2.3	2.3	2.4	2.4	2.3	2.1
Total utgift för vin, milj. kr ⁴	12								64	49	30	22	22	23	25	27	30	32	34	36	34	26	22	25	28	31	35	40	39	28	38	48	60	66	73	86	96	101	95	98	105		
Total utgift för öl, milj. kr ⁴	40								72	120	116	89	91	99	105	108	106	106	116	123	117	110	98	100	104	109	117	126	134	133	120	138	136	145	155	173	200	210	213	230			
Total utgift för spritdr. + vin + öl, milj. kr ⁴	127								280	401	361	297	271	265	273	275	277	282	296	308	297	293	279	293	310	326	349	372	404	441	456	520	615	650	676	741	825	946	958	990	1.098		
D:o per invånare, kr ⁴	23								48	68	61	50	45	44	45	45	46	46	48	50	48	47	45	47	50	52	56	59	64	69	71	81	95	99	102	110	121	137	138	141	155		
D:o i procent av nationalinkomsten ⁴	4.51																																										

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

BY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

THE UNIVERSITY OF CHICAGO PRESS

Statens offentliga utredningar 1952

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättsskipning. Fångvård.

Det yngsta fångvårdsklientelet. [5]
Räjjongplan för fångvården. [21]
Betänkande med förslag till allmän förfogandelag och allmän ransoneringslag. [24]
Zonexpropriationsutredningen. Betänkande med förslag till vissa ändringar i byggnadslagstiftningen. [25]
Lagberedningens förslag till ny lagstiftning om tomrätt m. m. [28]

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

Löneplan eller kollektivavtal. [3]
Betänkande med förslag till allmänt resereglemente m. m. [6]
Allmän folkomröstning. 1950 års folkomröstnings- och valäbtsutrednings betänkande. 2. [7] Bilaga 1. Folkomröstningsinstitutet i Schweiz. [8] Bilaga 2. Folkomröstningsinstitutet i Förenta staterna. [9] Bilaga 3. Folkomröstningsinstitutet utanför Schweiz och Förenta staterna. [18]
3. Kommunal folkomröstning. [47]
Byggnadsstyrelsens arbetsuppgifter och organisation. [35]

Kommunalförvaltning.

Förslag till kommunallag m. m. Kommunallagskommitténs betänkande. 3. [14]
Förslag till landstingslag m. m. Kommunallagskommitténs betänkande. 4. [48]

Statens och kommunernas finansväsen.

1949 års uppbördssakkunniga. 2. Betänkande med förslag till vissa ändringar i uppbördsförfarandet. [1]
Principbetänkande angående driftbidrag till primärkommuner. [44]
Bestämmelser och praxis rörande statens budget. [45]

Politi.

1944 års nykterhetskommitté. 3. Undervisning, folkkupplvysning och forskning på alkoholfrågans område. [12] 4. Nykterhetsförhållanden i vissa främmande länder m. m. [52]
Rekrytering och utbildning av polispersonal. [30]

Nationalekonomi och socialpolitik.

Sjömännens sjukförsäkring. [10]
Yttranden m. m. över 1950 års långtidsutrednings betänkande. Ekonomiskt långtidsprogram 1951—1955. [11]
Semester åt husmödrar, lantbrukare m. fl. [19]
Betänkande med förslag angående arbetsmarknadsstatistiken. [34]
Stöd åt änkor och vissa andra ensamstående kvinnor m. m. [36]
Behovsprövning på bostadsmarknaden. Hyresregleringskommitténs betänkande. 1. [37]
Hemhjälp. Bostadskollektiva kommitténs betänkande. 1. [38]
Socialförsäkringsutredningen. Sjukförsäkring och yrkesskadeförsäkring [39]
Kristidspolitik och kristidshushållning i Sverige under och efter andra världskriget. Del 1. [49] Del 2. [50]

Hälso- och sjukvård.

Betänkande angående hälso- och sjukvården vid krig och andra utomordentliga förhållanden. [22]
Betänkande angående psykopatvård m. m. [46]

Allmänt näringsväsen.

Nordisk patentsamarbete. [43]

Fast egendom. Jordbruk med binärningar.

Betänkande angående vissa fiskerättsliga förhållanden inom lappmarkerna samt tillgodogörandet av fisket i kronovattnen därstädes och i Jämtlands län m. m. [13]
Den jordbruksekonomiska undersökningen. [41]

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Barrskogstillgångarna och skogsindustriens råvaruförsörjning. [15]

Industri.

Handel och sjöfart.

Kommunikationsväsen.

Busslinjeutredningen. 1. Betänkande med förslag till beräkning av tilläggsvärde (goodwill) för bussföretag m. m. [20]
Betänkande med förslag till ändrade bestämmelser rörande vägföreningar m. m. [26]
Betänkande med förslag till förbättrade kommunikationer i Härjedalen och nordvästra Hälsingland. [27]

Bank-, kredit- och penningväsen.

Förslag till lag om bankrörelse m. m. [2]
Förslag om samförvaltning av stadshypoteks- och bostadskreditorganisationerna. [32]

Försäkringsväsen.

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt.

Bokutredningen. [23]
Vidgat tillträde till högre studier. [29]
Supplement nr 8 till Sveriges familjenamn 1920. [31]
Den första lärarhögskolan [33]
Yrkesvägledningen och skolan. [42]
Barn och film. [51]

Försvarsväsen.

Militärpsykologi och personaltjänst. Arbetsuppgifter och central organisation. [40]

Utrikes ärenden. Internationell rätt.

Nordisk passfrihet. Betänkande nr 1. [4]
Tull- och valutafattnader i resandetrafiken mellan de nordiska länderna. Betänkande nr 2 och 3. [16—17]